

Наукове видання

Східнослов'янська філологія

Збірник наукових праць

Випуск двадцять шостий
Мовознавство

Відповідальний редактор С.О. Кочетова
Технічний редактор А.М. Калашников
Комп'ютерне верстання та макетування
О.С. Шалигіної
Коректори: Н.А. Жихарева,
О.Т. Захарова

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Підписано до видання 01.07.2014.
Формат 60x84/16. Папір 80 г/м².
Умов. друк. арк. – 15.14. Обл.-вид. арк. – 16.75.
Умов.-вид. арк. – 15.58.
Тираж 300 прим. Зам. № 14.

Видавництво Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 1342 від 29.04.2003 р.
84626, м. Горлівка, вул. Рудакова, 25

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць
Випуск 26
Мовознавство

Горлівка
2014

УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0
С92

Редколегія: д. філол. н. М.М. Гіршман, д. філол. н. В.А. Глущенко, д. філол. н. В.А. Гусєв, д. філол. н. А.П. Загнітко, д. філол. н. В.М. Калінкін, д. філол. н. Є.С. Отін, д. філол. н. П.В. Михед, д. філол. н. О.С. Киченко, д. філол. н. С.О. Кочетова (відповідальний редактор), д. філол. н. Л.Г. Фрізман, д. філол. н. В.В. Федоров, д. філол. н. Г.Ю. Мережинська, д. філол. н. В.І. Теркулов, д. філол. н. А.Р. Габдулліна, д. філол. н. Т.М. Марченко, д. філол. н. І.А. Герасименко.

*Друкується за рішенням вченої ради
Горлівського інституту іноземних мов.
Протокол № 11 від 25.06.2014 р.*

Постановою президії ВАК України від 26.01.2011 р. № 1-05/1 збірник “Східнослов’янська філологія” внесено до переліку фахових наукових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 16869-5632ПР.

Східнослов’янська філологія: зб. наук. пр. / Горлівський ін-т інозем. мов; Донецький нац. ун-т. Редкол. : С.О. Кочетова та ін. – Вип. 26. Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГІМ ДВНЗ “ДДПУ”, 2014. – 268 с.
ISSN 1992-9196

Збірник присвячено дослідженню актуальних проблем східнослов’янської філології.

Для наукових робітників, спеціалістів-філологів, аспірантів, студентів-філологів, викладачів української та російської літератур і мов у школі.

**УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0**

Восточнославянская филология: сб. науч. тр. / Горловский ин-т иностр. языков; Донецкий нац. ун-т. Редкол. : С.А. Кочетова и др. – Вып. 26. Языкознание. – Горловка : Изд-во ГИИЯ ГВУЗ “ДГПУ”, 2014. – 268 с.
ISSN 1992-9196

Сборник посвящен исследованию актуальных проблем восточнославянской филологии.

Для научных работников, специалистов-филологов, аспирантов, студентов-филологов, преподавателей украинской и русской литератур и языков в школе.

**УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0**

О.В. Корзун ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ НАЗВ УКРАЇНИ XVII-XVIII СТ.	183
К.І. Михальова МЕТОНІМІЯ ВЛАСНИХ ІМЕН У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ	188
К.О. Міхіденко ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ)	196
О.В. Столярчук НЕТСПІК ЯК НОВА ФОРМА МОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)	203
И.В. Шам СТРУКТУРНЫЕ СВОЙСТВА ДВУХВАЛЕНТНЫХ ГЛАГОЛОВ	212
И.М. Шлапак «СИЛОВОЕ ПОЛЕ» АНТРОПОНИМА В КОНТЕКСТЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ	217
М.Г. Шленьова МОВНИЙ ОБРАЗ СЕЛА В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА	224
В.О. Щербаківа ТВАРИННІ „КВАЗІСТЕРЕОТИПИ” В НАРОДНИХ КАЗКАХ	232
Н.А. Жихарева ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МАРКЕРИ НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ В УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ КІНЦЯ XIX СТОЛІТТЯ	239
Т.Ю. Воронцова РОЛЬ МЕЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОБУЧЕННІ ІНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	246
Л.Ф. Когут МІРА ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ІЄРАРХІЇ ЛСГ	250
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	256
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	260

УДК 81.371
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ ЧЁРНЫЙ
В ТЕКСТАХ РУССКОГО ФОЛЬКЛОРА

В языке русского фольклора языковое видение цвета в большинстве случаев вербализовано с помощью обозначений белого, чёрного, красного, синего и зелёного цветов, представленных своими основными названиями (*белый, чёрный, красный, синий, зелёный*). Анализу данных лексем, в числе которых цветообозначение (далее – ЦО) чёрный, посвящено достаточно большое количество работ (см., например, исследования В. В. Колесова, О. А. Черепановой, Л. Г. Савченко, А. К. Башариной и др.). Однако, несмотря на многочисленность и разноплановость наблюдений учёных над семантикой и функционированием ЦО *чёрный* в текстах разножанрового фольклора, изучение этого вербального знака во многом продолжает быть актуальным для современной лингвистики. Актуальность работы определяется общей тенденцией современной лингвистики описать культурные факторы в языке и вызвана необходимостью комплексного исследования лексико-семантических и функциональных особенностей ЦО *чёрный* в контексте их лингвокультурной значимости. Цель работы – рассмотреть полисемантизм ЦО *чёрный* в текстах разножанрового фольклора с позиций лингвокультурологии, проанализировать его семантику и предметную отнесенность. Материалом исследования выступили примеры из сборников русских частушек, былин, сказок, произведений народной прозы, поэзии и драматургии в объёме около 1 950 текстовых фрагментов.

ЦО *чёрный* как элемент русского фольклорного текста – это слово, выражающее чёрный цвет (а) одежды, обуви, головных уборов; (б) элементов внешности; это ЦО, вербализующее (в) окрас животных, птиц; (г) цвет продуктов и предметов обихода; (д) окружающей природы и растительного мира. В силу «полифоничности» фольклорного слова за прилагательным *чёрный* (а), наряду с цветовым, закреплены лингвокультурные оценочные смыслы, иллюстрирующие энантисемию народнопоэтических текстов. Так, в сочетаниях *чёрная рубаха, чёрные чоботы* указанная лексема осмысливается как ‘повседневный’, ‘ненарядный’, ‘будничный’: *Старик спрятался на полати под корыто, а старуха на печь под чёрные рубахи* [17

(1), с. 128]; *А й обуваєт-то Илья да чѣрны чоботы, / А одеваєт-то он платьица дорожныи* [12, с. 515]. В выражении *чѣрная безрукавка* адъектив *чѣрный* понимается как 'праздничный', 'нарядный': *Тройкой правил красивый кучер средних лет, одетый в чѣрную бархатную безрукавку* <...> [10, с. 318]. В синтагме *чѣрное платье* прилагательное *чѣрный* наделяется цветовым и символическим значениями, а существительное *платье* интерпретируется как «всё, что мы надеваем, кроме белья и обуви» [4 (3), с. 121], это мужская и женская одежда. Ср.: *Оттуда едет в чѣрном платье пан* [11, с. 57]; *Скидывают со девицы платье цветное, / Надевают на девицу платье чѣрное* [14, с. 118].

В народнопоэтической речи при описании элементов внешности (б) ЦО *чѣрный* характеризует лицо, глаза, волосы главных героев: <...> *лица у обоих от натуги чѣрные, словно земляные, и пот с них так ручьём и льётся* [10, с. 227]; *Кабы были у меня / Глаза и брови чѣрные* [19, с. 556]; *Да хватал он матушку за чѣрны кудри, / Да и вынял он её выше могучих плеч* [3, с. 174]. В языке устного народного творчества для характеристики цвета бровей и глаз элемент *чѣрн* – входит в состав сложных слов. Например: *Суровая была, а красивая: сдобная, чернобровая, черноглазая* [10, с. 423]; *Я ль виноват, что тебя, чѣрноокою, / Больше, чем душу люблю, люблю* [11, с. 83]. В этом случае носители русской лингвокультуры используют слово с основой *чѣрн* – для актуализации красоты положительного героя, его избранности и позитивной отмеченности.

Адъектив *чѣрный* как вербальный знак тёмного окраса животных и птиц (в) употребляется в широком списке народнопоэтических сочетаний. Например: *А й по тѣмным лесам летать да чѣрным вороном, / А по крутым горам скакать чѣрным да горносталюшком* [12, с. 660]; *И побежали в чисто поле чѣрными волками* [17 (1), с. 336]; *Чѣрная собака за хвост палкой привязана, хвостом лаёт, головой качает, ничего не чаёт* [11, с. 332]; *Послала Ванюшку чѣрную корову продавать* [17 (3), с. 425]; *Чѣрну курочку кормила, / Сыплю, сыплю – не клюёт* [19, с. 38]; *Кто бы свѣз сорок сороков чѣрных соболей? / Кто бы свѣз сорок сороков чѣрных выжлыков?* [3, с. 87]. В рамках выделенных выражений спектральная семантика указанного ЦО осложняется разного рода лингвокультурными коннотациями. Ср., например, вышеобозначенные образы *чѣрного горностая* и *чѣрного волка*, один из которых является позитивным, а другой – негативным.

Для передачи цвета продуктов и предметов обихода (г) адъектив *чѣрный* вводят в состав немногочисленной группы сочетаний, таких как, например, *чѣрное яйцо, чѣрный хлеб, чѣрные чернила.*

<i>Н.В. Сивцова, Е.А. Дрянгина</i> МЕНТАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ И ИХ ФУНКЦИИ В РЕЧИ УЧИТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА	93
<i>Е.Н. Сидоренко</i> ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ НАЗВАНИЙ ОБЪЕКТОВ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ ХОЗЯЙСТВА ДОНЕТЧИНЫ	101
<i>Т.М. Сукаленко</i> ТИПАЖ У ЦІННІСНІЙ СИСТЕМІ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ	108
<i>О.А. Тарасова</i> ЯВИЩЕ ЗВУКО-КОЛЬОРОВОЇ СИНЕСТЕЗІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ А. РЕМБО (НА МАТЕРІАЛІ СОНЕТА «VOYELLES»)	118
<i>В.А. Тесля</i> ВОЛІТИВНІ ВИГУКИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ	128
<i>В.В. Фёфелова</i> ЕТАПИ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕКСТУ В КОМУНІКАТИВНІЙ СИСТЕМІ ДИСКУРСУ	133
<i>О.В. Хижняк</i> THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION IN HIGH SCHOOL	139
<i>І.В. Чернишова</i> СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ МАРКЕРІВ ОЦІННОСТІ «ЧУЖОГО» ПРОСТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЕКСТІ БІБЛІЇ	143
<i>Т.А. Шкурко</i> ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АБРЕВІАЦІЙ	150
<i>С.О. Юшкова</i> МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ РЕЦИПРОКАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	158
<i>А.А. Анютинна</i> К ПРОБЛЕМЕ ТИПОЛОГИИ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ	163
<i>А.С. Бессонова</i> КОМПОНЕНТЫ ПОЭТОНИМОСФЕРЫ РАССКАЗА ДЖ.Д. СЕЛИНДЖЕРА «ХОРОШО ЛОВИТСЯ РЫБКА-БАНАНКА»	169
<i>І.В. Денисовець</i> ОСНОВНІ ВИЯВИ ТЕЛЕСКОПІЇ У ФОРМУВАННІ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ СЕМАНТИКИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ	175

ЗМІСТ

И.А. Герасименко ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ ЧЁРНЫЙ В ТЕКСТАХ РУССКОГО ФОЛЬКЛОРА	3
Л.Я. Зеня КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ	14
Ю.В. Кравцова ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В МЕТАФОРОЛОГИИ: ДИНАМИКА И ПРОБЛЕМАТИКА	26
В.О. Андрущенко ЛЕКСИЧНІ МОВНІ ЗАСОБИ ЯК СТИЛІСТИЧНІ КОГЕЗІЙНІ ЧИННИКИ КОМПОНУВАННЯ ХУДОЖНЬОТЕКСТОВОЇ СТРУКТУРИ	36
Н.В. Волкова СЛОВОВІРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПИТОМИХ ТА ЗАПОЗИЧЕНИХ СУБСТАНТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ У ПОТЕНЦІЙНОМУ АСПЕКТІ	42
О.А. Зінченко ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПУ СУЧАСНОГО СПОНТАННОГО НІМЕЦЬКОГО МОВЛЕННЯ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК	50
Т.С. Карлова, А.А. Пузік ІНВАРІАНТ І ПРОТОТИП: КОГНІТИВНО- ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД	58
О.О. Моргунова ПОНЯТТЯ КАТЕГОРІЇ ПОСЕСІВНОСТІ. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	65
Г.М. Пасько ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЗАГАДКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ	74
Л.І. Пац НАДДОВГЕ РЕЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	80
С.В. Рижкова ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З АВТЕНТИЧНИМИ ТЕКСТАМИ	85

Ср.: *Снесла она яичко чёрно, пёстро и багровисто <...>* [17 (1), с. 186]; *Покушал Иван корку чёрного хлеба* [17 (3), с. 64]; *Издадека дроля пишет / Чёрными чернилами: / «Девушка любимая, / Меня не позабыла ли?»* [19, с. 441]. Наиболее частотным выражением (г) выступает в языке устно-поэтического творчества *чёрный хлеб*, которое семантически противопоставляется сочетанию *белый хлеб: Да, я буду роду царского да буду есть чёрный хлеб, а ты служанка – да белый!* [17 (2), с. 526].

При описании цвета окружающей природы и растительного мира (д) носители русской лингвокультуры сочетают лексику *чёрный* со словами *море, земля (землюшка), вяз, ягода, черёмуха* и рядом других. Например: *А спустила бы во чёрное-то море во турецкое* [12, с. 144]; *Милый пашет, милый пашет / Чёрную землюшку; / Подошла, ему сказала; / Задуши изменушку* [19, с. 479]; *Как ударил он Васильюшко Потонюшку, / Ударил он его тут чёрным вязом* [12, с. 502]; *И примял он всю травушку, / Ай, всю травушку и муравушку / Со цветочками лазоревыми, / С калиной и малиною, / С чёрной ягодой смородиною* [14, с. 124]; *Чёрная черёмушка / День и ночь крошилася. / Я о милом тосковала – / Хлебушка лишилася* [19, с. 412]. Здесь адъектив *чёрный* – это ‘чёрный’. Однако не во всех контекстах данное ЦО наделено исключительно ‘цветовым’ значением. Так, в выражении *чёрная земля (землюшка)* указанное слово не столько характеризует землю как один из эталонов черноты, сколько выполняет роль эпитета. Ср.: *Где шли его полчища многочисленные <...> одна лежала чёрная земля, да и та вся избита конскими копытами, а не зарастала она сто годов* [10, с. 52]. Данная функция закреплена за адъективом *чёрный*, начиная с древнерусской книжности. По мнению лингвистов (Ф. Я. Приймы, Я. Н. Ясинского; см. [16, с. 154]), такое использование «было широко распространённым в древнерусском народнопоэтическом творчестве», хотя «с течением времени вышло из употребления; его место было занято столь же устойчивым словосочетанием *сырая земля (сыра земля)*» [16, с. 154].

Иногда словом *чёрный* носители языка передают видовой признак. Ср.: *Из строения казаки взяли только одну церковь чёрного леса* [10, с. 487]. Известно, что *чёрный лес* – это лиственный лес, представленный такими сортами деревьев, как «берёза, липа, ольха, вяз, дуб, осина и пр.» [4 (4), с. 594]. Поэтому в подобном контексте адъектив *чёрный* наделён не цветовой характеристикой и не смыслами ‘густой’, ‘непроходимый’ (как в производном слове *чернолесье*). Здесь с помощью указанного ЦО описывается определённый, противопоставленный хвойным породам, сорт древесины.

В языке устно-поэтического творчества адъектив *чёрный* синонимизируется с прилагательным *тёмный* при описании ночи. Сочетания *чёрная* ночь, *тёмная* ночь осмысливаются в языке фольклора как компоненты устойчивых оборотов, передающих близкий значения. Ср.: «*А что значит чёрный всадник, который обогнал меня у самых твоих ворот, бабушка?*» – «*Это ночь моя тёмная – все мои слуги верные!*» [17 (1), с. 321]; *Эх, дружище, плохо на войне, например, осенью: ночи тёмные, как сукно чёрное, дождь моросит <...>* [17 (3), с. 94]; *Настала чёрная ночь, в лесу хоть глаз выколи – ничего не видно* [10, с. 54]. Здесь сочетание *тёмная* ночь коррелирует с выражением *чёрная* ночь, понятия тьмы и черноты слиты.

В свою очередь соотносённость слова *чёрный* со значениями 'чёрный', 'тёмный' обуславливает наличие не только цветового и связанного с ним смысла 'плохой'. Тьма в фольклорной традиции осмысливается сквозь призму созначений 'грозный', 'неведомый', 'неясный', 'смутный' и под. Эти коннотации реализовались в народнопоэтических образах чёрного (тёмного) облака, тучи. Ср.: *Солдат сел на орла: орёл взвился кверху и залетел за облака – тучи чёрные* [17 (1), с. 480]; *Что не грозная туча подымалась, / Что не чёрные облака сходились, / Что подымался выше облак чёрный дым* [14, с. 219]; *Накатается вдруг туча тёмная, / А тёмная туча, туча грозная* [3, с. 192]. Считается, что облака и тучи как части-элементы неба издревле понимались как недостижимые и таинственные, бескрайние и неизведанные, выступали репрезентантами пучка 'небо' ~ 'верх' ~ 'тьма' [7, с. 139] и могли быть связаны с архетипическим смыслом 'тьма' (на что указывает [7]). Если принять этот подход, то становятся объяснимы созначения 'грозный' и 'неведомый' (от 'тёмный') в ЦО *чёрный*.

Находясь в области обозначения тёмного цвета, указанное ЦО имеет лингвокультурные отрицательные коннотации, осмысливаясь в народнопоэтической речи как одно из средств представления семантики 'плохой'. Ср.: «*А собрал ли с крестьян муку?*» – «*Собрал, собрал, батюшка-барин!*» – «*Куда же ты её девал?*» – «*Вам да свиньям пятьдесят четвертей, чёрному псу да твоему родимому отцу сорок четвертей*» [17 (3), с. 131]. Образ чёрного пса несёт в фольклорной традиции отчётливо негативную коннотацию. В основе семантики высказывания *чёрный пёс* лежит тот лингвокультурный оценочный смысл, которым наделено это домашнее животное. В его обозначениях «переплетаются несколько мотивов» [7, с. 39], один из которых – презрительный: собака принадлежит к тем существам, к которым принято относиться пренебрежительно и имена которых часто

Хижняк Елена Викторовна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры английского языка Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (г. Луганск);

Чернишова Ирина Викторовна – старший преподаватель кафедры английской филологии Горловского института иностранных языков Донбасского государственного педагогического университета;

Шам Ирина Васильевна – старший преподаватель кафедры грамматики и практики речи Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

Шкурко Татьяна Анатольевна – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой иностранных языков Макеевского экономико-гуманитарного института;

Шлапак Ирина Мячеславовна – ассистент кафедры филологии и перевода Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа;

Шленёва Марина Геннадиевна – аспирант украинского литературного факультета имени Г.Ф. Квитки-Основьяненко Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды;

Щербакова Виктория Александровна – преподаватель немецкого языка кафедры романо-германской филологии, аспирантка кафедры украинской филологии и общего языкознания Луганского национального университета им. Тараса Шевченко;

Юшкова Светлана Алексеевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Автомобильно-дорожного института ГВУЗ Донецкий национальный технический университет.

- Пац Любов Ивановна** – кандидат филологических наук, доцент, декан гуманитарного факультета Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Пузик Андрей Анатольевич** – кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой иностранных и латинского языков Донецкого национального медицинского университета им. М. Горького;
- Рыжкова Светлана Викторовна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Сивцова Нина Викторовна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры стилистики, риторики и культуры речи филологического факультета Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва» (ФГБОУ ВПО «МГУ им. Н.П. Огарёва») (г. Саранск, Россия);
- Сидоренко Елена Николаевна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Приазовского государственного технического университета (г. Мариуполь);
- Столярчук Ольга Владимировна** – ассистент кафедры иностранных языков Макеевского экономико-гуманитарного института;
- Сукаленко Татьяна Николаевна** – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры украинской словесности и культуры Национального университета государственной налоговой службы Украины;
- Тарасова Елена Анатольевна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры романо-германской филологии ГВУЗ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»;
- Тесля Виктория Анатольевна** – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой немецкой филологии Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого;
- Фефелова Виктория Валентиновна** – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры французской филологии Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

служат ругательством. Причину такой оценочности некоторые лингвисты усматривают в исходной корреляции смыслов 'собака' и 'лай', в том, что «глагол 'лаять' происходит всегда от 'собака'» [9, с. 370]. В свою очередь «собака и лай, голос номинативно связаны со 'ртом', 'пастью'» [8, с. 39], а смыслы 'рот', 'пасть' коррелируют, по мнению Н. А. Луценко, со смыслом 'тьма'. В целом, выражая цветовой признак, слово *чёрный* как компонент указанного сочетания (как, впрочем, и другие ЦО в составе выражений типа *седой пёс, седатый пёс*) не просто обозначает окрас этого домашнего животного, а участвует в передаче отчётливо негативного смысла, вербализует профанные представления древних славян.

Отрицательная лингвокультурная семантика слова *чёрный* реализована и в выражении *чёрный ворон*. Например: *Чёрный ворон поднялся вверх и улетел в тёмные леса* [17 (2), с. 52]; *Чёрный ворон, что ты въёшься / Над моею головой! / Ты добычи не дождёшься, – / Чёрный ворон – я не твой!* [11, с. 161]; *У окошечка ведь смерть да не давалась, / Потихонечку она да подходила / И чёрным вороном в окошко залетала...* [14, с. 346]. Сочетание *чёрный ворон*, которое регулярно используется в фольклорной традиции, выступает метафорическим обозначением чего-то зловещего, негативного, опасного. Для носителей русской лингвокультуры *чёрный ворон* – символ печали и смерти. Возможно, отсюда и участие выражения *чёрный ворон* в описаниях-характеристиках негативных героев и временных вех. Ср.: *Поналетели чёрны вороны, – / Понаехали злы разбойники, / Морянина они потеряли, / Моряненка в воду бросили, / Морянушку во полон взяли* [14, с. 213]; *Улетела моя молодость в чисто поле, / Во чисто поле да ясным соколом, / Прилетела ко мне старость со чиста поля. / Со чиста поля да чёрным вороном* [12, с. 231]. До сих пор такое профанное восприятие чёрного цвета сохранилось и по отношению к его натуральным носителям. В частности, *чёрный ворон* (наряду с *чёрной кошкой*) и сейчас является в русской культуре символом бед и несчастий.

Негативной оценочностью наделено народнопоэтическое сочетание *чёрная рожь*: *Ах, какой страшный, – сказал барин, – как есть чёрт! Волосы длинные, рожь чёрная, глазища так и вылутил* [17 (3), с. 208]. Определяя существительные *глаза, кудри, лицо*, слово *чёрный* может заключать «символическое значение 'вражеский'» [2, с. 116]. Ср.: *Ростом он [сосед. – И. Г.] был высокий, в плечах – косая сажень, волосом чёрен, а глаза такие большие да чёрные, крещёному смотреть в них страшно* [6, с. 193]; *Берут они Идолища за черны кудри, / За чёрные кудри*

за татарские [3, с. 401]; *Разъярился собака-татарин, рвал свои чёрные кудри, метал их наземь* <...> [10, с. 59]; *Обвернулся тут Дунай сын Иванович, / Ударил короля-то он по чёрнулицу, – / Упал тут король о кирпичен пол* [12, с. 331]. Наличие отрицательной коннотации у слова *чёрный* связано с национально-культурным восприятием чёрного цвета глаз. Это же относится и к выражению *чёрные кудри*. Являясь этническим признаком, чёрные глаза и волосы характеризовали в русской культуре «иноного» человека и понимались как 'злостные', 'коварные', т. е. 'опасные' (в отличие, например, от абхазской культуры, где чёрный цвет волос и глаз обладают положительной оценочностью и служат «приёмами идеализации» [1, с. 11]). *Стало быть*, в народнопоэтической речи зафиксирована историко-культурная языковая традиция использовать ЦО *чёрный* как компонент идиоматического (*чёрные глаза*) и свободного (*чёрные кудри*) сочетаний для передачи отрицательной оценки человека с неестественной внешностью (*чёрный* – 'опасный'). Однако в случае описания внешности положительного персонажа его чёрные кудри и глаза (как, впрочем, и брови; см. представленные выше примеры (б) со словами *чернобровый, черноглазый*) уже будут осмысливаться как позитивные ('чёрный' – значит 'красивый'). Ср.: *За твои за чёрны глазки / Дома держат на привязке: / Только ходу молодой – / На колодец за водой* [19, с. 366]; *Владимир-князь распотешился, / По светлой гридне похаживает, / Чёрные кудри расчёсывает* [13, с. 106].

Адъектив *чёрный* понимается как 'плохой', 'непристойный' в составе образного выражения *чёрное слово*: <...> *он ведь и ругался чёрными словами, и людей убивал, и в сумочке харчи все приел* [17 (3), с. 96]. Данное сочетание, интерпретируемое как 'нецензурная брань', относится к числу устойчивых. Присущие ЦО *чёрный* в этом и подобных контекстах отрицательные коннотации вполне объяснимы. Это обусловлено наличием в данном слове переносного значения, восходящего к буквальному "цветовому".

ЦО *чёрный* реализует негативные коннотации и в синтагмах *чёрный народ, чёрные люди*. В русском коллективном представлении данные сочетания, будучи устойчивыми, коррелируют с выражением *черносошные крестьяне* и восходят к понятию *чёрных*, т.е. невладельческих земель. В современном языке выражения *чёрный народ, чёрные люди* обозначают «простой, незнатный» [18, с. 1 562], т. е. «не именитый, а безымянный», «бедный, недостаточный» [5, с. 187]. В этом культурном контексте указанная лексема, противопоставляясь прилагательному *добрый* в значении 'знатный' [5, с. 185, с. 187],

Зеня Любовь Яковлевна – доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой лингводидактики и методики преподавания иностранных языков, заместитель директора по научно-педагогической и методической работе Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

Зинченко Оксана Анатольевна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германских и романских языков Киевского национального лингвистического университета;

Карлова Татьяна Евгеньевна – кандидат филологических наук, преподаватель кафедры иностранных и латинского языков Донецкого национального медицинского университета им. М. Горького;

Когут Лариса Фёдоровна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры филологии и перевода Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа;

Корзун Елена Владимировна – преподаватель кафедры английского языка социально-гуманитарного направления Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

Кравцова Юлия Валентиновна – доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова;

Михалёва Ксения Игоревна – соискатель кафедры языкознания и русского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

Михиденко Екатерина Александровна – аспирантка Киевского национального университета имени Тараса Шевченко;

Моргунова Ольга Александровна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Донецкого государственного университета управления;

Пасько Анна Михайловна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Андрущенко Виктория Олеговна** – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры практики речи и информационных технологий Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Анютина Анна Анатольевна** – старший преподаватель кафедры общего и прикладного языкознания Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина;
- Бессонова Анна Сергеевна** – преподаватель кафедры грамматики и практики английского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Волкова Наталия Валериевна** – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Воронцова Татьяна Юрьевна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры английского языка Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (г. Луганск);
- Герасименко Ирина Анатольевна** – доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой языкознания и русского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Денисовец Ирина Викторовна** – преподаватель кафедры украиноведения, культуры и документоведения Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка;
- Дрянгина Елена Анатольевна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры стилистики, риторики и культуры речи филологического факультета Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва» (ФГБОУ ВПО «МГУ им. Н.П. Огарёва») (г. Саранск, Россия);
- Жихарева Наталья Анатольевна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

последовательно используется в языке фольклора. Ср.: *Да и понятно: простой чёрный народ сожалеет о нём, как жалеет о всяком преступнике, когда его поймут и везут к наказанию* [10, с. 242]. Считается, что анализируемые наименования, которые «человек мог получить по особому признаку» [5, с. 189], вербализуют «типичные для средневековья социальные характеристики, в границах которых вместе с тем сохраняются и следы первобытных родовых отношений» [5, с. 185]. Вполне возможно, что необразованный и не принадлежащий к какому-либо определённом классу народ с позиций профанного мышления осмысливался как ‘тёмный’, ‘зависимый’, ‘несвободный’.

В языке устного народного творчества прилагательное *чёрный* может быть наделено негативной коннотацией ‘опасный’. Данная семантика зафиксирована в образном сочетании *чёрная книга*, ставшим устойчивым. Этой синтагмой носители русской лингвокультуры характеризуют всё, что связано с нечистой силой и колдовством (*чёрная книга* – ‘книга заклинаний, с помощью которой возможно волшебство и чародейство’), с признанием inferнального, демонического. Соответственно, данное слово интерпретируется как ‘опасный’ в следующих примерах: *Развернула колдовщица чёрную книгу, поглядела и гутарит: «Живая!»* [17 (2), с. 322]; <...> *ты будешь гадать, по чёрной книге гадать, по сотне рублей денег брать* [17 (3), с. 248]. Ввиду имевшего место порицания любого колдовства, связанного с нечистой силой, за сочетанием *чёрная книга* закреплена отчётливо негативная семантика. При этом синтагма *чёрная книга*, будучи напрямую связанная с магией и волшебством, чародейством, противопоставлена выражению *белая магия*, которое в сакральном мышлении понимается как ‘суверенное представление волшебства, чародейства с помощью небесных сил’. Относящееся к идиоматическим, сочетание *белая магия* используется в языке повествовательного фольклора. Ср.: *Она схватила свою белой магии книгу и бросила её в море со злобой* <...> [17 (2), с. 198].

Адъектив *чёрный* передаёт семантику ‘опасный’, ‘дьявольский’ при описании нечистой силы. «По народной демонологии, – пишет Л. Г. Савченко, – этот мифический персонаж [чёрт. – И. Г.] имеет чёрный цвет» [15, с. 151]. Ср.: *Впоследствии времени этим чёрным стали давать различные имена: чёрт, дьявол, сатана, бес и так далее* [10, с. 456]; *Лишь только ударил, выскочил чёрный чёрт да и поклонился молотобойцу* [10, с. 454]; *Различные имена даны чёрным оттого, что во время земной жизни Спасителя они различными*

способами старались искусить Господа [10, с. 450]; С тех пор и до настоящего времени чёрные живут в болотах, местах, устроенных ими [10, с. 456]. Лексемой *чёрный* может обозначаться не только нечистая сила, но и всё, что считается потусторонним, демоническим. В этой связи О. А. Черепанова пишет: «<...> чёрный цвет – цвет потусторонних, враждебных сил, ассоциированных с ночью, зимой, севером, той жизнью» [20, с. 66]. Ср.: *Чёрт Данило! / Пишет без пера и без чернила, / Сходит в чёрный кабинет – / И даёт точный ответ!* [11, с. 377].

Осмысление адъектива *чёрный* в рамках сознания 'опасный', понимание его как слова с коннотациями 'угрожающий' и 'таинственный' объясняет, почему в русской лингвокультуре указанное ЦО используется для передачи времени бед и несчастий. Для таких описаний в языке фольклора употребляется фразема *чёрный день*. Ср.: *Старость подходит, старик и говорит: «Старуха, надо будет нам, какой грош останется, прикладывать на чёрный день. Придёт чёрный день, чо будем делать?»* [17 (3), с. 477] и далее: *Прибралась с хозяйством, села к окну, глядит: на улице кто-то чёрный идёт (а шёл солдат, а она их не видела раньше никогда!). Вот ей это втемяшилось: «Чёрный день идёт!»* [17 (3), с. 477]. Наличие у лексемы *чёрный* смыслов 'угрожающий', 'таинственный' объясняет и участие данного ЦО в вербализации смысла 'траур'. В этом случае слово *чёрный* как признак печали символизирует горе, олицетворяет оплакивание и скорбь. Фактически участие лексемы *чёрный* при описании укрытия чёрным платком, чёрными одеждами во время похорон связано с имитацией смерти человека. Например: *Царь взошёл на балкон, видит, что корабль в чёрном трауре* [17 (1), с. 374]; *Явился он на корабль совсем чёрным от печали и на глазах его были слёзы <...>* [17 (2), с. 193]; *В том государстве печаль великая: дома чёрным сукном покрыты <...>* [17 (1), с. 261]; *Надевал Владимир платье чёрное, / Чёрное платье, печальное* [3, с. 187]; *Я умру, меня оденьте / В чёрную юбочоночку, / Глубоко не зарывайте / Бедную девчоночку* [19, с. 465]. Сочетания, передающие цвет чёрной одежды, получают в народнопозитической традиции символический смысл 'печальный'. Ср.: *Я надену платье чёрно, / Буду, как монашечка. / Как приедут меня сватать, / Откажи, папашенька* [19, с. 68]; *Я надену чёрно платьице, / Подальше отойду: / Дала себе навеки клятву, / Что я замуж не пойду* [Частушки 1990, с. 67]. За данным словом закрепилось традиционное понимание чёрного как негативного и отрицательного, как цвета печали и смерти.

- Чернишова Ірина Вікторівна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Горлівського інституту іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету;
- Шам Ірина Василівна** – старший викладач кафедри граматики та практики мовлення Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Шкурко Тетяна Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Шлапак Ірина Мячеславівна** – асистент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;
- Шленьова Марина Геннадіївна** – аспірант українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
- Щербакова Вікторія Олександрівна** – викладач німецької мови кафедри романо-германської філології, аспірантка кафедри української філології та загального мовознавства Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка;
- Юшкова Світлана Олексіївна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Автомобільно-дорожнього інституту ДВНЗ Донецький національний технічний університет.

- Пузік Андрій Анатолійович** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних та латинської мов Донецького національного медичного університету ім. М. Горького;
- Рижкова Світлана Вікторівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Сивцова Ніна Вікторівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри стилістики, риторики і культури речи філологічного факультета Федерального державного бюджетного освітнього закладу вищого професійного освіти «Мордовський державний університет ім. Н.П. Огарєва» (ФГБОУ ВПО «МГУ ім. Н.П. Огарєва») (Саранск, Росія);
- Сидоренко Елена Николаевна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Приазовського державного технічного університету (г. Мариуполь);
- Столярчук Ольга Владимировна** – асистент кафедри іноземних мов Макеєвського економіко-гуманітарного інституту;
- Сукаленко Тетяна Миколаївна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української словесності та культури Національного університету державної податкової служби України;
- Тарасова Олена Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;
- Тесля Вікторія Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;
- Фефелова Вікторія Валентинівна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри французької філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Хижняк Олена Вікторівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ);

Итак, афлексив *чёрный* несёт в языке фольклора, помимо спектральной семантики, смыслы 'непонятный', 'опасный'. Слово *чёрный* передаёт значения 'неизвестный', 'угрожающий', 'таинственный' в рамках свободных и связанных структур, размещает под влиянием факторов лингвокультурного порядка различные оценочные смыслы, транслирует информацию, связанную с концептуализацией древнего мира и социума, отображает этническую ментальность, исторический и культурный опыт народа. Полученные результаты являются импульсом для изучения разных имён цвета, семантика которых осложнена фольклорной символикой и реликтивными ритуальными представлениями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахичба Х. Г. Цветовая метафора в абхазском, немецком и английском языках (сопоставительный анализ) : автореф. дис. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.10 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Х. Г. Ахичба. – М., 1997. – 19 с.
2. Башарина А. К. Семантика цветообозначений в фольклорных текстах (опыт сопоставительного анализа на материале якутских олонхо и русских былин) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. К. Башарина. – М., 2000. – 207 с.
3. Былины / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Селиванова Ф. М.]. – М. : Сов. Россия, 1988. – 576 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 т.] / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1981. – Т. 3. – 1982. – 555 с.; Т. 4. – 1982. – 683 с.
5. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / В. В. Колесов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 312 с.
6. Легенды. Предания. Бывальщина / [сост., подгот. текстов, вступ. статья и примеч. Криничной Н. А.]. – М. : Современник, 1989. – 287 с.
7. Луценко Н. А. Истории наших слов : диахронно-лексикологические этюды / Н. А. Луценко ; Донецкий национальный университет. – Донецк : Изд-во «Вебер» (Донецкое отделение), 2009. – 370 с.
8. Луценко Н. А. Этимологические заметки (IV) / Н. А. Луценко // Типология мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. пр. / В. Д. Каліущенко (ред. кол.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – Вип. 14. – С. 34–45.

9. Марр Н. Я. Яфетидология / Н. Я. Марр ; послесл. В. М. Алпатова. – Жуковский ; М. : Кучково поле, 2002. – 480 с.
10. Народная проза / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Азбелева С. Н.]. – М. : Рус. кн., 1992. – 608 с.
11. Народный театр / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Некрыловой А. Ф., Савушкиной Н. И.] – М. : Сов. Россия, 1991. – 544 с.
12. Онежские былины : [в 3-х т.] / [записанные А. Ф. Гильфердингом]. – Изд. 4-е. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – Т. 1. – 1949. – 735 с.
13. Русская народная поэзия. Эпическая поэзия : сборник / [вступ. статья, предисл. к разделам, подг. текста, коммент. Б. Путилова]. – Л. : Худож. лит., 1984. – 440 с.
14. Русский фольклор / [сост. и примеч. В. Аникина]. – М. : Худож. лит., 1986. – 367 с.
15. Савченко Л. Г. Семантика кольороназв *червоний* – *білий* у поетичній мові Спиридона Черкасенка / Л. Г. Савченко // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – № 631. Філологія. – Вип. 41. – Х., 2004. – С. 151–154.
16. Словарь-справочник «Слова о полку Игореве» / под ред. Б. Л. Богородского, Д. С. Лихачёва, О. В. Творогова ; сост. В. Л. Виноградова. – Вып. 6 : Т–Я и дополнения. – Л. : Наука. Ленингр. отд-ние, 1984. – 278 с. – (АН СССР ; Ин-т рус. лит. ; Ин-т рус. яз.).
17. Сказки : [в 3-х кн.] / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Круглова Ю. Г.]. – М. : Сов. Россия, 1988. – Кн. 1. – 1988. – 544 с.; Кн. 2. – 1989. – 576 с.; Кн. 3. – 1989. – 624 с.
18. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка : [в 3 т.] / И. И. Срезневский / репринтн. изд. – Т. 3. – Ч. 2. – М. : Книга, 1989. – 1 684 с.
19. Частушки / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Ф. М. Селиванова]. – М. : Сов. Россия, 1990. – 656 с.
20. Черепанова О. А. Мифологическая лексика русского Севера / О. А. Черепанова / Ленингр. гос. ун-т имени А. А. Жданова. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1983. – 169 с.

АНОТАЦІЯ

Герасименко І. А. Лексико-семантичні та функціональні особливості кольоропозначення *чорний* у текстах російського фольклору

Стаття присвячена лексико-семантичним та функціональним рисам кольоропозначення *чорний* в мові російського фольклору. Аналіз матеріалу свідчить про те, що внаслідок дифузності

- Зєня Любов Яківна** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики і методики викладання іноземних мов, заступник директора з науково-педагогічної і методичної роботи Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Зінченко Оксана Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету;
- Карлова Тетяна Євгенівна** – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних та латинської мов Донецького національного медичного університету ім. М. Горького;
- Когут Лариса Федорівна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;
- Корзун Олена Володимирівна** – Викладач кафедри англійської мови соціально-гуманітарного спрямування Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Кравцова Юлія Валентинівна** – доктор філологічних наук, професор кафедри російської мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;
- Міхальова Ксенія Ігорівна** – здобувач кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Міхіденко Катерина Олександрівна** – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Моргунова Ольга Олександрівна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Донецького державного університету управління;
- Пасько Ганна Михайлівна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Пац Любов Іванівна** – кандидат філологічних наук, доцент, декан гуманітарного факультету Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Андрущенко Вікторія Олегівна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики мовлення та інформаційних технологій Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Анютина Анна Анатольевна** – старший преподаватель кафедры общего и прикладного языкознания Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина;
- Бессонова Анна Сергеевна** – преподаватель кафедры грамматики и практики английского языка Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Волкова Наталія Валеріївна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Воронцова Тетяна Юріївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ);
- Герасименко Ірина Анатоліївна** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Денисовець Ірина Вікторівна** – викладач кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- Дрянгина Елена Анатольевна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры стилистики, риторики и культуры речи филологического факультета Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва» (ФГБОУ ВПО «МГУ им. Н.П. Огарёва»);
- Жихарева Наталія Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

фольклорного слова лексема *чорний* передає не тільки ідею кольору. Цей вербальний знак транслює інформацію, яка пов'язана з концептуалізацією давнього світу та соціуму, відображає етнічну ментальність, історичний та культурний досвід народу. Отримані результати є імпульсом для вивчення різних кольоропозначень, семантика яких ускладнена фольклорною символікою та реліктовими ритуальними уявленнями.

Ключові слова: кольоропозначення, семантика, структура, функціонування, лінгвокультурний, мова фольклору.

АННОТАЦІЯ

Герасименко И. А. Лексико-семантические и функциональные особенности цветообозначения чёрный в текстах русского фольклора

Предлагаемая статья посвящена лексико-семантическим и функциональным свойствам цветообозначения *чёрный* в языке русского фольклора. Анализ материала показал, что в силу диффузности фольклорного слова лексема *чёрный* передаёт не только идею цвета. Данный вербальный знак транслирует информацию, связанную с концептуализацией древнего мира и социума, отображает этническую ментальность, исторический и культурный опыт народа. Полученные результаты являются импульсом для изучения разных имён цвета, семантика которых осложнена фольклорной символикой и реліктовими ритуальними представленнями.

Ключевые слова: цветообозначение, семантика, структура, функционирование, лингвокультурный, язык фольклора.

SUMMARY

Gerasimenko I. A. Lexical-semantic and functional features of colour term *black* in the Russian folklore texts

The article is devoted to lexical-semantic and functional features of colour term *black* in the Russian folklore language. The analysis of the research material proves that colour term *black* reveals not only the idea of colour, as a result of folklore words diffuzziness. This verbal sign transmits information which is connected with conceptualization of the ancient world and society; reflect the ethnic mentality, historical and cultural experience of people. The obtained results are the impulse for the investigation of different colour terms which semantics is complicated by folklore symbols and relict ritual beliefs.

Key words: colour term, semantics, structure, functional, lingvocultural, the folklore language.

Л.Я. Зеня
(Горлівка)

УДК 378.14 : 37.018.554

**КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-
МЕТОДИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Характерною особливістю сучасної шкільної іншомовної освіти учнів старших класів (10-11) є її профільна спрямованість [5, 6].

Профільне навчання іноземних мов (ІМ) являє собою систему підготовки старшокласників, яка оснований на урахуванні потреб школярів у вивченні ІМ, що диктуються характерними особливостями майбутньої професії і обраного профілю [7]. Вона дозволяє випускнику відразу після закінчення школи використовувати ІМ у вибраній відповідно до профілю сфері діяльності або у подальшому навчанні в середньому спеціалізованому навчальному закладі або у вищому навчальному закладі (ВНЗ) з метою оволодіння відповідною професійною діяльністю [1].

Дослідження освітнього середовища іншомовної підготовки учнів профільної школи (ПШ) з позицій компетентнісного, особистісно-орієнтованого і комунікативно-діяльнісного підходів дозволило нам виявити специфіку профільного навчання ІМ і визначити з огляду на його характеристику зміст професійно-методичної діяльності вчителя ІМ у ПШ.

Для розгляду були виділені основні напрями організації навчання ІМ у ПШ, цілі, завдання, зміст, засоби та специфіка профільно орієнтованого навчання ІМ, особливості формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності старшокласників у філологічних та нефілологічних класах, а також організації інтегрованих уроків ІМ [2].

У результаті аналізу наукової літератури і вивчення нормативних документів встановлено, що до складових міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності учнів ПШ додається професійно-орієнтована мета. Це означає, що мовна, мовленнєва, лінгвосоціокультурна і навчально-стратегічна компетентності стають у ПШ професійно орієнтованими [8].

З упровадженням профільного навчання передбачається можливість різноманітних варіантів, комбінацій навчальних курсів з ІМ – базового, академічного та профільного і відповідно досягнення учнями різних рівнів іншомовної освіти.

Стаття відображає експериментально досліджену та статистично доведену міру впливу територіального, фахового та гендерного чинників на смислову структуру слова та як наслідок картину зміщення смислового центру слова.

Ключові слова: ієрархія, полісемант, семантичний центр, асоціативний метод, ранг, коефіцієнт варіації.

АННОТАЦІЯ

Когут Л.Ф. Степень влияния внешних факторов как одной из составляющих для определения иерархии ЛСГ

Статья отражает экспериментально исследованную и статистически доказанную степень влияния территориального, профессионального и гендерного факторов на смысловую структуру слова и, как следствие, картину смещения смыслового центра слова.

Ключевые слова: иерархия, полисемант, семантический центр, ассоциативный метод, ранг, коэффициент вариации.

SUMMARY

Kogut L. F. Degree of influence of external factors as one of constituents for determination of hierarchy of LSG

The article represents the experimentally investigational and statistically wellproven degree of influence of territorial, professional and gender factors on the semantic structure of a word and as a result picture of displacement of semantic center of a word.

Keywords: hierarchy, polysemant, semantic center, associative method, rang, coefficient of variation.

слабкість / боязливність жінок, про що згадують у своїх роботах і науковці О.Огуй; О.Петрено, Е.Ісаєв, Д.Петренко; М. Wandruszka [4; 5].

Частина «ядрових» прикметників, а також прикметники основного складу чи периферії, «мігрують» у межах ЛСГ. До двох слів-стимулів інформантами Швейцарії названо в два рази більше синонімів, ніж інформантами Німеччини, що (в межах досліджуваних груп) свідчить про перевагу лексичного запасу швейцарських студентів. Такий висновок певною мірою підтверджують результати дослідження «Academic ranking of World Universities 2006. Top 500 World Universities» [3], проведені Institute of Higher Education, згідно якого із 500 кращих університетів світу, швейцарські вузи займають рейтинги 27 і 58, в той час як німецькі 51 і 54.

З трьох чинників впливу на семантичну систему слова домінуючим виявився вплив статі, наступним є фаховий, а останню позицію займає територіальний.

На основі проведених нами досліджень виявлено розбіжності між вираженням того чи іншого значення прикметника за словниковими тлумаченнями, даними проаналізованих нами текстів та даних психолінгвістичного експерименту. Вивчення цих показників допоможе розкрити епідигматичні характеристики досліджуваних прикметників.

У перспективі узагальнення лексикографічного матеріалу, текстових прикладів та результатів психолінгвістичних експериментів доцільно покласти в основу матеріалів для укладання тлумачних словників нового типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Левицький В.В. Квантитативные методы в лингвистике / Левицький В.В. – Черновцы : Рута, 2004. – 189 с.
2. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Степанов Ю.С. – М. : Наука, 2001. – 311 с.
3. «Academic ranking of World Universities 2006. Top 500 World Universities» [ADRW 2006 Methodology; <http://www.arwu.org/rank/2006>]
4. Oguй O.D. Lexikologie der deutschen Sprache / Oguй O.D. – Winnytsja: Nowa Knyha, 2003. – 403 S.
5. Wandruszka Mario. Angst und Mut / Wandruszka Mario. – 2. Auflage. – Stuttgart : Klett. Cotta, 1981. – 205 S.

АНОТАЦІЯ

Когут Л.Ф. Міра впливу зовнішніх чинників як одна із складових для визначення ієрархії ЛСГ

Різноманітність оволодіння ІМ зумовлюється також її місцем та роллю як навчального предмета у структурі профільного навчання: 1) навчання ІМ у філологічному класі і 2) навчання ІМ в класах всіх інших, нефілологічних, профілів (історико-правовому, економічному, юридичному, фізико-математичному, хіміко-біологічному, географічному, медичному, музичному, образотворчому тощо).

У складі суспільно-гуманітарного напрямку ІМ може стояти в центрі філологічного навчального профілю і виступати як мета, оскільки він передбачає не тільки поглиблене її вивчення, а й підготовку учнів до продовження освіти в лінгвістичному або мовному педагогічному ВНЗ через ознайомлення їх з основами лінгвістики, зарубіжної літератури, країнознавства, перекладу тощо. Поглиблене вивчення ІМ забезпечується дисциплінами за вибором, зміст яких базується на інтеграції всередині предметної галузі «Філологія», на взаємопов'язаному і порівняльному засвоєнні рідної і нерідної мов і культур.

У складі всіх інших навчальних профілів за будь-яким напрямом ІМ як навчальний предмет виступає засобом реалізації профільного навчання і передбачає, з одного боку, поглиблене її вивчення за рахунок профільної спеціалізації і, з іншого, – вирішення завдань, зумовлених профілем.

У першому випадку профілювання має виключно лінгвістичний характер, а в другому – відображає ту сферу діяльності, яку учень передбачає обрати по закінченню школи (пізнавально-гуманітарну, природничо-наукову, прикладну, комунікативну).

Метою профільного навчання ІМ за будь-якої спеціалізації є більш глибоке володіння нею за рахунок збільшення годин на оволодіння ІМ у профільному класі та вивчення профільних курсів і курсів за вибором профільної спрямованості. Поглиблене вивчення ІМ може досягатися за рахунок більш глибокого опрацювання змісту навчання, залучення профільно орієнтованого матеріалу, а також можливості приділяти більше уваги: лінгвістичному аспекту мовлення, наприклад, аналізу граматичної будови ІМ, яка вивчається, у порівнянні з рідною; стилістичним особливостям усного та писемного мовлення, жанровій різноманітності текстів, виражальним засобам мови, що вивчається; літературі та країнознавству, у тому числі в історичному аспекті; термінології (профільно орієнтованій) [1].

Щодо розвитку монологічного мовлення, то особливого значення набуває навчання зв'язного аргументованого висловлювання за темою і/або на основі прочитаного або прослуханого тексту, а також реферування та анутовання тексту.

Щодо діалогічного мовлення, то передбачається навчання обговорення, дискусії з використанням аргументованої точки зору, ввічливого висловлення незгоди з точкою зору партнера, а також пошуку компромісу. Більш різноманітними стають ситуації спілкування, в тому числі за рахунок профільно орієнтованих. Збільшується обсяг прочитаних публіцистичних текстів, уривків з творів художньої літератури, різноманітних прагматичних текстів типу реклами, оголошень, інструкцій, науково-популярних профільно орієнтованих текстів тощо. При цьому використовуються всі види читання: ознайомлювальне, вивчаюче, оглядове/пошукове читання.

У профільному навчанні велика увага приділяється аудіюванню та писемному мовленню, в тому числі таким його видам, як написання тез, реферування, анотування, листування (стосовно ділової сфери спілкування). Переклад виступає не тільки засобом уточнення незрозумілого і винесення розуміння у зовнішній план (наприклад, при контролі читання), але й як вид мовленнєвої діяльності, як професійно орієнтоване вміння.

Зміст профільного навчання ІМ включає зміст загальноосвітнього (базового) курсу, який може доповнюватись профільно орієнтованим матеріалом або профільними і спеціальними курсами за вибором, години на вивчення яких виділяються за рахунок шкільного компонента. За рішенням школи, сюди можуть бути включені також факультативи та практикуми. Використання інтегрованих курсів (ІК) або окремого профільно орієнтованого навчального матеріалу передбачає і використання інтегрованих технологій, тобто технологій навчання, притаманних такій дисципліні, як ІМ і як, наприклад, економіка, якщо це економічний профіль, ІМ та правознавство, якщо це правовий профіль тощо.

З огляду на специфіку навчання ІМ в класах філологічних і нефілологічних профілів розкрито **зміст професійно-методичної діяльності вчителя ІМ ПШ** відповідно до виробничих функцій (комунікативно-навчальної, конструктивно-плануючої, виховної, розвиваючої, освітньої, гностичної, організаторської) [3].

Комунікативно-навчальна функція передбачає забезпечення вчителем досягнення цілей поглибленого вивчення ІМ у єдності мовленнєвої, мовних (лінгвістичних), лінгвосціокультурної та навчально-стратегічної компетентностей за рахунок профільної спеціалізації; виховна – виховання засобами ІМ особистості, здатної до самореалізації, свідомого вибору професії та оволодіння нею, професійного зростання, мобільності й неперервної освіти впродовж усього життя; розвиваюча – розвиток навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів і здібностей учнів

Дослідження територіального впливу на смисловий центр слова виявило чітко виражену квантитативну розбіжність: у Німеччині (до прикметника *mutig* 66 слів, а до прикметника *feige* 53), у Швейцарії (123 синоніми до прикметника *mutig* та 90 до прикметника *feige*). Кількісне співвідношення складає 1:2 і, на нашу думку, свідчить про здатність маленької за площею країни вбирати в себе культури сусідніх країн, значно більших за площею.

Порівняння рангів значень прикметника *mutig* показує, що вони істотно відрізняються один від одного за формою, тобто за кількістю рангів, та за змістом в підмовах країн з мовою «пересічного стандарту». Семантична структура *mutig* має смисловий центр *tapferistark*. Розбіжність рангів головних та другорядних значень у підмовах є наслідком впливу згаданих чинників на мову. Зміщення значення першого та другого ряду відбувається в межах від одного до десяти. Шкала зміщення зростає із збільшенням номера рангу, тобто найбільш суттєві зміщення рангу зазнають другорядні значення.

Використання епідигматико-парадигматичного критерію при визначенні основного значення в семантичній структурі слова можливе за допомогою психолінгвістичних методів; зручним критерієм визначення ієрархічних відношень між значеннями слова може бути «ієрархічний індекс значення».

Порівняння семантичної структури прикметника, яка пропонується словниками, з результатами психолінгвістичного експерименту, свідчить про незначну розбіжність, яка проявляється в зміні послідовності значень тлумачення даного прикметника. Поряд із тим, психолінгвістичний метод дозволив виділити деякі відтінки значення даного прикметника, яких нема в словникових статтях та розташувати їх в порядку спадання показника індексу семантичної ієрархії.

Семантична структура полісемантичних слів має смисловий центр (головне, або основне значення), частотність якого значно відрізняється від частотності інших значень цих слів. Це дозволяє навести нові аргументи на користь того, що значення багатозначних слів нерівноправні. Тому гіпотезу, в якій постулюється рівноправність значень, слід відхилити.

На позицію смислового центру виявляють свій вплив, як засвідчує експеримент, стать, фах, територія. Підмова чоловіків у Німеччині є ближчою до мови «пересічного стандарту» прикметника *mutig*, а підмова жінок виявилась ближчою до «пересічного стандарту» прикметника *feige*. Це підтверджує думку про значний вплив статі на виділення основних значень слова та історично класичну думку про мужність чоловіків та

Порівнявши дані інформантів двох факультетів (інженерного та економічного) Німеччини можна констатувати той факт, що інформанти інженерного факультету назвали в чотири рази більше синонімів до двох груп з домінантами *mutig, feige*. Вони мають більшу частоту та відрізняються за складом. Враховуючи те, що «головним є контекстуально не обґрунтоване значення слова, яке виділяється в смисловій структурі цього слова раніше від інших його значень» [1, с. 26], то у нашому випадку – це *ängstlich*. Отже, гіпотеза, в якій формується думка про рівноправність значень, відхилена.

Порівнюючи результати експерименту впливу гендерного у середовищі інформантів ФРН, помітною є кількісна розбіжність. Інформанти-чоловіки, порівняно з жінками, назвали втричі більше синонімів до слова-стимулу *mutig* та в п'ять з половиною разів більше синонімів до *feige*. Семантична структура *feige* має спільний смисловий центр *ängstlich* з високим показником частоти, отже підтверджується гіпотеза про нерівноправність значень.

Семантична структура *mutig* має смисловий центр *tapfer* (у підмові жінок) та *heldenhaft, stark* (у підмові чоловіків). Спостерігається і розбіжність у приналежності до рангів, що вказує на вагомість того чи іншого значення для представників різних статей. Підмова чоловіків є ближчою до «пересічного стандарту» прикметника *mutig*, а підмова жінок виявилась ближчою до «пересічного стандарту» прикметника *feige*, як ознака історично складеної думки про мужність чоловіків та слабкість / боязливість жінок.

Щодо Швейцарії, то кількісна розбіжність складає 10 одиниць. Спільними для групи *feige* виявилися 21 значення, а для групи *mutig* 42 прикметники. Семантична структура *feige* має смисловий центр *ängstlich*. Семантична структура *mutig* має смисловий центр *tapfer, furchtlos, stark, heldenhaft, draufgängerisch*. Інформанти обох факультетів першість надають значенню *tapfer*. У підмові економістів є частковий збіг рангів IV, VIII, X з мовою «пересічного стандарту», в той час як у мові інженерів такий частковий збіг має лише ранг IX. Інформантами чоловічої та жіночої статей Швейцарії названа відносно однакова кількість синонімів до слів-стимулів *mutig* і *feige*, однак частотність у жінок є значно вищою до *mutig*, а у чоловіків до *feige*. Спільними до групи *feige* є 23 значення, шкала частотності сягає від 1 до 28, семантична структура *feige* має смисловий центр *ängstlich* в інформантів обох статей. Шкала зміщення сягає до п'яти рангів.

у процесі профільного навчання ІМ; освітня – забезпечення досягнення цілей предметної інтеграції, зумовлених профільною спеціалізацією, які передбачають поглиблення знань з інших предметних галузей; гностична – дослідження проблем профільного навчання ІМ, рефлексію своєї професійної діяльності з огляду на специфіку профільного навчання ІМ, вивчення досвіду вчителів з питань навчання ІМ у профільних класах; конструктивно-плануюча – визначення цілей поглибленого навчання ІМ в межах окремого профілю й цілей інтеграції та шляхів їх досягнення; планування різнорівневого профільного навчання ІМ і можливих варіантів його співвіднесення з основним курсом; укладання планів-конспектів інтегрованих уроків з ІМ відповідно до профілю; організаторська – організацію навчання ІМ в межах окремого профілю з урахуванням його специфіки, проведення інтегрованих уроків з ІМ відповідно до профілю, визначення технологій формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності з урахуванням специфіки профілю.

З огляду на педагогічну (методичну) задачу як мінімальну одиницю виміру педагогічної діяльності виділено **найбільш типові задачі**, які має вирішувати вчитель ІМ ПШ в урочній та позаурочній діяльності відповідно до виробничих функцій [3].

Зміст професійно-методичної діяльності вчителя ІМ у ПШ, необхідність вирішувати складні нестандартні завдання, реалізовувати нові виробничі функції в профільному навчанні ІМ старшокласників і відсутність у випускників педагогічних ВНЗ теоретичної і практичної готовності до неї зумовлюють актуальність спеціальної методичної підготовки майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ.

Метою цієї публікації є висвітлення концептуальних основ процесу формування професійно-методичної готовності майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ.

На підставі вивчення різних поглядів вітчизняних і зарубіжних учених (М.В. Алексеев, Е.Ф. Зеєр, І.О. Зимня, І.А. Зязюн, В.П. Каширін, Н.В. Кислинська, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос, З.Н. Курлянд, А.Ф. Лисенко, Т.О. Мельникова, Н.М. Нікітіна, А.В. Семенова, В.О. Сластьонін, А.М. Столяренко, Р.І. Хмелюк та ін.) **на аспекти готовності і структуру особистості вчителя**, їх аналізу і порівняння визначаємо професійно-методичну **готовність вчителя до навчання ІМ у ПШ у єдності її теоретичної і практичної частин як інтегративну складову професійної компетентності випускника ВНЗ, що містить у собі сукупність компетентностей і професійно-особистісних якостей, які повинен мати вчитель ІМ для вирішення типових**

задач професійно-методичної діяльності та виконання виробничих функцій у ПШ [4].

Уточнені структура і зміст професійно-методичної готовності дозволили виділити низку ключових, загальнопредметних, методичних (загальних і спеціальних) і особистісних компетентностей, якими має володіти вчитель ІМ ПШ для вирішення професійних задач і які **мають стати предметом спеціального формування у майбутнього вчителя ІМ в процесі методичної підготовки.**

Спираючись на основні положення системного підходу, **методичну підготовку** розглядаємо як *впорядковану сукупність структурного, цільового, змістового та процесуально-діяльнісного компонентів, які в процесі свого функціонування і взаємодії забезпечують формування професійно-методичної готовності вчителя до навчання ІМ учнів ПШ.* Очікуваним кінцевим результатом уявляємо теоретично і практично підготовленого вчителя до навчання ІМ учнів ПШ, який здатний до особистісного та професійного самовдосконалення.

На основі середовищного підходу пропонуємо модель освітнього середовища педагогічного ВНЗ для ефективної реалізації системи методичної підготовки майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ.

Слідом за В.А. Ясвіним і Н.О. Спічко виділяємо в представленій моделі чотири компоненти: *суб'єктів освітнього процесу*, якими є студент і викладач, *соціальний компонент*, до якого входять інші студенти і ровесники, викладачі інших дисциплін, учні і вчителі, з якими студент стикається на педагогічній практиці, батьки учнів, а також носії мови; *просторово-предметний компонент, представлений аудиторіями та іншими приміщеннями*, де студенти на заняттях оволодівають змістом навчання, матеріалізованим у технічних та нетехнічних засобах (підручниках, навчальних посібниках тощо); *технологічний компонент*, який містить прийоми і відповідні технології професійної, зокрема методичної, підготовки.

Стратегічною основою методичної підготовки майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ виділені спеціальні принципи: методичної наступності, гнучкості, інтегративності, мотивації пошуково-дослідницької діяльності студента та принцип суб'єктної активності і розвитку креативності студента.

За *принципом методичної наступності* процес теоретичної й практичної методичної підготовки майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ на освітньо-кваліфікаційному рівні «спеціаліст» спирається на загальнометодичні компетентності, сформовані у студентів у процесі опанування базового курсу з

методами психолінгвістики, результати якої особливо важливі при вивченні семантичного ярусу мови.

Метою нашого дослідження є перевірити наступні гіпотези: у структурній організації семантики багатозначного слова існує ієрархія; на позицію смислового центру слова впливає територіальне членування суспільства (наприклад, основне значення слова в різних німецькомовних країнах чи діалектах не завжди співпадає з основним значенням цього ж слова в літературній мові); на позицію смислового центру слова впливають рід заняття/сфера діяльності, стать мовця, територія та ін.

Проведене в німецькомовному середовищі Німеччини та Швейцарії дослідження лексико-семантичних груп з доміантантами «*mutig*» і «*feige*» дало цікаві результати. Для порівняння, загальна кількість названих синонімів у німецькомовному середовищі Німеччини до прикметника *mutig* складає 66 синонімів, а в німецькомовному середовищі Швейцарії 123. Натомість загальна кількість названих синонімів у німецькомовному середовищі Німеччини до прикметника *feige* становить 53 одиниці, а в німецькомовному середовищі Швейцарії 90. Відразу помітна велика розбіжність як в кількісному плані, так і в їх рангах. Спільними для обох країн є 16 слів: *abenteuerlustig, beherzt, couragiert, draufgängerisch, entschlossen, furchtilos, hart, heldenhaft, heroisch, kämpferisch, risikofreudig, selbstbewusst, selbstsicher, stark, tapfer, waghalsig.* Детальний аналіз низькочастотних слів показує, що більшість з них є словами, які можна віднести до «ірелевантних асоціацій» і до синтагматичних синонімів. Згідно з міркуваннями В. В. Левицького, основна відмінність парадигматичних (семантико-підсилювальних і емоційно-підсилювальних) синонімів полягає в тому, що «сигніфікативний і коннотативний шари парадигматичних синонімів характеризуються градацією певних семантичних чи експресивно-емоційних ознак.

Технологія порівняння впливу фаху та статі на смисловий центр слова на основі результатів експерименту серед інформантів Німеччини враховувала ступінь варіації рядів довкола середнього. Відмінність між варіаційними рядами за коливанням довкола середнього визначається за допомогою середнього квадратичного відхилення (σ). Однак для визначення співвідношення між середньо квадратичним відхиленням та середнім арифметичним використана відносна величина, так званий коефіцієнт варіації. Специфічність значення в кожній з підмов пов'язана з істотною зміною порядкових номерів (рангів) його значень у даній підмові та підвищенням частоти використання цього значення.

The role of intercultural communication in the process of studying foreign languages has been examined. In this article the intercultural approach to teaching foreign languages has been analyzed. Indissoluble connection of language and culture in studying foreign language and in preparing teachers of foreign language has been determined. It has been revealed that technical lack of language barrier is not sufficient pre-condition for overcoming cultural barrier. It has been determined that the process of modern education must be not only productive and have positive results, but pay special attention to the intercultural competence. The problem of creating the conception, where a foreign language is examined as means of communication with other culture and with its representatives has been considered. A teacher must have sound knowledge about the culture of the foreign language, and it should be given special attention to strategies of collecting information, its processing and methods of presentation. It has been determined that it's better to investigate how the person can acquire knowledge, develop skills which are precondition for successful intercultural communication. Cross-cultural communication is a complicated process of establishing and developing contacts between equal in rights partners, generated by the necessities of the joint mutual understanding and resulting in the collaboration of partners.

Key words: culture, intercultural communication, intercultural competence, cultural barrier, intercultural education, conception, cultural standard.

*Л.Ф. Козут
(Івано-Франківськ)*

УДК–811.112.2

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ІЄРАХІЇ ЛСГ

Проблема семантичного розвитку окремих слів, груп слів і цілих лексико-семантичних систем у різних мовах досліджується сучасною семасіологією на базі різноманітного матеріалу. Однак недостатньою є кількість статистичних даних, які б підтвердили або спростували гіпотезу про існування ієрархічних відношень між значеннями багатозначного слова. Науковцями висувуються гіпотези про принципову можливість впливу на мову різних чинників [2,с.23], як наприклад, територіальний, віковий, фаховий, соціальний та ін. Однак про ступінь впливу цих чинників на смислову структуру слова лінгвістика відповіді не дає. Якщо можна лише припустити, що кожен з цих чинників якоюсь мірою змінює головне значення слова, то для цього варто скористатися

методики викладання іноземних мов (МВІМ), тому доцільною є така організація навчального процесу, яка апелювала б до досвіду студентів, забезпечувала б його переосмислення на основі професійної рефлексії згідно з новими умовами навчання.

Принцип гнучкості передбачає можливість різних варіантів використання ІК і спецкурсів, що становлять зміст методичної підготовки майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ, у навчальному процесі, враховуючи динаміку соціального замовлення, специфіку освітнього середовища та особистісні освітні потреби. Принципом гнучкості передбачено зміну послідовності тем, різну глибину їх опрацювання й вибірковий характер. Тематичний план рекомендованих ІК і спецкурсів може бути розширений або змінений відповідно до інтересів і потреб окремих груп студентів. Таким чином, кожний тематичний розділ у спецкурсах наділено певним «ступенем свободи», який, проте, не заперечує системності його побудови.

За принципом інтегративності спецкурси побудовано на широкій міжпредметній основі, яка інтегрує наукові дані філософії освіти, гуманістичної педагогіки, дидактики, психології, нейропсихології й нейропедагогіки, педагогічної психології, лінгвістики, психо-, соціо-, культуролінгвістики та дані інших наук, на які спирається МВІМ. Інтегративний характер спеціальної методичної підготовки вчителя до навчання ІМ учнів ПШ знайшов відображення не тільки в змісті навчання, а й у технологіях його засвоєння.

Характерною рисою навчального процесу за *принципом мотивації пошуково-дослідницької діяльності студентів* є залучення їх до досліджень проблем, пов'язаних з профільним навчанням ІМ старшокласників. Змістом методичної підготовки передбачено для цього великий блок самостійної роботи (СР) над виділеними для вивчення проблемами, що викликає докорінні зміни у взаєминах «викладач – студент». Самостійна пошуково-дослідницька діяльність, зміщення акцентів з репродуктивної діяльності на самостійне здобуття знань сприяють усвідомленню студентами необхідності навчатися впродовж усього життя та розвивати в собі готовність до цього.

Принцип суб'єктної активності студента передбачає забезпечення неформальної суб'єктної участі студента у своєму навчінні, здатності активно і свідомо керувати ним, рефлексувати й оцінювати свою діяльність, що досягається через орієнтування студента в змісті своєї методичної підготовки і створення в нього чіткого уявлення про очікуваний результат.

Відповідно до принципу розвитку креативності студента на рівні теоретичної підготовки у спецкурсах забезпечується

розуміння студентом профілю як форми: а) розвантаження учня; б) профорієнтації; в) свободи в розвитку особистості. Вчитель повинен бути готовим до того, що свобода учня передбачає його навчання за індивідуальними освітніми планами, відвідування ним закладів додаткової освіти, підготовчих курсів у ВНЗ тощо. У такому випадку школа, а відповідно й учитель ІМ, перестають бути для учня єдиним джерелом освіти. Вчитель повинен гнучко реагувати на запити учнів залежно від того, як і де кожен з них планує використання ІМ після закінчення школи.

Зміст методичної підготовки майбутнього вчителя до навчання ІМ учнів ПШ є комплексним новоутворенням, яке забезпечується інтеграцією змісту психолого-педагогічних та професійно-орієнтованих філологічних дисциплін, МВІМ і програми, спрямованої на самовдосконалення студентів.

Відбір кожного компонента змісту методичної підготовки майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ зумовлений типовими задачами професійно-методичної діяльності вчителя ІМ ПШ.

До змістових складових методичної підготовки зараховуємо:

- ІК «Навчання іноземних мов у старшій профільній школі» для студентів 5 курсу;
- інтегрований спецкурс «Методика навчання німецької мови учнів економічного профілю» для студентів 5 курсу;
- спецкурси або факультативи «Іноземна мова як засіб оволодіння іншою предметною галуззю» для студентів 3-5 курсів – ІК «Німецька мова й економіка» для студентів 4-5 курсів;
- спецкурс «Допрофільна підготовка школярів засобами іноземної мови» для студентів 3-4 курсів або оглядові лекції (1-2) та практичні заняття (1-2) щодо організації допрофільної підготовки учнів основної школи (7-9 класів);
- спецкурс «Навчання іноземних мов з урахуванням індивідуальних особливостей учнів» для студентів 1-4 курсів;
- факультатив зі створення інтегрованих профільно-орієнтованих курсів для студентів 4-5 курсів;
- завдання для організації допрофільної підготовки в період активної педагогічної практики в початковій та основній школі для студентів 4 курсу;
- завдання з відбору профільно орієнтованого змісту та організації навчання ІМ з його використанням у період активної педагогічної практики в старшій школі для студентів 5 курсу;
- індивідуальні творчі завдання з питань профільного навчання ІМ у старшій школі для студентів 5 курсу;
- тематика дипломних робіт, пов'язана з організацією профільного навчання ІМ у старшій школі (п'ятий курс);

пред'являє нові вимоги – він має бути не просто результативним, а навчити мові, і усім професійно значимим умінням, серед яких особливе місце займає міжкультурна компетентність. Розглянута проблема створення цілісної концепції, де іноземна мова розглядається передусім як засіб комунікації з іншою культурою і з її представниками. Великими знаннями по культурі мови, що вивчається, повинен володіти сам викладач, при цьому стратегіям збору інформації, її обробки, і способам презентації повинна приділятися особлива увага.

Ключові слова: культура, міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, культурний бар'єр, міжкультурне навчання, культурні стандарти.

АННОТАЦІЯ

Воронцова Т.Ю. Роль міжкультурної комунікації в обученні іностринному языку

В данной статье проанализирована роль межкультурной коммуникации в обучении иностранному языку. Установлена неразрывная связь языка и культуры в обучении иностранному языку и при подготовке преподавателей иностранного языка. Выявлено, что техническое отсутствие языкового барьера не является достаточной предпосылкой для преодоления барьера культурного. Установлено, что к самому процессу образования современная ситуация предъявляет новые требования – он должен быть не просто результативным, а научить языку, и всем профессионально значимым умениям, среди которых особое место занимает межкультурная компетентность. Рассмотрена проблема создания цельной концепции, где иностранный язык рассматривается прежде всего как средство коммуникации с другой культурой и с её представителями. Обширными знаниями по культуре изучаемого языка должен обладать сам преподаватель, при этом стратегиям сбора информации, её обработки, и способам презентации должно уделяться особое внимание. Межкультурная коммуникация – сложный, многоплановый процесс установления и развития контактов между равноправными партнерами, порождаемый потребностями совместного взаимопонимания и приводящий к сотрудничеству партнеров.

Ключевые слова: культура, межкультурная коммуникация, межкультурная компетентность, культурный барьер, межкультурное обучение, культурные стандарты.

SUMMARY

Vorontsova T.Yu. The role of intercultural communication in the process of studying foreign languages

иностранных языках, научные общества по интересам, где могут собираться студенты разных специальностей [6, с. 97-103].

Таким образом, межкультурная коммуникация – сложный, многоплановый процесс установления и развития контактов между равноправными партнерами, порождаемый потребностями совместного взаимопонимания и приводящий к сотрудничеству партнеров. Готовность к эффективной межкультурной коммуникации является сегодня необходимым профессиональным качеством специалиста, обеспечивающим ему установление паритетного сотрудничества и конструктивное решение проблем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации / Л.И. Гришаева. – М. :Academia, 2008. – 352 с.
2. Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация: проблемы обучения /Д.Б. Гудков. М.: Изд. Московского университета, 2000. – 118 с.
3. Джурицкий А.Н. Поликультурное воспитание : сущность и перспективы развития / А.Н. Джурицкий. – М. : Педагогика, 2002. – № 10. – С. 56–78.
4. Садохин А. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. – М.: Высш. шк., 2005. – 274 с.
5. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В.В. Сафонова. – Воронеж : Исток, 1996. – 237 с.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб.пособие / С.Г. Тер-Минасова – М. : Слово, 2000. –624 с.
7. Crystal D. English as a Global Language / D. Crystal. – New York : Cambridge University Press, 1997. – 150 p.
8. Hall E. T. The Silent Language / E. T. Hall. – New York : Anchor Press Garden City, 1995. – 240 p.

АНОТАЦІЯ

Воронцова Т.Ю. Роль міжкультурної комунікації в навчанні іноземної мови

У цій статті проаналізовано роль міжкультурної комунікації в навчанні іноземної мови. Сучасна дійсність змінила очікування від викладачів іноземної мови і вимоги до їх професійних умінь. Встановлено нерозривний зв'язок мови і культури в навчанні іноземної мови і при підготовці викладачів іноземної мови. Виявлено, що технічна відсутність мовного бар'єру не є достатньою передумовою для подолання бар'єру культурного. Встановлено, що до самого процесу освіти сучасна ситуація

• тематика курсових робіт, пов'язана з організацією допрофільної підготовки засобами ІМ і з інтегрованим навчанням ІМ в основній школі (четвертий курс);

• психологічний супровід навчально-виховного процесу для студентів 1-5 курсів.

Зазначений зміст забезпечує формування основ теоретично обґрунтованих знань про профільне навчання як одну із форм диференціації й індивідуалізації навчально-виховного процесу в ПШ, про специфіку профільного навчання ІМ старшокласників, про допрофільне навчання як підготовчий етап, на якому здійснюється професійне самовизначення учнів і вибір ними відповідного профілю, а також формування вмінь та навичок планування й організації профільного навчання ІМ та допрофільної підготовки учнів засобами ІМ.

Оволодіння змістом методичної підготовки забезпечується за рахунок сучасних технологій як системи форм, методів і засобів навчання.

Основними характеристиками технологій, які сприяють найбільш ефективному досягненню поставлених цілей, зараховуємо активність, за якою студент виступає активним суб'єктом навчання; інтерактивність, за якою навчання має діалогову форму і відбувається в постійній, активній взаємодії всіх суб'єктів, та інформаційність, за якою функціональними компонентами технологій виступають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). До основних технологій, що відповідають зазначеним характеристикам, віднесені: елементи проблемного навчання (проблемні ситуації), проектна методика, навчання у співпраці, ігрове моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності (ділові ігри), Методичне портфоліо, ІКТ. Обрані технології сприяють поглибленню творчо-пошукової роботи й самонавчанню студентів за рахунок зменшення частки лекційних занять, збільшення питомої ваги СР, оновлення методик проведення лекційних, семінарських та практичних занять.

Стиль педагогічної взаємодії характеризується як «особистість – особистість», демонструє гуманізацію відносин учасників навчального процесу; відмову від авторитарного стилю викладання і жорсткої регламентації діяльності студентів, яка спричиняє пасивність останніх; відхід від монологу й домінування таких форм навчальної діяльності, як діалог і полілог. Діалогічні методи навчання створюють атмосферу психологічного комфорту для учасників навчального процесу, дозволяють установити партнерські стосунки й забезпечують можливість інтелектуальної співтворчості.

Наведемо приклади деяких запропонованих студентам завдань, для виконання яких використовувалися зазначені технології.

Приклад 1.

Мета: розвиток умінь укладання програми курсу за вибором для допрофільної підготовки учнів 9 класу засобами ІМ і її презентації.

Завдання: Довгостроковий проект. Робота в групах. Укладіть програму курсу за вибором для допрофільної підготовки учнів 9 класу засобами ІМ, спираючись на поданий алгоритм. Для цього визначте галузь знань, яка буде інтегруватися в курсі з ІМ, і адресата курсу. Організуйте презентацію вашого курсу за вибором з метою ознайомлення з ним учнів і зацікавлення їх у навчанні за курсом.

Приклад 2.

Мета: розвиток умінь підготовки, організації й аналізу результатів ділової гри в процесі формування міжкультурної німецькомовної комунікативної компетентності учнів 10 класу економічного профілю.

Завдання: Робота в групах. Підготуйте та організуйте ділову гру з метою розвитку мовленнєвої компетентності в говорінні учнів 10 класу економічного профілю. Укладіть план-конспект уроку. Використайте для цього матеріали навчального посібника «*Wirtschaftsdeutsch macht grenzenlos Spaß!*» (Зеня Л.Я., Чобітько В.І.) (*Kapitel 3*) і *методичні рекомендації до організації ділової гри у профільному навчанні ІМ старшокласників.*

Auf einem Wirtschaftsforum versammeln sich viele Fachleute. Sie kamen nach München aus verschiedenen Wirtschaftsregionen Deutschlands, um wichtige Wirtschaftsprobleme zu besprechen, neue Kontakte zu knüpfen sowie neue Verträge abzuschließen. Jeder Schüler der Arbeitsgruppe versetzt sich in die Rolle eines Geschäftsmannes und präsentiert ausführlich seine Wirtschaftsregion bzw. seinen Wirtschaftsstandort (Arbeit in der Gruppe. Spielt die Szene).

Приклад 3.

Мета: ознайомлення студентів зі змістом технології «навчання у співпраці», розвиток навичок і умінь навчання читання учнів економічного профілю в малих групах.

Завдання: Складіть сценарій фрагмента уроку з навчання читання учнів економічного профілю (пропонується текст, розділений на смислові частини). Організуйте роботу в малих групах.

Arbeit in der Gruppe. Fasst den Inhalt des Textes abschnittsweise zusammen. Jede Gruppe liest „ihren“ Abschnitt und beachtet während des Lesens folgendes:

Студенты должны учить иностранный язык как часть формы чужой культуры, посредством которого они смогли бы уменьшить осознание культурной неосведомленности, преодолеть недоразумения или предрассудки.

Занятие по иностранному языку должно способствовать развитию компетенции, которая позволила бы соотнести иностранный язык и нормы иностранной культуры, т.е. культуры страны изучаемого языка, которая привела бы к взаимопониманию посредством понимания иной культуры, сделала бы возможным для обучающихся межкультурное общение без страха перед различиями между культурными привычками, традициями, условностями, нормами [5, с. 148].

Обучающийся начинает постигать язык и через него культуру страны. Межкультурное общение является при этом образовательно-воспитательным процессом. В данном процессе свой значительный вклад вносит страноведение, которое является интегрированной составной частью процесса обучения иностранному языку, так как межкультурное общение предполагает наряду с языковой компетенцией также знания национально-культурных и социальных правил, традиций, норм, форма и общение осуществляются при конкретных социальных условиях.

Традиционное преподавание иностранных языков не предполагало обучение общению. В настоящее время вузовский специалист – это широко образованный человек, имеющий фундаментальную подготовку. Соответственно, иностранный язык специалиста – и орудие производства, и часть культуры, и средство гуманитаризации образования. Все это предполагает фундаментальную и разностороннюю подготовку по языку.

Уровень знания иностранного языка студентом определяется не только непосредственным контактом с его преподавателем. Для того чтобы научить иностранному языку как средству общения, нужно создавать обстановку реального общения, наладить связь преподавания иностранных языков с жизнью, активно использовать иностранные языки в живых, естественных ситуациях. Это могут быть научные дискуссии на языке с привлечением иностранных специалистов, реферирование и обсуждение иностранной научной литературы, чтение отдельных курсов на иностранных языках, участие студентов в международных конференциях, работа переводчиком, которая как раз и заключается в общении, контакте, способности понять и передать информацию. Необходимо развивать внеклассные формы общения: клубы, кружки, открытые лекции на

Т. Ю. Воронцова
(Луганск)

УДК 811.111: 378.147.016

РОЛЬ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Межкультурная коммуникация и преподавание иностранных языков – это две тесно связанные между собой дисциплины. Обучение иностранным языкам предполагает не только объяснение грамматики, лексики и фонетики, но и вхождение в иноязычную культуру. За каждым иностранным словом, понятием стоит «обусловленное национальным сознанием представление о мире».

Иностранные языки необходимы сегодня функционально, для использования в разных сферах жизни общества в качестве средства реального общения с людьми из других стран.

В связи с изменениями мотивов изучения языка появилась необходимость перестройки преподавания иностранного языка. Основная задача преподавания иностранных языков – обучение языку как реальному и полноценному средству общения. Решение этой прикладной, практической задачи возможно лишь на фундаментальной теоретической базе. Для создания такой базы необходимо приложить результаты теоретических трудов по филологии к практике преподавания иностранных языков, теоретически осмыслить и обобщить огромный практический опыт преподавателей иностранных языков.

Рассмотрению разных аспектов формирования межкультурной коммуникации посвящены исследования Н.Д. Арутюновой, Т.З. Астафуровой, И.Е. Ключанова, В.О. Масловой, Е.И. Пассова, М.Л. Шамне и др.

Теоретическим и практическим вопросам межкультурного общения, принципам взаимодействия лингвокультур посвящены работы Я.М. Колкера, Е.И. Пассова, С.Г. Тер-Минасовой и др.

Цель статьи – проанализировать роль межкультурной коммуникации в обучении иностранному языку.

Основным заданием обучения является не только языковая подготовка, а также подготовка культурная. Без знания и понимания иностранной культуры невозможно и знание языка.

Общеобразовательный предмет «Иностранные языки» в ВУЗе должен выполнять наряду с его коммуникативной и когнитивной функциями еще и межкультурную. Он должен помочь обучающимся понять «чужую культуру», лучше осознать собственную «культурную идентичность». Коммуникативный, когнитивный и межкультурный аспекты в процессе преподавания иностранного языка должны составлять единство [3, с. 69].

1.1.1.1.1.1.1.1.1 Abschnitt A: Welche Tatsachen zeugen davon, dass Deutschland heutzutage zu den wirtschaftlich stärksten Ländern in der Welt gehört?

1.1.1.1.1.1.1.1.2 Abschnitt B: Auf welche Art und Weise wird die deutsche Wirtschaft in verschiedene Branchen eingeteilt? Wie heißen sie?

1.1.1.1.1.1.1.1.3 Abschnitt C: Drei große Teilbereiche der Industrie.

1.1.1.1.1.1.1.1.4 Abschnitt D: Wie heißen wichtige Wirtschaftszweige im Dienstleistungsbereich?

1. Aufgaben zum Textabschnitt. Jede Gruppe löst die unten stehenden Aufgaben in Bezug auf „ihren“ Textabschnitt (*подається низка завдань після тексту*).

Системотвірним елементом навчальної діяльності студентів є СР. На основі аналізу сучасного стану досліджень із проблем СР студентів і виявлення сукупності вихідних положень, які визначають її теоретико-методологічні основи, а також перспектив вдосконалення СР у ВНЗ з позицій особистісно-орієнтованого підходу нами визначено зміст, технології й умови ефективної організації СР в системі методичної підготовки майбутніх учителів до профільного навчання ІМ учнів ПШ.

Виявлені також умови ефективної науково-дослідної роботи майбутнього вчителя ІМ ПШ і види науково-дослідної діяльності студентів у системі методичної підготовки, якою передбачено дослідження проблем, пов'язаних з профільним навчанням ІМ і з допрофільною підготовкою учнів загальноосвітнього навчального закладу. Зазначені функції дослідної діяльності в період педагогічної практики реалізуються за рахунок спеціальних завдань; проектів, пов'язаних з творчим пошуком; завдань на самоконтроль і самоаналіз, що сприяють розвитку у студентів умінь педагогічної рефлексії.

Враховання всіх компонентів методичної підготовки в комплексі дозволяє забезпечити формування професійно-методичної готовності майбутніх учителів до навчання ІМ учнів ПШ. Втім, малодослідженою залишається на сьогодні особистість викладача як суб'єкта освітнього середовища ВНЗ, в якому методична підготовка має реалізуватися. Від професійної компетентності викладача, його особистісних якостей, які мають стати предметом спеціального дослідження, залежить успіх професійної підготовки майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И. Л. Профильное обучение иностранным языкам на старшей ступени общеобразовательной школы : проблемы

- и перспективы / Инесса Львовна Бим. – М. : Просвещение, 2007. – 168 с.
2. Зеня Л. Я. Навчання іноземних мов у старшій профільній школі : лекційно-практичний курс : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Я. Зеня. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2008. – 340 с.
  3. Зеня Л. Я. Прогностична модель професійно-методичної діяльності вчителя іноземної мови старшої профільної школи / Л. Я. Зеня / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. – Вип. 25 / Редкол. : М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2008. – С. 173-181.
  4. Зеня Л. Я. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до навчання іноземних мов учнів профільної школи : моногр. / Л. Я. Зеня. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2011. – 436 с.
  5. Концепція профільного навчання в старшій школі (Нова редакція) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2009. – № 28-29. – С. 57-64.
  6. Коваленко О. Концептуальні засади профільної освіти у ЗНЗ : міжпредметна інтеграція, багаторівневість та варіативність / О. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2010. – № 4. – С. 44-50.
  7. Милованова Л. А. Профильно-ориентированное обучение иностранным языкам (английский язык, старшая ступень средней общеобразовательной школы) : моногр. / Л. А. Милованова. – Волгоград : Изд-во ВГПУ «Перемена», 2006. – 347 с.
  8. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11-17.
  9. Спичко Н. А. Основные направления повышения эффективности образовательной среды при обучении грамматике английского языка в педагогическом вузе / Н. А. Спичко // Иностранные языки в школе. – 2009. – № 7. – С. 2-8.
  10. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

АНОТАЦІЯ

Зеня Л.Я. Концепція формування професійно-методичної готовності майбутніх учителів до навчання іноземних мов учнів профільної школи

Статтю присвячено висвітленню концептуальних основ процесу формування професійно-методичної готовності вчителя

Ключові слова: мова засобів масової інформації, суб'єкт, предикат, непрямий мовленнєвий акт, експліцитне / імпліцитне непряме спонукування.

АННОТАЦИЯ

Жихарева Н. А. Лексико-грамматические маркеры косвенных речевых актов в украинских газетных текстах конца XIX века

В статье предпринята попытка установления лексико-грамматических маркеров косвенных речевых актов в украинских газетных текстах конца XIX века как типичных способов эксплицитного и имплицитного выражения побудительного значения в украинском языке средств массовой информации исследуемого периода. Особое внимание уделяется установлению закономерности лексико-грамматического оформления субъекта и предиката косвенных высказываний для передачи различных оттенков побудительности, распространенных в украинском языке в целом, и фактов их транспозиционного употребления в газетных текстах в частности.

Ключевые слова: язык средств массовой информации, субъект, предикат, косвенный речевой акт, эксплицитное / имплицитное косвенное побуждение.

SUMMARY

Zhikhareva N. A. Lexical-grammatical markers of indirect speech acts in Ukrainian newspaper texts at the end of the XIX-th century

The article presents an attempt to determine lexical-grammatical markers of indirect speech acts in Ukrainian newspaper texts at the end of the XIXth century as the most typical means of explicit and implicit ways to render the injunctive meaning in the Ukrainian mass media language of the period under study. Particular attention has been given to the lexical-grammatical specificity of subjects and predicates in indirect utterances conveying different nuances of Ukrainian injunctivity in general and cases of their transposition in newspaper texts in particular.

Key words: mass media language, subject, predicate, indirect speech act, explicit / implicit indirect directive.

- з лексикології і граматики української мови : [зб. наук. праць / за редакцією д-ра філол. наук, проф. А. М. Поповського]. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 11. – Режим доступу до статті : <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-11/gramatichna-j-leksiko-semanticzna-organizaciya-nepryamix-sponukalnih-vislovljen-z-diyeslovami-dijsnogo-sposobu/>
6. Стиль і текст : [науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка]. – К., 2011. – Вип. 12. – 180 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Батьківщина. – 1980. – Ч. 1 (1 січня). – С. 6–16; Ч. 2 (5 січня). – С. 27–31; Ч. 3 (12 січня). – С. 43–46; 1892. – Ч. 1 (4 січня). – С. 7–11; Ч. 3 (17 січня). – С. 13–20; Ч. 4 (24 січня). – С. 22–24; Ч. 5 (31 січня). – С. 25–27. – Львів, 1890, 1892.
8. Буковина. – 1892. – Ч. 1 (3 січня). – С. 1–4; Ч. 2 (10 січня). – С. 1–4; Ч. 3 (17 січня). – С. 1–4; 1893. – Ч. 1 (1 січня). – С. 3–4; Ч. 2 (8 січня). – С. 2–3; Ч. 3 (15 січня). – С. 2–3; Ч. 4 (22 січня). – С. 2. – Чернівці, 1892–1893.
9. Д'бло. – 1880. – Ч. 42 (12 червня). – С. 3–4; Ч. 43 (16 червня). – С. 3–4; Ч. 44 (19 червня). – С. 3–4; Ч. 45 (23 червня). – С. 3–4. – Чернівці, 1880.
10. Руслан. – 1897. – Ч. 37 (15 лютого). – С. 3–4; Ч. 38 (16 лютого). – С. 3–4; Ч. 39 (18 лютого). – С. 3–4; Ч. 40 (19 лютого). – С. 1–4; Ч. 41 (20 лютого). – С. 2–3; Ч. 45 (25 лютого). – С. 1 – Львів, 1897.
11. Слово. – 1861. – Ч. 15 (15 березня). – С. 80; Ч. 27 (29 квітня). – С. 151–188. – Львів, 1861.

АНОТАЦІЯ

Жихарева Н. А. Лексико-граматичні маркери непрямих мовленнєвих актів в українських газетних текстах кінця XIX століття

У статті здійснено спробу виявлення лексико-граматичних маркерів непрямих мовленнєвих актів в українських газетних текстах кінця XIX століття як типових засобів експліцитного й імпліцитного вираження спонукального значення в українській мові засобів масової інформації досліджуваного періоду. Особлива увага приділяється виявленню закономірностей лексико-граматичного оформлення суб'єкта і предиката непрямих висловлень на позначення різних відтінків наказовості, поширених в українській мові в цілому, та фактів їхнього транспозиційного використання у газетних текстах зокрема.

до навчання іноземних мов учнів профільної школи. Автор статті розкриває психолого-педагогічні умови ефективної реалізації методичної підготовки майбутніх учителів до профільного навчання іноземних мов старшокласників. Визначено спеціальні принципи як основні положення функціонування освітнього середовища вищого навчального закладу з метою формування професійно-методичної готовності учителів іноземної мови, мету, зміст і технології їх методичної підготовки.

Ключові слова: вчитель іноземної мови, профільна школа, профільне навчання іноземних мов, професійно-методична готовність, методична підготовка, освітнє середовище.

АННОТАЦІЯ

Зеня Л.Я. Концепція формування професійно-методическої готовності будучих учителів к обучению иностранным языкам учащихся профильной школы

Стаття посвящена рассмотрению концептуальных основ процесса формирования профессионально-методической готовности учителя к обучению иностранным языкам учащихся профильной школы. Автор статьи раскрывает психолого-педагогические условия эффективной реализации методической подготовки будущих учителей к профильному обучению иностранным языкам старшеклассников. Определены специальные принципы как основные положения функционирования образовательного пространства высшего учебного заведения с целью формирования профессионально-методической готовности учителей иностранного языка, цель, содержание и технологии их методической подготовки.

Ключевые слова: учитель иностранного языка, профильная школа, профильное обучение иностранным языкам, профессионально-методическая готовность, методическая подготовка, образовательное пространство.

SUMMARY

Zyeny L.Ya. The concept of the formation of intending teachers' professional and methodical readiness for teaching foreign languages to pupils of profession-oriented school

The article deals with the interpretation of the conceptual foundations of the formation process of the teacher's readiness for teaching foreign languages to pupils of profession-oriented school. The author reveals the psychological and pedagogical conditions for the effective implementation of the methodical training of intending teachers for teaching foreign languages to pupils of profession-oriented school. The basic principles of the special status of

educational environment institution of higher education functioning in order to develop foreign language teachers' professional and methodical readiness, the purpose, the content and technologies for their methodical training have been defined.

Key words: a foreign language teacher, profession-oriented school, profession-oriented foreign language teaching, professional and methodical readiness, training methodology, educational environment.

*Ю.В. Кравцова
(Київ)*

УДК 81-11: 81'373.612.2

**ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ
В МЕТАФОРОЛОГИИ: ДИНАМИКА
И ПРОБЛЕМАТИКА**

Метафора в психологии долгое время рассматривалась лишь в качестве экспериментального материала [15]. Самостоятельным объектом исследования она стала только в середине 1970-х гг. в связи с новым витком в развитии психолінгвістики и появлением когнитивной психологии, активизацией поисков теоретического обоснования важнейших вопросов метафорологии – о сущности метафоры, механизмах ее образования и восприятия, создании универсальной модели понимания метафорического значения. Анализ и описание достижений психолінгвістов в изучении метафоры в разные периоды представлен в работах Р. Хоннека (1980), А. Гарнхама (1985), Х. Поллио (1990), Дж. Кесса (1993), Г. Симпсона (1994), К.И. Алексеева (1995, 1996), А.А. Залевской (1999), Н.В. Рафиковой (1998), О.С. Зубковой (2011) и др.

В некоторых работах (Дж. Кесс, Г. Симпсон и др.), в которых содержится аналитический обзор проводимых ранее исследований в области понимания слов и их значений, отмечается, что лексическая многозначность, включая метафорическое значение, все чаще привлекает внимание психолінгвістов, однако при этом указывается на противоречивость экспериментальных данных и теоретических выводов разных авторов об алгоритмизации процесса восприятия метафоры. Так, Г. Симпсон [4, с.190] считает, что никакой эксперимент не сможет однозначно разрешить эту проблему, а основное внимание необходимо обращать на особенности контекста и на специфику конкретных задач, которые стоят перед воспринимающим текст человеком. В работе Н.В. Рафиковой, содержащей детальный анализ публикаций предшествующих лет, также рассматривается

[5]. Таким чином, успішність типізованих імпліцитних непрямих спонукань зумовлена самим сценарієм, за яким взаємодіють учасники спілкування і в якому велика роль належить спільним для них фоновим знанням в цілому і усвідомленню її адекватного сприйняття основної функції газетного тексту зокрема, а саме: призначення газетних матеріалів для здійснення активного впливу на читацьку аудиторію через зацікавлення її суспільно й політично важливою інформацією. При цьому, як відмічає І. М. Кобозева [4], звернення до непрямих форм здійснення акту комунікації підвищує його етикетність, оскільки один з основних принципів ввічливості полягає у наданні адресату більшого ступеня свободи реагування.

Таким чином, проведений аналіз дозволив виявити типові для українських газетних текстів кінця ХІХ століття засоби здійснення експліцитного та імпліцитного мовленнєвого впливу на співрозмовника задля зміни наявного стану справ або ставлення до нього читачів.

Перспективним для подальшого дослідження, на наш погляд, може бути аналіз лексико-граматичних маркерів непрямих мовленнєвих актів в українських публіцистичних текстах різних жанрів у діахронічному аспекті з метою створення цілісного уявлення про особливості процесу формування системи мови сучасних українських засобів масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Д. Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 1983. – № 6. – С. 13–17.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь; ВТФ “Дерун”, 2004. – 1440 с.
3. Архипенко Л.М. Мова ЗМІ як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія становлення, специфіка функціонального стилю / Л. М. Архипенко // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 101. – С. 74–76.
4. Кобозева И. М. Лингво-прагматический аспект анализа языка СМИ [Электронный ресурс] / И. М. Кобозева // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : [учеб. пособие / ответственный редактор: д. ф. н. проф. М. Н. Володина]. – М.: Изд-во МГУ, 2003.– Режим доступа до статті : <http://evartist.narod.ru/text12/08.htm>.
5. Мясоєдова С. В. Граматична й лексико-семантична організація непрямих спонукальних висловлень з дієсловами дійсного способу [Електронний ресурс] / С. В. Мясоєдова // Дослідження

- *Вступ від особи 40 кр.* («Буковина», 08.01.1893);
- *Стрій звичайний, домашній* («Буковина», 08.01.1893);
- *Речинець поданя до 15. липня 1880* («ДБло», 04.06.1880);
- *Вступъ свободный* («ДБло», 07.06.1880);
- *Цѣна 5 зр. зъ пересылкою* («Батьківщина», 01.01.1890);
- *Цѣна вступу вразь зъ вечерою для интелігенціѣ 40 кр., для селян 25 кр.* («Батьківщина», 11.01.1892);
- *Реклямацѣ вѣо твертыхъ листахъ вольніи суть вѣдѣоплаты почтовой* («Батьківщина», 17.01.1892);
- *По концерті комерс в бичній сали* («Руслан», 16.02.1897);
- *Початок о годині 7 ½ вечером* («Руслан», 16.02.1897).

Такі висловлення найбільш поширені у всіх проаналізованих текстах. Вони містять детальну інформацію, яка дає читачам відповіді на питання *Хто? Що? Де? Коли? Яким чином?*;

3) висловлення квеситивної форми, які містять в ілокуції імпліцитний заклик до певної дії, а в локуції мають компонент *може*:

- *Чей ще може хто змилуєть ся над бідними школярами* («Буковина», 10.01.1892);
- *Може хоть за сим словом виділ краєвий зробить свій обов'язок та зарадить нечуваній кривді громади* («Буковина», 08.01.1893);
- *Може ще найдесь яка порада для нашої бѣди!* («Батьківщина», 05.01.1890).

Факт транспозиційного спонукального використання таких висловлень у газетних текстах підкріплено графічно заміною знаку питання на крапку чи знак оклику.

Контекстуальну зумовленість зрозумілості та інформативної достатності наведених прикладів як висловлень з імпліцитним імперативним значенням так описує у своїй статті С. В. Мясоедова: «Механізм формування імперативного значення в імпліцитних висловленнях можна схарактеризувати так: якщо один з учасників комунікації (мовець) володіє інформацією про можливість (необхідність, бажаність тощо) перетворення реальної ситуації на нову й у цьому перетворенні зацікавлений інший учасник комунікації (слухач), то своїм повідомленням про можливість (необхідність, бажаність і т. ін.) зміни певного стану речей мовець спонукає адресата до відповідних учинків. Такі спонукальні висловлення мають, як правило, значення поради, пропозиції, рекомендації... Отже, за певних умов, що вимагають типової поведінки учасників спілкування, тобто коли мотивація відповідної поведінки вже присутня або закладена в свідомості слухача, акт спонукання спрощується: мовцеві достатньо повідомити співрозмовника про певний стан речей, щоб спонукати слухача до чогось»

проблема впливу контекста на понимание многозначных слов (в том числе метафоры) при одновременном учете «параметра частотности того или иного значения полисемантического слова с подразделением значений на доминантное и подчиненное (субординатное)» [5, с.36]. На основании предпринятого обзора моделей понимания слов неоднозначной семантики она приходит к выводу, что вопрос о реальности той или иной теории во многом зависит от решения вопроса, возможен ли выборочный доступ к значению слова, поэтому исследования в этой области дают противоречивые результаты.

В последние десятилетия появилось значительное количество психолингвистических исследований по проблемам метафоризации, что требует дальнейшего научного осмысления достигнутого. Проведенный анализ известных работ в области психолингвистической теории метафоры позволил выделить два основных этапа: 1) 1970–1980-е гг. (Дж. Серль, Г. Кларк, П. Люси, Д. Макклелланд, М. Эльман, Б.М. Величковский, Ю.К. Корнилов, О.К. Тихомиров и др.), когда прежде всего рассматривались вопросы метафоризации как процесса смысловосприятия (распознавания и понимания); 2) 1990- 2000 е гг. (Т. Белт, В. Бриттон, Р. Гиббс, Р. Стернберг, В. Харди, К.И. Алексеев, А.А. Залевская, Н.В. Рафикова, М.В. Самойлова и др.), когда границы изучения значительно расширились в связи с осмыслением метафоры как ментально-вербального конструкта и метафоризации как взаимосвязанных процессов порождения смысла и его восприятия.

В конце 1970-х гг. проводились экспериментальные психолингвистические исследования метафоры (Дж. Серль, Г. Кларк, П. Люси и др.) с целью создания модели ее распознавания и понимания. При этом различие между распознаванием и пониманием формулировалось следующим образом: распознавание состоит в установлении факта, что данное слово (выражение) является метафорой, а не обычным буквальным высказыванием, а понимание заключается в определении смыслового содержания (значения) метафоры. Так, Дж. Серль считал, что необходимо «попытаться сформулировать те принципы, которые соотносят буквальное значение предложения с метафорическим значением высказывания», одним из которых является следующий: «Если высказывание, взятое буквально, построено неправильно, ищи значение высказывания, отличающееся от значения предложения» [6, с.309].

Г. Кларк и П. Люси детально описали этапы распознавания метафоры: 1) получить буквальную интерпретацию высказывания; 2) проверить, согласуется ли эта интерпретация

с контекстом висказування; 3) якщо не погоджується, то шукати альтернативну, метафорическу інтерпретацію [10, с.62]. Внаслідок за даною формулюванням закріпилось названня «стадіальна модель розуміння метафори», згідно якої розпізнавання метафори представляє собою початковий етап в процесі її розуміння, а на розуміння пропозицій з переносним значенням повинно витрачатись більше часу, ніж на розуміння відповідних пропозицій з буквальним значенням, так як в першому випадку розпізнавання значення відбувається швидше. На цій ідеї базувались всі роботи по експериментальній перевірці стадіальної моделі: в кожній з них фіксувалось час реакції на метафори і буквальні висказування. Однак отримані дані лише косвенно свідчували на користь стадіальної моделі, а в своїх наступних дослідженнях Г. Кларк отримав результати, які не знайшли свого пояснення в її межах. Крім того, вона не знайшла підтвердження і в наступних експериментах з метафорами (к прикладу, [3]).

К початку 1980-х рр. в більш загальному вигляді були розроблені різні моделі розпізнавання слів і їх значень (в числі метафори): 1) каскадна модель (Д. Макклелланд), в відповідності з якою вся інформація про слово або значення, активізована на першій ступені розпізнавання, залишається доступною для обробки і на наступних ступенях, т. є. при цьому відбувається поступове (каскадне) звуження можливого ряду слів або їх значень до єдиного необхідного; 2) модель розповсюджуваної активації (М. Ельман), згідно якої в ході розпізнавання слів і їх значень при сприйнятті реципієнтом в його свідомості негайно активізуються зв'язки з усіма близькими в будь-якому відношенні словами або можливими значеннями даного слова, потім будь-який з таких «кандидатів на опізнання» зв'язується з його найбільш можливим значенням, т. є. семантика впливає на звуження перебираемого ряду, і др.

В деяких дослідженнях (Б. М. Величковський, Э. Виннер і др.) приводились результати експериментів, внаслідок яких було встановлено, що розуміння метафори може відбуватись і без її розпізнавання; розпізнавання і розуміння незалежні одне від одного, так як можливі випадки розуміння без розпізнавання і розпізнавання без розуміння. Так, при сприйнятті художньої метафори можливо її розпізнавання без розуміння, так як значення деяких з них може стати зрозумілим далеко не одразу, хоча очевидно, що дане вираження представляє собою метафору [3]. С другою

- *Просимо наших Впв. читателів подати нам близьку до тебе виборку!* («Батьківщина», 04.01.1892);

- *Виді читальні просить о численну участь* («Батьківщина», 17.01.1892);

- *Ті повідомлення повинні бути в реєстратурі тов. «Просвіта»* («Руслан», 16.02.1897).

Завдяки своєму лексичному значенню виділені у наведених висловленнях елементи не тільки виражають спонування як таке, а й експлікують його характер: прохання, вимогу, наказ тощо. Саме це й визначає їхню функціонування в мові як висловлень-дій.

До групи імпліцитних непрямих спонувань входять декілька типізованих конструкцій, а саме:

1) рекламні інформативно-інструктивні висловлення констативної форми з предикатом-дієсловом дійсного способу у формі минулого, теперішнього або майбутнього часу, де суб'єкт найчастіше є ім'ям власним або назвою установи чи організації:

- *Валерій Риттерман, майстер фармації, отворив в Чернівцях при головній улиці ч. 13 Торговлю дрогуїв і товарів фарбярських під «золотим моздрем»* («Буковина», 17.01.1892);

- *Академічне товариство «Союз» устроює в неділю 22. лют. с. м. в сали «Народного Дому» при ул. Петровича ч. 2 вечерниці* («Буковина», 08.01.1893);

- *Замовлення высылає: Ол. Барв'нський, Львів, ул. Св. Миколая ч. 13, II поверх* («Батьківщина», 01.01.1890);

- *Гості будуть нам дужераді* («Батьківщина», 12.01.1890);

- *Редакція і адміністрація знаходиться при улиці Театинської число 19* («Батьківщина», 17.01.1892);

- *Наддатки приймаєся* («Руслан», 16.02.1897);

- *Виділ товариства «Коломийський Боян» устроює в сали Щадничої Каси в середу дня 10 марта 1897 р. концерт* («Руслан», 19.02.1897);

2) рекламні інформативно-інструктивні висловлення констативної форми із складеним іменним предикатом та суб'єктом-іменником здебільшого із семантичним значенням діяльності, рекомендованої адресату до виконання, або товару, який рекомендовано адресату купити:

- *Предплата платна в Чернівцях виносить на цілий рік 5 зл., на пів року 2.50 кр., а на чверть року 1.25 кр.* («Буковина», 03.01.1892);

- *Особливо всякі матеріали аптекарські там таньші ніж де небудь инде* («Буковина», 10.01.1892);

- *Чай, рум і коняк впрот спроваджені* («Буковина», 17.01.1892);

Аналізуючи мову ЗМІ з позицій лінгвістичної прагматики, І. М. Кобозева пропонує сфокусувати увагу на тих мовних засобах і техниках, використання яких має забезпечити запланований вплив на свідомість адресата, і наголошує на необхідності розглядати висловлення, які продукуються у цій сфері, як дії [4]. Таким чином, особливої ваги набувають дослідження саме системи засобів спонукальностіна позначення різних відтінків наказовості, поширених в українській мові в цілому, та фактів їхнього транспозиційного використання у газетних текстах зокрема. Аналіз непрямих спонукальних висловлень сучасної української мови, що виражають спонукання поза формами наказового способу дієслова, проведений С. В. Мясоєдовою [5], дозволив дослідниці зробити докладний опис засобів експліцитного й імпліцитного вираження спонукального значення і довести роль контексту для сприйняття висловлень без форм імперативу як спонукальних. У продовження розробки цієї проблеми метою даної статті стало проведення детального аналізу лексико-граматичних маркерів непрямих мовленнєвих актів в українських газетних текстах кінця ХІХ століття.

Як матеріал дослідження використовується суцільна вибірка в 1000 висловлень з газетних текстів (коротких інформаційних повідомлень та оголошень рекламного спрямування) кінця ХІХ століття українською мовою (газети «Батьківщина» – Львів, 1890, 1892; «Буковина» – Чернівці, 1892-1893; «Діло» – Чернівці, 1880; «Руслан» – Львів, 1897; «Слово» – Львів, 1861).

Аналіз фактичного матеріалу дозволив виявити типові маркери непрямих спонукальних висловлень двох типів: експліцитні (наказовий зміст експлікується лексично за допомогою перформативних або модальних дієслів і модальних слів) та імпліцитні (без будь-яких лексичних чи граматичних маркерів наказового змісту, який виражається у їхній структурі імпліцитно).

До першої групи потрапили як рекламні інформативні висловлення, так і пряме звернення редакції до читачів від власного імені або за дорученням відомої особи з проханням чи вимогою:

- *На торговлю дрогуїв і товарів фарбярских Валерія Риттермана звертаємо увагу наших читателів* («Буковина», 10.01.1892);

- *Звертаємо увагу Дирекції почтъ на тіи безпорядки и просимо ихъ якъ найскоріше усунути* («Діло», 04.06.1880);

- *На столѣ въ кождой русской хатѣ повинно бути историчнеділо М. Костомарова «Богдан Хмельницкій» в 4-хъ томахъ* («Батьківщина», 01.01.1890);

сторони, возможно понимание метафоры без ее распознавания: к примеру, исследование понимания метафоры детьми показало, что дети вполне адекватно понимают метафору уже с четырех лет, однако они, естественно, еще не владеют данным понятием [17].

В отдельных работах рассматривался вопрос о том, как в процессе распознавания происходит идентификация единственно необходимого значения. Так, в монографии А. Гарнхама [11] были выделены разные позиции психолингвистов по поводу распознавания многозначных слов (в том числе метафорического значения) в тексте: 1) теория доступа к слову под влиянием контекста, согласно которой контекст обеспечивает нахождение только нужного значения слова (однако нередко необходимый и достаточный для этого контекст не предшествует полисему, а следует за ним); 2) теория последовательного доступа, постулирующая перебор всех возможных значений в порядке их убывающей частотности, – при этом самое частотное значение вступает в действие первым; 3) теория множественного доступа, в соответствии с которой все значения актуализуются сразу же при восприятии слова, а выбор единственно необходимого происходит с помощью лексического окружения, причем не обязательно мгновенно, а когда это позволяет сделать контекст; 4) пересмотренная теория множественного выбора, уточняющая, что выбор делается к концу восприятия части высказывания, в которой встретилось слово.

В психолингвистических исследованиях, осуществляемых в 1990-е гг. (М. Балота, Э. Ливли, Р. Стернберг, В. Уильямс, К.И. Алексеев, А.А. Залевская и др.), проблема понимания метафоры остается по-прежнему актуальной. Так, К.И. Алексеев считает, что «при восприятии художественных произведений (в том числе и метафор), об окончательном понимании говорить нельзя, ибо процесс их понимания может продолжаться бесконечно. В случае метафоры не существует единственного и правильного ее понимания; можно говорить лишь о более или менее адекватном, удачном понимании» [2, с.83]. Анализируя существующее представление об адекватности значения (или смысла) метафоры и ее парафразы, которое традиционно подвергается критике, автор полагает, что специфика метафоры проявляется не при ее понимании, поскольку результат понимания метафоры и ее парафразы одинаков, а при ее распознавании.

Р. Гиббс [12], описывая особенности восприятия и понимания метафор, отмечает, что при метафорическом картировании на пересечении двух когнитивных областей в долговременной памяти наиболее яркими оказываются особенности исходной

области, что оказывает прямое влияние на понимание метафор. В то же время он подчеркивает, что обнаруживаются разные уровни понимания переносных значений, так как человек не всегда извлекает глубинное концептуальное знание, особенно при восприятии лексикализованных метафор, хотя несомненно использует его, чтобы понять, почему говорится так, а не иначе. Автор утверждает, что не может быть единой теории понимания образного языка, поскольку любой вид образной мысли дает основания для разных типов языковых выражений.

В этот период в связи с продолжением поиска универсальной модели понимания многозначных слов и метафорических значений предлагаются различные классификации уже разработанных моделей. Одни ученые (Р. Стернберг, В. Уильямс [16]) разделили модели узнавания слов и значений на «пассивные» и «активные». Другие исследователи (М. Балота, Э. Ливли и др.) классифицировали существующие модели в зависимости от того, что положено в их основу: 1) поисковые модели (последовательный перебор единиц, в которых слова извлекаются из памяти посредством процесса поиска); 2) активационные модели (параллельная активизация ряда соответствующих языковых единиц, согласно которой активизируется сразу несколько возможных опознаваемых слов и их значений); 3) гибридные модели (сочетание обеих характеристик, исходящее из того, что сначала активизируется несколько опознаваемых лексических или семантических единиц, а затем процесс поиска применяется для установления нужной единицы).

В середине 1990-х гг. важной проблемой стало разграничение метафоризации как процессов смыслообразования и смысловосприятия, а также установление модели порождения метафоры. С психологической точки зрения порождение речи представляет собой деятельность человека по вербализации образов его сознания. Восприятие же речи – это процесс извлечения смысла, находящегося за внешней формой вербальных средств, который требует знания лингвистических закономерностей речестроения и наличия определенного ментального лексикона. Метафоризация как образование смысла рассматривается как процесс, результат которого эксплицируется в языке и коммуникативном поведении человека. При возникновении метафоры происходит одновременная активация областей мозга, отвечающих за наглядные и абстрактные образы. Метафоризация как понимание смысла – это процесс, состоящий в интерпретации ранее неизвестного смыслового содержания.

В работе С.В. Агеева предлагается разработанный им алгоритм образования новой метафоры: восприятие человеком

SUMMARY

Shcherbakova V.O. The animal “quasistereotypes” in the folktales

The article is devoted to analyze the expressive means by realization of fox's images in the folk narration. The Ukrainian, German and Spanish folktales were used as a material for this research, which main character was fox. The theoretical points of this article are based on the researches of such authors as Anikin V.P., Boiko N.I., Karazhaev Y.D., Klimenko N.F. and other articles from the dictionaries. The factual material gives the opportunity to observe functioning of the fox's image and its representation in the language picture of the world of the above mentioned folks.

Key words: folktale, expressiveness, expressive means, linguistic picture of the world.

*Н.А. Жихарева
(Горлівка)*

УДК 81'367.32

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МАРКЕРИ НЕПРЯМИХ
МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ В УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТНИХ
ТЕКСТАХ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ**

У сучасних лінгвістичних дослідженнях за мовою ЗМІ традиційно закріплюється статус окремого функціонального стилю, визначаючи його як «рід літератури, що висвітлює актуальні проблеми сучасності» [2, с. 1003], основна функція якого – це «активний вплив на читача чи слухача, зацікавлення суспільно й політично важливою інформацією» [3, с. 75]. Об'єктом досліджень мови української преси на різних етапах розвитку української мовознавчої науки були: незадовільний стан, низькопробність, шаблонність мови періодичних видань 20-х років ХХ століття (М. Гус, Ю. Горянський, М. Каганович, М. Гладкий, Я. Шафір), типологічні особливості мови кожного з різновидів масової інформації «в напрямі всіх складників мовної структури: морфологічних, синтаксичних, лексичних і фразеологічних» [1, с. 15] та функціонально-стилістичні особливості мови преси у 60-80-ті роки ХХ століття (Д. Баранник, В. Костомаров, Т. Винокур), визначна роль мови засобів масової комунікації у динаміці словникового складу української мови у кінці ХХ – на початку ХХІ століття (С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Пономарів, О. Стишов) [3, с. 75], мовностилістичні особливості окремих періодичних видань кінця ХІХ століття (І. Самойлова) [6, с. 68-76].

13. Словник української мови : академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : <http://sum.in.ua>
14. Duden Das Stilwörterbuch. – Mannheim : Duden, Bibliographisches Institut AG, 2010. – 1086 S.
15. Grimm Grimms Märchen / Grimm. – Mannheim : Sauerländer, 2011. – 560 S.
16. Laucirica J. Cuentos Tradicionales de Leon / Julio Camarena. – Madrid : Hispagraphis, 1991. – I. – 462 p.
17. Volmert J. Grundkurs Sprachwissenschaft. Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge [5., korrigierte und ergänzte Auflage] / J. Volmert. – München : Wilhelm Fink Verlag, 2005. – 270 S.

АНОТАЦІЯ

Щербакова В.О. Тваринні „квасистереотипи” в народних казках

Статтю присвячено аналізу експресивних засобів казкового наративу у зображенні образу лисиці. Матеріалом дослідження виступили українські, німецькі та іспанські казки, головною дійовою особою яких є лисиця. При виділенні теоретичних положень цієї статті використані праці таких авторів: Анікін В. П., Бойко Н.І., Каражаєв Ю.Д., Клименко Н.Ф., а також окремі словникові статті. Фактичний матеріал дає можливість побачити функціонування образу лисиці та його позначення в мовних картинах світу зазначених вище народів.

Ключові слова: казка, експресивність, експресив, мовна картина світу.

АННОТАЦИЯ

Щербакова В.О. Животные „квасистереотипы” в народных сказках

Статья посвящена анализу экспрессивных способов сказочного наратива в реализации образа лисицы. Материалом исследования послужили украинские, немецкие и испанские сказки, главным действующим лицом которых выступила лисица. При определении теоретических положений данной статьи были использованы работы таких авторов: Аникин В.П., Бойко Н.И., Каражаев Ю.Д., Клименко Н.Ф., а также отдельные словарные статьи. Фактический материал дает возможность проследить функционирование образа лисицы и его обозначение в языковой картине мира вышеуказанных народов.

Ключевые слова: сказка, экспрессивность, экспрессив, языковая картина мира.

объекта или явления > активизация определенными языковыми формами процесса поиска ассоциируемых с ними определенных знаний или представлений о стереотипных событиях и ситуациях > помещение содержания высказывания в уже существующую ситуативную модель > интерпретация с учетом ранее приобретенных знаний [1]. Следовательно, восприятие новой информации и метафорическое ее осмысление сводится прежде всего к попытке найти в памяти ситуацию, наиболее сходную с новой.

В исследовании А.А. Залевской показано, как эвристический потенциал метафоры в качестве средства познания реализуется через взаимодействие следующих процессов: узнавания, ориентированного на активный поиск в воспринимаемом новом знакомом, понятном; ассоциирования, обеспечивающего такой поиск и приводящего к актуализации связей между продуктами переработки перцептивного, когнитивного и эмоционально-оценочного опыта; глубинной предикации, т. е. констатации факта установленной связи; опоры на выводные знания разных видов. Она отмечает, что традиционные представления о том, что метафора намеренно используется субъектом для создания эффекта образности, для передачи своей оценки того или иного объекта, для воздействия на реципиента и т. п., прочно и надолго заслонили изначальную предметность метафоры как основания, на котором базируются все ее изобразительные и функциональные возможности. Именно это качество метафоры, по мнению исследователя, обеспечивает взаимопонимание между коммуникантами даже в случаях, когда метафора выступает как крайне индивидуальный продукт субъективного восприятия и отражения мира творческой личностью [4, с.280].

В работах этого периода продолжается изучение проблемы сущности метафоры. Так, М.В. Самойлова считает, что сущность метафоры определяется не внешним строением, так как она может иметь вид слова, выражения, текста, символа, а взаимодействием внутреннего и внешнего (содержания и формы) компонентов. «По сути метафора является ситуативной, предметно или субъективно связанной трансформацией содержания нашей мысли в языковую форму и раскрывает свой потенциал там, где не действуют законы упрощенно-предметного “конкретного” выражения мысли <...> Метафору можно определить как форму, несущую свой скрытый смысл, который не соответствует ее прямому значению» [7, с.43]. Таким образом, метафора, понимаемая автором достаточно широко (от слова до текста), трактуется как выраженное противоречие между содержанием мысли и языковой формой, сложившееся в сознании носителей языка.

Интерес представляют психолингвистические наблюдения над формированием и использованием метафор в научных исследованиях (К.Бриттон, Р.Стернберг и др.). Так, Р. Стернберг и В. Уильямс предприняли детальный анализ метафор, которые применяются в научных текстах при описании интеллекта человека. Подчеркивая, что данные метафоры созданы в рамках той или иной теории, авторы отмечают, что при описании сложного объекта не может быть какой-то одной «правильной» метафоры: каждая из них акцентирует внимание на определенном аспекте изучаемого объекта. Авторы разделили используемые в исследованиях интеллекта метафоры на три группы: 1) метафоры, основывающиеся на внутреннем мире индивида и пытающиеся описать ментальные процессы, структуры репрезентации и содержание того, чем оперирует интеллект (географические, компьютерные и биологические метафоры); 2) метафоры, связанные с внешним по отношению к индивиду миром (антропологические и социологические метафоры); 3) метафоры, основывающиеся на одновременном учете и того, что специфично для внутреннего мира, и того, что исходит от окружения человека, и по-разному сочетающие разнообразные метафоры [16]. В исследовании Б. Бриттона и А. Грессера [9] описываются научные метафоры, используемые в психологии при моделировании процессов понимания текста.

Широкое распространение получили психолингвистические публикации, посвященные изучению роли компьютерной метафоры в описании тех или иных психических процессов (Дж. Кесс (1993), М. Баумгартнер (1995), В.В. Петров (1996), Р.М. Фрумкина (1996), В.А. Цепцов (1996), А.А. Залевская (1999) и др.), что обусловлено активизацией исследований в области создания искусственного интеллекта. «Компьютерная метафора овладела умами психолингвистов, побуждая их анализировать языковой/речевой механизм человека и протекающие в нем процессы в свете представлений о возможностях и ограничениях, которые специфичны для соответствующих структур и процессов при признании аналогии между работой мозга (как «процессора») и работой компьютера» [4, с.23]. Авторы подобных публикаций все чаще обращаются к идеям нейрологии и к моделям познавательных процессов, базирующимся на аналогии мозга и компьютера, их устройства и принципов работы.

В 2000-е гг. психолингвистические исследования метафоры приобрели устойчивую когнитивную и этнокультурную ориентацию. Так, интересный эксперимент по верификации положения о подсознательном характере базовых концептуальных метафор был проведен Р. Гиббсом и Н. Вилсон

zorro [10]; в немецкой мове – *er ist ein alter [schlaue] Fuchs* [14, с.359]; в украинській – Старого лиса тяжко зловити [13]. Цю спільну рису фольклорного образу лисиці можна назвати „стереотипом народної свідомості”, відповідно до якого казка через оповідача відображає „життєві реалії” в характерній лише для неї формі [11, с.46-49]. Загалом знайдені нами приклади показують, що ці риси зберігаються у всіх зазначених вище мовах, але при цьому сама репрезентація цього образу не несе константної присутності демінутивного суфікса. Подальші кроки в аналізі експресивних засобів будуть пов'язані з характеристикою інших образів казкового наративу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин В. П. Русская народная сказка / Владимир Прокопьевич Аникин. – М. : Худож. лит., 1984. – 175 с.
2. Бойко Н.І. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники: [моногр.] / Н.І. Бойко, Т.Л. Хомич. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2011. – 167 с.
3. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика. Проблеми семантики і функціонування: дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Надія Іванівна Бойко. – К., 2006. – 500 с.
4. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибиц, О.Г. Теодор; за ред. С.Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
5. Каражаев Ю.Д. Прагматическая направленность синтаксической экспрессии // Ю.Д. Каражаев, К.Г. Джусоева. Проблемы экспрессивной стилистики – Изд-во Рост. ун-та, 1987. – С. 21.
6. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К.: УкрНДІПСК, 1998. – 161 с.
7. Малкович І.А. 100 казок / Іван Антонович Малкович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2005. – Т. I. – 160 с.
8. Наговицын А.Е., Пономарёва В.И. Типология сказки. – М.: Генезис, 2011. – 336 с.
9. Никифоров А.И. Сказка и сказочник. – М.: ОГИ, 2008. – 376 с.
10. Общелексический словарь (испанско-русский) [Электронный ресурс] – Режим доступа до словника : <http://www.diccionario.ru/>
11. Пименова М.В. Языковые основы русской ментальности: учеб. пособие. – Кемерово: КемГУКИ, 2011. – 136 с.
12. Прислів'я та приказки про тварин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://traditions.org.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/165-pryslivia-ta-prykazky-pro-tvaryn>

звернуто увагу не тільки на зміст сказаного, а й на його форму, тобто використання зменшувальних суфіксів, повторів. Так казкар розкриває образ не тільки шляхом свого опису, а й за допомогою живого спілкування та непрямим способом передає ініціативу читачеві, який приймає роль спостерігача і є прямим отримувачем експресивності тексту.

При аналізі наведених вище прикладів можна припустити, що українській мові з огляду на ментальний стереотип образу лисиці характерним є найбільший експресивний потенціал словотворчого рівня – називання самої тварини за участі експресивно-емотивних суфіксів („*лисичка-сестричка*”), характеристика пов'язаних з нею подій словами, у яких наявні демінутивні суфікси („*сміттячко*”), комунікації дійових осіб („*клята лисичка*”). Експресивність образу лиса в німецькій мові забезпечена зображенням її негативних рис на рівні сюжету (підступність, обман), окремими випадками її спілкування з іншими героями („*Kindlein*“, „*Hühnlein*“) та характеристикою її чинків („*Liedlein*“).

Аналіз образу лиса / лисиці в українській, німецькій та іспанській казках дозволяє також звернути увагу на так званій „інтенсивно-параметричний компонент” експресивності, що представлений „морфемами-інтенсифікаторами” в семантичній структурі „інтенсифікатив”, тобто експресем [2, с.48-49]. При характеристиці дій лисички в українській казці бачимо такі прислівники: „*нищечком*”, „*нишком...зіскочила*”, „*підкралася...тихенько*”, „*вхопила моторенько*” [7, с.36-41], що підкреслює великий рівень образу дії („*дуже*”), навіть в тих випадках, коли дієслово вже несе в своїй семантиці це значення (підкрадатися – непомітно наближатися до чогось, вхопити – швидко, рвучко взяти кого-, що-небудь) [13]. Характеристика дій лиса в німецькій казці також має інтенсифіковану конотацію, що досягається за рахунок вживання „інтенсивів”, які підсилюють певні ознаки за рахунок вживання інших слів: „*Der Fuchs erschien auch ganz ehrbar*”, „*tat ganz kläglich*” [15, с.233] і також підсилюють вже наявну експресивність. Окрім вказаного вище інтенсифіката з демінутивним суфіксом „*malísima*”, з метою опису, наскільки лисиця наїлася хлібних крихт, знаходимо в іспанській казці також інтенсив *mu* „*дуже*”: „...*у quedo mu harta, mu harta*” („*ставати дуже ситим, дуже ситим*”), що підсилюється інтенсивом та за рахунок повтору [16, с.45-46].

Класичний образ лисиці в українській, німецькій та іспанській мовах має такі риси, як хитрість, стійкість в екстремальних ситуаціях, успішне досягання мети. Як приклад можна також навести такі фразеологічні вирази: в іспанській мові – *hacerse el*

[13]. Основные сомнения у психолингвистов возникали по поводу того, сопровождается ли актуализация стертых метафор активными операциями над концептуальными доменами и не являются ли подобные метафоры своеобразными клише, пассивно усваиваемые носителями языка. В ходе эксперимента были установлены корреляции между моторикой испытуемых и употреблением антропоморфных метафор. При этом корреляции не варьировались в зависимости от национальности испытуемых (в эксперименте участвовали носители разных языков). В ходе исследования авторы пришли к выводам, подтверждающим взаимовлияние между активацией отвечающих за моторику участков головного мозга и лингвистическими выражениями, связанными с физическим опытом взаимодействия с окружающим миром.

В исследовании В. Харди [14] приводятся результаты эксперимента по проверке положения о зависимости метафоризации как процессе смыслопорождения и смыслооприятия от особенностей концептуализации мира, принятой в определенной социокультурной общности. Он провел анкетирование рядовых граждан по поводу их отношения к предлагаемому законопроекту об установлении английского языка в качестве единственного официального языка. Полученные данные свидетельствовали о том, что реакция неносителей языка (испаноязычного населения) получила выражение в метафорах войны, водных потоков и т. п. Данное исследование позволило автору показать, что метафора играет важную роль в осмыслении социально-политических проблем обычными людьми, что их метафорическое представление о реальности формируется под влиянием СМИ и во многом совпадает с предлагаемой в них картиной мира.

В работе Т. Белта [8], который, основываясь на результатах четырех специальных экспериментов, продемонстрировал, что метафоры убедительны только во взаимодействии с теми или иными характеристиками аудитории – расстановкой приоритетов в системе социальных ценностей адресатов коммуникации, а также индивидуальным эмоциональным отношением к метафорическому выражению.

Анализ психолингвистических исследований за период от последней четверти минувшего столетия до начала нынешнего столетия в целом показал, что «наступило время нового витка исследований – разностороннего изучения используемых носителями разных языков и культур структур знания, позволяющих мгновенно решать сложнейшие задачи повседневности, успешно ориентироваться в “расплывчатых

множествах”, добиватися розуміння текстів і взаєморозуміння при обговоренні» [4, с. 199]. Сучасні дослідження метафори, які отримали когнітивну та етнокультурну специфіку, орієнтовані на успішне вирішення питань сутності метафори, породження, розпізнавання та розуміння метафоричного значення, створення моделей розуміння метафори. Робота в цьому напрямку буде сприяти більш глибокому вивченню механізмів метафоризації.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агеев С.В. О роли фреймов знаний в интерпретации метафорических выражений [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.amursu.ru/8101/vestnik/7/6_7_99.html – 1999.
2. Алексеев К.И. Метафора как объект исследования в философии и психологии // Вопросы психологии. – 1996. – № 2. – С. 73-85.
3. Величковский Б.М. Современная когнитивная психология. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 336 с.
4. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. – М.: Изд-во РГГУ, 1999. – 382 с.
5. Рафикова Н.В. Психолингвистические исследования процессов понимания текста. – Тверь, 1999. – 210 с.
6. Серль Дж. Метафора // Теория метафоры: сб. ст. / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой. – М.: Прогресс, 1990. – С. 307–341.
7. Самойлова М.В. Онтогенез метафоры [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.psychology.ru/lomonosov/tesises/10.htm>. 1999.
8. Belt T. Metaphor and political persuasion. – Los Angeles, 2003. – 192 p.
9. Britton B., Graesser A. Models of understanding text. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. – 186 p.
10. Clark H., Lucy P. Understanding what is meant from what is said: A study in conversationally conveyed requests // Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior. – 1975. – Vol. 14. – № 1. – P. 56-72.
11. Garnham A. Psycholinguistics: Central Topics. – London, New York, 1985. – 285 с.
12. Gibbs R. When is Metaphor? The idea of understanding in the theories of metaphor. – London, 1992. – 212 p.
13. Gibbs R., Wilson N. Bodily action and metaphorical meaning // Style. – 2002. – Vol. 36. – № 3. – P. 533-554.
14. Hardy V. Metaphoric Myth in the Representation of Hispanics: A Thesis for the degree of Master of Arts. – Washington: Georgetown University, 2003. – 116 p.

звертаємо увагу на „зооморфізми, що відтворюють картину світу антропоморфно” [3, с.108]. „Більшість зооморфізмів – це символічно негативні оцінки-характеристики людини, які закріплені в певному мовному середовищі та які пов'язують почуття-ставлення із соціологізованими висновками” [3, с.109].

Спостерігаючи розвиток сюжету з лисицею/лисом в образі злотворця, виявляємо спільні сюжетні риси, але різні експресивні засоби, характерні для різносистемних мов. В українській мові це „лисичка-сестричка” репрезентована подвійною номінацією з двома демінутивами, у німецькій мові – лис („der Fuchs”) – нейтральна лексема чоловічого роду, в іспанській – „la zorra” – нейтральна лексема жіночого роду [7; 15; 16].

Українські народні казки про лисицю оперують широким спектром суфіксів, що реалізують свої модифікаційні функції в різних комунікативних пластах казкового нарративу: і у мові казкаря, під час спілкування головних дійових осіб.

У казці „Лисичка-сестричка і вовк-панібрат” вона побігла повз „хатку”, напхала „сміттячка” в пиріжок, пішла рубати дерево на „саночки” [7, с.36]; Лисичка каже: „Ой, лишенько!”, „...дровець привезу” [7, с.38]; „а сама знов нищечком”; Вовк про неї каже: „Не клята ж ти, лисичка!” [7, с.41].

Німецька казка про лиса передає такі ж характерні риси лисиці, як хитрість та підступність, але експресивний потенціал словотворчого рівня в казковому нарративі обмежений такими одиницями, як: „Söhnlein” (вовчиця по відношенню до свого вовчяти), „es ist unser Pflicht für das Kindlein zu sorgen” (лисиця по відношенню до вовчяти); „Der Wölfin gefiel das Liedlein” („Вовчиці сподобалась пісенька” при характеристиці пропозиції лиса), Der Fuchs sagt: „...ob ich vielleicht ein Hühnlein erwische” („чи ввіймаю я курочку” при називанні можливої здобичі) [15, с.233].

Іспанська казка „La zorra Maruxina y el lobo Andrés” також показує відношення лисиці та вовка, які жили разом і вирішили піти на тік, щоб поїсти хлібних залишків з маслом. Вовк залишився, а лисиця влізла через вікно наче подивитися, а сама наїлася („Y comió muchas migas: ¡muchas migas, muchas migas!”; „...у quedo muy harta, muy harta”). Коли вона вийшла, то набрехала, що дуже втомилася, що її побили та їй дуже поганенько („¡vengo malísima!”, вовк несе лису на собі до печери, а вона ще й просить зробити їй бульйончику („Ay, si me hicieras un caldín...”) [16, с.45-46]. Далі вони вирішують піти на рибалку, та, замість риби, лисиця кидає камені і знову стає переможницею.

Експресивність мовлення лисиці доповнює яскравий образ, створений на ґрунті зображення хитрості та улесливості. У казці

можна припустити, що наявність чи відсутність демінутивності з огляду на стратегії впливу має, поряд із загальним рівнем флективності мов, також більш глибокий план вмотивованості, що пов'язаний зі стереотипністю у зображенні певних народних образів. Характерними полями реалізації цих експресивних стратегій можуть вважатися слова казкаря (тобто власне називання дійових осіб головного оповідача) та комунікація між дійовими особами, що ним передається на рівні мовлення, іншими словами казкових комунікативних актів.

З огляду на обраний нами фактичний матеріал хочемо особливо виділити певні характеристики слів-експресивів, які були запропоновані дослідницею Н.І. Бойко [2, с.3]. „Антропоцентрична природа” слів-експресивів є беззаперечною з огляду на появу цього жанру в художньому дискурсі [3, с.80]. Він слугує саме тією реалізацією внутрішнього світу людини, її уявлень та образів, що знаходять своє вираження у фонетичних та формально-семантичних структурах образного складу казкової оповіді. Але в нашому випадку носієм цього внутрішнього світу виступає народ взагалі, а не окрема особа або автор. Зазначена також „полікомпонентність семантичних структур” [2, с.80], які можуть трансформуватися в образному зображенні героїв казок (наприклад, лисичка не завжди злотворець, а й жертва, має також в деяких випадках функції помічника).

Загалом функціонування протагоністів у казковому дискурсі поряд з денотативним компонентом розширює також значення конотації та образності, передає своєрідність цієї лексичної одиниці на тлі сюжету. У нашому аналізі ми звертаємо увагу, що словотвірні засоби поглиблюють вплив на читача з огляду на їх наявність у мові дійових осіб, описі їхніх дій та ін.

При виокремленні описаних Н.І. Бойко типів експресивності [3, с.85-101] ми схилиємось до її функціонально-семантичного типу, що є характерним для лексичних одиниць у межах художніх текстів і слугує інтенціям автора – впливати та викликати бажані емоції в читача. Емотивами-символами стають лексичні одиниці, у яких оцінний компонент виступає ядром значення, завдяки поєднанню таких взаємно протилежних компонентів, як абстрактне та конкретне, почуттєве та асоціативне. Так звані образні семи актуалізовані в такому разі в певних чи потенційних контекстах [3, с.107]. Це формує ту смислову ознаку, яка стає джерелом експресивності. Обраний нами матеріал дає змогу орієнтуватися на клас експресивів з емотивно-символічним значенням. Вони були визначені як так звані „квазістереотипи”, які є характерними для кожного етносу [3, с.107]. Ці експресиви, у свою чергу, представлені чотирма групами, серед яких ми

15. Honeck R. Historical notes on figurative language // Honeck R., Hoffman R. Cognition and figurative language. – Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1980. – P. 25-46.
16. Sternberg R., Williams W. How to develop student creativity. – Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 1996. – 198 p.
17. Winner E. The point of words: Children's understanding of metaphor and irony. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 240 p.

АНОТАЦІЯ

Кравцова Ю.В. Психолінгвістичний напрям у метафорології: динаміка і проблематика

У даній статті подано аналітичний огляд психолінгвістичних досліджень метафори з середини 1970-х рр. до кінця 2000-х рр. Новий напрям, сформований у метафорології, реалізовувався в різноманітних за характером і втіленням концепціях. Виділено основні періоди в динамічному розвитку психолінгвістичної теорії метафори, коротко викладено актуальні проблеми на різних етапах її еволюції.

Ключові слова: метафора, метафоризація, модель розуміння метафори.

АННОТАЦИЯ

Кравцова Ю.В. Психолінгвістическое направление в метафорологии: динамика и проблематика

В данной статье представлен аналитический обзор психолінгвістических исследований метафоры с середины 1970-х гг. до конца 2000-х гг. Новое направление, сформировавшееся в метафорологии, реализовывалось в различных по характеру и воплощению концепциях. Выделены основные периоды в динамическом развитии психолінгвістической теории метафоры, кратко изложены актуальные проблемы на разных этапах ее эволюции.

Ключевые слова: метафора, метафоризация, модель понимания метафоры.

SUMMARY

Kravtsova J.V. Psycholinguistic school in metaphorology: the dynamics and problems

This article presents an analytical review of the psycholinguistic researches of metaphor from the mid-1970s to the late 2000s. This new school, having been shaped in metaphorology, realized in the conceptions different in character and realization. The main periods

in dynamic development of the psycholinguistic theory of metaphor are explored, the relevant problems at different stages of its evolution are outlined.

Key words: metaphor, metaphorization, model of metaphor understanding.

*В.О. Андрущенко
(Горлівка)*

УДК 81'42

ЛЕКСИЧНІ МОВНІ ЗАСОБИ ЯК СТИЛІСТИЧНІ КОГЕЗІЙНІ ЧИННИКИ КОМПОНУВАННЯ ХУДОЖНЬОТЕКСТОВОЇ СТРУКТУРИ

Специфіка дослідження внутрішньої художньотекстової системи, її формальної матеріалізації та змістового наповнення (І. Гальперін, Р. Гасан, М. Гелідей, В. Дресслер, А. Загнітко, О. Москальська, О. Селіванова, Г. Солганик та ін.), зумовлена набором лінгвістичних засобів реалізації категорії зв'язності (когезія / когерентність), дозволяє простежити структурно-сміслові особливості організації зв'язного художньотекстового цілого в рамках надфразної єдності (НФС). Проте реалізовані спроби аналізу художньотекстової структури щодо маніфестації стилістичних засобів на лексичному рівні є позбавленими інтерпретації останніх як вагомих формально-когезійних показників зв'язності художньотекстового утворення, з одного боку, та їхнього тлумачення як найбільш провідних експресивних експлікаторів та ідентифікаторів емотивно-комунікативного та змістово-інформативного пластів художньотекстової структури, з іншого. Відтак, метою дослідження постає необхідність кваліфікування стилістичних чинників, виявлених на лексичному рівні, як визначальних когезійних формальних маркерів та експресивно-змістових репрезентантів структурної та смислово-емотивної організації художньотекстової єдності. Аналіз сформульованої проблеми вимагає вирішення таких завдань: 1) простежити когезійно-структурні стилістично марковані зразки, що забезпечує лексичний вияв категорії зв'язності в межах художньотекстових надфразних єдностей; 2) ідентифікувати лексичні стилістичні засоби як першорядні експресивні сигналізатори та основні емотивні експлікатори динаміки змістового розгортання аналізованого художньотекстового цілого та його найглибших імпліцитно-інформативних та смислово-комунікативних зв'язків. Новизна аналізу зумовлюється необхідністю констатувати сутність

експресивні засоби, що посилюють вплив казки на читача, тобто реалізують прийнятну етносом модель світу, за рахунок чого можна досягати однакових цілей різними засобами.

При визначенні казки, перше, що спадає на думку, – це її далекий від реальності фантастичний зміст, тобто вигадка, яка не має під собою фактично обґрунтованого матеріалу, як-от: указівки на конкретний час, місце дії та детальні характеристики дійових осіб. Але ця вигадка збережена і передавана народом довгий час як одне з надбань та спадщин його предків, які створили неповторну систему образів, символів та комбінації подій, що є образною репрезентацією життя, традиційних формул побуту та надприродних вірувань. Найголовнішим елементом будь-якого типу казки є перенесення читача у близький, з одного боку, але наповнений нереальними або незвичними для неї подіями, з іншого, світ. Як естетичний феномен, казка – це сукупність таких, з першого погляду, контрадикторних складових, як вигадка і реальність, що існують у тканині оповідання і є притаманними їй [1, с.5-9].

Характерною ознакою для казок різних народів є схожість сюжетів та дійових осіб, що може бути пояснено відносно однаковим розвитком людства, переживанням схожих подій та поширенням з часом культурного обміну. Казковий наратив зазнав переосмислення, що було пов'язане зі змінами в суспільному житті народів. Усе це дає дослідникам можливість виокремити особливості відображення національно-культурного світогляду в казках та виявити засоби різного рівня реалізації цілей.

З метою аналізу експресивних засобів словотворчого рівня в характеристиці образу лисиці в казках різносистемних мов відправною точкою є загальне визначення експресивності та експресії, що й дотепер не має однієї дефініції. Двоаспектний аналіз експресії – з перспектив стилістики та прагматики – дозволяє охарактеризувати стратегії казкаря в аспекті обраних ним засобів або експресивно-підсилених мовних одиниць зі стилістичної точки зору, а також поглянути на позицію отримувача інформації – читача, та вплив обраних казкарем засобів на його уявлення про змальоване в казці з огляду на їх прагматичне значення. „З цього ясно, що стилістичні і прагматичні значення тісно пов'язані між собою, оскільки мовець обирає мовні засоби – поверхневі структури – для того, щоб найбільш ефективно впливати на реципієнта” [5, с.21]. З огляду на експресивний потенціал словотворчого рівня слід зауважити, що в нашому випадку афікси виконують так звану модифікаційну або доповнюючу функцію [16, с.110], що включає також випадки називання предмета з використанням експресивної суб'єктивності [6, с.33-34]. Тобто,

В.О. Щербакова
(Луганськ)

УДК 81'373.47 : 398.21

ТВАРИННІ „КВАЗІСТЕРЕОТИПИ” В НАРОДНИХ КАЗКАХ

Дослідження казок репрезентоване різними сферами знання відповідно до наукових парадигм, що являє собою широкий спектр фактичних свідчень проаналізованого казкового матеріалу. Казка ставала об'єктом для аналізу в першу чергу в лінгвістиці та фольклористиці.

У наш час казка набуває актуальності з точки зору формування фундаментальних понять моральних якостей дитини, що зумовлює аналіз сюжетів і героїв казки та їхньої впливової сили на дитину – казкотерапія. Тобто, наразі доведено, що казка наділена впливовою силою, яка зберігає свою актуальність крізь час і продовжує слугувати одним з найголовніших джерел розширення картини світу людини на початковому етапі її існування [8]. З огляду на актуальність, зазначену вище, можна стверджувати, що казковий дискурс є джерелом та передавачем елементів національної свідомості і своєрідним носієм головних гуманістичних принципів будь-якого народу світу через характерну лише йому призму системи образів та стилю репрезентації пов'язаних з ними подій.

Метою нашої статті є дослідження мовних засобів характеристики образу лисиці в казках різносистемних мов з огляду на експресивність словотворчого рівня, що може реалізовуватися через її називання та функціонування цієї дійової особи впродовж усього казкового нарративу.

Об'єктом дослідження в межах цієї статті стали тексти українських, німецьких та іспанських народних казок.

Предметом є експресивні засоби словотворчого рівня.

Визначення картини світу як „членування предметного світу засобами мови – словниковими, граматичними одиницями – передбачає і врахування особливостей сприймання мовцями навколишньої дійсності... Через мовну картину світу пізнається ментальність народу, його міфологічне мислення, виявлення мовних форм, що відтілюють універсальні логічні закони людського мислення” [4, с.93]. Це свідчить про необхідність проведення порівняльного аналізу реалізації певних казкових образів у різносистемних мовах з огляду на їх експресивний потенціал, що закладений у слові. Маємо на увазі, що казці як художній формі характерна наявність певних героїв, структури та інших складових, але для нас вирішальним в цьому є конкретні

стилістичних засобів як домінуючих когезійно-експресивних лексико-структурних та комунікативно-інформативних факторів формування художньотекстового утворення.

На думку Е. Береговської, розмежування всіх рівневих засобів реалізації категорійної зв'язності в художньотекстовій структурі має здійснюватися за двома принципами: симетричності (лексичний (синонімічний, антонімічний, дериваційний, гіпонімічний, перифрастичний, тематичний) повтор, лексичний (синтаксичний) паралелізм і под., які, підсилюючи експресивність текстового континууму, забезпечують стабільність, усталеність, послідовність, логічний розвиток його організаційного формально-змістового структурування) та асиметричності (інверсія, еліпсис, замовчування, риторичне питання, парцеляція, сегментація тощо, які, посилюючи емоційність тексту й провокуючи напругу в останньому, діють у зворотному напрямі й створюють враження структурного хаосу, порушуючи стан синтаксичного покою у фразі шляхом навмисного акцентованого руйнування мовної симетрії [2, с. 90]).

При цьому, проблема диференціації стилістичних прийомів (лексичних зокрема) як когезійно-структурних та емпатично-експресивних маркерів провідних імпліцитно-підтекстових зв'язків художньотекстової єдності неодмінно співвідноситься з цими двома базовими принципами – симетричним або асиметричним – смислово-змістового структурування художньотекстового цілого.

Слушно з цього приводу зауважує О. О. Селіванова, наголошуючи, що дослідження лексичних стилістично навантажених мовних одиниць невід'ємно пов'язане з розмежуванням видів зв'язності за способом зв'язку, а саме семантичною (денотативною й конотативною), смисловою (логічною, образною й асоціативно-метафоричною) та прагматичною [5, с. 503]. Власне-семантична зв'язність, маючи денотативний і конотативний статус: перший базується на семному узгодженні денотатів, другий – на іррадіації емотивності, оцінки, експресивності та функціонально-стилістичної забарвленості відповідних фрагментів тексту (цит. за: [5, с. 503]), зумовлює смислово-прагматичну зв'язність (підтекстові смисли, що закодовані номенклатурою мовних компонентів, забезпечуваних різнорівневим виявом категорійної зв'язності в рамках художньотекстового утворення).

В. А. Кухаренко, у свою чергу, уважає за необхідне диференціювати численні функції слова, провідною з яких є денотативна, що постає головною семантичною характеристикою слова із тенденцією до її змістових трансформацій (додаткових,

експресивних, оцінних, суб'єктивних тощо конотацій) у певному контексті [4, с. 42].

У цьому разі пріоритетним постає встановлення сутності поняття „стилістичний прийом” (СП), запропонованого І. Р. Гальперіним як „свідомої та навмисної інтенсифікації певної типової структури та / або семантичного наповнення лінгвістичної одиниці (нейтральної чи забарвленої), що є орієнтованою на узагальнений статус і відповідно узагальнену модель” [3, с. 30]. Не менш цікавим видається погляд В. А. Кухаренка стосовно природи СП як специфічного експресивно-емотивного мовного коду, за допомогою якого можливим є не тільки простеження принципів структурної організації художньотекстового цілого, а й осягнення концептуальної ідеї художнього твору, сприйняття якої значно посилюється завдяки її вираженню цими СП – лінгвістичними засобами різнорівневої маніфестації категорійної зв'язності.

Отже, беручи до уваги тлумачення поняття „стилістичний прийом” І. Р. Гальперіним, підхід Е. Береговської до розмежування усіх мовних засобів реалізації категорійної зв'язності художньотекстового утворення з огляду на симетричний та асиметричний вектори та твердження В. А. Кухаренка щодо констатації СП як певного емотивно-забарвленого мовного коду, яким зазвичай репрезентовані найбільш інформативно, прагматично та комунікативно насичені художньотекстові блоки, ми, у свою чергу, уважатимемо СП когезійні експресивно-емотивні лексико-структурні мовні фактори з подальшою кваліфікацією останніх як смислово-інформативних активаторів імпліцитно-глибинних зв'язків компонування формально-змістової художньотекстової єдності.

Як результат, симетрична реалізація СП (тропів), забезпечувана лексико-структурними засобами репрезентації категорійної зв'язності (лексичні паралельні повтори: синонімічні, перифрастичні, тематичні тощо), на лексичному рівні представлена метафорою, метонімією, іронією – як наслідок взаємодії денотативного значення з контекстуальним; зевгмою та каламбуром – первинного з похідним логічним; епітетом та оксюмороном – логічного з емотивним; антономазією – логічного з номінативним; порівнянням, гіперболою, перифразом та евфемізмом як проявами інтенсифікації певної ознаки речі чи явища [3, с. 136–177].

Одним з найбільш часто вживаних та добре відомих тропів є метафора – перенесення ознак з одного явища на інше чи асоціативне уподібнення двох предметів. Якщо метафора проводить аналогію між істотами та неістотами, йдеться про

АННОТАЦІЯ

Шленева М.Г. Языковой образ села в поэзии Василия Голобородько.

В статье рассмотрена художественно-семантическая реализация языкового образа села в идиостиле современного поэта Донбасса Василия Голобородько. Прослеживается функционально-стилевая наполненность языковых единиц, которые являются доминантными у идиостиле писателя. Исследуются архетипные образы в поэтических текстах поэта на основе когнитивных механизмов, которые воспроизводят особенности этнического сознания и менталитета народа.

Ключевые слова: образ села, образ хаты, языковая картина мира, метафора, сравнение, эпитет, этнокультура, языковое пространство.

АНОТАЦІЯ

Шленьова М.Г. Мовний образ села в поезії Василя Голобородька

У статті розглянуто художньо-семантичну реалізацію мовного образу села в ідіостилі сучасного поета Донбасу Василя Голобородька. Простежується функціонально-стильова завантаженість мовних одиниць, які є доміантними в ідіостилі письменника. Досліджуються архетипні образи в поетичних текстах митця на основі когнітивних механізмів, що відтворюють особливості етнічної свідомості та менталітету народу.

Ключові слова: образ села, образ хати, мовна картина світу, метафора, порівняння, епітет, етнокультура, мовний простір.

SUMMARY

Shleneva M.G. Language image of the village in Vasyle Holoborodko's poetry

The article considers the art and semantic realization of language image of the village in the idiostyle of the modern Donbass poet Vasyle Holoborodko. The functional and style fullness of language units which are dominant at the idiostyle of the writer is traced. Archetypal images in poetic texts of the poet on the basis of cognitive mechanisms which reproduce features of ethnic consciousness and mentality of the people are investigated.

Key words: image of the village, image of the peasant house, language picture of the world, metaphor, comparison, epithet, ethnoculture, language space.

Індивідуально-авторське уявлення хати відтворюється у різноманітних порівняннях, які базуються на візуальних образах ментального досвіду. Порівняння хати з колосом на стеблі формується за сукупністю зіставних паралелей «хата – колос», «дорога – стебло», які репрезентують схожість за розташуванням у просторі, а в імпліцитному сенсі представляють компаратив людини, що займається хатніми справами, з людиною, що працює в полі; поєднання цих образів утворює архетип сільської праці. «... Де хати обабіч дороги мов колос на стеблі // і де в кожному вікні вогонь вечірній як зерно...» [1, с. 568]. Зорова характеристика хати на відстані за ознаками схожості ілюструється авторським порівнянням з грибом. «...Братикова голова під яблунею лежить, // хата – як гриб...» [1, с. 511].

Отже, поезія В. Голобородька репрезентує філігранну систему локусу у просторово-символічному значенні що зазнає значних трансформацій: репрезентується як елемент інтимно-приватного простору, втілюється у паралелях на позначення приналежності, портується з точки зору індивідуально-авторського світосприйняття та ілюструється у послідовному ланцюжку метаморфоз. Ставлення письменника до означеного локусу визначається метафоричною різнобарвністю та семантичною естетикою, тому мовний образ села займає чинне місце в просторовій організації його художнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голобородько В.І. Ми йдемо. Вибрані вірші / В.І. Голобородько. Вступна ст. М.М. Сулими. – К., Рівне: Планета-друк, 2005. – 1056 с.
2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – С. 82.
3. Лисиченко Л.А. Структура мовної картини світу / Л.А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36-41.
4. Лотман Ю. Семиосфера / Юрий Лотман. – С.Пб.: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
5. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления / Мартин Хайдеггер. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
6. Шевченко М.В. Семантичний та текстотворчий потенціал лінгвокультури в українському поетичному мовленні: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / М. В. Шевченко. – К., 2002. – 193 с.
7. Шленьова М.Г. Мовний образ міста у поезії Василя Голобородька // IV Международная научно-практическая конференция «Фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты», 8 мая, 2013. – Новосибирск, ООО «Агентство спринт», 2013. – С. 243-246.

персоніфікацію: *And then he turned and saw the girl. He likened her to a pale gold flower upon a slender stem. No, she was a spirit, a divinity, a goddess; such sublimated beauty was not of the earth* (7, с. 11) (сміслово-експресивні відношення в рамках поєднаних речень НФЄ забезпечувані перифразуванням прямого найменування англ. *girl* “дівчина” препозитивного речення асоціативно-метафоричними лексичними компонентами англ. *a pale gold flower upon a slender stem* “блідо-золота квітка на тоненькій стеблині”, *a spirit* “дух”, *a divinity / a goddess* “божество”, *sublimated beauty* “велична краса” постпозитивних реченневих структур задля емоційно-урочистого піднесення образу жінки).

Метонімія, ще один лексичний СП, – як і метафора – виступає інструментом у збагаченні мовного словника, хоча метонімія заснована на зовсім протилежному семантичному процесі – близькій спорідненості предметів та явищ: *In one miscellaneous section he came upon a “Norrie’s Epitome”. In a way, it spoke a kindred speech. Both he and it were of the sea. Then he found a Bowditch and books by Leckey and Marshall. There it was; he would teach himself navigation* (7, с. 47) (структурно-змістове та емпатично-стилістичне інтегрування реченневих структур у межах НФЄ зумовлене укладанням тематичного поля семантично наближених лексичних маркерів англ. *Norrie’s Epitome, a Bowditch, Leckey, Marshall* на позначення авторів та назв книжок навколо концептів англ. *sea* “море”, *navigation* “навігація” з метонімічно-експресивним акцентуванням уваги на авторі найбільш жаданій для персонажа книги – *a Bowditch*, аніж на її назві).

Поряд з метафорою та метонімією функціонує ще один СП – епітет, що здебільшого виражає характеристики предмета – наявні чи уявні. Провідною рисою епітета постає його емотивність та суб’єктивність. Семантично епітети розподіляються на асоціативні (співвіднесеність дескриптивної ознаки епітета з якими описуваного явища чи предмета) та неасоціативні (додавання новизни описуваному явищу чи предмету епітетом внаслідок відсутності в семантичній структурі останнього ознак властивих цьому зображуваному явищу чи предмету). Та найбільш цікавими у смислово-інформативному плані видаються фігуративні епітети, що являють собою звичайні означення, які описують стан людини у співвідношенні з мовними елементами на позначення неістоти. Так, епітет нерозривно пов’язаний з порівнянням, яке базується на зіставленні предметів протилежних класів: *Martin went to the telephone in the corner of the room, and felt a wave of warmth rush through him as he heard Ruth’s voice. In*

his battle with the sonnet he had forgotten her existence, and at the sound of her voice his love for her smote him like a sudden blow. And such a voice! – delicate and sweet, like a strain of music heard far off and faint, or, better, like a bell of silver, a perfect tone, crystal-pure. No mere woman had a voice like that (7, с. 96) (змістово-семантичне та емотивно-експресивне комбінування речень у рамках НФЄ забезпечують СП: порівняння англ. *like a sudden blow* “наче неочікуваний удар”, *like a strain of music* “як ледве чутна музика”, *like a bell of silver* “наче сріблястий дзвіночок” та фігуративно-лексичні епітети англ. *delicate, sweet* “витончений, солодкий”, *faint, crystal-pure* “слабкий, кристально-чистий” на позначення голосу дівчини як наймелодійнішої музики для головного персонажа).

Гіпербола – це СП, у якому акцент досягається навмисним перебільшенням, оскільки розбурхані почуття мовця змушують його вдаватися до інтенсифікації якісного чи кількісного аспекту згаданого предмета: *Tuesday was a day of similar unremitting toil. The speed with which Joe worked won Martin's admiration. Joe was a dozen of demons for work* (7, с. 137) (перифразування прямого найменування англ. *the speed with which Joe worked* “швидкість, з якою працював Джо” інтенсифікованим фразеологічним англ. *a dozen of demons for work* “у роботі суцільний диявол” зумовлює не лише формально-сміслову зв'язність реченнєвих мовних компонентів аналізованої НФЄ, а й концентрує увагу реципієнта на емотивно-експресивному забарвленні інформації, утримуваної НФЄ).

Таким чином, треба зазначити, що симетричні СП – метафора, метонімія, порівняння, епітет та гіпербола – уважаються міцними когезійними лексико-структурними маркерами компонування художньотекстової єдності, одночасно постаючи найбільш емпатичними, емотивними та експресивними засобами зі стилістичної точки зору та функціонуючи як специфічні лінгвістичні кодифікатори провідних імпліцитних глибинних значень та смислів, на яких ґрунтується концептуально-комунікативна ідея художньотекстового цілого.

Отже, дослідження реалізації формальних мовних чинників категорійної зв'язності на лексичному рівні в межах художньотекстової структури як вагомих емотивно-експресивних стилістичних засобів засвідчує можливість проникнення в найбільш глибинні смисли аналізованого художньотекстового утворення, що сприяє усвідомленню його концептуального наповнення та ідейного насичення, вичерпно матеріалізованого стилістично-лексичними зразками.

Проблема структурної формалізації та змістового

повернули стінам білину, // біліє хата, як і в попередні роки...» [1, с. 847]; «...Визираю із щілини і бачу батьківську хату на поверхні – // вона зовсім біла...» [1, с. 213].

Базис просторового мислення закладається у дитинстві, тому чинне місце в поезії автора займає мововираження батьківської хати, яке супроводжується складним епітетом *наповнена теплом* (у значенні щасливої родини). Теплі спогади дитинства митець втілює в порівнянні за моделлю «хата – гніздо – птах» (людина будує хату – птаха в'є гніздо) та в зіставленні із зеленим птахом (де птах – це лелека – одвічний супутник родинного затишку, який отримує зелене забарвлення внаслідок злиття з кольором навколишньої природи). «*Я уплетений весь до нитки // у зелене волосся дощу, / уплетена дорога, що веде до батьківської хати // ...що видніється на горі, як зелений птах...// а хто прийде додому // у хату, наповнену теплом, як гніздо»* [1, с. 44]; *Світ заселений селами, // села обсажені садками, // у садках – пташиними гніздечками – хати...»* [1, с. 448]; «...*Хату довелося розібрати до самого підмурівка // та перемостити на гніздо // з сухої трави, що її знайшли попідтинню...»* [1, с. 853].

Хронотопічність образу батьківської хати простежується в зображенні чотирьох стін, які характеризуються епітетом *білі* (у значенні сакральні, святі), номінуються як *причілок, затилля, глуха стіна, чолова стіна* та мають імпліцитне значення чотирьох часопросторових відрізків, пов'язаних з подіями минулого та сьогодення у житті членів родини ліричного героя, а також структурно відображають модель світу (чотири стіни як сторони світу). У генералізуючому аспекті, хата набуває масштабів України, завдяки семантичній паралелі «батьківська хата – батьківщина», яку автор описує епітетом *оригінальна споруда*. «*Батьківська хата біла, // хата о чотирьох стінах білих: // причілок викладений з кісток умерлих у голод // моїх родичів...// затилля вимуруване із воєнного заліза: потрощених танків, уламків снарядів, порожніх гільз...// глуха стіна виведена із брил уральських снігів, // холодом віє від стіни...// А чолова стіна – ніби на винос – відкрита...// Отака батьківська хата біла, // хата, де я народився. // Чому й досі музейні працівники // не зацікавилися цією оригінальною спорудою // та не перевезли її до музею просто неба!» [1, с. 775].*

Часовий континуум змін пір року, в контексті оселі, підкреслює динаміку руху за допомогою дієслів *іде* та *крокує* (через літо). Локус селянської хати компаративується з черідкою гусей за наступними ознаками: кількість, спосіб руху (розташування декількох хатин одна біля одної вздовж вулиці – черідка) та колір (білі гуси – білі хати). «*Хата іде, // а за нею, мов черідка гусей, // крокують дорогою через літо // інші хати ...»* [1, с. 28].

зовнішності літньої людини), *стара* (вікова характеристика). «Пізними осінніми вечорами, // у нетопленій хаті, // довго влягаєшся у ліжку – не можеш заснути...» [1, с. 663]; «...У цю хату не приходять м'ята – // ця хата давно покинутою стала...» [1, с. 66]; «...Я хоч і живу у низенькій хаті – // притисненій небом // і вічність до землі...» [1, с. 762]; «...починаю читати за поточеним шашелем столом, // у низькій хаті під приплюснутим // хмарою дахом...» [1, с. 519]; «ходимо між вітряків, // де давно уже не мелють / між старих хат, // де ніхто не живе...» [1, с. 673].

Художньо-поетичне осмислення слова *хата* супроводжується дієсловами акустичної природи *озивалась, сміється, каже, має голос, співала*, ототожнюючи тим самим споруду з живою істотою; голос хати є своєрідним інструментом комунікації з навколишнім світом. «...Зрідка ніч зі стогом зітхала глухими вибухами і // тоді хата озивалась тонким жебонінням шибок // зрідка ніч зі стогоном зітхала глухими вибухами і // тоді хата озивалась дзенькотом посуду в миснику // скинула мати й кинулася в сіни» [1, с. 912]; «Хата сміється до сонця / білими зубами бурульок, // каже: ось-ось поїм я сніг, // а сніг утікає водою» [1, с. 671]; «... Зрозуміли люди: хата має людський голос, // то хата людським голосом співала...» [1, с. 83].

Художньо-поетичне бачення письменника створює образ хати з точки зору сприйняття ароматів, якими вона пропахла: м'ята (оберіг від нечистої сили), чебрець (лікувальна трава) та чорноклен (схованка для душ померлих родичів) – традиційні трави, які можна знайти в кожній селянській оселі. «...То побачив би, як розходяться люди у святковому одязі // по хатах, пропахлих м'ятою, чебрецем та чорнокленом, // щоб більше вже не виходити...» [1, с. 791].

Зображення хати в ілюмінативному аспекті репрезентується дієсловами *світилася, освітлювала*, що на імпліцитному рівні позначає освітлення простору навколо хати безпосередньо крізь вікна. «...Хата... / ще вчора вона світилася, / освітлювала дорогу до себе...» [1, с. 83]. Опозиція за відтінком кольору фокусується на антиномії «світла – темна» на позначення хати, вікна якої не випромінюють світла. «Пригадай, брате, як ти вчиш вірши / у темній хаті перед розчиненою грубою» [1, с. 722].

Аспект кольорової репрезентації слова *хата* зосереджується навколо білої барви – символу чистоти, духовності, святості та нищівної пам'яті роду. «Щоночі мій кінь виринається із стайні // і скаче із чужини на батьківщину – // до білої хати, де ти живеш...» [1, с. 826]; «Я спалив ваші хати білі». А вони йому // хліба окрасць: // «Не ти спалив наші хати білі, то хтось другий...» [1, с. 145]; «...розквітлі вишні при хаті // знову

навантаження художньотекстової єдності окреслює необхідність поповнення реєстру визначальних маркерів організації останньої засобами їхнього простеження й аналізу на всіх мовних рівнях без виключення крізь призму стилістичного, семантичного та прагматичного підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : Теория и практика : учебник-практикум / Л. Г. Бабенко. – [3-е изд., испр.]. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 496 с.
2. Береговская Э. М. Система синтаксических фигур : к проблеме градации / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 2003. – № 3. – С. 79–91.
3. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка / И. Р. Гальперин. – [3-е изд.]. – М. : Выс. шк., 1981. – 334 с.
4. Кухаренко В. А. Практикум зі стилістики англійської мови : підручник / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова кн., 2000. – 160 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Enkvist N. E. Stylistics and Textlinguistics / N. E. Enkvist // Current Trends in Textlinguistics. – Berlin : New York, 1978. – P. 174–190.
7. London J. Martin Iden : [novel] / J. London. – London : Macmillan and Company Edition, 2004. – 367 p.
8. Strunk W. The Elements of Style / W. Strunk. – New-York : The Macmillan Company, 1963. – 71 p.

АНОТАЦІЯ

Андрущенко В. О. Лексичні мовні засоби як стилістичні когезійні чинники компонування художньотекстової структури

Простежено лексичні засоби як стилістично-експресивні зв'язувальні фактори формування художньотекстової структури. Розглянуто вияв стилістичних засобів на лексичному рівні реалізацією категорії зв'язності в межах надфразної єдності. Проаналізовано функції стилістичних маркерів як експресивно-емотивних інтенсифікаторів імпліцитно-глибинних смислів, що закодовано в рамках художньотекстового утворення.

Ключові слова: лексичні стилістичні прийоми, категорія зв'язності, надфразна єдність, імпліцитно-глибинні смисли.

АННОТАЦІЯ

Андрущенко В.О. Лексические языковые средства как стилистические когезивные факторы формирования художественнотекстовой структуры

Высветлены лексические средства как стилистико-экспрессивные связующие маркеры организации художественнотекстовой структуры. Исследовано выражение стилистических приемов на лексическом уровне реализацией категории связности в пределах сверхфразового единства. Проанализированы функции стилистических средств как экспрессивно-эмотивных интенсификаторов имплицитно-глубинных смыслов, зашифрованных в художественнотекстовом целом.

Ключевые слова: лексические стилистические приемы, категория связности, сверхфразовое единство, имплицитно-глубинные смыслы.

SUMMARY

Andrushchenko V. O. The lexical linguistic means as stylistic cohesive factors of the belles-lettres style text structure organization

The lexical means as stylistic expressive-cohesive devices of the belles-letters style text structure formation are traced. The manifestation of the stylistic means on the lexical level due to coherence category realization within the supra-phrasal unity is considered. The functions of stylistic markers as expressive-emotive intensifiers of implicit deeper meanings codified within the belles-letters style text unity are analyzed.

Key words: lexical stylistic means, coherence category, supra-phrasal unity, implicit deeper meanings.

*Н.В. Волкова
(Горлівка)*

УДК 81'373.611.161

**СЛОВОТВІРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПИТОМИХ
ТА ЗАПОЗИЧЕНИХ СУБСТАНТИВІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ У ПОТЕНЦІЙНОМУ
АСПЕКТИ**

На сучасному етапі розвиток неології вирізняється цілою низкою актуальних напрямів лінгвістичних досліджень, серед яких важливе місце посідає вивчення потенційності мови. Дослідженню питань потенційного в мові присвячено роботи таких

Для розуміння та усвідомлення мовного образу села, автор вводить образ хати, який є невід'ємною частиною позначеного локусу. Мовно-семантичне усвідомлення слова *хата* в поезії В. Голобородька є сакральним образом всесвіту, батьківщини та родини; вона уявляється в первинному вигляді та має міцний зв'язок з попередніми поколіннями. Символіка хати має полісемантичну природу, яка в конкретному вираженні позначає локус життя простого українця крізь призму емоційно-інтелектуального досвіду.

Естетика хати у поетичній площині автора має чіткі ознаки матриархальності, яка реалізується у хронотопічному плані крізь триєдину паралель «дівчина – мати – літня жінка».

Мовна інтерпретація хати, за структурними елементами та їх функціями (золота солом'яна хустка – дах, ясні очі – вікна, білесеньке обличчя – стіни, зелена вишнева спідниця – садок), уподібнюється з людиною та її одягом, набуваючи у свідомості реципієнта антропоморфних рис. Персоніфікація доповнюється використанням дієслів руху *сходить*, *крокує* та складних дієслівних епітетів *пов'язана золотою солом'яною хусткою*, *одягнена у зелену вишневу спідницю*, що вказує на фемінізацію означеного просторового локусу в якості молодої дівчини, яка полюбляє чепуритись. «...І наша хата сходить з підмурівка: // пов'язана золотою солом'яною хусткою, // з ясними очима // на білесенькому обличчі, // одягнена у зелену вишневу спідницю – // крокує дорогою у сонце...» [1, с. 28].

Хата, як особлива просторова структура мовного світу В. Голобородька, в прямому та конотативному значеннях, набуває якостей жінки-матері – хранительки домівки, традицій та досвіду. Експлікація означеного фемінізованого образу втілюється в епітетах *материна* (безпосередній зв'язок з образом жінки), *наша*, *рідна* (опосередкований аспект приналежності родині та матері). «...Час нам дороги рослинам повертати, // розсіпати сльози до матиної хати // і пам'ять міряти розгорненою хусточкою...» [1, с. 663]; «...Процу, зніми колесо від воза зі стріхи нашої хати! // Але де тепер колесо зняти, // уже хтозна-відколи на тому колесі!» [1, с. 850]; «...у який бік не пішов би від рідної хати, // всюди натрапиш на річку...» [1, с. 678]; «... інші хати – усе село – // не схожі між собою // і на нашу хату не схожі...» [1, с. 28].

Інтимно-емоційна картина спогадів автора, доміантним елементом якої є хата, характеризується переживаннями та турботливим ставленням до означеної споруди, як до літньої жінки, з відтінком болю та жалю за її самотність. Цей фемінізований образ ілюструється епітетами *неоплена* (та, що втратила тепло життя), *покинута* (забута рідними людьми), *низенька*, *низька* (ознака

бузини у кривому місіві соку ягоди – // ми вже не бачимо одного...» [1, с. 715]; «...тому й тримаєш на розкритій долоні, // далеко зайшовши від того незнайомого тобі села, // лише одну намистину...» [1, с. 791].

Портретування села представлено епітетами, які передають його неповторно-притаманну атмосферу: *вечірнє* (на позначення часу доби) та *золоте* (візуальна характеристика). «*Будемо йти вечірнім селом, // будуть дерева тихі-претихі, // буде місяць круглий-прекруглий*» [1, с. 103]; «...на кіноекрані кіно старе крутять // про облогу золотого села хмарами...» [1, с. 585].

Митець не може уявити собі мовчазне село, тому й розглядає його у протиставній паралелі «село без пісні – леговище без вогнів», де пісня є втіленням вогника, який допомагає розшукати шлях до домівки рідного села, так само, як і посадити літак на посадкову смугу. «...*Ніхто нас не розшукає у цьому світі: // село без пісень – // леговище без посадочних вогнів...*» [1, с. 674].

Індивідуально-авторські спогади про село та метаморфози, які відбулися в ньому за роки життя, розкриваються за допомогою дієслівних метафор: село змінює обличчя, робить пластичну операцію; село розрослося, стало нижчим, поховало біле полотно стін, які демонструють динаміку змін. Письменник порівнює село зі старіючою кіноакторкою, посилюючи цей образ анатомічним елементом – обличчям, на тлі якого саме відбуваються усі перетворення: обличчя села у минулому автор зображує контекстуальними епітетами *чорне, без білої хустини вирубаних вишневих садків, правдиве обличчя, з ласкавим поглядом матері, з привітною усмішкою батька, з веселим співом сестри*; обличчя сучасного села репрезентується метафорами *розрослося ушир, стало нижчим на дзвіницю, поховало біле полотно стін*. Незмінним під впливом часу залишилось лише ім'я села. Подібна інтерпретація дозволяє зробити висновок, що, на думку автора, зміни, які відбулися, мають негативну конотацію, тому що село, врешті-решт, втратило свою душу – своє обличчя, – та перетворилось на щось потворне та гідне лише забуття. «*Село змінює своє обличчя – // робить пластичну операцію, // ніби старіюча кіноакторка... // Пам'ятаєш, яким чорним було село // без білої хустини вирубаних вишневих садків...// із замерзлим на лиці села ласкавим поглядом матері, // привітною усмішкою батька, // веселим співом сестри...// та люди брали із поля, із лісу, із води // рисочки образу села // і повертали йому правдиве обличчя...// А тепер село розрослося ушир – // стало нижчим на зруйновану – через непотрібність – дзвіницю, // поховало біле полотно стін // аж на дно скрині забуття – // лишилося незмінним тільки ім'я...*» [1, с. 675].»

науковців, як Ю. М. Антюфєєва, А. В. Горелкіна, С. В. Ільясова, О. Ю. Коновалова, М. С. Максименко, Л. П. Михайлова, С. Ж. Нухов, О. В. Ребрій, І. Ю. Суханова, О. М. Шевчук та ін. Потенційність мовної системи міститься в її значних резервах, зокрема можливостях лексичних одиниць утворювати нові слова. Особливий інтерес у цьому плані викликають питання зіставного вивчення потенційної словотвірної продуктивності питомих та запозичених лексем. Актуальність цієї розвідки зумовлена потребою дослідження потенційних можливостей семантично близьких питомих та запозичених іменників в українській мові утворювати нові одиниці.

Метою статті є зіставити потенційну словотвірну продуктивність синонімічних питомих та запозичених іменників в українській мові. Зазначена мета потребує розв'язання наступних завдань: з'ясувати сутність поняття “потенційне слово”, обґрунтувати методикку дослідження потенційної словотвірної продуктивності лексем, здійснити кількісний аналіз потенційної словотвірної продуктивності семантично близьких питомих і запозичених субстантивів в українській мові, виявити спільне та специфічне у потенційній словотвірній продуктивності зазначених одиниць.

Словотвірний потенціал є поняттям, що пов'язане з категоріями реальності та потенційності. Саме тому вважаємо за можливе розрізнати реальну та потенційну словотвірну продуктивність. Реальна словотвірна продуктивність слова є показником кількості похідних лексеми, зафіксованих у мові та мовленні, а потенційна словотвірна продуктивність свідчить про похідні, що можуть виникнути в майбутньому, тобто про потенційні похідні слова.

Щодо визначення поняття “потенційне слово” існує декілька підходів, які є основоположними в розробці теорії потенційного слова. Погляди однієї групи вчених (О. А. Земська, П. В. Царьов, В. В. Лопатін, Д. Е. Розенталь, М. А. Теленкова, Н. Ф. Клименко та ін.) ґрунтуються на положеннях Е. Хан-Піри. Лінгвіст вважає, що потенційне слово – це слово, яке “може бути утворене за мовною моделлю високої продуктивності, а також слово, що виникло за такою моделлю, але ще не ввійшло до мови” [11, с. 154]. О. А. Земська додає, що “потенційні слова протистоять словам реальним як одиниці мовлення одиницям мови” [4, с. 26]. Н. Ф. Клименко вважає, що статус потенційних слів властивий авторським неологізмам [9, с. 511]. В. В. Лопатін потенційні слова зараховує до розряду okazіональних. Учений розмежовує поняття потенційності в мові та мовленні, стверджуючи, що слова потенційні для мови, а для мовлення (у контексті, де їх вжито) вони

не потенційні, а реальні [7, с. 70]. Цей підхід піддають критиці, тому що неправомірно в один ряд поставлені слова, що утворені, і слова, що можуть бути утворені [8, с. 223; 12, с. 21]. Ми поділяємо критичні погляди мовознавців із цього питання. Здається невдалим вживання терміна “потенційний” відносно слів, що вже виникли, але ще не потрапили до складу мови, оскільки існуюче слово – це реальна, а не потенційна лексична одиниця.

Погодимось з твердженням В. В. Лопатіна, що потенційні слова “начебто потенційно існують, і потрібен лише зовнішній стимул, обумовлений мовленнєвою ситуацією, щоб вони були вжиті” [7, с. 70]. Сама форма слова “потенційний” вказує на те, що воно може бути використане лише стосовно одиниць, які на теперішній момент не існують, але можуть з'явитися в майбутньому. Тому в розумінні терміна “потенційне слово” ми дотримуємося поглядів представників другого підходу (Г. О. Винокур, О. С. Ахманова, Г. П. Циганенко та ін.). Г. П. Циганенко вважає, що “ті слова, які можуть бути утворені за типами, які передбачаються мовленнєвою системою, безперечно належать до потенційних. Щодо слів утворених, але не закріплених традицією слововживання, то це вже слова реальні. Вони звучать в усному мовленні” [14, с. 26]. Дериватолог підтримує висловлювання Г. О. Винокура про те, що потенційні слова – це “слова, яких фактично немає, але які могли б бути, якщо б того захотіла історична випадковість” [13, с. 121]. На думку О. С. Ахманової, потенційне слово – це “похідне або складне слово, яке реально не існує (тобто не зафіксоване в реальних витворах мовлення, що вже відбулися), але може утворитися в будь-який момент згідно з продуктивними словотвірними моделями цієї мови” [1, с. 343].

Основою для зіставлення потенційної словотвірної продуктивності іменників в нашій роботі є похідні потенційні лексеми, які не зафіксовані словниками або іншими писемними джерелами, а утворені в результаті експерименту. Незважаючи на той факт, що потенційні слова, які є вихідним матеріалом дослідження, “існують” (утворені носіями мови та зафіксовані в цій роботі), ми їх вважаємо потенційними, оскільки вони утворені не через комунікативну ситуацію, а в рамках експерименту.

Розробці методик проведення експерименту присвячено багато досліджень (В. В. Биков, Т. В. Булигіна, А. П. Василевич, А. А. Горелов, В. В. Левицький, М. О. Луценко, В. В. Налімов, Б. А. Плотніков, В. І. Постовалова, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін та ін.). Проте, незважаючи на загальноприйняті підходи до використання методу експерименту в лінгвістиці, з деяких питань серед учених існують розбіжності. Багато дослідників підкреслюють такі визначальні властивості експерименту:

сільською бібліотекаркою. Тому, у когнітивно-філософському аспекті світосприйняття автора, село – це інтимно-національна ментальна категорія, яка зображується на мовно-стилістичному та художньо-образному рівнях поетичної мови.

Мововираження села в творчості автора постає цілісним макросвітом, первісна сила якого зосереджена на особистості. Семантичне значення слова *село* репрезентовано у ланцюжку послідовних ототожнень: «мир – село», де номінатив мир – це сприйняття образу села як центру універсума, та «село – життій колос», де останній символізує сільськогосподарську працю. В свою чергу, дієслово *росте* – вказує на динаміку розвитку просторового елемента. «*Мир – це село, що росте життій колосом // на долонях сільських механізаторів...*» [1, с. 568].

Емоційне ставлення автора до села демонструють протиставні моделі «чуже – рідне», «моє, наше – їхнє», «українське – незнайоме». Епітет *чуже* характеризує село як локус, населений сторонніми людьми, в якому відбуваються нечасті зустрічі зі знайомими; епітет *рідне* вказує на приналежність означеної місцевості до доли ліричного героя. «*Чуже село – символ за ознакою: // бути місцем, ніби й населеним людьми, // але чужими...// бути місцем, де я зрідка буваю // у різних справах...// Чуже село // є тепер місцем, // де ми зустрічаємося*» [1, с. 966]; «*... прийде якось у те село подорожній, // чи то розшукуючи когось із рідні, // чи то щоб дізнатися, чи ще далеко до його рідного села, // та не знатиме, в кого спитати...*» [1, с. 773]; «*... збираються для поминального обіду – // по комусь невідомому, померлому десь далеко // від рідного села...*» [1, с. 819].

Репрезентація моделі «моє, наше – їхнє» здійснюється завдяки епітетам, вираженим означеними присвійними займенниками. Мовна диференціація протиставних образів різниться емоційно-конотативними відтінками значення: *моє, наше – рідне, близьке; їхнє – чуже, далеке*. «*... Усе виглядаю у лікарняне вікно у той бік, // де лишилося моє село, але я його не бачу...*» [1, с. 941]; «*... села наші на далекій відстані, // автобусного сполучення між ними не існує...*» [1, с. 715]; «*...разом із іншими дітьми їхнього села // справляють у колгоспних яслах поминки...*» [1, с. 819].

Паралель «українське – незнайоме» реалізується в національно-патріотичному контексті, який тісно переплітається з особистісно-інтимними почуттями письменника. Описуючи село епітетом *українське*, автор має на увазі етнічний архетип, втрачений сучасним поколінням доби урбанізації. Подібні почуття є імпліцитним підґрунтям до мовного змалювання села епітетом *незнайоме* – у значенні втрачене, забуте. «*У цій краї, де ми випали жити – // по українських селах – // насіниною*

Due to its inseparability from the actor, the name is perceived as an associative complex, is entitled not only to indicate the designated object, but also to serve his characterological representative.

Key words: antroponym, text, semantics, character, decryption.

М.Г. Шленьова
(Харків)

УДК 811.161.2

МОВНИЙ ОБРАЗ СЕЛА В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Поезія найсхіднішого поета України – В. Голобородька – на сучасному етапі розвитку наукової думки привертає увагу дослідників у галузях мовознавства, літературознавства, філософії та історії рідного краю. Мовна картина світу В. Голобородька репрезентує хід його думки в різних напрямках смислового й емоційного охоплення предметних реалій. Поетичний образ формується крізь когнітивно-комунікативні механізми, що супроводжують процес визначення та закріплення у ментальному лексиконі позначеного слова.

Когнітивні механізми вербалізації лексем *село* та *хата* в поетичному дискурсі різних українських письменників досліджували Л.А. Лисиченко [3], К.Ю. Голобородько, О. Кузьменко, Т. Скорбач, О.О. Маленко, К. Головенко, О. Конік та інші вчені. Наше дослідження, присвячене мовному аналізу просторового образу села в поезії В. Голобородька, є актуальним в контексті вивчення мовної картини світу письменника.

Мета нашої розвідки – описати основні когнітивно-комунікативні механізми формування мовного образу села в поезії В. Голобородька, що передбачає вирішення таких основних завдань: 1) проаналізувати формування словесного образу села на трьох рівнях: ментальному, мовному, прагматичному; 2) описати мовні механізми репрезентації образу села у ліриці В. Голобородька; 3) з'ясувати особливості художнього образу села на власне мовному рівні.

Невід'ємним елементом українського простору в поезії Голобородька постає художній образ села. Просторовий елемент поступово перетворюється в універсальний локус, який тісно пов'язаний з біографією автора – тут він народився, провів дитинство і юність, та навіть у пізніші роки завжди повертався сюди за спокоєм та натхненням. Його родичі працювали у колгоспах та радгоспах, він сам деякий час був електриком у рідному селі, а його дружина працювала

незалежність результату експерименту від спостерігача, об'єктивність експерименту, тобто можливість отримати за його допомогою дані про об'єкти, що вивчаються [2, с. 123-124]. Правильне визначення об'єкта в експерименті, а також його грамотна організація забезпечують ученому отримання точних результатів.

Для підвищення якості лінгвістичного експерименту та зменшення кількості погрешностей необхідним є певний відбір інформантів. Із цього питання погляди мовознавців різняться. Якщо автори роботи “Гипотеза в современной лингвистике” вважають, що в більшості випадків достатньо опитати 12-14 осіб [3, с. 306], то, згідно із загальноприйнятою практикою, мінімально достатньою кількістю інформантів, що беруть участь в експерименті, вважається 30, більш вірогідні дані починаються з 60 інформантів [6, с. 10]. У нашому експерименті брали участь 90 інформантів-студентів, які є носіями української мови. Закономірним є те, що наш вибір інформантів припав на студентів вишів, тому що вишівська освіта – це завершальний етап регульованого формування мовної освіти тих громадян, які в найближчі роки будуть визначати духовне та матеріальне життя суспільства.

Експеримент проводився у двох формах: колективно та індивідуально. Кожний іспитник отримував віддрукований екземпляр інструкції, інколи інструкції надавались усно. Інформантам було запропоновано утворити від запозичених та питомих іменників не реально існуючі, а потенційні похідні. Цілком природно, що може виникнути думка про неможливість встановлення всіх потенційних похідних слів. Погодимось, що зробити абсолютні прогнози потенційної словотвірної продуктивності нереально, тому що мові властива потенційна безкінечність (“безмежний процес побудови ресурсів, який не має останнього кроку і кінцевої безлічі можливостей, що можуть здійснитися” [5, с. 29]). Однак із огляду на те, що нами досліджуються одночасно синонімічні питоми та запозичені одиниці, вважаємо цілком обґрунтованим зіставлення потенційної словотвірної продуктивності пари іменників, у якій одна лексема іншомовна, а інша – питома. Погодимось з І. С. Улухановим, що “перехід від перерахування існуючого до підрахування можливого – це перехід від констатацій до пояснення” [10, с. 8].

При зіставленні потенційної словотвірної продуктивності синонімічних питомих та іншомовних іменників в українській мові виявляємо, що під час експерименту в середньому від кожної запозиченої одиниці утворено на 1,5 потенційних слова більше, ніж від кожної питоми.

Більшість пар (54,5%) характеризуються тим, що від запозиченого іменника утворено більше потенційних слів, ніж від питомого. Наприклад, у парі іменників *волонтер* (фр. *volontaire* – лат. *voluntāries* ‘добровільний, доброволець’ < *volūntas* ‘воля’) та *доброволець* від іншомовного субстантива утворено 10 потенційних похідних (волонтерик, волонтерчик, волонтерець, волонтерник, волонтерничек, волонтерка, волонтеризм, волонтерити, волонтерний, заволонтеризований), а від питомого іменника – 3 похідних (добровольчик, добровольничек, доброволити).

Реальна словотвірна продуктивність субстантивів *адвокат* (лат. *advocātus* ‘обізнаний юрист, захисник, адвокат’) та *захисник* складає 5 і 1, відповідно. Потенційна словотвірна продуктивність підтверджує зростання словотвірної продуктивності запозиченого іменника, бо від нього утворили 4 деривати (адвокатик, адвокатище, адвокатюнчик, адвокатка), а від питомого – 1 дериват (захисничок). Подібне спостерігаємо і в інших парах іменників, таких як *каприз* (рос. *каприз* – фр. *capriccio* ‘каприз, (муз.) каприччіо’) – *примха*, *директива* (фр. *directive* ‘директива, керівна настанова’ < *directif* ‘керуючий’ – лат. *directivus* ‘організований’ < *directus* ‘прямий’ < *dirigere* ‘керувати’) – *настанова*, *гарант* (фр. *garant* ‘поручник’) – *поручник*. У цих парах від питомих іменників утворено по 1 похідному слову: примхище, настанова, напівпоручник. Значно більше утворено похідних слів від запозичених іменників, а саме: капризон, капризище – від слова *каприз*; директивка, директивований, директивувати, задирективувати, передирективувати – від слова *директива*; гарантик, гарантор, гарантка, гарантований, напівгарант – від слова *гарант*.

Окрему групу (18,2%) складають пари іменників, у яких від іншомовних іменників були утворені потенційні слова, а від питомих не були, наприклад, пари іменників *ідеал* (фр. *idéal* – лат. *idealis* ‘ідеальний’ < *idea* ‘ідея’) – *взірець* та *варіант* (фр. *variante* – лат. *varians* < *varius* ‘різноманітний, різнобічний, капризний’) – *різновид*. Питома лексема *взірець* має 4 реальних похідних слова, *різновид* – 1 слово, проте на цей момент від них не було утворено потенційних слів. Реальна словотвірна продуктивність запозичених субстантивів *ідеал* і *варіант* складає 16 та 9, потенційна дериваційна продуктивність – 5 та 7, відповідно. Від першого іменника утворено 5 потенційних слів (ідеалік, ідеалюн, ідеалюха, ідеалка, ідеалюнчик), від другого – 7 потенційних слів (варіантований, варіантивний, варіантусь, варіантуся, варіантик, варіантер, варіантерка).

4. Суперанская А.В. Имя – через века и страны / А.В. Суперанская. – Изд. 2-е, испр. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 192 с.
5. Тынянов Ю.Н. Достоевский и Гоголь (к истории пародии) // Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю.Н. Тынянов. – М.: Наука, 1977. – 260 с.
6. Флоренский П.А. Имена / П.А. Флоренский. – М.: ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 1999. – 912 с.
7. Günter, der innere Schweinehund [Электронный ресурс] // <http://www.guenterantwortet.de> (20.06.2009). Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 11, 4 (5), 2009.
8. Kunze K. Dtv-Atlas. Namenkunde: Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet. – München: Taschenbuch Verlag, 2004. – 234 s.

АНОТАЦІЯ

Шлапак І.М. „Силове поле” антропоніму в контексті художнього твору

У статті розглядається феномен „силового поля” антропонімів у контексті художнього твору, що базується на імпліцитній семантиці. Завдяки своїй невід’ємності від дійової особи, ім’я сприймається в асоціативності з ним, отримує право не лише вказувати на означальний об’єкт, а й слугувати його характерологічним представником.

Ключові слова: антропоетонім, текст, семантика, персонаж, дешифровка.

АННОТАЦІЯ

Шлапак І.М. «Силовое поле» антропонима в контексте художественного произведения

В статье рассматривается феномен «силового поля» антропонимов в контексте художественного произведения, основанного на имплицитной семантике. Благодаря своей неотделимости от действующего лица, имя воспринимается в ассоциативном комплексе с ним, получает право не только указывать на обозначаемый объект, но и служить его характерологическим представителем.

Ключевые слова: антропоэтоним, текст, семантика, персонаж, дешифровка.

SUMMARY

Shlapak I. Antroponyms’ „Force field” in the context of a literary work

The article discusses the phenomenon of the antroponyms’ „force field” in the context of a literary work based on the implicit semantics.

Таким образом, входя в художественный текст «семантически недостаточным», ИС выходит из него «семантически обогащённым» и «выступает в качестве сигнала, возбуждающего обширный комплекс определённых ассоциативных значений» [3, с. 106]. В.А. Кухаренко убеждена, что их можно считать «локальной семантической структурой, закрепляющей за данным именем в данном контексте, – индивидуально-художественное значение имени собственного» [3, с. 106].

В своём «от-антропонимическом» значении (В.А. Никонов), как указывалось выше, такое имя может отражать общественную оценку носителя имени, которая переносится на само имя. Обращает на себя внимание тот факт, что антропоним *Günther*, выйдя за рамки произведения, приобрело «узально закрепленное номинативное значение» [3, с. 105] и вошло в немецкий язык как своеобразный маркер для человека с внутренними пороками. Об этом свидетельствует название целой серии популярных в Германии книг (издаются с 2004 года) немецкого психолога Стефана Фрэдриха (Dr. Stefan Fradrich) «Günter, der innere Schweinehund» [7]. Главным героем здесь является Гюнтер, в котором воплотились все низменные пороки человека.

Таким образом, ещё раз подтверждается мысль А.Ф. Лосева о том, что наименования персонажей в произведении представляют собой своеобразные слова-символы. Антропоним выступает как слово-код, а все остальные составляющие корпуса наименований являются ключом для его дешифровки, а имплицитная семантика антропонимов представляет важнейшую составляющую поэтики писателя и является механизмом формирования смысловой нагрузки образа персонажа.

Имя собственное в литературном произведении представляет собой семантически ёмкое явление и «экономическое средство» характеристики персонажей (непосредственной и косвенной), которая проявляется в контексте произведения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрова Т.С., Добровольский Д.О. Словарь немецких личных имен. Происхождение, значение, употребление / Т.С. Александрова, Д.О. Добровольский. – М.: Высш. шк., 2000. – 480 с.
2. Гинзбург Л.Я. О литературном герое / Л.Я. Гинзбург. – Л.: Сов. писатель: Ленинградское отд., 1979. – 222 с.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец № 2103 «Иностр. яз.» / В.А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.

Серед усіх слів найбільшу реальну словотвірну продуктивність має іменник *центр* (лат. *centrum* – гр. *kentron* ‘вістря, осереддя’), який складає пару з іменником *середина*. Від іменника *центр* утворено в мові та зафіксовано словниками 160 похідних слів. Незважаючи на таку високу реалізацію дериваційного потенціалу мотивуючого слова *центр*, цілком можливе зростання його словотвірної продуктивності. Під час експерименту було утворено 4 потенційних деривати від цього слова (центрулька, централка, центрик, центрун). Від іменника *середина* утворено тільки 2 слова (серединулька, серединонька), його реальна словотвірна продуктивність значно менша від продуктивності одиниці *центр*, а саме, складає 4 похідних слова.

У парах, які було аналізовано вище, реальна і потенційна словотвірна продуктивність є більшою в запозиченого іменника. Пара іменників *формат* (фр. *format* – лат. *formatus* ‘сформований’) та *розмір* становить випадок, коли реальна словотвірна продуктивність вища в запозиченого іменника, а потенційна словотвірна продуктивність – у питомого. Такі пари складають 9,1%. Іменник *формат* має 13 похідних, зафіксованих словниками, а іменник *розмір* – 12. Дослідження потенційних словотвірних можливостей свідчить про більшу потенційну дериваційну продуктивність питомого субстантива: в іменника *формат* 3 потенційних слова (форматик, форматизм, форматчик), в іменника *розмір* – 5 (розмірчик, розмірова, розмірик, розміризм, розмірець). Таким чином, більша реальна словотвірна продуктивність однієї з лексем не завжди обумовлює її більшу потенційну словотвірну продуктивність.

Деякі пари іншомовних та питомих іменників в українській мові характеризуються однаковою потенційною словотвірною продуктивністю (18,2%), наприклад, *акцент* (фр. *accent* ‘наголос’ – лат. *accentus*) – *наголос* та *трюк* (фр. *truc* ‘спритність’) – *витівка*. Від цих іменників утворено по 2 потенційних слова (акцентик, акцентизм – від акцент; наголосик, наголосок – від наголос, трючок, трючик – від трюк; витівочка, витівулька – від витівка). На відміну від цих пар, де реальна словотвірна продуктивність більша в запозичених субстантивів, у парі іменників *бос* (англ. *boss* ‘хазяїн, патрон’ – гол. *baas*) і *керівник* у мові зафіксовано 4 похідних слова в іменника *керівник*, а від лексеми *бос* похідні не зареєстровані. Під час експерименту від іменників утворено по 3 деривати (босик, босюнчик, босюк, керівничка, керівничок, керівниченька).

Дослідження потенційної словотвірної продуктивності підтверджує той факт, що будь-яке слово має словотвірний потенціал, проте в деяких словах він уже частково реалізувався, а в

інших ні. Саме тому нульова реальна словотвірна продуктивність завжди припускає потенційну словотвірну продуктивність, як у прикладі зі словом *бос*. Інша пара *ультиматум* (лат. *ultimatum* < *ultimus* 'останній') – *вимога*. У словниках не зафіксовані реальні похідні від субстантивів *ультиматум* та *вимога*, проте утворені їхні потенційні деривати: від лексеми *ультиматум* – 6 похідних слів (ультиматик, ультиматище, ультиматун, ультиматка, ультиматуха, ультиматуля), від лексеми *вимога* – 2 похідних (виможище, виможечка).

Отже, проведений розгляд показує, що і питомим, і запозиченим субстантивам в українській мові характерна потенційна словотвірна продуктивність. Від кожного запозиченого іменника в середньому "потенційно утворено" на 1,5 слова більше, ніж від кожного питомого іменника. У більшості пар вища реальна словотвірна продуктивність одного з іменників передбачає його більшу потенційну словотвірну продуктивність, проте цей збіг необов'язковий. Дослідження потенційних дериватів показує, що 85,8% – це іменники, 14,2% – інші частини мови, які утворено внаслідок афіксації. Цікавим є той факт, що більшість утворених іменників передають або зменшене, або перебільшене значення мотивуючого слова, що пов'язано з позитивним або негативним ставленням мовця до предмета, підвищенням або зниженням його в ранзі.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у зіставному дослідженні потенційної словотвірної продуктивності лексем в українській та російській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 608 с.
2. Быков В. В. Методы науки / Быков В. В. – М. : Наука, 1974. – 215 с.
3. Гипотеза в современной лингвистике / [Степанов Ю. С., Постовалова В. И., Булыгина Т. В. и др.]. – М. : Наука, 1980. – 384 с.
4. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. статей. – Самарканд, 1972. – Ч. 1. – С. 19–28.
5. Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования / Зенков Г. С. – Фрунзе, 1969. – 165 с.
6. Левицкий В. В. Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, Й. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 193 с.

постепенно. В него включаются все квалификации персонажа, даваемые ему автором (другим персонажем)» [3, с. 103-104].

Квалификации антропонима в «Песне о Нибелунгах» выражены, в первую очередь, идентифицирующими средствами непосредственного именованія, которые представляют собой вторичную номинацию лица. Интенционал объединяет наименования, обладающие гиперсемными и гипосемными признаками.

В состав *гиперсемы* входят наименования *ein Mann, Günther der reiche aus Burgundenland* (мужчина, богатый Гюнтер из Бургундии), которые объективно отражают антропоним: *Günther* – мужское имя германских народов.

В *гипосеме* выделяются следующие номинативные единицы: *König Dankrats Sohn, der Wirth des Landes, der Vogt vom Rheine, der König der Burgunder, Gunther der Degen* (сов. нем. *König Dankrats Sohn, der Wirt des Landes, der Vogt von Rheine, der König der Burgunder, Gunther der Degen* – король Благодарный Сын, хозяин страны, губернатор Рейна, король бургундов, Гюнтер Меч). Все наименования представляют социальный статус героя. Здесь становится ясно, какое отношение имеет персонаж к войску. Таким образом, этимологическое значение имени акцентуализируется через гипосемные наименования.

Экстенционал объединяет наименования *der hehre König, edler Ritter, der mächtige König, der erlauchte Held, Gunther, edler Ritter, der edle Mann, Gunther, dieser Ritter schnell und kuhn, dieser zierliche Degen, der ungetreue Mann* (нем.: величественный король, благородный рыцарь, могучий царь, прославленный герой, Гюнтер Благородный Рыцарь, благородный мужчина Гюнтер, этот быстрый рыцарь, этот изящный меч, неверный человек). Большинство обозначений героя, реализующие субъективные мнения о нем других действующих лиц, на первый взгляд, позитивны и формируют положительный образ. Но наименование *der ungetreue Mann* (неверный человек/мужчина/муж) полностью меняет представление о герое. В эпоху рыцарства честь и преданность были основными добродетелями короля, а предательство считалось худшим из пороков. И образ сильного, честного, величественного короля исчезает, уступая место обычному человеку с его земными пороками. Именованіе сигнализирует о перемене в герое, о его нравственном падении. Именно это обстоятельство является сюжетным поворотом в произведении: счастливая радостная жизнь всех героев заканчивается тогда, когда рыцарь, воин становится предателем, *der ungetreue Mann*.

со всем его «семантическим ореолом», создавая смысловые новации в семантическом поле произведения, чему способствует многократное употребление имени и лексика, сопровождающая это имя.

Попытаемся доказать это положение, выявив, словами Р.О. Якобсона, «силовое поле» антропонимов, значение имплицитной семантики и семантический ореол, окружающий их в древнегерманском эпосе «Песнь о Нибелунгах» («Das Nibelungenlied»), который является памятником мирового культурно-исторического наследия.

Известно, что эпическая поэма всегда отражает коллективное сознание народа, его мировоззрение и мировосприятие, что проявляется в прагмалингвистической мотивированности всего текста. Антропонимам в этом случае отводится особая роль.

Один из главных героев эпоса – Гюнтер (*Günther*). Имя героя этимологически связано с героической деятельностью, поэтому его можно рассматривать как имя характеризующее. Этот факт фиксируется в словаре немецких личных имен, составленном Т.С. Александровой и Д.О. Добровольским, где отмечается, что антропоним *Günther* раскладывается на две составляющие: *gunt* – битва + *heri* – войско [1, с. 26]. Обращает на себя внимание и второй компонент имени – “*heri*” (совр.нем. *Heer* – войско), отсылающий к слову “*Herrschen*” (правило): *der Mannals Herrscher* (правитель *Mannals*) или интерпретируем как *der Mann Als Herrscher* (человек как правитель) [8, с. 32]. Антропоним, таким образом, свидетельствует о том, что герой не только имеет отношение к военному делу, но и является полководцем. Таким образом, «семантический ореол» имени героя предполагает его восприятие как военачальника, значит, человека волевого, храброго, сильного, умного, честного. Более детальная презентация образа осуществляется через его текстовые наименования, те смысловые новации в семантическом поле антропонима, которые позволяют проследить смену впечатления о герое через его имя.

Называя героя, имя собственное становится «тематическим словом» (В.А. Кухаренко). «Необходимость частого употребления обеспечивает ему множественность разнообразных контекстов. Благодаря своей неотделимости от действующего лица, имя воспринимается в ассоциативном комплексе с ним, получает право не только указывать на обозначаемый объект, но и служить его характерологическим представителем. Иными словами, ИС входит в текст семантически пустым, готовым принять любое наполнение. Его содержательное насыщение происходит

7. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные слова / Лопатин В. В. – М., 1973. – 152 с.
8. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.
9. Українська мова : Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк]. – 2-ге вид. – К. : Укр. енциклопедія, 2004. – 824 с.
10. Улуханов И. С. Исчислительно-объяснительный метод в словообразовании / И. С. Улуханов // Бодуэновские чтения. Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика : тезисы докл. – Казань, 2001. – С. 8–9.
11. Хан-Пири Э. Продуктивный и контрпродуктивный / Э. Хан-Пири // Облик слова : сб. статей. – М., 1997. – С. 132–134.
12. Царев П. В. Потенциальная лексика в современном английском языке / П. В. Царев // Иностранные языки в школе. – 1978. – № 1. – С. 20–26.
13. Цыганенко Г. П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология / Цыганенко Г. П. – Донецк : КИТИС, 1999. – 314 с.
14. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке (в сопоставлении с украинским) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01; 10.02.02 / Цыганенко Галина Павловна. – К., 1991. – 54 с.

АНОТАЦІЯ

Волкова Н.В. Словотвірна продуктивність питомих та запозичених субстантивів в українській мові у потенційному аспекті

У статті у зіставному аспекті розглядаються словотвірні можливості питомих та запозичених субстантивів в українській мові. Авторка досліджує питання визначення поняття “потенційне слово” та методологічних засад проведення експерименту. Аналіз потенційних похідних слів, утворених у межах експерименту, уможливив виявлення потенційної словотвірної продуктивності синонімічних питомих та запозичених субстантивів в українській мові.

Ключові слова: потенційна словотвірна продуктивність, питомий субстантив, запозичений субстантив, потенційне слово, похідне слово, експеримент.

АННОТАЦИЯ

Волкова Н.В. Словообразовательная продуктивность исконных и заимствованных субстантивов в украинском языке в потенциальном аспекте

В статье в сопоставительном аспекте рассматриваются словообразовательные возможности исконных и заимствованных субстантивов в украинском языке. Автор исследует вопросы толкования термина “потенциальное слово” и методологических принципов проведения эксперимента. Анализ потенциальных производных слов, созданных в ходе эксперимента, позволил определить потенциальную словообразовательную продуктивность синонимических исконных и заимствованных субстантивов в украинском языке.

Ключевые слова: потенциальная словообразовательная продуктивность, исконный субстантив, заимствованный субстантив, потенциальное слово, производное слово, эксперимент.

SUMMARY

Volkova N.V. The potential word-building productivity of native and borrowed substantives in Ukrainian

The article focuses on the contrastive analysis of the word-building abilities of native and borrowed substantives in the Ukrainian language. The author defines the meaning of a potential word and studies the problem of the experimental method. The analysis of the potential derivatives created experimentally has made it possible to determine the potential word-building productivity of synonymous native and borrowed substantives in Ukrainian.

Key words: potential word-building productivity, native substantive, borrowed substantive, potential word, derivative, experiment.

*О.А. Зінченко
(Київ)*

УДК 811.112'367.92

ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПУ СУЧАСНОГО СПОНТАННОГО НІМЕЦЬКОГО МОВЛЕННЯ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК

Постановка наукової проблеми та її значення. Звернення до ідей антропоцентризму передбачає розгляд дослідниками мовних явищ з позицій самої людини, оскільки мова не може бути зрозумілою і поясненою поза її творцем і користувачем. Основна функція мови полягає не лише в передачі інформації, а й в орієнтації особистості в її власній когнітивній царині, тому важливість індивідуальних параметрів мовця суттєво посилюється, оскільки ці характеристики визначають реалізацію мовленнєвої діяльності загалом. Усне мовлення, що є основним

делаает их опознаваемыми и узнаваемыми в художественной ткани произведения, но и потому, что, обладая имплицитной семантикой? антропозтонимы указывают на древние прообразы конфликтных ситуаций в человеческих взаимоотношениях. Поэтому исследование имплицитной семантики позволяет выявить новые аспекты в давно известных текстах, проследить конкретные линии преемственности в развитии мировой литературы от древности до наших дней.

Известно, что уже в гомеровском эпосе наблюдаются семантически отмеченные антропозтонимы, которые, впрочем, легко поддаются однозначной «расшифровке». Так, неверные Одиссею рабыня и раб маркированы «говорящими» именами Меланфо и Меланфий («чёрный»), что прямо указывает читателю на их «черную» душу. Столь же легко дешифруются многие антропозтонимы с прозрачной семантикой у Д.И. Фонвизина, Н.В. Гоголя, А.Н. Островского, М.Е. Салтыкова-Щедрина и др. Однако в классической эпической прозе XIX – XX веков способы семантизации антропонимов усложняются. Опора на прозрачную внутреннюю форму слова часто не удовлетворяет писателей, наблюдается усложнение степени «маскировки» избранных автором антропозтонимов, которые, как «зеркало культуры» (В.Н. Топоров), не только характеризуют героев, но и несут ярко выраженную смысловую нагрузку. Они обладают, во-первых, скрытым ассоциативным смыслом и содержанием; во-вторых, демонстрируют, как автор осуществляет органическую связь формы и значения; в-третьих, усиливают эмоциональное впечатление от произведения, в состав которого входит антропозтоним. Вероятно, поэтому Ю.Н. Тынянов считал, что в литературном произведении нет «не говорящих имен»: «Каждое имя, названное в произведении, – это уже обозначение, играющее всеми красками, на которые оно только способно. Оно с максимальной силой развивает оттенки, мимо которых мы проходим в жизни» [5].

Имплицитная семантика антропозтонимов формируется мировоззрением и мировосприятием автора и отражается в сознании читателя в виде ассоциаций, которые могут связываться с автором и его временем, а могут выводить на онтологический уровень. В художественном произведении антропонимы никогда не являются единственными хранителями «памяти» о лежащем в основе признаке, они обогащаются новыми смысловыми нюансами, предопределяемыми контекстом произведения; всегда передают авторскую характеристику, авторское отношение «не напрямую». Сознательно имя героя воспринимается функционально, как апеллятив, а подсознательно – вместе

значений и их особой ролью в системе художественного текста. Антропозтоним, разумеется, передает не весь объем «сведений», связанных с прецедентным текстом, однако он всегда контекстуально обусловлен. Известно, что собственные имена входят в художественное произведение аналогично синсемантическим словам. Не обладая в изолированном состоянии собственным предметно-логическим значением, они реализуются только в контексте произведения.

Значение антропозтонима, который, на первый взгляд, кажется прозрачным, «прозаичным», требует более внимательного подхода, поскольку антропозтоним является важнейшим структурным элементом художественного образа, является своеобразным средством выражения цельности и конкретности образа персонажа, что, к сожалению, недостаточно учитывается исследователями литературы.

Рассматривая структуру образа литературного героя, учёные-литературоведы, как правило, отмечают своеобразие его речевой характеристики, портрет, авторские комментарии, анализируют мотивированность и немотивированность поступков героя, его сословный и социальный статус, и почти никогда – своеобразие его имянаречения, если речь не идёт о «говорящих» характеризующих именах. Между тем, антропозтонимы являются своеобразными маркерами психологии, идеологии, жизненной позиции героя, его места в социальной иерархии. Они участвуют в создании художественных образов персонажей, которые, в свою очередь, являются, как отмечает Л.Я. Гинзбург, «центром литературного произведения, мерой его конструкции» [2, с. 26]. Известно, что любой литературный образ определяется как единство типического и индивидуального. Знаком этого единства является собственное имя персонажа, на основе которого формируется и раскрывается образ. Выполняя функцию композиционного центра в структуре художественного образа, антропозтонимы представляют собой совокупность системы портретных дискурсов, сюжетных эпизодов, описаний действий и внутренних состояний действующего лица, смысловыми центрами литературных образов. Не случайно П.А. Флоренский называл образы персонажей «именами в развернутом виде», «духовными центрами», а «полное развертывание этих свитых в себе духовных центров», убежден философ, «осуществляется целым произведением, каковое есть пространство силового поля соответственных имен» [6, с. 40].

Таким образом, имя персонажа следует рассматривать как один из видов образности, и не только потому, что собственное имя делает эти образы дискретными, то есть, выделяет их,

видом спілкування будь-якої людини, залежить від низки екстралінгвальних чинників [7, 11, 14, 15], а також від статі – біологічної і соціокультурної характеристики мовця [1, 3, 8, 9]. Гендерний підхід до вивчення вербальної діяльності визначається соціальним аспектом мови й спрямовується на встановлення взаємозв'язку статі й мови, виявлення спільних і відмінних рис мовлення представників протилежних статей, частотності встановлених властивостей залежно від усталених уявлень про «чоловічність» і «жіночність».

Гендерний аспект комунікації неодноразово розглянуто в багатьох лінгвістичних дослідженнях, в яких мовленнєву діяльність чоловіків і жінок досліджено на матеріалі російської [5], англійської [12, 16], французької [1], німецької [18] і української мов [2]. Утім отримані дані характеризують мовлення представників протилежних статей недостатньо, особливо фрагментарно на супрасегментному рівні. Існує ще багато нез'ясованих питань, відповідями на які деякою мірою слугують результати цього дослідження. **Актуальність статті** зумовлена необхідністю вивчення особливостей темпу спонтанного мовлення чоловіків і жінок, носіїв німецького сучасного мовлення.

Метою статті передбачено дослідити властивості темпу непідготовленого мовлення дикторів-чоловіків і дикторів-жінок. Вивчення темпоральної організації спонтанного мовлення носіїв німецької мови вимагає вирішення **таких завдань**: 1) визначити середні показники темпу непідготовленого мовлення дикторів чоловічої і жіночої статі; 2) порівняти встановлені показники і з'ясувати чинники, що спричиняють варіативність темпу в усному мовленні чоловіків і жінок.

Матеріалом дослідження слугували записи інтерв'ю коментаторського і оцінювального типу 5-ти дикторів чоловічої та 8-ми дикторів жіночої статі з Німеччини, однакових за віком і соціальним статусом. Слуховий аналіз було проведено за участю п'яти аудиторів – викладачів фонетики німецької мови Київського національного лінгвістичного університету.

Під час дослідження темпу важливо розрізнити темп мовлення як індивідуальний вияв (характеристика мовної особистості) і темп як загальну характеристику тексту, що належить до певної функціонально-мовленнєвої сфери [4, с. 52].

Упродовж проведення слухового аналізу усного спонтанного мовлення студентів з Німеччини, отриманого шляхом методу інтерв'ю, увагу було звернено на встановлення кількості пауз і своєрідності темпу в усному спонтанному мовленні представників протилежних статей.

Найчастіше темп визначається як кількість складів, вимовлених за певну одиницю часу. Вчені, що займалися і займаються дослідженням особливостей темпу, не дотримуються одностайної думки з приводу його вимірювання. Суперечки стосуються питання, чи слід враховувати тривалість сегментів разом з паузами, чи брати до уваги лише тривалість озвучених відрізків мовлення. Під час дослідження використано обидва способи, оскільки вони характеризують різні властивості темпу. Завдяки вимірюванню тривалості озвучених відрізків мовлення встановлено швидкість артикуляції, а в результаті заміру озвучених відрізків мовлення з урахуванням пауз визначено швидкість пред'явлення повідомлення (швидкість передачі інформації) [10, с. 95].

За результатами впровадженого дослідження швидкість передачі інформації у німецькому спонтанному мовленні дикторів чоловічої статі менша від зазначеної швидкості непідготовленого німецького мовлення дикторів-жінок, оскільки чоловіки в середньому промовляють 207 складів за одну хвилину, а жінки – 260 складів за той самий проміжок часу.

Щодо швидкості артикуляції в розмовному мовленні представників обох статей, то тут спостерігаються несуттєві відмінності. Чоловіки здатні промовляти без пауз у середньому 312 складів за 1 хвилину, а жінки 307 складів за 1 хвилину. Незважаючи на це, темп чоловічого мовлення оцінено аудитором як більш повільний порівняно з жіночим. Для дикторів-чоловіків є більш типовим середній темп мовлення, а для жінок – більш прискорений темп мовлення. Поясненням цього факту, на думку більшості лінгвістів, є більш частотна паузація чоловічого мовлення на відміну від жіночого. Кількість і тривалість пауз німецького непідготовленого мовлення чоловіків перевищує кількість і тривалість пауз жіночого мовлення і спричиняє уповільнення темпу мовлення дикторів-чоловіків за рахунок подовження тривалості пауз і синтагм. Але зауважимо, що загальна тривалість пауз у мовленні дикторів-жінок менша, ніж у мовленні дикторів-чоловіків, тому темп мовлення представниць жіночої статі дещо швидший, ніж темп чоловічого мовлення. Отже, як бачимо, темп і паузи-величини, що знаходяться у взаємозалежності один від одного.

За результатами дослідження німецького спонтанного мовлення чоловіків і жінок спостерігається уповільнення темпу у рематичних частинах висловлювань і дещо прискорений темп у тематичних частинах висловлювань. Ця риса є типовою і для чоловічого, і для жіночого мовлення. Головною причиною зміни швидкості мовлення у тема-рематичних конструкціях, на думку

значення двухвалентных глаголов. Валентность глаголов открывает места для элементов обязательного окружения субъектной, объектной и адвербиальной направленности.

Ключевые слова: двухвалентные глаголы, сочетаемость, обязательная дистрибуция, факультативное окружение.

SUMMARY

Sham I.V. Structural peculiarities of two-valent verbs

This article is devoted to investigation of the structural and semantic peculiarities of the two-valent verbs. The data of the analysis show that the realization of the verbal orientation of the action depends upon the objective reality, the aims of nomination, semantics of the verb, verbal combinability and lexical-grammatical meaning of the two-valent verbs. The verbal valency opens the places for the elements of the obligatory environment of the subjective, objective and adverbial orientation.

Key words: two-valent verbs, combinability, obligatory distribution, optional environment.

*И.М. Шлапак
(Ивано-Франковск)*

УДК 616.831-07:313

«СИЛОВОЕ ПОЛЕ» АНТРОПОНИМА В КОНТЕКСТЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Дешифровка антропонима, постижение его сути, информативности, функциональной значимости в структуре литературного текста являются важнейшим условием адекватного восприятия писательской идеи и понимания произведения. Однако, согласно современной теории информации, одним из основных ее свойств является то, что информация не может передаваться абсолютно адекватно, без помех. В этом смысле «кодирование» антропонима писателем и его «декодирование» читателем не является исключением. Необходимыми условиями интерпретации антропонима является относительное совпадение авторского и читательского тезауруса, знание широкого культурного и исторического контекста литературного произведения, национальных особенностей и, конечно, декодирование имплицитной семантики антропонима.

Декодирование бывает затруднено способностью языка при помощи ограниченных средств фиксировать многогранность человеческого опыта. Применительно к антропонимам это выражается в их особом свойстве передавать не одно, а несколько

В ходе исследования было установлено, что валентность глаголов открывает места для элементов обязательного окружения субъектной, объектной и адвербиальной направленности. Реализация направленности действия двухвалентных глаголов зависит от ряда факторов, какими являются: ситуация объективной действительности, задачи номинации, сочетаемость глаголов, их лексико-грамматические значения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. – М.: Наука, 1976.
2. Бурлакова В.В. Структура глагольных сочетаний в современном английском языке: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Л., 1974.
3. Бурлакова В.В. К проблеме факультативной и обязательной сочетаемости // И исследования по англ. филологии. – Л., 1971, сб.4.
4. Почепцов Г.Г. Об обязательном и факультативном окружении // Вопр. языкознания – 1968. – №1.
5. Почепцов Г.Г. Синтагматика английского слова. – К.: Вышш. шк., 1976.
6. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Артпресс, 1979.
7. Sinclair U. Selected Stories. – L.: Progress, 1980.

АНОТАЦІЯ

Шам І.В. Структурні властивості двовалентних дієслів

Дана стаття присвячена дослідженню структурно-семантичних властивостей двовалентних дієслів. Дані аналізу вказують, що реалізація вербальної орієнтації дії залежить від об'єктивної реальності, цілей номінації, семантики дієслова, дієслівної сполучуваності та лексико-граматичного значення двовалентних дієслів. Валентність дієслів відкриває місця для елементів обов'язкового оточення суб'єктного, об'єктного та адвербіального напрямку.

Ключові слова: двовалентні дієслова, сполучуваність, обов'язкова дистрибуція, факультативне оточення.

АННОТАЦИЯ

Шам И.В. Структурные свойства двухвалентных глаголов

Данная статья посвящена исследованию структурно-семантических свойств двухвалентных глаголов. Данные анализа показывают, что реализация вербальной ориентации действия зависит от объективной реальности, целей номинации, семантики глагола, глагольной сочетаемости и лексико-грамматического

большости лингвистів, є оцінка мовцем важливості, актуальності повідомлення, тобто ступеня інформативності повідомлення. Важливіша інформація передається повільніше порівняно з менш важливою інформацією.

Щоб привернути увагу співрозмовника до того, про що постулюватиметься надалі, підкреслити значущість свого повідомлення, диктори обох статей часто починають говорити не тільки повільніше, а й гучніше, чітко вимовляючи або розтягуючи найбільш важливі для успішної комунікації слова. Дію зазначених компонентів інтонації (темп і гучність) під час повідомлення «нового» і «даного» у спонтанних висловленнях представників протилежних статей можна спостерігати на таких прикладах:

Приклад спонтанного мовлення чоловіка:

Könnten Sie sich Ihr heutiges Leben ohne Computer vorstellen?

Ich kann mir mein heutiges Leben gar nicht mehr ohne Computer vorstellen (пауза 788 мс) ich denke als ich jünger war wäre es noch gegangen, weil ich viel auf der Straße war, viel gespielt hab dort, viel Sport getrieben hab (пауза 751 мс) heutzutage treibe ich immer noch viel Sport aber ich liebe das auch im Internet zu surfen (пауза 879 мс) kommuniziere viel mit Freunden übers Internet, von daher könnte ich mir das nicht mehr vorstellen.

В аналізованому висловленні диктора чоловічої статі нова інформація (тут і надалі підкреслена) повідомляється інтерв'юєрові на початку висловлення, після чого мовець пояснює співрозмовникові, чому саме він не може уявити своє життя без комп'ютера. Виділена і підкреслена суцільною лінією частина висловлення є ремою. За результатами аудитивного аналізу, саме в рематичній частині поданого висловлення зафіксовано уповільнення мовленнєвого темпу і незначне підвищення гучності. Решту фраз реалізовано із більш швидким темпом і дещо тихіше, особливо гучність зменшується наприкінці висловлення.

Приклад спонтанного мовлення жінки:

Könnten Sie sich Ihr heutiges Leben ohne Computer vorstellen?

Ich hatte bis vor drei Wochen noch keinen eigenen Computer und habe jetzt erst einen bekommen es ist (пауза 668 мс)...[ähm] eigentlich möchte ich Computer nicht zu gerne haben, da sie viel Zeit in Anspruch nehmen und man sehr viele Dinge damit macht und nicht an frische Luft geht oder hinaus geht und dort [ähm] etwas macht aber es ist zum Studieren sehr sinnvoll da ich am Computer sehr viele Sachen schreiben kann, die mit der Hand zu lange dauern.

Наведене висловлення диктора-жінки визначається поступовим підведенням співрозмовника до повідомлення нової інформації, сповіщення якої здійснюється мовцем лише у третій фразі. Заключна

фраза висловлення також стосується обговорюваної теми, але ні про що «нове» в ній не інформується. Реалізація виділеної і підкресленої суцільною лінією рематичної частини висловлення у мовленнєвому потоці відбувається, згідно з даними аудитивного аналізу, із значним уповільненням темпу, що підтверджує результати, отримані під час інших експериментальних досліджень, згідно з якими у фрагментах після паузи хезитації (і заповненої, і незаповненої) можливе уповільнення мовленнєвого темпу [4, с.70]. Виокремлена частина висловлення відзначається також більш чітким вимовлянням слів, ніж решта фраз, реалізованих із більш швидким темпом і меншою інтенсивністю.

Таким чином, розглянуті приклади вказують на те, що незалежно від того, до якого типу актуального членування належить висловлення, нова інформація повідомляється в них повільніше, ніж вже відома.

Отримані дані підтверджують висновки Н.Д. Светозарової про те, що мовець, зазвичай, витрачає більше часу на повідомлення чогось нового, важливого, цінного, актуального і менше часу на те, що, на його думку, є менш важливим, менш цінним, вже відомим [13, с. 48].

Темп стосується і мовленнєвої динаміки. Зазвичай, повільне мовлення дає більше можливостей реалізувати і відчуті найтонші відтінки звуків, вибрати влучні слова, адекватно пов'язати їх у суцільному мовленні, ніж швидке мовлення. Тому ступінь динамізму комунікації є оберненопропорційним до темпу мовлення. Дійсно, в багатьох відповідних дослідженнях йдеться про те, що тема промовляється швидше, ніж рема [6, с. 117].

Прискорення або уповільнення темпу мовлення лінгвісти пов'язують також з інтелектуальними здібностями мовців. За результатами деяких досліджень, прискорення темпу мовлення сприймається як ознака мовленнєвої компетентності, тобто більш високого інтелектуального рівня. Хоча і має місце думка про те, що мовлення людини високого інтелектуального рівня є більш виваженим, краще продуманим, логічнішим, чіткіше артикульованим, а тому, в темповому аспекті, нешвидким.

Темп мовлення є чутливим і до ситуативних екстралігвальних факторів. Просторові й часові умови контакту, вплив дефіциту часу на інтеракцію, мовленнєвий етикет, стосунки між співрозмовниками тощо можна простежити, виходячи лише з оцінки темпу мовлення. Цікавим з погляду темпу мовлення є суб'єктивне відчуття дефіциту часу. Експерименти показали, що темп мовлення аудиторів експериментальної групи (з дефіцитом часу) швидший, ніж аудиторів контрольної групи (в нормальних умовах) [6, с. 114-115].

Ко второй группе относятся глаголы, которые не накладывают таких строгих ограничений на сущность дополнений. Например, глаголы to choose, to refuse, to remember, to forget, to begin: I forgot his name [7, с. 13].

В структурных моделях S+V+Obj. употребляются также глаголы адресатной направленности, обозначающие коммуникативные процессы (to cable, to phone, to write, to signal): He telephoned Mr. Smillie [7, с. 14]. Глаголы адресатной направленности, как иллюстрируют примеры, открывают места как для подлежащего (he), так и для дополнения (Mr. Smillie), занимающих обязательные позиции в окружении двухвалентных глаголов.

Сочетаемость двухвалентных глаголов субъектно-адвербиальной направленности на синтаксическом уровне представлена в структурных моделях типа S+V+Adv. В данной структурной модели употребляются следующие двухвалентные глаголы:

- 1) Глаголы пространственной направленности:
  - собственно места (to lay, to live);
  - направление движения (to tilt, to walk);
  - конечный пункт (to come, to step);
  - исходный пункт движения (to come).

e.g. Philip lay on the sofa [7, с. 12]. Глагол to lie открывает места в своем окружении подлежащему (Philip) и обстоятельному элементу (on the sofa), занимающих позиции обязательной дистрибуции.

- 2) Глаголы временной направленности, имеющие значение временного момента и временной протяженности (to leave, to last, to start).

e.g. This lasted through Sunday night [7, с. 15]. Глагол to last открывает места в своем окружении подлежащему (this) и обстоятельному элементу (through Sunday night), занимающих обязательные позиции.

- 3) Глаголы качественной направленности (to act, to behave, to do, to taste, to keep).

e.g. He had behaved wrongly [7, с. 16]. В данном примере обстоятельный элемент wrongly занимает обязательную позицию.

- 4) Глаголы целевой направленности (to come, to gather, to go, to set).

e.g. I've come to see you [7, с. 4]. Глагол to come открывает места для подлежащего (I) и обстоятельного элемента (to see you), занимающих обязательные позиции в окружении данного глагола.

является конструктивно значимым в структурах, образуемых двухвалентными глаголами, и опущение его из состава структурных моделей нарушает структурную и смысловую завершенность последней [1, с. 25].

Зависимые элементы объектного и адвербиального окружения составляют неотъемлемую характеристику двухвалентных глаголов (to reject, to refuse, to produce, to migrate) e.g. The judge rejected her evidence [7, с. 20].

e.g. Success produced by hard work and enthusiasm [7, с. 18].

Факультативное окружение двухвалентных глаголов не является структурно необходимым, и, следовательно, решающим для установления структурных свойств двухвалентных глаголов. Употребление / неупотребление факультативного окружения двухвалентных глаголов в аспекте структурных закономерностей языка произвольно.

Использование элемента, находящегося в отношениях факультативной дистрибуции, определяется содержательными и коммуникативными задачами высказывания [6, с. 28]. Опущение факультативного окружения не влияет на грамматичность предложения, которое остаётся грамматически отмеченным и без него.

e.g. Lanny smiled – He smiled thoughtfully [7, с. 13].

Таким образом, различные элементы зависимого окружения характеризуются различной степенью ожидаемости: уверенной в случае обязательной дистрибуции и неуверенной ожидаемостью при факультативной дистрибуции.

Сочетаемость двухвалентных глаголов субъектно-объектно направленности на синтаксическом уровне представлена в структурных моделях типа S+V+Obj, где S – подлежащее, V – исследуемый глагол, Obj – дополнение.

Все структуры исследуемого типа делятся на две лексико-семантические группы [2, с. 17]:

1. Построения, в которых семантика глагола строго лимитирует выбор дополнений;

2. Построения, в которых семантика глагола позволяет широкую вариативность дополнений.

К первой группе относятся:

- Глаголы, чье зависимое объектное окружение представлено одушевленными существительными (to kill, to frighten, to tempt, to amuse): He amuses the child [7, с. 31].

- Глаголы, требующие в качестве дополнения существительные, обозначающие вещества определенной физической структуры (to smear, to drink, to eat, to smash, to chew): Robert smashed a tea-cup [7, с. 5].

Від швидкого або повільного темпу залежить якісно-кількісна характеристика одиниць мовлення. Чим швидший темп говоріння, тим нижча якість мовлення. Тому Л. Щерба пропонував виділяти неповний стиль, властивий звичайній бесіді з недбалістю в артикулюванні, спричиненою саме за рахунок збільшення темпу, і "повний стиль, який використовують, коли бажають зробити мовлення особливо чітким і для цього ясно артикулюють всі склади кожного слова", що відповідно досягається за рахунок уповільнення темпу мовлення [17, с. 21].

Під час спілкування використання комунікантами прискорення або уповільнення темпу пов'язують із семантичними функціями мовлення, які полягають у: 1) вираженні ступеня важливості змісту певної частини висловлення; 2) привертанні уваги співрозмовника до повідомлення (досягається, переважно, за рахунок уповільнення темпу); 3) полегшенні розуміння та запам'ятовування почутого (більш повільний темп мовлення надає слухачеві достатньо часу для розуміння та запам'ятовування висловлення, яке він сприймає. Ступінь засвоєння інформації реципієнтом буде вищим у тому випадку, коли мовлення задається диктором у нешвидкому темпі. Тобто, чим чіткіша, повільніша форма передачі інформації, тим більш якісно відбувається її засвоєння. З іншого боку, занадто повільне мовлення, не властиве процесу комунікації, теж заважає його сприйняттю, адже в такому разі порушується цілісність говоріння) [6]; 4) вияві емоційного стану мовця (емоційний стан комуніканта, спричинений позитивними емоціями, як правило, знаходить прояв в активній мовленнєвій діяльності, яка в цьому випадку характеризується прискореним темпом, а емоційний стан, виникнення якого зумовлене негативними емоціями, знижує мовленнєву активність і спричиняє уповільнення темпу); 5) наданні мовленню виразності (прискорення або уповільнення темпу мовлення відображає швидкість подій, дій, про які повідомляє мовець).

Хоча відмінності темпу мовлення і не є смислорозрізнявальними, вони, разом з паузами, відіграють велику роль під час спілкування, організовуючи його [10, с. 95-96]. Смісл не єдиний чинник, який спричиняє варіативність темпу в усному непідготовленому мовленні. Деякі особливості темпоральної організації непідготовленого мовлення пов'язують із своєрідністю реалізації, спонтанність якої зумовлює різного роду самоперебивки, запинки, неочікувані переривання, паузи вагання, хезитації [4, с. 67]. Зазначені явища позначаються певною мірою на темпоральній організації усного спонтанного мовлення.

Диктори-жінки, що проживають на території Німеччини, здатні швидше за дикторів-чоловіків спонтанно повідомляти інформацію на тему, раніше не сповіщену. Проте, незважаючи на майже однакову швидкість артикуляції в розмовному мовленні, темп чоловічого мовлення є повільнішим від темпу жіночого мовлення. Уповільнення темпу мовлення чоловіків обумовлене частотною паузацією і збільшенням тривалості синтагм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакушева Е. М. Социолингвистический анализ речевого поведения мужчин и женщин: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Бакушева Елена Михайловна. – М., 1995. – 193 с.
2. Вакуленко М. О. Інваріантні акустичні характеристики українських голосних звуків / О. М. Вакуленко // Науковий вісник. Серія : Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці, 2009. – Вип. 484. – С. 130–139.
3. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского вербального поведения: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Горошко Елена Игоревна. – М., 1996. – 179 с.
4. Земская Е. А. Русская разговорная речь / Е. А. Земская. – М. : Наука, 1983. – 221 с.
5. Земская Е. А. Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь / Е. А. Земская. – М. : Яз. слав. культуры, 2004. – 688 с.
6. Іщенко О. С. Функціональний аспект темпу мовлення [Електронний ресурс] / О. С. Іщенко. – Режим доступу : <http://bulletin.cdu.edu.ua/base/2007/v116pp113-122.pdf>
7. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
8. Кирилина А. В. Гендерные аспекты языка и коммуникации : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Кирилина Алла Викторовна. – М., 2000. – 369 с.
9. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі : моногр. / А. П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
10. Надеина Т. М. Фразовая просодия как фактор речевого воздействия : Монография / Татьяна Михайловна Надеина. – М. : Ин-т языкознания РАН; Московск. гос. ун-т сервиса, 2003. – 145 с.
11. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии : моногр. / А. Д. Петренко. – К. : Рідна мова, 1998. – 254 с.
12. Петренко І. В. Лінгвоакустичні характеристики паузації в сучасномуанглomовномулекційному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження чоловічого та жіночого мовлення в

Валентность глагола рассматривается как его потенциальная способность сочетаться с другими словами.

В исследовании языкового материала использовалась классификация глаголов по характеру направленности действия и признаку синтаксической природы элементов обязательного окружения, их комбинаторике, разработанной Почепцовым Г.Г. [4, с. 14].

В ходе исследования двухвалентных глаголов установлен ряд дифференциальных признаков (ДП) структурного характера. К ним относятся следующие ДП:

- двухвалентные глаголы характеризуются направленностью действия, различного по характеру направленности;
- иметь зависимые элементы обязательного окружения типа субъект, объект, адвербиалия;
- формировать элементы зависимого окружения различной комбинаторики.

В проводимом исследовании связь действия с субъектом является обязательной и включается в понятие обязательно-дистрибутивного окружения. Например: Catherine opposed a scheme [7, с. 5].

В ходе исследования установлено, что валентность открывает места для элементов обязательного окружения объектной направленности. Например: She shook her hand [7, с. 10].

Адвербиальная направленность действия двухвалентных глаголов реализует в обязательном окружении глаголов элементы зависимого окружения адвербиального характера. Например: He went to his room [7, с. 12]

Исследованием установлено, что реализация направленности действия двухвалентных глаголов зависит от ряда факторов, какими являются ситуация объективной действительности, задачи номинации, сочетаемость глаголов, их лексико-грамматические значения [1, с. 33].

Анализ фактического материала показал, что направленность действия двухвалентных глаголов, их комбинаторные свойства реализуют зависимое окружение в различной комбинаторике элементов обязательного окружения.

Комбинаторика зависимых элементов в окружении двухвалентных глаголов:

1. Субъектно-объектное зависимое окружение e.g. The bear frightened a dog [7, с. 22].
2. Субъектно-адвербиальное зависимое окружение e.g. Philip lay on the sofa [7, с. 13].

Обязательное окружение составляет неотъемлемую характеристику двухвалентных глаголов и, следовательно,

українського і російського мов і виділяється Нетспік як нова форма мови. На прикладах із сленгу досліджуваних мов доводиться, що Нетспік об'єднав як усну, так і письмову форми мови.

Ключевые слова: соціолект, молодіжний сленг, Нетспік.

SUMMARY

Stoliarchik O.V. Netspeak as a New Form of Speech (with Examples from English, German, Ukrainian and Russian Languages)

This article discusses the concept of youth sociolect in modern linguistics and presents the analysis of different types of communication in English, German, Ukrainian and Russian youth slangs. As per results of the study, Netspeak stands as a new form of speech. Examples given from slangs of the above-mentioned languages prove that Netspeak has united both speech and writing.

Key words: sociolect, youth slang, Netspeak.

*И.В. Шам
(Горловка)*

УДК 81.366:811.111-26

СТРУКТУРНЫЕ СВОЙСТВА ДВУХВАЛЕНТНЫХ ГЛАГОЛОВ

Данная статья посвящена одному из малоизученных вопросов, касающихся комплексного исследования структурных свойств двухвалентных глаголов.

Глагол является ядром структуры предложения и задает будущий состав предложений, диктует количественный состав участников называемого глаголом действия [6, с. 5].

Вопрос о статусе зависимых элементов в окружении глагола рассматривался учеными в различных аспектах: структурные свойства [3, с. 28], семантические свойства [4, с. 15].

Согласно теории Л. Теньера глагол «уничтожает» особое положение субъекта как главного члена и ставит его на один уровень с объектом [6, с. 27]. Субъект, как и объект, входят в валентный набор глагола, так как семантика глагола определяет их присутствие в своем окружении.

Объектом исследования в данной статье являются структурные свойства двухвалентных глаголов, а именно: обязательно-дистрибутивное окружение, направленность действия двухвалентных глаголов, их валентность.

дидактичній сфері): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Петренко Інна Володимирівна. – К., 2000. – 210 с.

13. Светозарова Н. Д. Интонационная система русского языка / Наталья Дмитриевна Светозарова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. – 175 с.
14. Сусов И. П. Прагматическая структура высказывания / И. П. Сусов // Языковое общение : единицы и регулятивы: Сб. науч. тр. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1985. – С. 7–11.
15. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США / Александр Давидович Швейцер. – М. : Наука, 1983. – 216 с.
16. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения / Шевченко Т. И. – М.: Высш. шк., 1990. – 142 с.
17. Щерба Л. В. О разных стилях произношения и об идеальном фонетическом составе слов / Л. В. Щерба // Избранные работы по русскому языку. – М. : Просвещение, 1957. – С. 21–25.
18. Sendlmeier W., Seebode J. Formantkarten des deutschen Vokalsystems [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.kw.tuberlin.de/fileadmin/a01311100/Formantkarten_des_deutschen_Vokalsystems_01pdf

АНОТАЦІЯ

Зінченко О.А. Особливості темпу сучасного спонтанного німецького мовлення чоловіків і жінок

Стаття присвячена дослідженню усного німецького спонтанного мовлення чоловіків і жінок. Розглянуто особливості продукування та реалізації непередбаченого мовлення, встановлено особливості темпу мовлення представників протилежних статей.

Ключові слова: усне/спонтанне мовлення, реалізація усного/спонтанного мовлення, темп спонтанного мовлення, мовлення чоловіків, мовлення жінок.

АННОТАЦИЯ

Зинченко О.А. Особенности темпа современной немецкой спонтанной речи мужчин и женщин

Статья посвящена исследованию устной немецкой речи мужчин и женщин. В статье рассмотрены особенности продуцирования и реализации неподготовленной речи, определены особенности темпа речи представителей противоположных полов.

Ключевые слова: устная/спонтанная речь, реализация устной/спонтанной речи, темп спонтанной речи, речь мужчин, речь женщин.

SUMMARY

Zinchenko O.A. The Tempo Peculiarities of Men's and Women's Spontaneous German Speech

The article is devoted to the research of modern German spontaneous speech of men and women. The features of the production and implementation untrained speech are studied, the peculiarities of the speaking rate of the opposite sex are stated.

Key words: oral / spontaneous speech, the implementation of oral / spontaneous speech, tempo of spontaneous speech, men's speech, women's speech.

*Т.Є. Карлова, А.А. Пузік
(Донецьк)*

УДК 81'373.2:811.16=133.1=124:81-112

ІНВАРІАНТ І ПРОТОТИП: КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

З активним розвитком лінгвістичної науки безперестанно збагачується і понятійно-термінологічний апарат, який застосовують при вивченні значення слів, але це збагачення має зворотній бік – терміни трактуються неоднозначно різними вченими, що значно ускладнює їх застосування під час практичного аналізу. Сутність розуміння співвідношення значення і лексико-семантичного варіювання виходить з того, що поняття «значення» переноситься у сферу мови і визначається як семантичний мовний інваріант, який реалізується в мовленні у своїх ЛСВ. При цьому питання наявності в структурі значення слова (номінативи) мовного семантичного інваріанта, а також його співвідношення з поняттями «прототип», «еталон» залишається дискусійним, що зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки.

Мета дослідження полягає у вивченні статусу інваріанта як структурної одиниці, що встановлює межі мовленнєвого варіювання номінативи.

Вказана мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– встановити співвідношення термінів «інваріант», «прототип»;

– окреслити сутність поняття «інваріант».

Об'єктом розвідки є предикати ономасіологічного класу «мислення», **предметом** – термінологічне означення структурних одиниць значень.

Наукова новизна роботи вбачається у наданні визначення поняття «інваріант» з точки зору когнітивної ономасіології. Аналіз існуючих точок зору на сутність поняття, що підлягають

8. Chatting... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=331159468112&id=47923249669
9. Chatsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stupidedia.org/stupi/Chatsprache>
10. Crystal D. Language and the Internet / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 284 p.
11. Liste von Abkürzungen (Netzjargon) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_von_Abk%C3%BCrzungen_%28Netzjargon%29
12. Naughton J. A Brief History of the Future : The Origins of the Internet / John Naughton. – London : Phoenix, 2000. – 336 p.
13. National Texting Registry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nationaltextingregistry.us>
14. SMS language [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Textese>
15. The Online Slang Dictionary (American and English slang) [Електронний ресурс] / [Walter Rader]. – Режим доступу : <http://onlineslangdictionary.com/>
16. Urban Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.urbandictionary.com/>
17. Was denkt ihr gerade? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.knuddels.de/ubbthreads.php?ubb=showflat&Number=2652616&page=1>

АНОТАЦІЯ

Столярчук О.В. Нетспік як нова форма мовлення (на прикладах з англійської, німецької, української та російської мов)

У даній статті розглядається поняття молодіжного соціолекту в сучасній лінгвістиці, робиться аналіз форм прояву молодіжного сленгу англійської, німецької, української та російської мов та виділяється Нетспік як нова форма мовлення. На прикладах зі сленгу мов, що вивчаються, доводиться, що Нетспік об'єднав як усну, так і писемну форми мовлення.

Ключові слова: соціолект, молодіжний сленг, Нетспік.

АННОТАЦІЯ

Столярчук О.В. Нетспик как новая форма речи (на примерах из английского, немецкого, украинского и русского языков)

В данной статье рассматривается понятие молодёжного социолекта в современной лингвистике, анализируются формы существования молодёжного сленга английского, немецкого,

Прості та *неповні речення* також наявні й у писемній формі мовлення, але це є порушенням правил і можливе лише за винятками, як, наприклад, у художньому тексті для передачі прямої мови. Та навіть у цьому випадку передача прямої мови повинна спиратись на певні правила, які ігноруються у Нетспік. Так, кожне нове речення повинно починатись з великої літери.

Згідно з проведеним дослідженням, можна зробити наступні висновки:

1. Нетспік поєднав особливості як писемної, так і усної форми мовлення.

2. Спираючись на порівняльну класифікацію, Нетспік, хоч і сприймається зором, але увібрав в себе більше характеристик усної форми мовлення, ніж писемної.

3. Наявність більшої кількості характеристик усної форми мовлення у Нетспік пояснюється бажанням користувачів Інтернету максимально приблизити Інтернет-комунікацію до прямого живого спілкування.

До перспектив дослідження належить вивчення зміни лексичного складу молодіжного сленгу різноструктурних мов у діахронічному та синхронічному зрізі та інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комментарии к фотографии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vk.com/album1336853_0?act=comments&z=photo1336853_298162004%2Falbum1336853_0
2. Кондратюк Т.М. Словник сучасного українського сленгу / Упор. Т.М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.
3. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс] / Н. Михайлова, Д. Кипнис, А. Кипнис. – Режим доступу : http://imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf
4. Ночной чат :) | Улыбнуло – Смешно и Интересно! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : m.vk.com/topic-23378353_26710155?offset=20
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
6. Словарь молодёжного сленга [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://teenslang.su/content/&slang=all>
7. Цибилов К.С. Самопрезентация языковой личности в немецком молодежном чат-дискурсе : собственно молодежное и национально-специфическое : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / К.С. Цибилов. – Саратов, 2009. – 23 с.

дослідженню, становить **теоретичну цінність** розвідки, а можливість використання викладеного матеріалу у курсах семантики, лексикології та ономасіології зумовлює її **практичну значимість**.

Когнітивна ономасіологія як напрям у межах лінгвокогнітології (лінгвальної когнітології, за В. І. Теркуловим [18]) спрямована не лише на вивчення номінативних процесів, а й процесів концептуалізації дійсності, розуміючи їх як взаємопов'язані. Велику роль при цьому відіграє моделювання як значень номінативних одиниць, так і способів концептуалізації дійсності, втілених в них. Тому встановлення параметрів поняття «інваріант», його розуміння як організуючої структури, що встановлює межі варіювання номінативом у мовленні, стає вагомим ланкою ономасіологічної розвідки.

Вивчення низки робіт з визначення сутності терміна «інваріант» дозволяє виокремити три головних шляхи у його розумінні. У першій трактовці інваріант визначається через набір найвагоміших, постійних, незмінних ознак [2; 8; 16], у другій – через прототип [1; 7; 9], у третій – через його усвідомлення як абстрактної сутності, яка містить ознаки притаманні класу предметів [6; 11; 19]. На шляху до визначення інваріанта спіткають певні труднощі, пов'язані з тлумаченням цього слова в інших галузях (фізика, інформатика тощо), де інваріант є незмінною одиницею. Цей факт має відгосок і у лінгвістиці, породжуючи подібні його визначення: «Інваріант як абстрактний предмет конструється мисленнево шляхом вилучення загального із низки предметів чи явищ і відволікання від невагомих для даного класу відмінностей» [16, с. 214].

Все ж таки для лінгвістики більш характерним є розуміння інваріанта як «понятійної категорії, що зберігається у пам'яті, яка узагальнює всі реальні і потенційні мутації і модифікації значення слова» [6, с. 48]. Н. Д. Кручинкіна висловлюється проти трактування інваріанта як абстракції, вбачаючи в цьому неправомірно різке протиставлення мови та мовлення. Вона вважає, що «інваріант належить до явищ мовного плану як певна синтезована, але сформована за законами мови одиниця <...> вживана як категоріальний субститут у будь-якому з відповідних контекстів» [7, с. 49]. Погоджуючись з ученою щодо визнання інваріанта одиницею мови, зазначимо, що все ж таки йому притаманна велика ступінь абстракції і навести конкретний приклад інваріанта ми не можемо, оскільки неможливо прорахувати всі потенційні реалізації номінативом.

Компроміс серед існуючих визначень інваріанта, в яких учені схильні розглядати інваріант то як основний, головний

варіант, то як абстракцію, в якій відображені загальні властивості класу об'єктів і неіснуючу як окремий об'єкт, знаходимо у В. І. Теркулова, який вважає, що «інваріант – <...> реально існуюча у мові онтологічна модель об'єднання модифікацій, що визначає можливість та умови своєї реалізації у мовленні» [17, с. 68]. А вже визначення цього інваріанта з різних точок зору може надаватися по-різному. Так, з точки зору його міста у відношенні «мова – мовлення», воно формулюється як мовне і протистоїть мовленнєвим значенням глос. З точки зору структури номінативи, воно визначається як інваріантне і протистоїть реалізованим у мовленні варіантним; з точки зору його входження у мовну картину світу – як загальноконцептуальне і протиставлене конкретним, актуалізованим [17, с. 87].

Таким чином, **інваріант** розуміємо як узагальнену модель, яка поєднує обов'язкові, необхідні і всі можливі диференційні ознаки та усі потенційно можливі реалізації номінативи у межах ономаціологічного класу. Враховуючи, що значення, в основі якого і лежить інваріант, усвідомлюється у його зв'язку з концептом і оскільки інваріант є основою існування номінативи у мові та встановлення меж їхнього мовленнєвого модифікування, то для правильного розуміння, чим є інваріант з урахуванням його когнітивно-ономаціологічних характеристик, треба встановити зв'язок між значенням номінативи, концептом і власне інваріантом. Концепт був визначений нами як «інваріант значень усіх номінативи та їхніх можливих реалізацій, які існують у мові на його позначення, у його макрофункції та як інваріант значення однієї номінативи на мікрофункціональному рівні» [4, с. 179]. Тобто концепт, який є одиницею лінгвального світу, і є тим самим узагальненням всіх можливих модифікацій всіх номінативи класу. Відповідно значення окремо взятої номінативи – це мовна реалізація (конкретизація) інваріантного значення концепту, який вона вербалізує. Тобто концепт і номінатива співвідносяться на мовному рівні як інваріант і варіант. У свою чергу, номінатива («модель номінації і складається з сукупності моделей реалізації певного значення» [4, с. 179]) виступає інваріантом для своїх мовленнєвих реалізацій – глос. Наприклад, номінатива рос. **считать** є інваріантом для таких мовленнєвих втілень: **я считаю это бесполезным, он считает его справедливым, мы считаем, что нужно ехать туда**; фр. *croire – je le crois inutile, il le croit raisonnable, nous croyons qu'il faut partir*; давн.-рус. *мрсл#ме во стрпч в томі смртномі чаш, мрсл#qbити*; лат. *cogitare male de aliquid, de reddenda re publica cogitare*.

Від математичного визначення інваріанта, наведеного на початку статті, походить ще один термін – «інваріантні ознаки

англ.:

заміна суфікса *-ing* на *-in*: *telling* ['teliŋ] = *telin* – дієприкметник теперішнього часу від дієслова *tell* 'говорити';
заміна суфікса *-ed* на *-d*: *walked* = *wlkd* 'йшов';
заміна суфікса *-ly* на *-y*: *usually* = *usaly* 'звичай';
заміна суфікса *-er* на *-r*: *lvr or luvr* = *lover* 'любовник' [13];

нім.:

редукція *-e* (закінчення одн. 1 ос. дієслів): *habe* = *hab* 'маю';
редукція ненаголошеного *-e* у словах: *morgen* = *morgn* 'утро' [9];

рос.:

зміна *-ться* на *-ца*: *нравиться* [нра'в'ьць] = *нравица* 'подобается';

редукція німих приголосних: *солнце* = *сонце* 'сонце' [6].

Той факт, що Нетспік – це нова форма мовлення, відмінна від писемної, підтверджують наступні **синтаксичні особливості**. **Як і в усному розмовному мовленні, при Інтернет-спілкуванні частіше використовуються прості та неповні речення:**

англ.: *Hey, you alright?* 'Привіт, як справи?' [16];

нім.: *ChaosKücken <3 Heute scheint hier aber mächtig die Sonne... hoffentlich tut mir das auch wirklich gut... ich habe Zweifel.* 'Сьогодні яскраво сяє сонце... сподіваюсь, мені від цього буде теж добре .... (хоча) я маю сумніви (щодо цього)' [17];

укр.:

Таня дуже класне фото))))))

Настя дякую, Танюша! зимове))))

Березнева Киця але дуже тепле) [1];

рос.:

Роман давай небудим тянуть время, пошли гулять 'давай не будем тянуть час, пішли гуляти'

Катя у нас дождь, в следующий раз? 'в нас дощ, наступного разу?' [4].

Більш того, через неструктурованість **межі між реченнями у Нетспік розмиті**. **Наприклад,**

англ.: *holly: i hate my life its so crap i really really want to die cause my dog got run over and im failing at school and all my family hate me . . . i'm gonna kill myself* 'Ненавиджу своє життя воно таке погане я справді дуже хочу померти тому що мого собаку переїхали и в мене погані справи у школі и вся моя родина ненавидить мене . . . я вб'ю себе' [15];

рос.: **Зарина:** *это тяжело, наверно или уже привыкла? ааа у меня маленький братик есть ... двоюродный) как же я хочу к нему такой няфка =))))* 'це важко, мабуть, чи вже звикла? а, в мене маленький братик є ... двоюрідний) як я до нього хочу, (він такий милий =))))' [4].

A: *alda du warst dem tuss unterwegs... alda voll krass isch schwör* 'старий, ти був за містом з дівчиною ... старий, це дуже круто, я клянусь' [9];

укр.:

Прикладом коментарів до фотографії у соціальній мережі ВКонтакте можуть послугувати наступні речення:

Анастасія ця (фотографія) у мене є, можна носити в гаманці)))

Настюха ти носиш нас в гаманці? :)

Анастасія ця просто дуже пасує, відкриваєш гаманець, а там відразу дві мордашки тебе цілують)))) [1];

рос.:

Денис к тебе можно пристовать))) *пристовать 'до тебе можна позаліцятись)))'

Таня)) через нет? весьма забавно, у меня такого еще не было))) через нет (скорочено від Інтернет)? досить цікаво, в мене такого ще не було)

Денис не понял это как через нет? 'не зрозумів. як це через «ні»?'

Таня приставай чере нет 'залицятись чере нет (Інтернет)'

Денис тоесть непростовать? 'тобто не залицятись?'

Таня нет – это интернет))) *интернет 'нет – це Інтернет' [4].

У Нетспік, як і в усному розмовному мовленні, використовуються вступні слова та фрази, аби розбавити повідомлення, пожвавити спілкування:

англ.: *AFAICS* (акронім для *as far as I can see* 'наскільки я бачу'. Використовується переважно в комп'ютерній бесіді (електронна пошта, текстове повідомлення тощо)), *IMHO* 'Це – моя особиста думка'. Акронім належить до ряду загальноприйнятих в Інтернеті виразів (*in my humble opinion* 'на мою скромну думку') [15];

нім.: *ggf.* = *Gegebenenfalls* 'в даному випадку'; *mit freundlichen Gruessen* = *Mit freundlichen Grüßen* 'з дружнім привітанням'; акроніми: *BB – Bis Bald!* 'До скорого!' [11].

Для німецькомовних користувачів існує змішаний англо-німецький варіант *IMHO* = *In Meiner Humble Meinung*. Така двомовність – комп'ютерний *Genglish* є характерним для комп'ютерного дискурсу німецької молоді в цілому [11]:

укр.: *IMHO* – На мою думку – вислів використовується у чатах та форумах [2];

рос.: бугага – вираз сміху, який викликало читання коментованого тексту [6].

У Нетспік також використовуються скорочені, стягнені та редуковані форми слів як результат наслідування розмовного мовлення:

(семи)», де саме і маються на увазі незмінні константи значення. Так, Д. Н. Полев зазначає, що ознаки, які формують поняття, поділяються на дві групи: ознаки, що характеризують прототипи поняття (найкращі зразки), і ознаки, що характеризують його ядро (вагомі, формально-логічні, які визначають межі родо-видових відносин) [12, с. 50]. Говорячи про властивості концепту, однакові за значущістю, які «можуть бути як основними (ядерними, інваріантними), так і другорядними (периферійними)», С. А. Любимова застосовує термін «інваріантний» саме у значенні незмінний, постійний [8, с. 335]. Слід враховувати, що семантичний інваріант являє собою двоїсту сутність. Про таку двоїсту сутність інваріанта пише В. І. Теркулов: «Окрім класу в поняття інваріанта повинно ввійти інтенціональне уявлення про основу, на якій і визначається межа класу і можливе модифікування у його межах» [19, с. 98]. Така основа становить ядро інваріанта як набір необхідних і обов'язкових ознак для всіх членів ономаціологічної парадигми. Тому з метою уникнення неправильного тлумачення прикметника «інваріантний» при розумінні інваріанта як узагальнення усіх можливих ознак, ми пропонували б вживати термін «інтегровальні (або обов'язкові, або ядерні) ознаки (семи)».

Необхідно звернути увагу на факти, наведені З. Д. Поповою та І. А. Стерніним, стосовно великої схожості категорії прототипу, розробленої на заході, та категорії інваріанта, що давно вивчається вітчизняними лінгвістами [13, с. 10]. Це зауваження не є безпідставним. Останнім часом у багатьох роботах з семантичною доміантою застосовується термін «прототип», який по суті прийшов на зміну всім відомому поняттю «еталон». Порівняйте, наведені Д. М. Полевим, визначення еталона як «точного зразка, який використовується для вимірювання, порівняння з ним подібних об'єктів» та прототипу як «основи, вихідного зразка для багатьох модифікованих об'єктів, і прототип містить те, що об'єднує всі об'єкти в один клас» [12, с. 48, 50]. І якщо доцільність використання цього терміна в лінгвістиці доведена, то його розуміння доволі неоднозначне і нерідкі випадки зловживання поняттям *прототип* [3, с. 201]. Доволі розмите його тлумачення призводить до певної незрозумілості чіткої межі між прототипом та інваріантом. Найчастіше ця неоднозначність маніфестується у визначенні прототипу як «кращого зразка серед членів категорії, який концентрує в собі максимально очевидні ознаки» [14, с. 19] або як такого, що «містить у собі мінімальні інтегральні та диференційні ознаки, необхідні для ідентифікації предмета чи поняття» [10, с. 4].

Але є і випадки, коли трактування поняття «прототип» наближується до інваріанта, що створює певну незрозумілість для проведення практичного дослідження. Так, С. В. Шепітько стверджує, що «концептуальна структура відбиває емпіричний досвід в мовному значенні – прототипі, яке є результатом категоризації, узагальнення та типізації інформації в мисленні. Прототипи формують концептуальну основу слів та лексико-семантичних груп ...» [20, с. 9]. З цього визначення, на нашу думку, виходить, що прототип є не стільки реальною одиницею, скільки він скоріше модель чи сукупність значень. Пояснення ж прототипічної ситуації, представлене М. С. Небольсиною, є, на наш погляд, взагалі суперечливим. Вона зауважує, що у випадку використання цього поняття (прототипа) для дослідження семантики дієслова прототипічна ситуація стає своєрідним еталоном, зразком, з яким людина порівнює денотативну ситуацію. У мові прототипічна ситуація представлена семантичною парадигмою дієслів, а конкретні дієслова – реалізації, денотативні варіанти цієї ситуації [9]. Розуміння прототипу як узагальнюючої, об'єднуючої цілу парадигму дієслів одиниці спростовує можливість його використання як зразка для порівняння, оскільки в наданій трактовці прототип буде знаходитися у відносинах «ціле – частина» відповідно до окремих номінативних одиниць дієслівної парадигми, що більш зближує його з дефініцією інваріанта, аніж еталона. А. Киклевич, не погоджуючись з трактовкою І. К. Архипова інваріанта через прототип, який містить у собі комунікативно значущі узуальні категоріальні та диференційні ознаки, зазначає, що лексико-семантичний інваріант має виводитися з урахуванням усіх можливих значень [5, с. 84].

Підтримуючи А. Вежицьку, яка вважає, що у семантичному аналізі є місце і для прототипів, і для інваріантів, одне не виключає іншого [3, с. 201], можемо зробити висновок стосовно їх місця у когнітивно-ономасіологічному дослідженні та надати своє розуміння цих категорій. Ми визначаємо прототип як кращий, найбільш типовий та характерний представник класу, тобто прототипові належать обов'язкові ознаки, характерні для всіх представників класу, і диференційні, які і роблять його «найкращим», даючи змогу втілення найбільш притаманних ознак. «Вони розглядаються як найбільш виокремлені об'єкти в межах категорії, її своєрідні центри» [15, с. 48]. В ономасіологічному класі предикатів «мислення» прототипи знаходяться серед ядерних номінативів парадигми. Наприклад, рос. *думать*, давн.-рус. *мнити*, фр. *penser*, лат. *cogitare*.

укр.:

Angelina уммм в тебе тут така посмішка раковая!!!!

Софійка *Angelina*, *роковая?* а то я щось некомфортно себе почуваю [1];

рос.:

Таня ну, если только Леной) 'ну, тільки якщо Оленою)'

Денис непонял 'не зрозумів'

Таня всмысле *Оеной* занята) 'я маю на увазі, *Оеною* зайнята)'

*Леной '*Оленою' [4].

Хоча у Нетспік відсутні можливості передавати свої емоції та почуття якось інакше, ніж через пунктуацію та графіку, була створена ціла система символів («смайлів»), що допомагають графічно відобразити міміку (посмішку, насуплені брова та інше), жести (обійми) та інші дії, пов'язані з вираженням емоцій. Так звані смайли-гримаси («мордашки»), скомпановані з різних пунктуаційних знаків, використовуються у чатах, SMS-повідомленнях, електронних листах тощо для вираження емоцій:

англ.: *i <3 u* 'я тебе люблю' – піктограма серця використовується для позначення любові, а буква *u* замінює слово 'тебе' [14].

Цю особливість можна прослідкувати також на прикладах з чатів:

нім.: *A: Eine Rose für dich, @--->--->--->---* 'Роза для тебе, @-->--->--->---', де @--->--->--->--- – криптографічне позначення рози [17];

рос.: *Ира* Да)) Спсибочки))) Цёмики)) <Так)) Дякую))) Цілую)) <, де)) та)) – символ для позначення широї посмішки [4].

Миттєвий обмін повідомленнями в Інтернеті дає можливість людям, які спілкуються, спиратись на контекст, наприклад:

англ.:

Person 1: *Hey man, what's up?* 'Привіт, друг, як справи?'

Person 2: *Not much, what about you?* 'Не дуже, як у тебе?'

Person 1: *Yeah same here.* 'Також'

~~~~~*muuua*~~~~~

Person 2: *lol* 'голосно сміюсь'

Person 1: *haha:]* 'ха-ха'

Person 2: *lol* 'голосно сміюсь' [16];

нім.:

A: Boah alda wo wars du gestern abend voll fäät gestern isch schwör 'Ха, старий. Де ти був учора ввечері? Учора було дуже круто, я тобі клянусь'

B: mit meim tuss unterwegs 'я був за містом зі своєю подружкою'

February 20, 2010, at [11.07 PM](#)

Rohan Ghosh ya 'так'

February 20, 2010, at [11.07 PM](#) [8];

нім.:

dustino91 Endlich wieder zuhause. 'Нарешті додому'

16/03/2014, [17:42:40](#)

Lonely Dreamer Oh, was für ein tolles Wochenende x) 'О, щодо (які плани) прекрасних вихідних x)'

16/03/2014, [17:42:45](#)

ChaosKücken <3 Was wollte ich ;) gelungene Unterhaltung am Abend. 'Те, що я хотів;) вдало розважитись ввечері'

16/03/2014, [17:42:45](#) [17];

укр.:

Приклад коментарів до фотографії в соціальній мережі ВКонтакте:

Міра_а ти така масічка 'а ти така мила'

4 апр 2013, [20:13](#)

Богдан_круто)

4 апр 2013, [20:13](#)

Ліна Горбань_файна!)=) 'гарна!'

4 апр 2013, [20:13](#) [1];

рос.:

Просто Всевышняя как у всех день прошел? 'як у всіх день пройшов?'

11 мая 2012 в [1:43](#)

Виктория Збарская отлично!! 'чудово!!'

11 мая 2012 в [1:43](#)

Dania Chuchin я спал)))) 'я спав))))'

11 мая 2012 в [1:43](#) [4].

У Нетспік, як в усному мовленні, неможливо виправити відправлене повідомлення/казане, є можливість лише уточнити або виправити наступним повідомленням / реплікою зроблену помилку. Це підтверджують приклади з мов, що вивчаються:

англ.:

Kitty look at her, can you believe someone would wear that? 'поглянь на неї, ти можеш собі уявити, щоб хтось носив таке?'

Saidy OMG, have they even heard of the wod fashion 'О Боже, вона хоча би чули про сіт моди'

/word '*світ' [16];

нім.:

Gery123 Sommer, Sommer, Sommer, Sommer. Oh, hey, die Sonne kommt raus! 'Літо, літо, літо, літо. О, привіт, сонце вийшло!'

Amicus Ja man, wie gei!! 'Так, друг, як чудов!!'

geil))) 'чудово)))]' [17];

Висновки. Чи є визначення прототипу ідентичним розумінню інваріанта? Більш щільний аналіз робіт, в яких застосовуються ці терміни, свідчить про їх нетотожність. На наш погляд, різниця між прототипом та інваріантом якраз і криється в тому, що перший – це реальна мовна одиниця, а другий – це узагальнююча модель ознак (сем) певного угруповання реальних мовних одиниць. Розгляд значень номінатем чи їх глос в ономасіологічній роботі відштовхується від визнання у якості основи номінатема певного семантичного інваріанта, найкращою реалізацією якого є значення номінатем-прототипів. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці методики моделювання інваріантних значень номінатем та вивченні можливості застосування при цьому теорії семантичних примітивів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипов И. К. Природа концепта и методы его изучения / И. К. Архипов // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: [сб. науч. тр. ИЯ РАН]. – М.: ИЯ РАН, 2007. – С. 33-42.
2. Бондарко А. В. Инварианты и прототипы в системе функциональной грамматики // Проблемы функциональной грамматики: Семантическая инвариантность/вариативность. – Сп.б.: Наука, 2003. – С. 5-34.
3. Вежбицкая А. Прототипы и инварианты / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М.: Рус. словари, 1996. – С. 201-231.
4. Карлова Т. Є. Ономасіологічний клас предикатів «мислення» в синхронічному та діахронічному вимірі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Т. Є. Карлова. – Донецьк, 2013. – 263 с.
5. Киклевич А. Притяжение языка / А. Киклевич. – Olsztyn: ALGRAF, 2007. – Т. 1. – 412 с.
6. Киклевич А. Семантический инвариант как категория описания плана содержания лексических знаков [Электронный ресурс] / А. Киклевич // Южнославенски филолог LXIII, 2007. – Режим доступа: www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0350-185X0763047K
7. Кручинкина Н. Д. Интерпретация понятия инварианта в современной лингвистике / Н. Д. Кручинкина // Гуманитарные исследования: традиции и инновации. – Саранск: МГУ им. Н. П. Огарева, 2006. – С. 49-55.
8. Любимова С. А. Социально-культурный концепт «Flapper» с точки зрения теории прототипов / С. А. Любимова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 2009. – С. 335-340.

9. Небольсина М. С. Полиситуативный анализ семантики глаголов в контексте когнитивных исследований [Электронный ресурс] / М. С. Небольсина. – Режим доступа : www.uni-altai.ru/Journal/vestbspu/2002/gumanit/PDF/nebolsina.pdf
10. Плотникова А. М. Когнитивное моделирование лексического значения глагола (на материале глаголов социальных действий) / А. М. Плотникова // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – № 11(71). – С. 73-80.
11. Подтележникова Е. Н. О лексико-семантическом инварианте и его роли в организации словаря / Е. Н. Подтележникова, А. А. Кретов // Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2008. – № 3. – С. 17-21.
12. Полев Д. М. Сравнительный анализ понятий *эталон, прототип* и *стереотип* в контексте проблемы восприятия человека человеком / Д. М. Полев // Теоретическая, экспериментальная и практическая психология: [сб. науч. тр.]. – Челябинск: ЮУрГУ, 2004. – Т. 4. – С. 48-59.
13. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике : [моногр.] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во «Истоки», 2001. – 98 с.
14. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
15. Семантика и категоризация : [Ин-т языкознания / отв. ред. Ю. А. Шрейдер]. – М. : Наука, 1991. – 168 с.
16. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование: [моногр.] / В. М. Солнцев. – М.: Наука, 1977. – 341 с.
17. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономаσιологическом аспекте : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / В. И. Теркулов. – Горловка, 2008. – 472 с.
18. Теркулов В. И. Лингвальная когнитология / В. И. Теркулов // Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики. – Екатеринбург: ГОУ ВПО Урал. гос. ун-т, 2011. – С. 245-250.
19. Теркулов В. И. Номинатема : опыт определения и описания / В. И. Теркулов / науч. ред. М. В. Пименова. – Горловка : Изд-во ГПНИИЯ, 2010. – 210 с. – Вып. 1. – (Серия «Знак – Сознание – Знание»).
20. Шепітько С. В. Механізми утворення та закономірності вторинної номінації англійської загальнонаукової дієслівної лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / С. В. Шепітько. – Харків : Приазовський держ. тех. ун-т, 2003. – 20 с.

6.	Логічна послідовність викладення думок	може біти відсутня, бо співрозмовники можуть перескакувати з теми на тему		обов'язкова
7.	Лексичні особливості	більш неформальна лексика (хоч і залежить від стилю, але допускає введення неформальної для поживлення спілкування)		більш формальна, залежить від стилю тексту
		використовуються вступні слова та фрази		нема потреби у вступних словах/ фразях
		використовуються скорочені, стягнені та редуковані форми слів		використовуються повні форми слів (виключення – художній текст для передачі розмовної мови на письмі)
8.	Синтаксичні особливості	порядок слів довільний		порядок слів більш фіксований
		неповні речення		повні і закінчені речення
		границі між реченнями розмиті		можливо чітко прослідити, де закінчується одне та починається інше речення
		частіше використовуються прості речення		перевалюють складні речень

Темп обміну повідомленнями дуже швидкий; менш ніж хвилину займає відповідь. Крім того, відсутня логічна послідовність викладення думок, бо співрозмовники можуть перескакувати з теми на тему. Наприклад,

англ.:

Rosey Bertoluzza wow, *I guess spelling and punctuation is a thing of the past...* 'ухти, здається, орфографія та пунктуація залишилися в минулому'

February 20, 2010, at 11.07 PM

Ahmad Elsharkawy *i learned english through chatting* 'я вивчив англійську, спілкуючись у чатах'

прояву молодіжної мови вважались, перш за все, усна мова і лише в окремих випадках – письмова мова незліченних шкільних і студентських газет і журналів, але в останні роки відзначається потужний розвиток молодіжного Інтернет-сленгу на багатьох форумах, чатах та через ‘есемески’ (SMS = Short Message Service) [7; 3, с. 3].

Через значний вплив на суспільство, Інтернет став однією із найважливіших речей, що створило людство [12, с. 21]. Девід Крістал говорить, що перенесення комунікації до Інтернету обумовило створення альтернативної форми існування мови [10, с. 28]. Якщо раніше існували лише усна та писемна мови, то поява так званої «Нетспік» ознаменувала створення нової форми мови, яку неможливо віднести одноставно як до письма, так і до мовлення, бо вона включає в себе характерні ознаки обох форм існування мовлення.

Наявність характерних рис усної та писемної форм мовлення в Нетспік представлено у таблиці 1, де відображені диференційні особливості усної та писемної форм як критерій оцінки. Саме вони дозволяють стверджувати, що Нетспік слід вважати новою формою мовлення, яка є відмінною від існуючих форм.

Таблиця 1

Характерні риси усної та писемної форми мовлення в Нетспік

№	Форми мови Критерії оцінки	Усна	Нетспік	Писемна
1.	Сприйняття	слухом		зором
2.	Темп	немає/мало часу для добору слів; спонтанне		є час обдумати та підібрати слова та фрази
3.	Можливість виправити повідомлення	немає, можна лише уточнити вже сказане		написане можна перечитати та виправити
4.	Додаткові засоби передачі думок і почуттів	інтонація, міміка, жести		розділові знаки, графіка тексту
5.	Можливість спиратись на контекст	є завдяки миттєвій реакції на повідомлене		немає або обмежене, тому що реакція відстрочена на певний час

АНОТАЦІЯ

Карлова Т. Є., Пузик А. А. Інваріант і прототип: когнітивно-ономасіологічний погляд

У статті досліджується проблема визначення інваріанта як структурної одиниці у складі значення номінатемами з когнітивно-ономасіологічних позицій та обґрунтовується необхідність при цьому чіткого розмежування понять «інваріант» і «прототип» як різнопланових мовних одиниць.

Ключові слова: інваріант, прототип, концепт, значення, номінатема.

АННОТАЦІЯ

Карлова Т. Е., Пузик А. А. Инвариант и прототип: когнитивно-ономасиологический взгляд

В статье рассматривается проблема определения инварианта как структурной единицы в составе значения номинатемами с когнитивно-ономасиологических позиций и обосновывается необходимость при этом четкого разграничения понятий «инвариант» и «прототип» как разноплановых языковых единиц.

Ключевые слова: инвариант, прототип, концепт, значение, номинатема.

SUMMARY

Karlova T.E., Pouzik A.A. Invariant and prototype: cognitive and onomasiological view

The article deals with problem of invariant definition as structural unit of nominatheme's meaning from the cognitive and onomasiological position. It is expected to justify the necessity to distinguish concepts "invariant" and "prototype" like different level units.

Key words: invariant, prototype, concept, meaning, nominatheme.

*О.О. Моргунова
(Донецьк)*

УДК 81'37

ПОНЯТТЯ КАТЕГОРІЇ ПОСЕСИВНОСТІ. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Категорія посесивності (від лат. possessives – той, що означає приналежність, присвійний) являє собою мовну інтерпретацію широкого кола відношень володіння та приналежності. Дослідження категорії посесивності проводиться в різних напрямках. Увагу лінгвістів привертають різні аспекти вивчення

цієї категорії. З функціонально-комунікативної точки зору засоби вираження посесивності розглянуто в роботах О.В. Бондарко, І.Б. Долініної, Є.В. Рахліної, К.Г. Чинчлей [3; 6; 22; 30]. Когнітивний аспект категорії посесивності аналізується в працях О.Є. Кібрика, Р. Лангакер [10; 16] та ін. Лінгвокультурологічний підхід реалізується в дослідженнях І.Р. Куралевої, М.М. Левіної, Є.Ф. Нечаєвої [15; 17; 20].

Ряд досліджень присвячено вивченню функціонування категорії посесивності в різних мовах, що виявляє типологічні відповідники дієслів володіння в різних мовах. Так, Дж. Лайонз [33], О.М. Селіверстова [24] розглядають категорію посесивності на матеріалі англійської мови. Засоби вираження посесивних відношень у слов'янсько-балканських мовах вивчають такі лінгвісти, як Т.М. Ніколаєва, М.А. Журина [7], К.Г. Чинчлей [30] та ін. На матеріалі романських мов категорія посесивності аналізується у працях Л.І. Теньєра [27], О.М. Вольф [4] та ін.

Посесивність у зставному аспекті розглядається в роботах В.В. Каліушенка [9], В.В. Іванова [8], В.М. Топорова [28], М.М. Сахокії [23], А.П. Юдакіна [32], О.М. Селіверстова [24] та ін. Група вчених інституту слов'янознавства та балканістики РАН під керівництвом В.В. Іванова представила цілісну класифікацію текстових категорій посесивності.

Актуальність звернення до вивчення цієї категорії обумовлена широким колом питань, пов'язаних з її вивченням та необхідністю узагальнення результатів дослідження різних аспектів посесивності.

Метою цієї статті є окреслення основних напрямків дослідження категорії посесивності в сучасній лінгвістиці та уточнення поняття «посесивність» на основі аналізу лінгвістичних робіт з вивчення названої категорії. Завданнями роботи є: 1) описати та узагальнити результати сучасних лінгвістичних розвідок, в центрі уваги яких є категорія посесивності; 2) уточнити поняття посесивності, враховуючи тлумачення цього терміна в роботах сучасних лінгвістів.

Основою для виділення понятійної категорії посесивності є те, що вона відображає реальні зв'язки між предметами зовнішнього світу, об'єднані ідеєю володіння. К.Г. Чинчлей звертає увагу на те, що «категорія посесивності відображає реальні зв'язки між предметами зовнішнього світу, відзначеними й категоризованими нашою свідомістю, наприклад, відношення, виражені опозиціями “свій / чужий”, “частина / ціле»» [30, с. 35]. По суті, ця категорія, що належить до найдавніших і найважливіших у філософії та універсальних семантико-синтаксичних у лінгвістиці [33, с. 361], виражає такі відношення

Key words: conflict discourse, communicative strategies, pseudo-constructive strategies, destructive strategies.

О.В. Столярчук

(Макіївка)

УДК 811.1112.2+81'276.2, 811.111+81'276.2, 811.161.2+81'276.2
НЕТСПІК ЯК НОВА ФОРМА МОВЛЕННЯ
(НА ПРИКЛАДАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ,
УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

Головною метою і рисою, властивою молодіжному сленгу, є спроба виразити індивідуальність молодих людей й вразити співрозмовника, завдяки влучному використанню якогось слова або обороту для створення комічного, абсурдного або навіть вульгарного ефекту (залежно від ситуації і контексту). В процесі спілкування молода людина може здивувати, зацікавити або справити необхідне враження на співрозмовника за допомогою незвичайного звучання слова або фрази. Крім того при прямому, усному спілкуванні, мова завжди супроводжується певною мімікою, жестикуляцією і характеризується своєю особливою інтонацією, ритмом, темпом. Використовуючи подібні прийоми, людина досягає своєї мети – створення необхідного враження на співрозмовника. При непрямій комунікації, а саме через писемну мову, нам надається можливість виражати свої емоції через певну систему знаків, наприклад, пунктуаційну, або за допомогою синтаксичних прийомів. В результаті, завдяки Інтернету був створений новий мовний медіум, який називається нетспік (Netspeak) або чатспік (chatspeak) [10, с. 28].

Метою цієї роботи є визначення поняття молодіжний сленг і вивчення та аналіз Інтернет-сленгу та Нетспік. Завданнями є опис Інтернет-сленгу як одного з шарів молодіжного сленгу та характеристика Нетспік як нової форми мовлення.

Молодіжний сленг – це нелітературна додаткова лексична система, яка має паралельну експресивно-оцінну синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі (молоді); різновид соціолекту – соціально маркованої лексики певної суспільної групи у межах національної мови [5, с. 560].

Більшість дослідників сленгу дотепер зазначали, що такий рівень мови, як сленг, максимально виявляється в розмовній мові, а в письмову практично не проникає [10, с. 61]. Отже, формами

9. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: моногр. / І.Є. Фролова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009.
10. Цой Л.Н. Концептуалізація діагностики і профілактики конфліктів: [методолого-методические разработки] / Любовь Николаевна Цой // В контексте конфликтологии / [Г.М. Денисовский, С.А. Эфиров, Л.Н. Цой, В.И. Тайдаков]. – М.: ИС РАН.– Цой Л.Н. Практическая конфликтология. Книга первая / Л.Н. Цой // Социологические исследования. – М., 2001. – №3.

АНОТАЦІЯ

Міхиденко К.О. Психолінгвістичні дослідження конфліктного дискурсу (на матеріалі німецькомовних інтернет-текстів)

У статті розглянуто комунікативні стратегії і тактики конфліктного дискурсу та їх використання в окремих конфліктних ситуаціях. Пропонується поділ стратегій конфліктного дискурсу на три основні групи: конструктивні, псевдо-конструктивні та деструктивні стратегії.

Ключові слова: конфліктний дискурс, комунікативні стратегії, комунікативні тактики, конструктивні стратегії, псевдо-конструктивні стратегії, деструктивні стратегії.

АННОТАЦИЯ

Михиденко Е.А. Психолингвистические исследования конфликтного дискурса (на материале немецкоязычных интернет-текстов)

В статье рассматриваются коммуникативные стратегии и тактики конфликтного дискурса и их использование в конкретных конфликтных ситуациях. Предлагается разделять стратегии на три основные группы: конструктивные, псевдо-конструктивные и деструктивные стратегии.

Ключевые слова: конфликтный дискурс, коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики, конструктивные стратегии, псевдо-конструктивные стратегии, деструктивные стратегии.

SUMMARY

Mihidenko K.O. Psycholinguistic research of the conflict discourse (based on German Internet texts)

The article refers to the problem of communicative strategies and tactics of conflict discourse and their usage in certain conflict situations. The offered classification divides communicative strategies in three main groups: constructive, pseudo-constructive and destructive strategies.

між двома об'єктами, при яких: а) один з них розглядається як елемент «персональної сфери» [2, с. 38] будь-якого суб'єкта або ж б) коли один суб'єкт має право на володіння, використання та розпорядження яким-небудь об'єктом. Залежно від природи предмета володіння, який допускає варіювання в широкому діапазоні (від позначення конкретних предметів до різних абстрактних понять) відбувається специфікація посесивних відношень. У зв'язку з цим призначення категорії посесивності вбачається у визначенні «назви об'єкта через його відношення до певної особи або предмета» [18, с. 388]. Тому дієслова із загальним значенням 'мати', 'володіти' (типу англ. *to have, to own, to possess*; укр. *мати, володіти*) традиційно належать до посесивних. При цьому в сучасній лінгвістиці клас посесивних дієслів представлено ширше за початковий набір, що пов'язано з розширенням категорії посесивності. Так, крім володіння, до цієї категорії зараховують відношення передачі, придбання, збереження, втрати із загальним змістом 'мати', зафіксованим у структурі значення дієслів [1, с. 254]. С.М. Давлетшина відзначає, що ця категорія включає цілий ряд субкатегорій, а саме: приналежність / володіння, актуальність / віртуальність, постійність / тимчасовість та ін. [5, с. 2].

Вивчення категорії посесивності дозволяє представити її як таку, що містить такі опозиції, як внутрішній / зовнішній характер володіння, реальна / віртуальна приналежність, відторгнене / невідторгнене, постійне / тимчасове, абсолютне / відносне володіння, які мають гетерогенні засоби вираження [5].

З точки зору семіотики, посесивний знак є двобічною одиницею, яка має план змісту та план вираження, представлений набором різних мовних засобів. Означуване у посесивного знака має складну структуру. У ролі денотата виступає нерозчленований образ посесивної ситуації, десигнат специфікує тип зв'язку володаря з об'єктом. Крім того, в означуваному дослідники виділяють третій компонент – конотат, що перебуває в латентному стані [5].

Що стосується плану вираження знака, категорія посесивності може експлікуватися різними мовними засобами: морфологічними, синтаксичними конструкціями тощо. При цьому в будь-якій конструкції суттєвим є наявність головної семантичної ознаки, яка виражає співпричетність двох об'єктів до екстралінгвістичної дійсності, у результаті один з них входить до сфери буття іншого. До морфологічних засобів вираження посесивності належать у першу чергу присвійні займенники, які бувають автономними або енклітиками. Існують відмінкові засоби вираження посесивності.

Для аналітичних мов суттєвою є наявність прийменникових конструкцій. У тюркських та іранських мовах значення посесивності виражається конструкцією «іменник + прикметник». У слов'янських та балканських мовах спостерігається вираження категорії посесивності синтаксичними конструкціями, які можуть бути представлені різнорівневими засобами мови: лексико-граматичними (присвійні займенники, різні конкретні прийменники), словотвірними (суфікси присвійних прикметників, афікси та інші засоби утворення складних слів із посесивним значенням), морфологічними (форми відмінків, перш за все родового й давального), синтаксичними (моделі комбінування відмінкових форм, прийменників та порядку слів у складі словосполучення та ін.) [25, с. 221].

С.М. Давлетшина, вивчаючи категорію посесивності на матеріалі французької та російської мов, вказує на те, що іменні групи з посесивами являють собою згорнуті синтаксичні конструкції, які містять прихований предикат, що призводить до компресії інформації [5].

Важливим для категорії посесивності є поняття посесивного об'єкта (ПО), або об'єкта володіння, та посесора, чи суб'єкта володіння. Розрізняють невідчужені та відчужені ПО залежно від ступеня зв'язку між посесивним суб'єктом та ПО. Деякі автори називають також відношення напіввідчуженості, які можуть виникати між посесором та об'єктом володіння, і відзначають широкий діапазон здатності посесивів поєднуватися з іменами та їх еквівалентами. Визначено, що посесивні структури можуть включати практично будь-яке найменування посесора. Виходячи з цього, формулюють висновок щодо більшої різноманітності їх категоріальних потенцій порівняно з іншими засобами вираження приналежності [5].

Н.М. Колмакова зауважує, що оскільки посесивні відношення передбачають наявність як мінімум двох компонентів (того, хто володіє, і того, чим володіють), то необхідно вивчення семантики цих відношень з урахуванням конструктивних особливостей різних типів посесивних конструкцій тощо. Це пояснюється тим, що особливості функціонування та взаємодії граматичних форм, які беруть участь у вираженні посесивності, проявляються тільки в повних або неповних конструкціях [11, с. 5].

Вивчення функціонування категорії посесивності у французькій та англійській мовах показало [5], що в них наявні показники посесивних відношень, так звані посесивні маркери. За характером вони можуть бути аналітичними або синтетичними. Крім того, ці одиниці можуть бути автосемантичними, як, наприклад, дієслова посесивної семантики, або контекстно

не просто як усунення конфлікту, а швидше як формування конфліктологічної компетенції, а також стимулювання відкритого висловлення протиріч у суспільстві для їх діагностики та усунення. Тобто, з одного боку, це передача теоретичних знань; соціальних технологій для профілактики, управління та мінімізації деструктивних форм конфлікту; мисленнєвих технік; технологій психогієни та стійкості до стресу у конфліктних ситуаціях [10, с.125]. З іншого ж боку, це і застосування «конфлікт-методу», тобто моделювання конфлікту для виявлення та усунення протиріч і формування конфліктологічної та міжкультурної компетентності у учасників конфлікту у результаті виявлення культурних особливостей, що можуть стати конфліктогенами у міжкультурній комунікації, виокремлення різних комунікативних стратегій і тактик та особливостей їх реалізації, а також розгляду їх ефекту в окремих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Agar M. Language shock. Understanding the Culture of Communication / Michael Agar. – New York, Wolliam Morrow and Company, 1994. – 289 p.
2. Bluhm C., Deissler D., Scharloth J., Stukenbrock A. Linguistische Diskursanalyse: Überblick, Probleme, Perspektiven / Claudia Bluhm, Dirk Deissler, Joachim Scharloth, Anja Stukenbrock. – Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht 31, o. O. 2000. – S. 3-19.
3. Brown P., Levinson, S. C. Politeness. Some universals in language usage (Studies in interactional sociolinguistics) / Penelope Brown, Stephen C. Levinson. – Cambridge, N.Y.: Cambridge University Press, 2004.
4. Dijk van T., Kintsch W. Strategies of Discourse / Teun A. van Dijk, Walter Kintsch. – New York Academic Press, 1983.
5. Laclau E., Mouffe Ch. Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics / Ernesto Laclau, Chantal Mouffe. – London, 1992.
6. Анцупов А.Я., Баклановский С.В. Конфликтология в схемах и комментариях: учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. / А.Я. Анцупов, С.В. Баклановский. – С.Пб.: Питер, 2009.
7. Сахарчук Л.І. Методологія комунікативних досліджень: моногр. / Людмила Іллівна Сахарчук. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006.
8. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: [учеб. пособие] / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2008.

що максимально наближує їх до усного мовлення. Створення таких форумів напряму пов'язано з питанням конфлікту та певним чином із його подоланням, адже вони слугують людям певного роду «віддушиною», тоді, коли вони незадоволені, однак не можуть повністю відкрито говорити про проблеми, що їх турбують, не ризикуючи при цьому бути названими расистами. Таким чином, ще однією перевагою форумів є більший рівень сміливості та відвертості учасників комунікативного процесу, готовність їх обговорювати те, про що вони не наважилися б говорити у реальному житті.

Варто зазначити, що дані форуми не пов'язані з угрупованнями правих екстремістів, хоча зміст коментарів іноді й характеризується яскраво вираженим незадоволенням іноземцями. Однак причиною є швидше культурні розбіжності та суспільний осуд у разі публічного обговорення теми іноземців у Німеччині/Австрії, що створює враження захищеності іноземців на протигагу беззахисності корінного населення.

Дослідження конфліктної комунікації у віртуальному просторі дозволяє розглянути одразу кілька рівнів конфлікту – міжособистісний, у вигляді конфліктів між окремими користувачами або конфлікти з третьою стороною, зображені користувачами у повідомленнях; міжгруповий (зокрема міжкультурний) у вигляді протистояння цілих груп, які утворюються у процесі дискусії на основі протилежних поглядів; і, зрештою, конфлікт між учасниками форуму та іншою стороною, спільним опонентом, якого вони знаходять (точніше, створюють) в узагальненому образі всіх іноземців, які знаходяться на території їхньої країни.

Серед недоліків такого ресурсу, як форум, по-перше є те, що відсутні будь-які дані про особу, яка залишає коментар; по-друге, описи конфліктів, що містяться в коментарях, відзначаються високим рівнем суб'єктивності, через що важко проаналізувати позицію іншого учасника (учасників) конфлікту. Однак ці недоліки не здатні суттєво вплинути на аналіз мовного матеріалу, адже вони не мають негативного впливу на можливість дослідження мовних особливостей реалізації комунікативних стратегій і тактик у конфлікті. Окрім цього, суб'єктивне зображення подій в електронних коментарях всеодно залишає можливість аналізу стратегій і тактик автора повідомлення і ймовірної реакції його опонента на таку поведінку.

Дослідження конфліктного дискурсу, його мовних інструментів та мотивів вибору цих інструментів може послугувати діагностиці, запобіганню та профілактиці конфліктів. Поняття профілактики конфлікту розуміється

залежними. Посесивність представлена структурою з чітко визначеним предикативним ядром. У будь-якій посесивній структурі присутні експліцитно або імпліцитно виражені посесивні предикати. Уживання посесивної конструкції в тексті дозволяє говорити про їх прагматичні конотації, які залежать від характеру контексту та типу мовленнєвої ситуації. У таких випадках посесивні конструкції виражають невласне посесивні значення, що ускладнюються емоційно-оцінними характеристиками, зокрема такими, як: семантика регулярності, звичності, прихильності, пейоративної оцінки.

У ряді досліджень [4; 14; 31] семантична категорія посесивності розглядається разом з категорією персональності. До уваги береться приналежність об'єкта певній особі.

Багато мов демонструють однаковість або матеріальну близькість посесивних показників імені та особистих показників дієслова. Таку тенденцію можна спостерігати в евенкській мові [31, с. 54]. Це доводить те, що функціонально-семантичне поле персональності та посесивності тісно переплітаються. Розгляд співвіднесеності іменників з особово-присвійними суфіксами й дієсловами минулого часу дійсного способу наочно демонструє систематизацію за певними особами і, відповідно, відношенням володіння, приналежності.

Наявність тісного зв'язку між категорією персональності та посесивності доводить тезу про те, що посесивність неможлива без певної особи, володаря.

Традиційного підходу до категорії особово-присвійності дотримуються не в усіх роботах, присвячених розгляду цієї проблеми. Н.М. Колмакова, розглядаючи посесивність в угорській мові, за відправний момент дослідження бере не значення окремих граматичних форм (особово-присвійних суфіксів та відмінкових закінчень) або семантику окремих слів, а семантичне відношення приналежності чи володіння, яке є універсальним, бо виражається в усіх мовах [11, с. 4]. Подібний підхід, на думку дослідниці, обумовлено вивченням мовних фактів з погляду теорії функціонально-семантичного поля. Для уточнення цього поняття авторка посилається на визначення функціонально-семантичного поля, запропоноване О.В. Бондарко: «Це мовні угруповання, яким властиві такі риси: 1) наявність мовних засобів, які входять до цього угруповання, загальних інваріантних семантичних функцій; 2) взаємодія не тільки однорідних, але й різнорідних елементів – граматичних і лексичних; 3) структура, у якій визначальну роль відіграють такі ознаки: а) членування “центр (ядро) – периферія”; б) поступові переходи між компонентами цього угруповання, часткові перетини, “загальні сегменти” [19, с. 204].

Н.М. Колмакова вважає, що саме польовий підхід дозволить підкреслити в роботі гетерогенний характер сукупності мовних засобів вираження посесивних відношень в угорській мові [11, с. 4].

Автори досліджень категорії посесивності підтримують тезу про те, що морфологічна категорія особово-присвійності перебуває в центрі поля посесивності і її категоріальне значення визначає домінанту семантики цього поля. Представляючи цю морфологічну категорію в мові, особово-присвійні суфікси є основним морфологічним засобом оформлення посесивних відношень, наприклад, у більшості фінно-угорських мов. Що стосується словотвірних засобів, то вони не є основними й розташовуються на периферії цього поля. З іншого боку, взявши до уваги план змісту категорії посесивності, виявивши її категоріальне значення, дослідники стверджують, що особово-присвійні займенники можуть виражати в мові не тільки посесивні, а й інші значення [11, с. 4-5].

Отже, у вивченні категорії посесивності виділяють декілька основних підходів [29, с. 22-23]: 1) вузьке трактування посесивності, коли виділяється власне володіння (майнові відношення); 2) широке трактування посесивності, коли посесивний суб'єкт – це тільки особа, а ПО – як відчужувана, так і невідчужувана власність; 3) дуже широке трактування посесивності, згідно з яким посесивний суб'єкт може бути як особою, так і неособою, а ПО як відчужуваним, так і невідчужуваним. При дослідженні категорії посесивності необхідно враховувати наявність посесивного суб'єкта та посесивного об'єкта ситуації.

Перспективним видається зіставний аналіз та опис одиниць різного мовного рівня, які передають семантику посесивності, а також дослідження міжкатегоріальних зв'язків з урахуванням категорії посесивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1966. – 294 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языкознания / Ш. Балли. – М.: Иностранная литература, 1955. – 416 с.
3. Бондарко А. В. Системные и коммуникативные аспекты анализа грамматических единств / А. В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики: категории морфологии и синтаксиса в высказывании. – С.Пб.: Наука, 2000. – С. 9-35.
4. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений: на материале иберо-романских языков / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1974. – 222 с.

– стратегії уникання конфліктної ситуації (ігнорування причин конфлікту; уникання теми; припинення розмови),

– стратегії апелювання до «позитивного обличчя» опонента (звищення позитивних рис самого опонента (комплімент); залучення суспільної думки; наведення загальноприйнятих поглядів),

– стратегії апелювання до «негативного обличчя» (наведення «об'єктивних» причин, що обмежують свободу опонента; вираження особистої прихильності; самоприниження),

– деструктивні, спрямовані на провокування опонента, вираження непримиренності, викликання у опонента негативних почуттів, причому метою є іноді не стільки навіть відстоювання власної позиції та переконання опонента, скільки вираження власного обурення та негативних емоцій:

– стратегії дискредитації «позитивного обличчя» (маніпулювання; стратегія логічної дискредитації; пряма образа; «холодна» ввічливість),

– стратегії дискредитації «негативного обличчя» (наказ; заборона; погроза; спонукання).

До методів дослідження дискурс-аналізу, застосованих при створенні даної класифікації, належать спостереження, моделювання, а також метод корпусного аналізу як створення своєрідного корпусу шляхом зібрання та впорядкування емпіричного мовного матеріалу для подальшого дослідження конкретних характеристик конфліктного дискурсу. Дискурсивно-аналітичні методи дозволяють дослідити стилістичні особливості мовного матеріалу, виокремити композиційні елементи реплік та їх риторичний ефект. Психологічні методи дозволяють відстежити когнітивні процеси, що беруть участь в оформленні конфліктного дискурсу, та дослідити роль ментальних структур, фреймів та концептів при виборі тієї чи іншої стратегії і тактики. За допомогою герменевтичних методів можна дослідити ефективність комунікативних стратегій і тактик конфліктного дискурсу на міжкультурному рівні.

У якості емпіричного матеріалу було використано близько 700 реплік конфліктного характеру з трьох німецькомовних форумів, створених за 2011-2013 роки. Вибір форумів як джерела мовного матеріалу зумовлений метою зібрати сучасні дані, максимально наближені до реальних умов спілкування. Така форма комунікації, як інтернет-форум, дозволяє розглянути вербальні комунікативні дії реальних людей, при цьому спілкування не обмежується офіційними та професійними рамками. Можна говорити про певну спонтанність та непередбачуваність висловлень (яка виражається через емоційність та «відвертість» висловлень),

на міжкультурному та міжособистісному рівні можуть виникати так звані «гарячі точки» (rich points або hot spots) як такі елементи мовного арсеналу, що, з одного боку, дають найглибше розуміння концептуальної картини світу, притаманної певній культурі, однак, з іншого, можуть виступати точками зіткнення двох різних інтерпретацій та поглядів на культурні концепти та категорії [1, с. 100]. Як наслідок виникає конфліктна ситуація, яку можна розглядати як породження та сприйняття мовлення у комунікативній спільноті, яка розпадається на антагоніста та суб'єкт спілкування, які протистоять одне одному, використовуючи відповідні стратегії і тактики [7, с. 210-211].

Незважаючи на високий рівень актуальності проблеми та підвищений інтерес наукового світу до феномену комунікації та комунікативних стратегій, як типологія комунікативних стратегій, так і дефініція стратегії як такої на лінгвістичному рівні є питаннями, ще недостатньо розробленими у сучасній теорії комунікації.

Спираючись на декілька соціологічних моделей комунікації та комунікативних стратегій, зокрема моделі П. Браун і С. Левісона, а також К. Томаса та Р. Кілмена, ми пропонуємо окрему класифікацію комунікативних стратегій і тактик міжкультурного та міжособистісного німецькомовного конфліктного дискурсу.

Запропонована класифікація поділяє стратегії конфліктного дискурсу на три групи, що являють собою певного роду макростратегії і поділяються на мікростратегії, тактики та комунікативні ходи як інструменти реалізації комунікативних цілей:

– конструктивні стратегії, спрямовані на збереження стосунків та подальшу продуктивну співпрацю, іноді навіть через жертвування власної позиції:

– стратегії примирення (часткове вибачення (компроміс); виправдовування; посилання на продуктивне майбутнє; пропозиція конструктивного рішення),

– стратегії роз'яснення (вияснення стосунків для вирішення проблеми; виправдовування),

– стратегії відступу (вибачення; відмова від власної точки зору; визнання правоти опонента);

– псевдоконструктивні, що набувають форми конструктивних конфліктних стратегій, однак мають деструктивні наслідки для комунікації, адже створюється лише вигляд вирішення конфлікту і відбувається або чисто зовнішнє залагодження конфлікту замість його вирішення, або ж налагодження стосунків не з метою усунення проблеми, а з метою спрямування дій опонента у вигідному напрямку:

5. Давлетшина С. М. Категория посессивности в языке и речи: на материале французского и русского языков: дис. ... на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / С. М. Давлетшина. – Уфа, 2008. – 172 с.
6. Долинина И. Б. Синтаксически значимые категории английского языка / И. Б. Долинина. – Л. : Наука, 1989. – 216 с.
7. Журиная М. А. Именные посессивные конструкции и проблема неотторжимой принадлежности / М. А. Журиная // Категории бытия и обладания в языке. – М. : Наука, 1977. – С. 195-212.
8. Иванов В. В. Современные проблемы типологии / В. В. Иванов // Вопросы языкознания. – 1988. – № 1. – 439 с.
9. Калиущенко В. Д. Типология локативных, посессивных и атрибутивных отсубстантивированных глаголов / В. Д. Калиущенко // Вопросы языкознания. – 1987. – № 1. – С. 93-105.
10. Кибрик А. Е. Внешний посессор как результат расщепления валентности / А. Е. Кибрик // Слово в тексте и в словаре : [сб. ст. к семидесятилетию Ю. Д. Апресяна / ред. Л. Л. Йомдин, Л. П. Крысин]. – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – С. 434-446.
11. Колмакова Е. Е. Посессивность в венгерском языке (в сопоставительном освещении) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.07 "Финно-угорские языки" / Е. Е. Колмакова. – М., 1988. – 25 с.
12. Колтышев А. Н. Эволюция понятия причинности / А. Н. Колтышев. – Ярославль : Изд-во ЯГПИ, 1991. – 140 с.
13. Константинова О. О. Статичні посесивні дієслова зі значенням заперечення в німецькій та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / О. О. Константинова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
14. Котвич В. Местоимения в алтайских языках / В. Котвич // Исследования по монгольской филологии. – М., 1978. – С. 3-98.
15. Куралева И. Р. Категория посессивности как фрагмент русской языковой картины мира : конструкция у кого есть что / И. Р. Куралева : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01. – СПб., 2007. – 199 с.
16. Лангакер Р. Природа грамматической валентности / Р. Лангакер // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 1998. – № 5. – С. 73-112.
17. Левина Н. Н. Понятийная категория посессивности / Н. Н. Левина // Молодая наука 2004. Материалы региональной

- межвузовской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. – Пятигорск : ПГЛУ, 2004. – С. 143-144.
18. Лингвистический энциклопедический словарь; [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энцикл., 1999. – 685 с.
  19. Межкатегориальные связи в грамматике / Под ред. А. В. Бондарко. – С.Пб. : Изд-во «Дмитрий Буланин», 1996. – 231 с.
  20. Нечаева Е. Ф. Концепт «обладание» как предельное понятие во французской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Е. Ф. Нечаева. – Тверь, 2008. – 174 с.
  21. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. 8. – С. 467-472.
  22. Рахилина Е. В. Когнитивная семантика : история, персоналии, идеи, результаты // Семиотика и информатика. – М. : Рус. словари, 1998. – Вып. 36. – С. 56-89.
  23. Сахокия М. М. Посессивность, переходность, эргативность : типол. сопоставление древнеперс., древнеарм. и древнегруз. конструкций / М. М. Сахокия. – Тбилиси : Мецниереба, 1985. – 244 с.
  24. Селиверстова О. Н. Компонентный анализ многозначных слов / О. Н. Селиверстова. – М. : Наука, 1975. – 289 с.
  25. Сулейманова С. Категория посессивности в аспекте контрастивной лингвистики (на материале тюркских и славянских языков) / С. Сулейманова // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2009. – Вип. 169. – С. 220-225.
  26. Сюткина М. Ю. Межкатегориальные связи экзистенциальных и посессивных конструкций (на материале английского и русского языков) : дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / М. Ю. Сюткина. – Ижевск, 2004. – 182 с.
  27. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
  28. Топоров В. Н. О некоторых предпосылках формирования категории притяжательности / В. Н. Топоров // Славянское и балканское языкознание : Проблемы диалектологии, категория посессивности. – М. : Наука, 1986. – 248 с.
  29. Чанышева Г. А. Посессивные глаголы в английском и немецком языках : дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.17 “Сравнительно-историческое и типологическое языкознание” / Г. А. Чанышева. – Донецк, 2000. – 213 с.

структури як інструменти конструювання та трансформації реальності. Дискурс стає тією точкою, де зіштовхуються мова та ідеологія. На перший план виходить саме дискурс як усне, процесуальне, відкрите та комунікативне явище [2, 4, 5]. Дискурс не існує як ізольована система, швидше він є відкритою та динамічною формою мовлення, що, з одного боку, визначається соціальними інститутами, з іншого ж боку, і визначає їх. Причому текст, як такий, може бути результатом злиття кількох (іноді протилежних) дискурсів. У сучасних умовах дискурс, як ключ до ментальних структур членів цих соціальних інститутів, стає одночасно і джерелом, і інструментом влади та контролю суспільства [2]. Влада дискурсу над суспільством виражається у суспільних та культурних нормах і правилах, законах та заборонах, що можуть відрізнятись в залежності від конкретних соціальних або етнічних груп. Саме вони поділяють дії, слова і навіть думки індивідів, що належать до цих груп, на дозволені (правильні) та заборонені (неправильні, аморальні), дискурси формують соціальний світ [5] за допомогою комунікативних стратегій і тактик, що трансформують свідомість мовців. Таким чином вибудовуються ментальні структури, що вкорінюються у поняттєвій системі мовців, і у свою чергу вже надалі визначають використання мовцями конкретних стратегій і тактик в окремих комунікативних ситуаціях.

При цьому, як розуміння поняття дискурс, так і розуміння поняття самої комунікативної стратегії і тактики нерозривно пов'язане і з поняттям конфлікту. Ключовим поняттям у теорії дискурсу Е. Лакло та Ш. Муффа виступає «боротьба дискурсів» як постійне конкурування за домінуючу позицію у суспільстві. Саме ж поняття комунікативної стратегії імплікує поняття стратегії як військової дії, направленої проти іншого заради перемоги над ним. Ментальні структури, що визначають вибір окремих стратегій у конфліктогенних ситуаціях, виступають як прототипне знання та стереотипні уявлення про конфронтаційне спілкування, у вигляді моделей «я вищий – ти нижчий», «я хороший – ти поганій». У результаті цього робиться вибір певної локальної стратегії конфронтації: домінування – дискримінація; вихваляння – дискредитація. Відповідно, можна виокремити такі субстратегії, як демонстрація влади та боротьба за владу, що включають у себе примус, захоплення простору, несхвалення та висловлення неповаги [5, 9].

На межі зіткнення окремих дискурсів, а з ними і соціальних, моральних та культурних норм, фреймів та прототипних уявлень, притаманних різним соціальним та етнічним групам,

десятилетия. В процессе изучения метонимических переносов выявлены общие и дифференциальные черты использования метонимии в текстах газетных статей на изучаемых языках.

Ключевые слова: метонимия, типы метонимического переноса, антономасия, коннотативные имена, ономастическая лексика.

SUMMARY

Mikhaleva K.I. Metonymy of Proper Names in modern German and Russian newspaper texts

The article focuses on the study and contrastive analysis of the metonymic transfer of proper names used in German and Russian newspapers of the last decade. The study of the metonymic transfers has made it possible to establish common and distinctive features of metonymy used in newspaper articles of specified languages.

Key words: metonymy, types of metonymic transfer, antonomasia, connotative name, onomastic vocabulary.

*K.O. Mixidenko
(Київ)*

УДК 81.0

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ)

У сучасному суспільстві, де постійно зростає роль швидкого та якісного обміну інформацією, зростає і роль комунікації та комунікативних технологій як інструменту впливу на адресата та досягнення власних цілей.

Починаючи з другої половини минулого століття інформація починає перетворюватися на інструмент, товар і навіть зброю. У таких умовах увагу науковців починає привертати здатність мови не лише певним чином передавати певну інформацію, але й здатність справляти певний ефект на співрозмовника залежно від використаних комунікативних стратегій і тактик – на передній план виходить прагматичний характер комунікації. Разом із підвищенням ролі комунікації у суспільстві, спираючись на постструктуралістські теорії, одним із центральних понять стає дискурс. Основоположними можна назвати праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Бенвеніст, Лакло, Леві-Строс, Красних, Муфф, Пешо, Сахарчук, Фролова, Фуко, Цой.

Будучи до цього синонімом таких понять, як «мова» та «текст», у рамках поняття дискурсу нині досліджуються мовні

30. Чинчлей К. Г. Типология категории посессивности / К. Г. Чинчлей. – Кишинев : Штиница, 1990. – 155 с.
31. Шарина С. И. Персональность и посессивность в эвенском языке / С. И. Шарина. – Новосибирск : Наука, 2001. – 94 с.
32. Юдакин А. П. Категория принадлежности в сравнительно-историческом аспекте / А. П. Юдакин // Известия Академии наук СССР, серия литературы и языка. – 1986. – Т. 45. – № 1. – С. 52-63.
33. Lyons J. Linguistics Semantics: an Introduction / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1995. – 376 pp.

АНОТАЦІЯ

Моргунова О.О. Поняття категорії посесивності. Основні напрямки її дослідження в сучасній лінгвістиці

У статті розглянуто основні аспекти аналізу категорії посесивності в сучасних лінгвістичних дослідженнях, уточнено поняття цієї категорії. Авторка звертає увагу на вираженість категорії посесивності мовними одиницями різних рівнів (морфологічними, лексико-граматичними, синтаксичними).

Ключові слова: посесивність, посесивний суб'єкт, посесивний об'єкт.

АННОТАЦИЯ

Моргунова О.А. Понятие категории посессивности. Основные направления ее исследования в современной лингвистике

В статье рассмотрены основные аспекты анализа категории посессивности в современных лингвистических исследованиях, уточнено понятие этой категории. Автор обращает внимание на выражение категории посессивности разноуровневыми языковыми единицами (морфологическими, лексико-грамматическими, синтаксическими).

Ключевые слова: посессивность, посессивный субъект, посессивный объект.

SUMMARY

Morgunova O.O. The Notion of the Category of Possessivity. The Main Tendencies in its Research in Modern Linguistics.

The article focuses on the main aspects in research of the category of possessivity in modern linguistics. The definition of this category has been specified. The author pays attention to the usage of language units of different levels while expressing this category (morphological, lexico-grammatical, syntactical).

Key words: possessivity, possessor, possessive object.

Г.М. Пасько
(Горлівка)

УДК 81'42

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЗАГАДКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Мовленнєвий жанр загадки (далі – МЖЗ) формують мовленнєві акти, іллокутивна сила яких не завжди виражена прямо, а тому для правильної інтерпретації адресатом вимагає залучення чинника фонових знань. Оскільки емпірично отримані фонові знання про світобудову, явища природи, людину є загальнолюдськими, вони допомагають виявити спільні для представників германських народностей концепти – «донорський матеріал» загадок як результат процесів споконвічного осмислення і впорядкування уявлень про явища навколишньої дійсності. Загалом розгляд паремій під кутом зору перспективного нині когнітивного напрямку лінгвістичної науки закономірно зумовив появу актуальної тенденції до виокремлення в структурі загадки концептосистем (див., наприклад, А. І. Мамедова, О. І. Тимченко, Н. В. Захарова), при цьому наукова новизна нашої розвідки полягає в дослідженні універсальних для германських мов концептів МЖЗ. **Метою** статті є простеження когнітивних засад аналізу МЖЗ у германських мовах. Реалізація мети передбачає вирішення **таких завдань**: 1) дефінувати поняття «концепт» у сучасній лінгвістичній літературі; 2) розглянути структурні концептуальні метафори; 3) охарактеризувати процеси метафоричної концептуалізації в структурі МЖЗ.

Отже, концепт – це глобальна одиниця мисленнєвої діяльності, квант структурованого знання (З. Д. Попова, І. А. Стернін) [10, с. 7], (А. П. Загнітко) [5, с. 34]; семантичне утворення, марковане лінгвокультурною специфікою, що певним чином характеризує носіїв етнокультури (В. А. Маслова) [9, с. 50]; «... інформаційна структура свідомості, ... певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання ... набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим» (О. О. Селіванова) [11, с. 292]; «... оперативна одиниця пам'яті й усієї картини світу (зокрема мовної); смисли, якими оперує людина в процесах мислення і які віддзеркалюють зміст досвіду і знань, результатів усієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних „квантів” знання» (Ф. С. Бацевич) [2, с. 90].

Безсумнівно, людина стандартно пізнає прояви світу (візуально, аудіально, чуттєво), типово мислить певними

3. Зайцева В.В. Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 // В.В. Зайцева; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.
4. Мацько Л.І. Риторика; навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
5. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен / Е.С. Отин. – 3-е изд., перераб. и доп. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 518 с.
6. Удинська А.Г. Метонімічні переноси на позначення людини в англійській і українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / А.Г. Удинська. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2007. – 20 с.
7. Щетинин Л.М. К вопросу о переходе собственных имен в нарицательные // Исследования по английской лексикологии. – М., 1961. – С. 269-298.
8. Щетинин Л.М. Слова, имена, вещи [Текст] / Л.М. Щетинин. – Изд-во Ростов. ун-та, 1966. – 222 с.
9. Barcelona Antonio. Metaphor and metonymy at the Crossroads : a Cognitive Perspective / Antonio Barcelona. – Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co., 2000. – 284 p.
10. Skrebnev Y.M. Fundamentals of English Stylistics / Y.M. Skrebnev. – М., 1994. – 285 p.

АНОТАЦІЯ

Міхальова К.І. Метонімія власних імен у сучасних німецьких та російських газетних текстах

Статтю присвячено дослідженню й зіставному аналізу іменників, переносні значення яких утворені в результаті метонімічного переносу власних імен у німецькій та російській мовах. У процесі вивчення метонімічних переносів виявлено спільні та диференційні риси використання метонімії власних імен у текстах газетних статей мовами, які досліджуються.

Ключові слова: метонімія, типи метонімічного переносу, антономасія, конотативні імена, ономастична лексика.

АННОТАЦІЯ

Михалёва К.И. Метонимия имен собственных в современных немецких и русских газетных текстах

Статья посвящена исследованию и сопоставительному анализу существительных, переносное значение которых основано на переносе имен собственных, которые встречаются в прессе на немецком и русском языках на протяжении последнего

Локальний	54 (40%)	65 (38,9%)	119 (39,4%)
Темпоральний	9 (6,7%)	13 (7,8%)	22 (7,3%)
Атрибутивний	5 (3,7%)	7 (4,2%)	12 (4%)
Всього	135 (100%)	167 (100%)	302 (100%)

Отже, метонімічні переноси власних імен реалізуються на підставі каузальної, темпоральної, локальної та атрибутивної метонімії, про що свідчать найтипівіші метонімічні моделі, вилучені з газетних текстів.

Загалом спільними для німецької і російської мов є висока продуктивність у газетному тексті каузального типу, представленого 149 одиницями (49,3%), який регулює відношення між суб'єктом і результатом його дії. Одним з поширених типів також є локальний тип метонімічних переносів, представлений 119 одиницями (22%). Частотність вживання локального типу метонімічного переносу обумовлена як загальномовними принципами виникнення асоціацій, так і характером газетної інформації, що стосується передусім назв країн, міст, закладів тощо. У межах темпорального типу метонімічних перенесень виділяється підтип, що відбиває зв'язки між суб'єктом і часом, цей тип представлено 22 одиницями (7,3%) у текстах газетних статей. Атрибутивний тип метонімічного переносу власних імен відображений 12 одиницями (4%).

Різниця представлена у моделях метонімічного переносу. В газетних текстах модель «діяч ® майстерність, що ним досягнута» та модель «мешканка території ® назва хвороби» каузального типу, модель «назва міста ® діагноз» локального типу та «об'єкт ® час його існування» темпорального представлені лише в російській мові, а модель «ім'я людини ® звичайні статистичні люди» – тільки в німецькій. Це обумовлено індивідуальним стилем авторів статей, які аналізуються, та мовними особливостями досліджуваних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блох М.Я. Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике [Текст] / М.Я. Блох, Т.Н. Семенова. – М. : Готика, 2001. – 196 с.
2. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур [Текст] / Д.И. Ермолович. – М.: Р. Валент, 2001. – 200 с.

логічними категоріями, обробляючи й впорядковуючи набуту інформацію, тому в результаті, як справедливо зазначає А. П. Загнітко, «концептам здебільшого властивий універсалізм» [5, с. 34]. Універсальні для англійської та німецької етнокультурної концепції мають у свою чергу універсальні форми метафоричної репрезентації в германських загадках. Метафорична концептуалізація як провідний механізм творення загадок постає своєрідною мовною кристалізацією тих життєво важливих понять, ціннісних векторів, що визначають мовнокультурне тло розвитку народу, метафора як «...зряддя мислення і пізнання світу...» разом «...відбиває фундаментальні культурні цінності, адже ґрунтується на культурно-національному світобаченні» [9, с. 91]. Метафора в основному виникає на ґрунті психологічних асоціацій за схожістю, що виникають у людей внаслідок емпіричного пізнання предметів і явищ навколишньої дійсності [14, с. 164]. Зокрема з позиції традиційної логіки, у процесі досвідного пізнання властивості окремих предметів – їхні «об'єктивні сторони» – перекаваліфікуються в ознаки, «...завдяки яким розпізнають предмет, відрізняючи його від інших предметів чи ототожнюючи з деякими з них на підставі виявлення спільних властивостей» [13, с. 19–20]. Таким чином, метафора може бути декодована лише a posteriori, адже, як твердять Дж. Лакоффа та М. Джонсон, «жодна метафора не може сприйматись і навіть не може бути адекватно представлена незалежно від її емпіричних підстав» [8, с. 402].

Концептуальна метафора (КМ) є результатом осмислення і впорядкування знань про реалії навколишнього світу через зіставлення їхніх визначальних ознак з характерними ознаками інших об'єктів на ґрунті їхньої схожості. За І. Б. Штерн, КМ є зряддям формування нових ментальних категорій, утворення нових концептуальних систем, породження нового знання [15, с. 219]. Як справедливо стверджує З. Ковечез, КМ складаються з домена-джерела 'source domain', цільового домена 'target domain', між якими існує набір зв'язків – 'set of mappings' [16, с. 15]. Подібний погляд постулює А. М. Баранов, який зазначає, що механізм когнітивної метафоризації є близьким до моделі міркування за аналогією, що має в основі передачу знань між двома концептуальними полями (domains): джерелом (source) чи базою (base) та метою (target), при цьому для аналізу їхньої структури вчений застосовує метамову фреймів та сценаріїв (див. за: [4, с. 224–225]). Наслідуючи Дж. Лакоффа і М. Джонсона, З. Ковечез поділяє концептуальні метафори за когнітивною функцією на три типи: 1) структурні; 2) орієнтаційні; 3) онтологічні. Згідно з його розумінням, структурні метафори

позначають чи то «картують» 'map' структуру домена-джерела на структуру цілі 'targets', що дозволяє мовцям розуміти один домен у термінах іншого. Орієнтаційні метафори мають оцінну маркованість, а онтологічні метафори, фундаментальні за своєю сутністю, не багато додають до розуміння цільових концептів, що часто слугує базою структурних метафор [16, с. 39–40].

Об'єктом нашої уваги постають саме структурні КМ, в яких перенесення ґрунтується на зіставленні певних ознак цільових концептів-відгадок 'target concepts', декодування яких є кінцевою метою цього жанру мовлення, з ознаками концептів-ресурсів 'source concepts', які є своєрідним джерелом, донорською зоною, що «...постачає власні знаки на позначення іншої предметної сфери (реципієнтної), де вони стають метафоричними найменуваннями» [11, с. 143]. Незважаючи на загальноприйнятту в лінгвістиці думку, що об'єктом метафоричної концептуалізації традиційно постають лише абстрактні поняття, ми маємо всі підстави з великою вірогідністю стверджувати, що саме КМ є домінуючим організувальним когнітивним механізмом МЖЗ, основними донорськими концептами якого частіше виступають концепти матеріальної, ніж ідеальної природи.

Концепти-ресурси МЖЗ входять до таких доменів, як природа, людина, рослинний світ, тваринний світ, побут тощо, адже людина запозичує для метафоризації лише той мовно маніфестований досвід у вигляді знань, що відбиває характеристики або самого антропоцентра, або його природно-матеріального оточення. Таким чином, оскільки «формування концептів загальнолюдського характеру обумовлено практичними або наочно-досвідними знаннями про предмети» [14, с. 163], можна простежити спільні універсальні тенденції в метафоричній концептуалізації відгадок германських загадок.

Як відомо, механізм творення метафори передбачає ототожнення двох різних предметів, що є конститuentами різних логічних класів на ґрунті загальних ознак і властивостей [9, с. 89]. З. Ковечез зазначає, що КМ охоплюють два концепти і формально виглядають як $A \in B$, тобто концепт А розуміється через концепт В [16, с. 39]. Варто згадати, що аналогічність в основі метафори відмічав ще Арістотель. Античний філософ стверджував, що метафора – це «...перенесення слова із зміною значення з роду на вид, або з виду на вид, або з виду на рід, або за аналогією» [1, с. 51]. Отже, механізм метафоричної концептуалізації в загадках умовно ототожнює два концепти, що входять до різних, несумісних, на перший погляд, доменів. Концепти в загадках впорядковані у фрейми, що є дуже зручно для когнітивного аналізу, адже, як зазначає І. Б. Штерн, мова фреймів дає можливість формального

(20) рос.: При Петре Алексеевиче Романове население уменьшилось на два миллиона человек – это факт! [МН, 21.08.2011];

(21) Путин стал авторитетом на Западе, да и в мире в целом. Он предотвратил курс уничтожения и разрушения России, выйдя на курс развития и выхода из десятилетнего угнетения и обнищания российского народа во времена Горбачёва и Ельцина [КП, 01.10.2012].

У прикладах (19) – (21) *Werner Faymann, Петр Алексеевич Романов, Горбачёв та Ельцин* 'прізвища перших облич' переносяться на час їх політичної діяльності відповідно.

Така темпоральна метонімічна модель продуктивна також і щодо топонімів типу **об'єкт ® час його існування, але тільки в російській мові**.

(22) рос.: Как вершили суд во времена Сечи [Сегодня, 08.09.2011].

Речення (22) демонструє перенос назви об'єкта на час його існування.

Стандартні контексти, у яких виокремлюється названий тип переносу, включає лексеми з темпоральною семантикою *во времена, при* та інші.

Атрибутивний тип метонімічних переносів власних назв представлено моделлю:

• **«ім'я ® характерна ознака, особливість творчості носія імені»**

(23) нім.: *Die Alten Väter bauen mit ihren altersfleckigen Händen Sandburgen im Stile des Architekten Benisch* [DW, 17.08.2011];

(24) рос.: Во Львове в воскресенье, 11 декабря, открылся первый в Европе клуб-ресторан «Три метлы» в стиле Гарри Поттера [МР, 12.12.2011].

У прикладах (23) – (24) *des Architekten Benisch* 'архітектор Гюнтер Беніш', *Гарри Поттер* 'герой бестселлера' переноситься на особливість його робіт та стиль, присутній у книзі, відповідно.

Таблиця 1

Типи метонімічних вживань власних назв у текстах газетних статей німецькою та російською мовами

Тип метонімічних переносів	Німецька мова	Російська мова	РАЗОМ
	Кількість (од.,%)	Кількість (од.,%)	
Казуальний	67 (49,6%)	82 (49,1%)	149 (49,3%)

Найбільш продуктивними випадками вживання метонімічних перенесень локального типу є наступні моделі:

- «територія ® мешканці цієї території»

(12) нім.: *Auch Italien hat am Dienstag seinen Botschafter in Syrien, Achille Amerio, zu Konsultationen nach Rom zurückgerufen* [Das Spiegel, 07.02.2012];

(13) рос.: Пока Европа мерзнет, Украина и РФ выясняют «газовые» отношения [Сегодня, 07.02.2012].

У прикладі (12) *Italien* слід розуміти як *людей*, які є мешканцями держави. У прикладі (13) *Європа* відображає *мешканців, Україна та РФ – уряд*.

- «назва країни/міста ® група людей (науковці цієї країни/міста, публічні особи, державні діячі/активісти)»

(14) нім.: *Charkow erwartet moskautreue Aktivisten Verstärkung aus anderen Städten* [Focus, 07.04.2014].

(15) укр.: *Москва и Вашингтон проводят переговоры по Украине без посредников, пытаются найти компромисс* [Российская газета, 06.04.2014].

У прикладі (14) *Charkow* «назва міста» переноситься на групу людей, а саме – активістів. Приклад (15) відображає перенос з назви міста на політичних діячів.

- «назва країни/міста ® національна спортивна команда»

(16) англ.: *Der VfL Wolfsburg ging gegen Dortmund in Führung* [Spiegel, 17.03.2014];

(17) рос.: «Ростов» в этом сезоне показал, что может удивить в любом матче [Голос України, 02.06.2012].

У прикладі (16) місто *Dortmund* використовується замість назви футбольної команди, у прикладі (17) назва міста *Ростов* переноситься на назву команди цього міста.

Модель «назва міста ® діагноз» виділено лише в російській мові:

(18) рос.: На все один диагноз – Чернобыль [День, 25.04.2013].

Автор статті використовує назву **Чернобыль**, щоб підкреслити, що наслідки Чорнобильської катастрофи на здоров'я людей – багатогранні і пов'язані як із прямим впливом іонізуючої радіації, так і з іншими негативними чинниками аварії. Загальноновизнаним ефектом опромінення є онкологічні захворювання. Отже, під *Чернобилем* мають на увазі *онкологічні захворювання*.

Темпоральний тип метонімічних переносів в основному реалізується за певними моделями, найтиповішою з яких є модель «суб'єкт ® час»:

- «ім'я ® період життя й діяльності»:

(19) нім.: *Am 2. Dezember 2008 wurde die Bundesregierung unter Werner Faymann angelobt* [Die Welt, 02.12.2011];

опису процесів метафоризації як операцій над знаннями, виходячи при цьому за межі власне мовного значення [15, с. 225].

Фрейм – це один зі способів представлення стереотипної ситуації (М. Мінський), організація уявлень, що зберігаються в пам'яті людини і/або комп'ютера плюс організація процесів обробки і логічного виводу, структура даних для представлення стереотипних ситуацій (О. С. Кубрякова) [6, с. 187]. В основі концептуальної метафори, за С. А. Жаботинською, покладено субфрейм подібності компаративного базисного фрейму – ДЕЩО–референт є нібито як ДЕЩО–корелят [3], наприклад, КМ СТИЛ є нібито як ЧОТИРИ БРАТИ: англ. *We are four brothers living under one roof. Do you know us? (The legs of a table) 'Ми чотири брати, що живуть під одним дахом. Ти знаєш нас? (Ніжки стола)'* (1, с. 12); нім. *Aufrecht stehn vier Brüderlein unterm Dach tagaus, tagein (Der Tisch) 'Прямо стоять чотири братики під одним дахом кожен день (Стіл)'* (2, с. 166); КМ ЛИСИЦЯ є нібито як ІСТОТА, що лічить/краде свійську птицю: англ. *There came a poultry-maid In a red coat To count the poultry (Fox) 'Прийшла пташниця в рудій одежині, щоб перелічити свійську птицю (Лисиця)'* (1, с. 30); нім. *Nun rate mal, nun rate mal: Ist rank und schlank von Wuchs. Trägt roten Rock und roten Schwanz, gestohlen hat's schon manche Gans. Ich glaub', das ist der (Fuchs) 'Відгадай, відгадай: струнка й невеличка на зріст. Носить червону спідницю й має рудий хвіст, вквала вже багато гусей. Я думаю, що це ... (Лисиця)'* (2, с. 72). Іншими словами, у поданих прикладах відгадка (концептуальний референт) є нібито як «зміст» дескриптивної частини загадки (концептуальний корелят). У процесі компаративного зіставлення двох концептів МЖЗ відбувається перехресне картування – проєкція характерних ядерних рис концептуального референта на концептуальний корелят на підставі емпірично виокремлених спільних семантичних ознак [3, с. 3–4]. Аналоговий механізм когнітивної метафори є багатовекторним, адже концепти-кореляти зіставляються з концептами-референтами за найрізноманітнішими функціями та ознаками. Так, наприклад, С. Г. Лагутін виокремлює шість типів утворення метафоричних загадок, в яких предмети (образи) зіставляються наступним чином: 1) на основі їхньої загальної зовнішньої схожості; 2) за кольором; 3) зближуються на основі ознак їхньої внутрішньої організації; 4) порівнюються за їхньою функцією, роллю в побутовому житті народу; 5) за особливостями їхнього руху, співвідношенням рухомого і нерухомого; 6) можуть зближуватися на підставі деяких однакових рис і ознак у їхній поведінці [7, с. 98–99]. Так, характерні риси артефакту

– стола (ніжки) спроектовано на антропоцентри (чотири ноги чотирьох людей) на основі загальної зовнішньої схожості, а риси тварини (лисиця) перенесено на людину за кольором та роллю в побутовому житті. Таким чином, когнітивна семантична структура МЖЗ в англійській та німецькій мовах характеризується двома способами представлення загадуваних у дескриптивних частинах паремій базових концептів – метафорично через КМ та метонімічно через базові фрейми, що зумовлює важливість теоретичного огляду цих когнітивних категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Античні поетики. Арістотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Гораций. Про поетичне мистецтво / [упоряд. М. Борецький, В. Зварич]. – К. : Грамота, 2007. – 168 с. (Серія «Бібліотека античної літератури»).
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. – (Словники України).
3. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора : процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики : зб. наук. праць за матеріалами VII Міжнар. наук. конф. – Черкаси : Ант, 2011. – С. 3–6.
4. Жаботинская С. А. Концепт/домен : матрична и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – № 128. – Т. 1. – 2009. – С. 254–259.
5. Загнітко А. П. Сучасні типології концептів : когнітивний, лінгвокультурологічний, прагматичний аспекти / А. П. Загнітко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. – Вип.11. – С. 33–46.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : МГУ, 1996. – 243 с.
7. Лагутин В. И. Прагмалингвистический аспект исследования вопросительных предложений / В. И. Лагутин // Структурно-семантические и прикладные исследования. Романо-германская филология: сб. науч. тр. – Кишинев : Штиинца, 1990. – С. 87–91.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры : сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
9. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.

Звертає на себе увагу відсутність у текстах німецьких газет прикладів даної моделі.

- **«ім'я засновника ® компанія»**

(4) нім.: *In der Friedrich-Naumann für die Freiheit fördernde ich junge Menschen. Ich bin Vorsitzende der Gemeindeleitung des Berliner Doms...* [DW, 17.11.2011];

(5) рос.: ее дочь Аллегра, единственная наследница Версаче, готовится принять активное участие в делах компании [МН, 19.05.2011].

Приклади (4) та (5) демонструють метонімічний перенос *Friedrich-Naumann* ‘німецький політичний діяч’ → ‘його фонд’, *Verсаче* ‘прізвище модельєра’ → ‘модельне агенство’.

- **«ім'я ® герой ® актор, що виконав цю роль»**

(6) нім.: *Terminator in Kitzbühel* [DW, 18.12.2013];

(7) рос.: Терминатор вернулся, как и обещал [Вести, 23.01.2013].

У прикладах (6) та (7) *Terminator*, Терминатор ‘герой кінострічки’ переноситься на актора, що виконував цю роль.

- **«мешканка території ® назва хвороби»**

(8) рос.: Эффективных средств борьбы с испанкой не было, и инфицированные сильно страдали [Интерфакс, 11.03.2013].

У прикладі (8) під *испанкой* розуміється не мешканка Іспанії, а хвороба – грип. Свою назву грип придбав через те, що Іспанія першою оголосила про спалах цієї хвороби. Таких переносів в німецькій мові не виявлено, у статтях використовуються або латинські назви, або повні: *Spanische Grippe* ‘іспанський грип’.

- **«прізвище винахідника ® назва хвороби»**

(9) нім.: *Unheilbare Parkinson droht in Deutschland zu einer Volkskrankheit zu werden* [Focus, 09.04.2013];

(10) рос.: Поскольку некоторые симптомы Бехтерева очень схожи... [Медицинский вестник, 12.07.2012].

Ця модель є частотною як у російській, так і німецькій мовах. З прикладу (9) очевидним є перенос з прізвища британського лікаря і автора «Есе про тремтячий параліч» Джеймса Паркінсона, чия праця не була належним чином оцінена за життя. Французький невролог Жан Шарко запропонував назвати цю хворобу його ім'ям. Приклад (10) відображає перенос прізвища відомого російського невропатолога Володимира Бехтерева на назву захворювання, яке він виділив.

- **«ім'я людини ® звичайні статистичні люди»**

(11) нім.: *Die großen Hansen kritisieren die offenen Grenzen* [Heute, 25.03.2014].

У прикладі (11) під власною назвою *Hanse* розуміються середньостатистичні мешканці Німеччини.

об'єктів [8; 3; 5], локальні метонімічні переноси, обумовлені просторовим зв'язком між поняттями суміжних об'єктів, темпоральні, засновані на часовому зв'язку між поняттями суміжних об'єктів, атрибутивні, зумовлені асоціацією понять ознаки і суб'єкта або об'єкта, що володіє ознакою [6; 3; 9].

Говорячи про специфіку ономастичної лексики, неможливо не сказати про те, що навколо кожного власного імені утворюється багато різних асоціацій. Знання, які є спільними для всіх членів суспільства і пов'язані з тим чи іншим об'єктом, найменованим власною назвою, зараховуються до так званого соціального лексичного фону, фонові знання якого є більш-менш однаковими для всіх людей. Індивідуальний лексичний фон залежить від соціального статусу, віку, досвіду конкретної людини, що вживає ту чи іншу власну назву. Комунікація здійсниться тоді, коли інформація, що входить до складу лексичного фону власної назви, буде однаковою як для того, хто говорить, так і для того, хто слухає [3; 9].

У газетних текстах однакові фонові ознаки повідомляє контекстний, опозиційний лексичний фон, що базується навколо вже згаданої власної назви в кожному конкретному тексті. Саме завдяки контекстному лексичному фону газети без обмежень використовують ономастичну лексику. Кількість інформації, що пов'язана із денотатом власної назви, збільшується, розширюючи конкретний лексичний фон назви.

В основі казуального метонімічного типу переносу лежать причинно-наслідкові зв'язки. Вони є універсальними в мові, оскільки визначаються причинними зв'язками в об'єктивно існуючому світі.

У межах цього типу в газетному тексті найчастотнішими можна вважати такі моделі:

- **«ім'я автора ® його твір»**

(1) нім.: Paul Potts, 37, ein Star – in Deutschland vor allem dank der deutschen Telekom, die aus der Lebensgeschichte des Briten instinktsicher einen tief bewegenden Werbespot gemacht hat... singt heute Puccini [Das Spiegel, 12.06.2010];

(2) рос.: Чехов в Париже [МН, 02.02.2012].

У прикладах (1) – (2) під Puccini 'італійський композитор' розуміється арія Nessun Dorma із його опери «Турандот», яка була виконана Полом Поттсом, про що йдеться у тексті статті, Чехов 'російський письменник' використовується замість переліку його п'єс.

- **«діяч ® майстерність, що ним досягнута»**

(3) рос.: Перу Алана Купермана **принадлежит** много аналитических материалов, которые публиковались в New York Times [Сегодня, 20.12.2010].

10. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Т. 1. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 7–10.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 844 с.
12. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М. : Яз. слав. культур, 2007. – 248 с.
13. Тофтун М. Г. Логіка : підручник, / М. Г. Тофтун. – [2-ге вид., допов.] – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 400 с.
14. Чарыкова О. Н. Метафора в национальной концептосфере / О. Н. Чарыкова // Новое в когнитивной лингвистике : материалы I Междунар. науч. конф. «Изменяющаяся Россия : новые парадигмы и новые решения в лингвистике». – Кемерово : Полиграфкомбинат, 2006. – С. 163–168. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 8).
15. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопед. слов. для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
16. Kövecses Z. Metaphor : a practical introduction / Z. Kövecses. – Oxford University Press, 2002. – 285 p.

ДЖЕРЕЛА

1. Соловьева Т. А. 300 загадок на английском языке для школьников / Т. А. Соловьева. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во Министерства Просвещения РСФСР, 1963. – 48 с.
2. Heinrich K. Kinder, kommt und ratet : Rätselsammlung für d. Schulhort / K. Heinrich. [III.: Wolfgang Würfel]. – 4. Aufl. – Berlin : Volk u. Wissen, 1989. – 206 S. : III.

АНОТАЦІЯ

Пасько Г.М. Теоретичні засади когнітивного аналізу мовленнєвого жанру загадки в англійській та німецькій мовах

Простежено теоретичні засади когнітивного аналізу мовленнєвого жанру загадки в германських мовах. Дефіновано поняття «концепт» у сучасній лінгвістичній літературі, розглянуто структурні концептуальні метафори, охарактеризовано процеси метафоричної концептуалізації в структурі мовленнєвого жанру загадки.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, концепт, концептуальна метафора, фрейм.

АННОТАЦІЯ

Пасько А.М. Теоретические основания когнитивного анализа речевого жанра загадки в английском и немецком языках

Рассмотрены теоретические основания когнитивного анализа речевого жанра загадки в германских языках. Определено понятие «концепт» в современной лингвистической литературе, рассмотрены структурные концептуальные метафоры, охарактеризованы процессы метафорической концептуализации в структуре речевого жанра загадки.

Ключевые слова: речевой жанр, концепт, концептуальная метафора, фрейм.

SUMMARY

Pasko H.M. Theoretical basis of the cognitive analysis of the genre of speech of riddle in English and German languages

Theoretical basis of the cognitive analysis of the genre of speech of riddle in Germanic languages is considered. The notion "concept" in the modern linguistics is determined, the structural cognitive metaphors are considered, the process of metaphorical conceptualization in the structure of the genre of speech of riddle are characterized.

Key words: genre of speech, concept, conceptual metaphor, frame.

*Л.І. Пац
(Горлівка)*

УДК 81'367.5 + 811.161.2

**НАДДОВГЕ РЕЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО
ТЕКСТУ**

Художній прозовий текст є тим системним утворенням, що вміщує матеріал для аналізу різностатусних мовних одиниць – від фонетичного рівня до рівня синтаксису. При цьому в сучасних лінгвістичних студіях не знаходимо викінченого опису наддовгих речень, які позиційно є проміжною ланкою між складним реченням і текстом, що й визначає актуальність нашого дослідження. Ми маємо на меті з'ясувати статус конструкцій, що ми їх позначаємо терміном наддовге речення, речення-мікротекст, проаналізувати синтаксичні зв'язки та засоби їх реалізації в межах таких конструкцій, їхнє функціональне навантаження і стилістичну відзначеність.

Задля розв'язання поставленого завдання окреслимо співмірність таких понять, як складне речення і текст. Складне речення – це поліпредикативне утворення, що характеризується

його невід'ємний компонент. Лінгвісти, які ведуть дослідження в галузі ономастики, торкаються питання про використання відомих імен власних в якості вторинної номінації. До основних засобів формування змісту вторинних найменувань власних назв відносять порівняння (Д. І. Єрмолович [2]), метафору (Т.Н. Семенова [1]), метонімію (В.В. Зайцева [3], А.Г. Удинська [6]) і антономасію (Л.М. Щетинін [7; 8]).

Основні стилістичні прийоми використання онімів в газетному тексті засновані на антономасії. У роботі антономасія розглядається як вид метонімії. Загальним терміном «антономасія» називається особливе використання власних імен: перехід власних імен в загальні (*Дон Жуан*), або заміна власного імені назвою пов'язаного з даною особою події або предмета. За визначенням Є. С. Отіна, «власні імена, що використовуються у «переносному» значенні, чи які мали таку властивість в минулому» є конотативними власними іменами [5, с. 17]. У статті за основу береться термін «антономасія».

Актуальність дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день розуміння антономасії, що являє собою складне й багатогранне явище, зводилося лише до опису її лише як стилістичного прийому. Традиційно антономасія розглядалася як вживання власного імені замість загального [4]. У цьому зв'язку надзвичайно важливим представляється розгляд антономасії в більш широкому ключі – як процес й результат номінативної діяльності людини. Така позиція дозволяє більш глибоко вивчати явище антономасії з погляду як мовлення, так і мови.

Метою статті є розгляд антономасії як засобу мовної номінації і відображення особливостей метонімічних переносів власних імен у текстах сучасної преси німецькою та російською мовами. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- визначити поняття антономасії як явища мови і мовлення;
- виділити типи та моделі антономасії;
- виявити спільні і диференційні риси використання антономасії в німецькій та російській мовах.

Матеріал дослідження було дібрано шляхом суцільної вибірки з друкованих джерел, зокрема періодичних газет, німецькою та російською мовами. Обсяг вибірки становить 302 одиниці у зіставлених мовах: в російській – 167 одиниць та в німецькій – 135 одиниць.

В основу класифікації метонімічних переносів входять екстралінгвальні фактори. У результаті виділяються наступні типи метонімічних переносів: каузальні – метонімічні переноси з причинно-наслідковим зв'язком між поняттями суміжних

зміни власних особових назв, відзначено особливості входження іншомовної антрополоксеми в український ономастикон.

Ключові слова: адаптація, антропонім, власні особові назви, консонантизм, ономастика, варіант, антрополоксема, апелятив.

АННОТАЦІЯ

Корзун Е.В. Особенности фонетической адаптации собственных личных наименований Украины XVII-XVIII ст

В статье рассматриваются особенности фонетической адаптации собственных личных наименований XVII-XVIII ст., определены основные пути заимствования собственных личных наименований, осуществлен анализ вариантных особенностей антропонимических моделей в украинском языке в эпоху формирования украинской нации, описаны фонетические изменения собственных личных наименований, отмечены особенности вхождения иностранной антрополоксеммы в украинский ономастикон.

Ключевые слова: адаптация, антропоним, собственные личные наименования, консонантизм, ономастика, вариант, антрополоксема, аппелятив.

SUMMARY

Korzun E.V. The Phonetic Adaptation Features of the Ukrainian Proper Names of the XVII-XVIII century

The article deals with the features of phonetic adaptation of the Ukrainian proper names of the XVII-XVIII century. The author defines the main sources of the borrowings of the Ukrainian proper names, the phonetic analysis of the variant features of the anthroponymic models in the Ukrainian language, the phonetic changes of the Ukrainian proper names are embodied. The features of the foreign anthropolexem appearing in the Ukrainian onomasticon are investigated.

Key words: adaptation, anthroponim, name, consonants, onomastics, variant, proper name, anthropolexem.

*К.І. Міхальова
(Макіївка)*

УДК 81'373.612.2

МЕТОНІМІЯ ВЛАСНИХ ІМЕН У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ

Постановка наукової проблеми та її значення.
Ономастична лексика функціонує в публіцистичному тексті як

рядом ознак: “1) до його структури входить кілька конструктивно викінчених одиниць; 2) співвідношення між конструктивними одиницями складного речення характеризуються власними закономірностями, що зумовлюють втрату ними повної власної самостійності і витворення цілісної семантики складного речення, що не дорівнює сумі складників” [2, с.326]. Під текстом же розуміють витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об’єктивованій у вигляді писемного документа, який складається із заголовка й ряду особливих одиниць (надфразних едностей), об’єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного та стилістичного зв’язків [1, с.18]. Складне речення в ієрархії мовних одиниць посідає нижчу позицію стосовно тексту; при цьому нам видається правомірним на осі складне речення – текст розташувати речення-мікротекст, що посідатиме проміжну позицію, виявляючи водночас ознаки як складного речення, так і тексту.

Співмірність наддовгого речення (речення-мікротексту) зі складним реченням – багатокомпонентною синтаксичною конструкцією виявляється у таких спільних ознаках цих утворень:

1) наявність кількох монопредикативних утворень, що лише формально нагадують просте речення, оскільки позбавлені повноправної смислової самостійності;

2) використання різного типу реченневотвірних синтаксичних зв’язків;

3) наявність рівнорядних чи нерівнорядних смислових відношень у межах конструкції;

4) семантична цілісність поліпредикативного утворення, що не є механічною сумою змістів монопредикативних частин.

Порівняємо складне речення і речення-мікротекст задля визначення їхньої співмірності в плані вияву окреслених нами ознак. Складне речення: *Я бачив угорі кілька прийдливих зірок, безмежну темряву, в якій, наче курява, плавало місячне проміння, гострий запах озимини й зволоженої землі діткнувся ніздрів, – і проста думка, що я живу на цьому світі, що все це бачу і відчуваю, що здатен розуміти й осмислювати, ця думка примусила мене затремтїти від зворушення (Є. Гуцало).* Наддовге речення: *Вони [сходи – Л.П.] були крихкими і злопам’ятними: зберігали на собі спогади про мільйони найрізноманітніших кроків: радісних і відчайдушних, знервованих і непевних; вони пам’ятали розтоптані недокурки і поміжслівну слину, пам’ятали серенади і жбурляння посуду, вони несли на собі тягар стїн, проточених духом дитячого підліткового бунтівництва; тонкі, припорошені роками криз, сходи володіли таємницями юнацьких поцілунків і гіркотою розлучень, відали сімейними чварами та п’яничими*

зигзагами; кожний марш мав свою пригоду або й дві, три пригоди, розпачливо-дріб'язкові, якими не переобтяжуються непричетні, як не переймаються вони землетрусами чи потягозрейкосходженнями, автокатастрофами і епідеміями: їх лише драгуватиме невчасно-тимчасовий шум, що майже незмінно, як вірний пес хазяїна, супроводжує більшість найнікчемніших подій; і тільки мертві сходи, бездушні залізобетонні згини сприймають тавро крові і крапель червоного вина, а згодом очищуються потоками гіркої хлорованої води, яка поволі стікатиме донизу, невдовзі чорніючи та запікаючись під променями викрученої жарівки (О. Криштопа).

Наддовге речення виявляє співмірність зі складною синтаксичною конструкцією з різними видами синтаксичного зв'язку за такими ознаками:

1) прості частини, що на формально-семантичному рівні нагадують монопредикативні речення, в обох наведених прикладах не є самодостатніми в плані змісту: це лише фрагменти інформації, які у своїй сукупності витворюють викінчений завершений зміст, що не є механічним поєднанням таких фрагментів;

2) і у складному, і в наддовгому реченнях представлено сурядний, підрядний та безсполучниковий внутрішньореченнєві зв'язки, що визначають наявність як рівнорядних, так і нерівнорядних смислових відношень між монопредикативними одиницями.

При цьому варто відзначити, що смислова залежність таких одиниць у складному реченні є відчутнішою, тоді як у наддовгому реченні можна виділити відносно самостійні інформаційні фрагменти, які досить легко трансформувати в декілька поліпредикативних утворень, формально відділюваних одне від одного крапкою, що сигналізує про кінець реченнєвої синтагми.

Наявні в наддовгому реченні синтаксичні зв'язки також засвідчують статус цієї конструкції як міжпозиційної на шкалі складне речення – текст. З-поміж внутрішньореченнєвих синтаксичних зв'язків у наведеному прикладі найпродуктивнішим постає безсполучниковий із рівнорядними частинами; підрядний репрезентований підрядними означальними та однією підрядною обставинною частиною; сурядним зв'язком приєднано лише одну частину з обмежувальними смисловими відношеннями.

Попри зазначене, наддовге речення більше тяжіє до тексту, про що свідчить наявність одиниць, які зазвичай постають засобами текстової зв'язності в межах надфразної єдності. Порівняймо наведене нами наддовге речення із текстовим фрагментом – надфразною єдністю: *Господі, думала вона, чи*

2. Белей Л. До питання про християнізацію іменника українців // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 37. – С. 5-8.
3. Демчук М.О. Роль християнства у запровадженні особових власних імен та пов'язані з ними народні вірування // Народознавчі зошити. – 2003. – № 12. – С. 98-102.
4. Літописець или описание краткое знатнейшихъ действий и случаевъ, что въ которомъ году діялось въ Украины малороссійской обоихъ сторонъ Дніпра и кто именно когда Гетманомъ былъ козацкимъ (1506–1737) / Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – К., 1888. – С. 1-69.
5. Никонов В.А. Русская адаптация иноязычных личных имен / В.А. Никонов // Ономастика. – М.: Наука, 1969. – С. 54-75.
6. Переписні книги (1666 р.) / Всеукр. АН УССР; Археографічна комісія; [пригот. до друк. і зред. Романовський В.О.]. – К.: Наук. думка, 1933. – 47 с.
7. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / [упорядкув., ст., пер., і прим. О.В. Тодійчук; редкол.: Ф.П. Шевченко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1995. – 592 с.
8. Сухомлин І.Д. Діалектно-територіальна лексика як джерело творення українських прізвищ Середньої Наддніпрянщини / І.Д. Сухомлин // Народні говори Наддніпрянщини. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1969. – С. 9-121.
9. Чучка П.П. Антропонимия Закарпаття: Автореф. дисс. ... док. филол. наук / Киевский государственный университет им. Т.Г. Шевченко. – К., 1970. – 42 с.
10. Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 592-620.
11. Чучка П.П. Патроніми та їх місце в лексичній системі мови / П.П. Чучка // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 49–56.
12. Шевцова В.О. Варіанти власних імен / В.О. Шевцова // Питання східнослов'янської лексикографії XI-XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 118–120.

АНОТАЦІЯ

Корзун О.В. Особливості фонетичної адаптації власних особових назв України XVII-XVIII ст

У статті розглянуто особливості фонетичної адаптації власних особових назв XVII-XVIII ст., зроблено спробу визначити основні шляхи запозичення власних особових назв, проаналізовано варіантні особливості антропонімічних моделей в українській мові в епоху формування української нації, окреслено фонетичні

[вф] > [ф], [хв], [х]: *Влифера, Влихвира, Євфимий Томков, Ефімий Шотакъ – Елевферій; Юхимъ Хоменько – Ювхима Паньфиловича;*

[нст] > [ст]: *Константинъ Верещаки – Василя Костенко, Мелентий Костюченко;*

[кг] > [г]: *Кгаврило Босый – Гаврило Алекса; Кгнат Грыцукъ – Ігнат Варакса; Кгоръдей Штанко – Горъдей Кропивенский* [1, 4, 6, 7].

Церковно-християнські імена в процесі адаптації на українському мовному ґрунті зазнали якісних і кількісних звукових змін, які відбувалися під впливом живого розмовного мовлення і були зумовлені дією фонетичних законів української мови. Досліджуваний антропонімійний матеріал засвідчує, що варіантність церковно-християнських імен є результатом взаємодії живого розмовно-побутового мовлення з офіційно-церковним, традиційним усним і писемним. Суттєва перевага народних розмовних форм імен над офіційними церковно-християнськими є ще одним доказом проникнення народної мови в писемні пам'ятки.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз канонічних власних особових імен дозволяє зробити висновок, що в писемних пам'ятках української мови XVII-XVIII століть канонічні власні особові імена виступають переважно в адаптованій звуковій формі. Фонетичні зміни відбувалися не лише у власних особових іменах при їх адаптації, а й у похідних від адаптованих форм утвореннях – прізвиських, прізвищевих назвах, іменах по батькові. Отже, проаналізований матеріал засвідчує протікання процесу адаптації запозичених імен на українському мовному ґрунті.

Формування українських антропонімів іншомовного походження – це результат довготривалих та інтенсивних, соціально значущих мовних контактів, який тісно переплітається з історією народів та етносів, що контактували в той час з Україною.

Видається перспективним детальніше ознайомлення в майбутньому із кожним з таких імен: історією його виникнення, походження, семантикою, динамікою поширеності протягом XVII-XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты Греческого Нѣжинского Братства, списанные и изданные Проф. А.А. Оедотовымъ-Чеховскимъ / [сост. Оедотовъ-Чеховский А.А.; типографія Керерь Е.Т., Большая Владимирская улица, домъ Сътовой]. – Київ, 1884. – 67 с.

*бачив той паризький шкрябун хоч раз у житті справжнього гасконця? Принаймні, той був зовсім миршавий і вживав у фехтуванні підступний прийомчик, зненацька перекидаючи шпагу з правої руки до лівої. А як він домагався її! А ненажерато-товстун із завжди спитнілими долонями! Хіба він міг перемогти хоча б одного гвардійця? Та щоб робив цей лантух, якби не потаємний, захисний жилет, якого пошла йому підстаркувата коханка! А витончений горе-аристократ, носій трьох титулів і власних напівзруйнованих замків... Та він мився раз на два роки! А коли побачив, як часто це робить вона, поквапився оголосити її відьмою, адже звук торкатися лише масних тілес своїх селянок (І. Роздобудько). Як бачимо, і в межах надфразної єдності, і в наддовгому реченні виявляються тотожні засоби текстової зв'язності. Такими, зокрема, в обох прикладах постають: 1) заміщувально-вказівні лексеми: *вони, їх* (наддовге речення); *той, він* (надфразна єдність); 2) лексичні повтори на рівні окремих лексем: *пам'ятали, сходи, пригоди* (наддовге речення); *гасконець* (складне синтаксичне ціле); 3) синонімічні ряди, що в наддовгому реченні функціонують як у межах простої частини – *сімейні чвари та п'яничі зигзаги, землетруси та потягорейкосходження*, так і в різних монопредикативних одиницях – [*сходи – Л.П.*] *зберігали на собі спогади, володіли таємницями, відали чварами*, а у складному синтаксичному цілому виявляються в різних, іноді віддалених, реченнях: *ненажера-товстун, лантух, горе-аристократ, шкрябун*. Причому, емоційна відзначеність обох наведених фрагментів посиляється не лише за рахунок конотативних сем у структурі лексичного значення наведених слів-синонімів, а й за рахунок контекстуальної синонімії. З-поміж інших засобів текстової зв'язності в наддовгому реченні виявляється контекстуальна антонімія – *юнацькі поцілунки і гіркота розлучень*, а в надфразній єдності формальним засобом поєднання окремих речень у мікротекст постають сурядні сполучники *а, та*, вставне слово *принаймні*, а серед речень, що формують складне синтаксичне ціле, переважають окличні та питальні. Наведені нами засоби когезії засвідчують зближення аналізованої конструкції з текстом, де зв'язність і цілісність забезпечується смисловою співвіднесеністю частин та логікою викладу, особливою організацією різнорівневих мовних засобів з урахуванням їхнього функціонально-стилістичного навантаження, комунікативною спрямованістю та структуруванням тексту [3, с.186].*

Близькість наддовгого речення до тексту виявляється не лише в аспекті реалізації в ньому певної мікротеми, що зазвичай характерне для надфразної єдності, а й у можливості визначення

синтаксичного зв'язку в межах формально нерозчленованої на складні речення ємної конструкції як текстотвірного. Визначальним для аналізованого уривку постає паралельний текстотвірний синтаксичний зв'язок, оскільки більшість його складових частин сконструйована за однією моделлю – вони були крихкими, вони пам'ятали, вони несли, відзначається часовою співвіднесеністю, оскільки не відчувається логічного розгортання подій у часі, а презентовані кожним фрагментом наддовгого речення статичні факти стосуються одного часового виміру; містить акцентовані компоненти *сходи, вони*, що водночас постають засобом смислової актуалізації та зв'язності художнього тексту. Так само паралельний текстотвірний синтаксичний зв'язок простежується і в складному синтаксичному цілому, де спогади головної героїні викладено у вигляді кількох інформаційних фрагментів, структурованих за моделлю односкладного номінативного речення: *А ненажера-товстун із завжди спітнілими долонями! А витончений горе-аристократ, носій трьох титулів і власних напівзруйнованих замків...*

Зіставний аналіз лише одного складного речення, одного наддовгого та складного синтаксичного цілого не дозволяє претендувати на вичерпність опису, визначення статусу, функцій, структурно-семантичної специфіки речення-мікротексту, до якого на сьогодні звертаються митці слова. Поза увагою залишився прагматичний потенціал наддовгих речень, що окреслює перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
2. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Пац Л. Текстотвірний синтаксичний зв'язок / Л. Пац // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Вип. 18. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 181-186.

АНОТАЦІЯ

Пац Л.І. Наддовге речення у структурі художнього тексту

У статті йдеться про наддовге речення і його співмірність зі складним реченням із різними типами синтаксичного зв'язку та текстом. Окреслено ознаки наддовгого речення як структури, що посідає проміжну позицію між багатоконечною синтаксичною конструкцією та текстовим утворенням; проаналізовано засоби зв'язності та синтаксичні зв'язки, що функціонують у межах речення-мікротексту.

Матвєи Борушковъскии, Матвєию Глушъченъку – Матфѣй Яремченко, Матфеи; Агапон Супруненко – Агафон; Педоренко, Педченко – Федор Петрон; Остап Хоменко – Фома; Степана Вельяминова – Стефанъ Гречаний; Иосифъ Глуфъ – Осипа Глуха; Федоренкомъ – Хведоренко; Хведоръ Якубовскій; Максимъ Хоменко – Фома Улинскій; Гапона Головчица, Гапона Туръчина – Агафонъ; Ничипору Руденка – Нікіфоръ, Унопъка Салинтского – Онуфрїй Унофърей, Онофрей; Упанаса Богдановича – Афанасїй; Остап Тимошенко – Евстафїй, Остафей; Филип Прима – Филип Костянтин, Адамъ Филиповскій; Софон Масло, Степан, Стефанъ Кичко; Евхима Василевича – Ефїм Ковал [1, 4, 6, 7]. Різна заміна звука [ф] у канонічних власних особових іменах диференціюється не стільки територіально, скільки має певний лексикалізований вияв [11, с. 64].

2. Взаємозаміна артикуляційно близьких звуків [н] та [м]: *Мартима Емца – Мартинъ Кравца; Микита Бурой, Микити Сластюна, Микити Шевъцови – Нікіта Гарась; Петръ Микитенко – Демидъ Некитинъ; Миколаи Коваль – Ніколаи Каменскій; Миколаи Потоцкїй [1, 4, 6].*

3. Заміна [ц] на [т]: *Тютюра – Цюцюра [7].*

4. Заміна [д], [дс] на [ц]: *Скоронадскїй – Скоронацкїй; Федоръ Завадцкїй – Федору Заважкому [1, 4].*

5. Заміна [х] на [г]: *Антонъ Маговского – Антонъ Маховскїй [7].*

6. Стягнення двох приголосних: [вв] > [в]: *Сава Москаль – Савва Стецынъ; [пп] > [п]: Филипъ Орликъ – Филипъ Орликъ; [лл] > [л]: Кирилла Лепшика – Курила Петровича, Кирила Сурина, Курилови [4, 7].*

7. Заміна [з] на [с]: *Веспезіанъ Коховскїи – Веспезіанъ Коховскїй; Зелімъ – Оглу-Селимомъ [1, 4].*

8. Заміна [к] на [х]: *Василїй Жиравковской – Василїя Жураховского; Капранъ Хриштопъ – Кристофоръ [1, 4].*

9. Заміна [ч] на [ш]: *Валько Башмаковъ – Валько Бачмаковъ [6].*

10. Заміна [л] на [н]: *Янъ Олбрехтъ – Янъ Онбрехтъ [4].*

11. Поява інтервокального [в]: *Левона Кривошиши, Левона Шваба – Лебонтїй, Леонтъ [4, 7].*

12. Поява вставного [т]: *Досифей Грихонъ – Досифтей Паникаръ; Ерофей Бажъко – Ерофтеи Халимонъ; Макула Жолковскїй – Пан Жолтковскїй [4, 6].*

13. Спрощення груп приголосних:

[вст] > [ст]: *Встап Бельк, Адамъ Остапенко, Встапови Пестунови – Евстафїй;*

[вкс] > [кс]: *Оксюты Боброниковича – Авксентїй;*

та деякими державами Західної Європи. Цей проміжок часу знаменується входженням іншомовних антропонімів в мову Київської Русі. З християнізацією на Україну із Візантії в обіг увійшло понад 300 (із кількох тисяч) канонізованих, тобто узаконених церквою і записаних у святці, імен грецького, латинського та старослов'янського походження, з яких лише кілька десятків стали вживаними [5, с. 55; 10, с. 597]. Канонізовані церквою та зафіксовані у спеціальних книгах (святцях) власні особові імена давалися під час хрещення. Візантійські імена, крім давньогрецьких, охоплювали давньоримські і давньоєврейські, а також незначну частину імен тих народів, з якими греки візантійської епохи підтримували торговельні і культурні зв'язки. На українському мовному ґрунті власні особові імена набули специфічного оформлення, обросли різноманітними варіантами.

Канонізовані церквою власні особові імена на території України приживалися поступово. Особі при хрещенні надавали християнське ім'я, а в сім'ї, колективі її називали світським (слов'янським) іменем [10, с. 597].

Л.О. Белей заперечує тезу про непримиренну боротьбу церкви зі слов'янськими іменами, яка, за його словами, стала аксіомою слов'янської (у т.ч. й української) ономастики [2, с. 5]. Порівнявши природу й функції слов'янських і християнських імен, дослідник стверджує, що з появою християнських імен розпочався історично тривалий еволюційний, а не революційний процес формування багаточленної системи номінації українців, коли кожен з антропонімних класів як традиційних, так і запозичених залежно від своєї природи займав відповідну функціонально-стилістичну нішу в структурі української мови [2, с. 7].

Вийшовши за межі традиційної церковної сфери, власні особові імена потрапляли під вплив живого розмовного мовлення, яке намагалось адаптувати ці імена у відповідності до своїх фонетичних особливостей. Пристосовуючись до української фонетичної системи XVII-XVIII ст., церковно-християнські власні особові імена зазнавали змін у системі голосних та приголосних звуків.

Фонетичні варіанти імен зумовлені особливостями мови-джерела, з якої ім'я запозичене, специфікою мови-посередника, шляхами запозичення та особливостями фонетичної адаптації [12].

У системі консонантизму відбулось багато змін: заміна звуків, скорочення, спрощення. Найбільш характерні звукові процеси в системі приголосних такі:

1. Заміна звука [ф], оскільки губно-зубного [ф] в давньоукраїнській мові не було, на [в], [п], [х], [хв] і [хф]:

Ключові слова: текст, складне речення, речення-мікротекст, наддовге речення, синтаксичні зв'язки, зв'язність.

АННОТАЦІЯ

Пац Л.И. Сверхдлинное предложение в структуре художественного текста

Статья посвящена сверхдлинному предложению и его соразмерности со сложным предложением с различными типами синтаксической связи и текстом. Рассмотрено признаки сверхдлинного предложения как структуры, которая занимает промежуточную позицию между многокомпонентной синтаксической конструкцией и текстовым образованием; проанализировано средства связности и синтаксические связи, функционирующие в рамках предложения-микротекста.

Ключевые слова: текст, сложное предложение, предложение-микротекст, сверхдлинное предложение, синтаксические связи, связность.

SUMMARY

Pats L.I. Super long sentence in artistic text structure

The article is devoted to a super long sentence and its adequacy with a composite sentence with different types of syntactic links and text. It is considered the signs of super long sentence as a structure having intermediate stand between multicomponent syntactic structure and textual formation; the means of coherence and syntactic links functioning in the frame of sentence-micro text are also analyzed.

Key words: text, composite sentence, sentence-micro text, super long sentence, syntactic links, coherence.

С.В. Рижкова
(Слов'янськ)

УДК 81'225.4

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З АВТЕНТИЧНИМИ ТЕКСТАМИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна перекладацька діяльність пов'язана з різними за стилем текстами-оригіналами. Передати почуття, стан, переживання автора під час перекладу зовсім нелегко. Для цього недостатньо володіти багатим словниковим запасом, хоча й це відіграє неабияку роль. Важливо вміти розпізнати експресію в перекладному тексті. Перекладач

іноді навмисно вдається до використання стилістичних прийомів для надання більшої виразності, чуттєвості новому тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На різних етапах формування перекладацької думки на проблему перекладу художнього тексту та використання стилістичних прийомів звертали свою увагу дослідники в галузі перекладознавства, серед яких слід зазначити Л. С. Бархударова, Є. В. Бреус, В. В. Виноградова, Г. Гаччиладзе, Д. І. Єрмоловича, Т. О. Казакову, В. І. Карабана, О. І. Клішина, В. М. Комісарова, Л. Л. Нелюбіна, Я. Й. Рецкера, О. В. Федорова, О. О. Фірсова, О. Д. Швейцера та ін. Надзвичайно вагомий внесок у теорію художнього перекладу зроблено українськими вченими Р. П. Зорівчак, М. О. Новиковою, Л. В. Коломієць, В. В. Коптиловим, І. В. Корунцем, О. М. Фінкелем, О. І. Чередниченком. Їхні дослідження разом із розвідками перекладознавців інших країн – С. Басснет, С. Влахова, І. Левого, А. Лефевра, А. Поповича, А. Федорова, С. Флоріна, К. Чуковського та ін. – є міцним фундаментом для подальшого розвитку цієї науки.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є: 1) розкрити сутність поняття «переклад» та його аспекти; 2) розкрити важливість використання стилістичних прийомів для передачі емоційного ефекту при перекладі автентичного художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переклад метафор, епітетів, порівнянь, використання евфемізмів змушує не одного перекладача поставитися до роботи дуже вдумливо. Зазначимо, що проблема перекладу експресії ставить у глухий кут не тільки початківців, але й професійних перекладачів.

Одним із найцікавіших аспектів теорії перекладу є проблема передачі стилістичних прийомів мови. На сьогодні цей аспект недостатньо опрацьований і продовжує привертати увагу дослідників теоретиків і вчених-лінгвістів практиків. Необхідність адекватної передачі образної інформації художнього твору – основний аспект для вивчення перекладу образних засобів, відтворення стилістичного ефекту оригіналу в перекладі. Але спочатку слід визначитися із сутністю дефініції «переклад».

Як відомо, переклад – це складне багатогранне явище, окремі аспекти якого можуть бути предметом дослідження різних наук. Переклад поєднує психологічні, літературознавчі, етнографічні й інші сторони людської діяльності, а також об'єднує в собі історію

article. Author determined the specific structure and functional load telescopic tokens used in the works of modern Ukrainian children's writers, found their emotional, expressive and evaluative potential. Determined that the feature of telescopic units is their situational (occasional) character. These tokens are not registered dictionaries and totally dependent on the context.

Key words: telescopes, telescope words, derivational processes, emotionality, expressivity, evaluation.

*О.В. Корзун
(Горлівка)*

УДК 81.161.2:81 '373.23

ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ НАЗВ УКРАЇНИ XVII-XVIII СТ.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Становлення та розвиток власних особових назв людей визначається історією народу та його мови, культурою, віруваннями, звичаями, міграційними процесами. Процес номінації людей тривав протягом багатьох століть. Власні особові імена людей – найбільш давній і найбільш автономний клас антропонімійної системи [9, с. 3] – були предметом дослідження багатьох мовознавців. Вивченню цієї антропонімійної категорії в Україні найбільше уваги приділяли Л. Л. Гумецька, І. М. Железняк, М. Л. Худаш, П. П. Чучка, Р. Й. Керста, Р. І. Осташ, І. І. Ковалик, І. Д. Сухомлин, Л. О. Белей, М. О. Демчук, Л. В. Кракалія та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фонетичні, лексико-граматичні особливості, склад і природа власних особових назв цілком відповідають народному духові живого мовлення, тому словесному та емоційно-експресивному колориту, його багатству й відтінкам, що властиві тільки вічно живому слову [8, с. 102].

Особливості фонетичної адаптації антропонімів XVII-XVIII ст. досі не були предметом спеціальних студій, що і зумовлює **актуальність** теми нашого дослідження.

Метою нашого дослідження вбачаємо аналіз фонетичних особливостей антропонімів XVII-XVIII ст.

Виклад матеріалу. До прийняття християнства на Русі існували різні типи народних слов'янських власних імен, частково успадковані ще з праслов'янської доби, а частково з апелятивного фонду лексики рідної мови [3, с. 102]. Введення християнства у Київську Русь сприяло зближенню з Візантією

24. Чередниченко Д. Мандри Жолудя: вірші, казки, оповідання [Текст] / Д. Чередниченко. – К. : Школа, 2007. – 224 с.

АНОТАЦІЯ

Денисовець І.В. Основні вияви телескопії у формуванні емоційно-експресивної семантики у сучасній українській дитячій прозі

У статті досліджено словотвірні та семантичні особливості дериватів, які утворені новітнім способом словотвору – телескопією. Схарактеризовано специфіку структури і функціональне навантаження телескопічних лексем, використаних у творах сучасних українських дитячих письменників, з'ясовано їхній емоційний, експресивний та оцінний потенціал. Визначено, що особливістю телескопічних одиниць є їхній ситуативний (оказіональний) характер. Такі лексеми не реєструються словниками і повністю залежать від контексту.

Ключові слова: телескопія, телескопізми, словотворчий процес, емоційність, експресивність, оцінність.

АННОТАЦИЯ

Денисовець И.В. Основные проявления телескопии в формировании эмоционально-экспрессивной семантики в современной украинской детской прозе

В статье исследованы словообразовательные и семантические особенности дериватов, образованных новейшим способом словообразования – телескопией. Охарактеризовано специфику структуры и функциональную нагрузку телескопических лексем, использованных в произведениях современных украинских детских писателей, выяснено их эмоциональный, экспрессивный и оценочный потенциал. Определено, что особенностью телескопических единиц является их ситуативный (оказіональный) характер. Такие лексеми не регистрируются словарями и полностью зависят от контекста.

Ключевые слова: телескопия, телескопизмы, словообразовательный процесс, эмоциональность, экспрессивность, оценочность.

SUMMARY

Denysovets I.V. The main manifestations of telescopes in the formation of emotionally expressive semantics in modern Ukrainian children's prose

The derivative and semantic features of derivatives formed by newest way of word formation – telescopes are analyzed in the

перекладацької діяльності в тій чи тій країні або країнах. Так, багато фахівців-лінгвістів, залежно від предмета дослідження, виділяють такі аспекти:

- психологічне перекладознавство (психологію перекладу);
- літературне перекладознавство (теорію художнього або літературного перекладу);
- етнографічне перекладознавство;
- історичне перекладознавство [2].

Окремі аспекти перекладознавства значно доповнюють один одного, прагнучи до всебічного опису перекладацької діяльності.

Професійний перекладач користується способами передачі деяких стилістичних прийомів, використаних в оригіналі для того, щоб надати тексту більше яскравості й виразності. У всі часи перед перекладачами поставала дилема: або спробувати скопіювати прийом оригіналу, або, якщо перше неможливо, створити в перекладі власний стилістичний засіб, що наділений аналогічним емоційним художнім ефектом. Цей принцип часто іменують принципом стилістичної компенсації, про який К. І. Чуковський говорив, що не метафору треба передавати метафорою, порівняння порівнянням, а усмішку – усмішкою, сльозу – сльозою тощо. Але початківцям «майстрам слова» необхідно пам'ятати про те, що важлива не стільки форма, скільки функція стилістичного прийому в тексті. Це означає певну свободу дій: граматичні засоби виразності можна передавати лексичними й навпаки. Залишивши стилістичне явище, що не передається під час перекладу, перекладач поверне «борг» тексту, створивши в іншому місці тексту – там, де це найбільш зручно – інший образ, але схожий стилістичної спрямованості [3, с. 234].

Бажання багатьох перекладачів зробити текст «легким для читання», на жаль, на практиці призводить до виникнення понуро-гладкої «перекладацької мови». Але, здається, що інакше й неможливо? Чи можна зберегти стилістичні особливості оригіналу в перекладі? Якщо переклад буде незв'язним, недосконалим, дивним, плутаним, читачі вважатимуть його поганим, а перекладача – нездібним. Доля перекладу й репутація перекладача залежать переважно від реакції і думок більшості читачів. Різноманітні емоції від прочитаного твору можуть бути як позитивними, так і негативними. Зазначимо, що перекладати, у всьому прагнучи передати особливості авторського тексту (у межах свого розуміння), – не дуже легко. Перекладу немає, він не має сенсу поза спільнотою читачів, які можуть його прочитати, оцінити, скористатися ним. Очікування й вимоги цієї спільноти читачів до стилістики, фразеології, лексики перекладу неминуче змушують перекладача знову і знову порушувати авторський задум.

Переклад стилістичних прийомів, що несуть образний заряд твору, часто викликає труднощі в перекладачів через національні особливості стилістичних систем різних мов. Усі лінгвісти підкреслили необхідність збереження образу оригіналу в перекладі, справедливо вважаючи, що, насамперед, перекладач повинен прагнути відтворити функцію прийому, а не сам прийом [4].

Під час передачі стилістичних фігур мови – порівнянь, епітетів, метафор, прислів'їв тощо – перекладачеві щоразу потрібно вирішити: чи доцільно зберегти образ, що є в їхній основі, або в перекладі його слід замінити іншим. Причиною заміни можуть бути особливості слововживання, сполучуваність слів тощо.

Багато порівнянь і метафор набули стійкого характеру й перетворилися на ідіоми. На них поширюються правила перекладу фразеологічних одиниць, тобто використання еквівалента, аналога тощо:

as slippery as an eel – слизький, як вугор (еквівалент),

as like as two peas – схожі, як дві краплі води (аналог),

as big as life – у натуральну величину (зображувальний переклад).

Складніше переклад оригінальної авторської образності. Досить часто дослівний переклад неможливий і потрібна заміна. Щоразу такий випадок призводить до оказіональних утворень, що передбачає індивідуальний, творчий підхід.

You look like you've been run over by an emotional train (J. Fowles) – дослівний варіант «тебе переїхав емоційний поїзд» очевидно неприйнятний і просто смішний. Мабуть, взагалі немає можливості зберегти в перекладі образ «поїзда». Можна пошукати інший – наприклад, «хвиля емоцій». Остаточний варіант може бути визначений тільки з урахуванням контексту, але можна уявити собі щось на кшталт: «*Ти виглядаєш, ніби тебе накрила й викинула на кам'янистий берег хвиля емоцій*».

Чималу складність для перекладу набувають розгорнуті метафори – образні картини, в яких слово, ужите в метафоричному значенні, викликає образне значення в пов'язаних із ним словах. Знову вибір перекладача – або зберегти образний стрижень фігури першотвору, або замінити його своїм, зберігаючи при цьому стилістичну спрямованість, адекватну оригіналу. У романі Д. Фауза «Маг» головний персонаж, який викладає англійську мову на грецькому острові, так обігрує вираз «*it's all Greek to me*» (аналог – «китайська грамота»).

They would bring me American scientific textbooks full of terms that were just as much Greek to me as the expectant faces waiting for a simple paraphrase.

7. Зацний Ю.А. Шляхи і способи збагачення сучасної розмовної лексики англійської мови / Ю.А. Зацний // Нова філологія. – 2009. – Вип. 34. – С. 189-195.
8. Клименко Л., Мицкан А. Продуктивні моделі творення неологізмів / Л. Клименко, А. Мицкан // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 7. – С. 71.
9. Мовчун Л. Арфа для павучка [Текст] / Л. Мовчун. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2012. – 48 с.
10. Нестайко В.З. Чарівний талісман: Повісті [Текст] / В.З. Нестайко. – К. : Країна Мрій, 2010. – 288 с.
11. Нестайко В.З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Сонце серед ночі. Пригоди в Павутині / В.З. Нестайко. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2012. – 208 с.
12. Нестайко В.З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Таємний агент Порча і козак Морозенко. Таємниці лісею «Кондор» / В.З. Нестайко. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2011. – 128 с.
13. Нестайко В.З. Чарівні окуляри [Текст] / В.З. Нестайко. – К. : Веселка, 2008. – 95 с.
14. Нестайко В.З. Одиниця з обманом : Повісті й оповідання [Текст] / В.З. Нестайко. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 320 с.
15. Нестайко В.З. Горядори з Васюківки [Текст] / В.З. Нестайко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 440 с.
16. Новікова-Бемм Л.К. Катя Шпулька : повість [Текст] / Л.К. Новікова-Бемм. – Донецьк : Донбас, 2013. – 88 с.
17. Омельченко Л.Ф. Телескопні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика / Л.Ф. Омельченко // Збірник Львівського університету. Іноземна філологія. – Л., 2003. – Вип. 15. – С. 49.
18. Павленко М. Домовичок з палітрою: повість [Текст] / М. Павленко. – К.: Грані-Т, 2011. – 112 с.
19. Павлюк І. Літаючий казан [Текст] / І. Павлюк. – Львів : Добра справа, 2003. – 38 с.
20. Тимошенко Т.Р. Телескопия в словообразовательной системе современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Т.Р. Тимошенко. – К., 1975. – 176 с.
21. Халіновська Л. Особливості абрєвіації в українській авіаційній термінології / Л. Халіновська // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Пробл. укр. термінології. – 2010. – № 675. – С. 50-53.
22. Чеповецький Ю. Пригоди шахового солдата Пешкіна [Текст] / Ю. Чеповецький. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2013. – 192 с.
23. Чеповецький Ю. Веселі пригоди Мицика і Кицика [Текст] / Ю. Чеповецький. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2012. – 160 с.

Кожний із структурних елементів телескопного слова вкладає повністю або частково своє значення, а значення телескопного слова може бути як новим, так і вже існуючим, але складнішим. Основна маса телескопічних слів – це утворення, в структурі яких виділяють елементи, що не повторюються в інших оточеннях із тим же значенням, такі одиниці утворюються за аналогією. У творах сучасних дитячих письменників телескопізми – це неповторні, унікальні одиниці, які функціонують тільки у контекстах художніх творів і не можуть використовуватися в активному лексиконі, оскільки позначають нові, не існуючі в реальному світі поняття, які створюють автори для підсилення ефекту образності, казковості, комічності, гумористичності, емоційності та експресивності.

Особливістю телескопічних одиниць, які функціонують у творах сучасних дитячих письменників, є те, що вони мають ситуативний (оказіональний) характер і не реєструються словниками, такі лексеми повністю залежать від контексту. У сучасних українських дитячих творах телескопічні лексеми створюють неповторний емоційно-експресивний, виражально-зображальний, образний колорит. Вони часто є характеротворчими, оцінними та впливово-переконливими засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельская М.А. Возникновение и функционирование в английском языке словообразовательных элементов -apa, -scape, -teria, -rama, -burger: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки / М.А. Бельская. – Л., 1969. – 22 с.
2. Воронина Л. Тасмне Товариство Боягузів та Брехунів: повісті [Текст] / Л. Воронина. – К.: Грані-Т, 2012. – 268 с.
3. Галишин І.М. Телескопія як один із новітніх способів словотвору в англійській мові / І.М. Галишин // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філологічні науки. – № 3. – 2011. – С. 82-87.
4. Деякі тенденції у розвитку телескопічних слів сучасної англійської мови / [Омельченко Л.Ф., Максимчук Н.М., Бех П.О., Биркун Л.В.]. – К.: НМК ВО, 1992. – 59 с.
5. Єнікєєва С.М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : дис. ... канд. філол. наук / С.М. Єнікєєва. – Запоріжжя, 1999. – 179 с.
6. Заболоткина В.И. Новая лексика современного английского языка: учеб. пособ. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.И. Заболоткина. – М.: Высш. школа, 1989. – 126 с.

Навряд чи є можливість у перекладі як стрижня речення зберегти «грецьку мову» або використовувати «китайську грамоту». Потрібно підібрати якусь заміну, яка могла б об'єднати обидві частини речення. Наприклад:

Вони принесли мені американські підручники з точних наук з масою термінів, значення яких було для мене також темно, як темні були засмагли до чорноти особи, які схилилися до мене в очікуванні простого і зрозумілого пояснення.

У романі Е. Сігала «Історія кохання» герой, розповідаючи про фінансові труднощі на початку свого сімейного життя, говорить: «... *but we were making ends meet*», а потім додає: «*Of course, about all we were meeting were ends*». В основі розгорнутої метафори – ФО, що має в українській мові еквівалент – «зводити кінці з кінцями». Адже обіграти його в перекладі навряд чи можливо. Треба думати про інший образний стрижень. Наприклад: «*I все-таки ми бачили світло в кінці тунелю. Правда, більше нічого й нікого ми в цей час не бачили*». Зрозуміло, можливі й інші варіанти.

Епітети – це слова, які художньо визначають предмет або дію. Це найчастіше визначення, виражені прикметниками: *sweet smile, deep feelings, ridiculous excuses*.

Melanie needed a doctor. She was not recovering as she should and Scarlett was frightened by her white weakness. (M. Mitchell. *Gone With the Wind*).

Мелані був потрібен лікар. Вона ніяк не одужувала, і Скарлет лякала її смертельна блідість і слабкість.

Але є й такі епітети, які образно описують дії: *air, clean, fresh*.

Епітети досліджують із різних позицій, пропонуючи різноманітні їхні модифікації. Епітети поділяють на три групи:

1. Підсилювальні епітети, які вказують на ознаку, укладену у слові.

2. Уточнювальні епітети, що визначають відмінні ознаки предмета.

3. Контрастні епітети, що утворюють з іменниками, з якими вживаються, поєднання протилежних за змістом слів [1].

Епітети розподіляють також на:

1. Винахідливі – ті, які наочно малюють предмети і дії такими, як їх бачив автор.

2. Емоційні – вони передають почуття й настрої автора.

3. Метафоричні – вони виражені словами, що мають переносне значення [1].

Така стилістична фігура, як риторичне питання, є однією з форм порівняння щодо засобів словесної образності. Риторичне питання – це питання, яке не потребує відповіді. Воно ставиться з метою збільшити значущість відповіді, що і так відома.

– Is there not blood enough upon your penal code, that more must be poured forth to ascend to haven and testify against you? – (Byron).

– Who is here so vile that will not love his country? – (W. Shakespeare).

– Have I not had to wrestle with my lot? Have I not suffered thongs to be forgiven? – (Byron.)

Аби прикрасити, пом'якшити грубий сенс того чи того слова в літературі, є поняття евфемістичної мови, а відповідні слова й вирази називають евфемізмами. Вони також прикрашають й увиразнюють мову, хоча цією заміною нерідко притупляється гострота справжнього стану речей і не говориться правда в очі. Pregnant можна замінити «expecting a baby»; «stupid» – «not clever».

Одним із найскладніших завдань під час перекладу є передача гри слів. Часто гра слів заснована на багатозначності слова або словосполучення. При цьому ситуація ніби допускає подвійне тлумачення, завдяки чому й виникає гумористичний ефект. Ось наочний, хоча і страшнуватий приклад: у фіналі фільму «Мовчання ягнят» доктор-канібал вимовляє фразу «*I am having an old friend for dinner*» – і що ж він має на увазі? У цьому випадку переклад не викликає труднощів, бо український відповідник «У мене на вечерю буде старий друг» має аналогічний подвійний зміст. Ще приклад подібного характеру:

When a young gentleman was taken in hand by Doctor Blimber, he might consider himself sure of a pretty tight squeeze (Ch. Dickens). У першій частині пропозиції вираз «*to take in hand*» ужито в переносному значенні, а в другій частині зроблено натяк на його використання в прямому значенні, що й породжує гумористичний ефект. Українське вираз «брати в руки» має аналогічні пряме й переносне значення, що дозволяє застосувати його в перекладі.

Інший вид гри слів – зевгма, заснований на поєднанні багатозначного слова з кількома іншими в різних смислових і синтаксичних планах, тобто з одним воно утворює вільне словосполучення, з іншим – фразеологічну одиницю тощо. Гумористичний ефект зевгми заснований на протиріччі між схожістю синтаксичної структури поєднань, утвореної певно, і їхньою семантичною різномірністю. Підхід до перекладу зевгми обумовлений тим, що в українській мові, на відміну від англійської, зевгма є різким порушенням літературної норми і трапляється вкрай рідко. Тому стилістичний ефект зевгми, переважно, передається загальним контекстом висловлювання і стилістично маркованою лексикою.

At noon Mrs. Terpin would get out of bed and humor, put on kimono, airs, and the water to boil for coffee (O. Henry) – Опівдні

Зараз я подзвоню, де це мій чарофон-мобільник [12, с. 68]; І у хаті прибирати, і сестричку доглядати, і казк'ютер не вмикати [12, с. 72] (казк'ютер ← казковий комп'ютер); Зняв трубку чарофону та: – Алло! Алло! Хропо! Хропочко! Хропушечко! Алло! [11, с. 166] (чарофон ← чарівний телефон). Назви професій: Спершу я тебе познайомлю з рекетигром Гаррі Смугаррі [13, с. 53] (рекетигр ← рекетир + тигр). Д. Чередниченко створює нові атрибутивні лексеми-телескопізми на позначення внутрішніх характеристик персонажів: Так наче із самісінької середини старої верби вона впливала, чарувала діткливу душу [24 с. 31] (діткливу ← діти + лякливу).

Ще одну лексико-семантичну групу становлять телескопізми на позначення етикетних формул ввічливості та звертань до персонажів (зазвичай казкових) дитячих творів. Напр.: Позичивши в нашої німецької ляльки Еріки найтеплішу в світі ковдрочку, щоб нею вкрити Домовичка, ми вже приготувалися проказати йому дуетом «На добразиму» [18, с. 46] (на добразиму ← на добраніч + зима); Знайомтесь, діти, це наша нова учениця. Хрюша Кабанюк. Хрю... хрювіт! – сказала новенька [11, с. 100] (хрювіт ← хрю (вигук) + привіт); О, звісно, Ваша Різнокольоровосте! Я це побачив ще вдома [16, с. 69] (різнокольоровосте ← різнокольоровий + ваша величносте); Ану зізнавайтесь, ваша мурличносте, чий це витівки? – запитав Колько, схилившись над ненажерою [22, с. 153] (мурличносте ← мурка + величність).

Назви окремих хвороб і псевдохвороб (таких, які не існують у реальному житті, а можуть з'являтися лише у казкових персонажів дитячих творів) також позначаються словами, створеними шляхом телескопії. Напр.: За літо в дитячому таборі Петрусь цілком вилікувався від капризиту і, ходять чутки, став абсолютно самостійним [23, с. 6] (капризит ← каприз + дерматит); Кажуть, що іноді можна захворіти на таку хворобу – пригодоманію. Це коли ти весь час намагаєшся вскочити у якусь страшенну халепу [2, с. 131] (пригодоманія ← пригода + наркоманія).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, одним із способів творення незвичайних назв у дитячих художніх творах є телескопія, за якою початковий елемент першого слова склеюється з кінцевою частиною другого. Телескопія – це такий спосіб словотвору, який є злиттям двох (або більше) усічених основ або злиттям повної основи з усіченою, в результаті якого утворюється нове слово, яке повністю або частково поєднує значення всіх його структурних компонентів. Процес утворення телескопічних слів обов'язково передбачає два послідовних етапи за наявності двох вихідних елементів: перший етап – усічення однієї або двох основ, другий – складання усічених основ.

покусаних носів, скільки гірких сліз було у ведмежій історії, яку вивчав кожен у середній загальнолісовій школі [10, с. 42] (загальнолісова ← загальноосвітня + лісова); Вони ж не просто вчителі. Вони ж педагоги [10, с. 222] (педагоги ← педагогі + боги); І раптом з пядьорки я чую гучний сердитий голос зоотехніка Івана Свиридовича: «Поздоровкайся з псером, козел» [15, с. 257] (псер ← пес + сер).

3. Телескопізми, що утворюються сполученням початку першого і кінцевою частиною другого компонента. Напр.: Я тут, Ваша Темність! – почулося біля хатки [12, с. 50] (темність ← темний + світлість); Але мавпиозі перечепив Ромку і почав лупцювати [13, с. 53] (мавпиозі ← мавпа + мафіозі).

Ми вважаємо, що переважну більшість телескопізмів характеризують структурні елементи, які не повторюються в інших оточеннях із тим же значенням. Часткові бленди мають таку особливість: якщо в їхній структурі один компонент (нескорочена основа вихідного слова) може вільно функціонувати в мові, то другий (скорочена частина основи вихідного слова – «осколковий» елемент) у більшості випадків вживається лише в одному утворенні й не трапляється в інших оточеннях. «Осколковий» елемент може не збігатися з вихідною лексичною одиницею і сприйматися як структурний елемент із певною функцією та семантичними особливостями [7, с. 193]. Відповідно до співвідношення компонентів телескопічних одиниць виділяють такі семантичні групи телескопічних одиниць:

1. Значення телескопічної одиниці визначається загальним співвідношенням його компонентів. Важливою ознакою цієї групи є те, що деякі утворені одиниці є сполученням синонімічних або подібних із синтаксичного погляду компонентів, тому вони не передають суттєвої інформації, а лише емоційно передають значення одержаного телескопізма.

2. Телескопізми, значення яких також складається зі значень їхніх компонентів, містять додаткову інформацію про предмет або явище, але не визначають співвідношення (суму) цих компонентів.

3. Значення більшості слів-злитків складається зі значень компонентів, тобто два компоненти бленда мають різне семантичне значення: один компонент є основним, а другий – доповнює значення, що передається першим, уточнює його.

У творах сучасних українських дитячих письменників найчастіші та найпродуктивніші типи словотворення за допомогою телескопії – іменники: Наприклад, В. Нестайко за допомогою цього способу створив чудернацькі назви технічних пристроїв, якими послуговуються звірі у своєму казковому побуті:

місіс Терпін піднімалася зі свого ложа в поганому настрої, вдягала кімоно, напускала на себе важливий вигляд і ставила на плиту чайник.

Передача стилістичних одиниць – одне з найважливіших завдань перекладу. Йому слід приділяти особливу увагу. Є певні стилістичні вимоги, яким повинен відповідати переклад, тобто нормативні правила, що характеризують тексти аналогічного типу в мові перекладу. До цих вимог можна віднести:

1. Смыслову відповідність. Залежно від стилю і напрямку перекладу перекладач повинен завжди прагнути до того, щоб перекладений текст відбивав справжній зміст оригіналу. Смыслова відповідність складається зі стилістичної точності, адекватності й повноти.

2. Грамотність. Основна вимога полягає в тому, щоб текст відповідав загальним нормам української та іноземних мов. Як правило, передбачається відсутність стилістичних, граматичних й орфографічних помилок.

3. Лексична і стилістична відповідність. Передбачається правильний підбір еквівалентів термінів оригіналу, пошук аналогів скорочень й аббревіатур, коректна транслітерація. Загальний стиль перекладеного тексту і стиль оригіналу під час сприйняття не повинні розходитися. Для технічних перекладів характерна точність фраз, відсутність емоційно-зabarвлених слів, побудова простих речень, безособовість.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аби мова відповідала основним стилістичним вимогам, була виразна, точна, стилістично вмотивована, а використані в ній засоби були б найбільш доцільними для вираження даного змісту й доречними в цьому контексті, оратор повинен опанувати стилістичні ресурси мови, знати її стилістичні норми. Переклад, як усний, так і письмовий, – процес досить складний і багатогранний. Переклад – це не просто заміна однієї мови іншою. У перекладі стикаються різні культури, особистості, рівні розвитку, традиції та установки. Основним завданням перекладача завжди було й залишається – пам'ятати про всі труднощі перекладу й намагатися якомога точніше передати думку автора, не забуваючи при цьому передавати різні авторські художні прийоми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / И. В. Арнольд. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – № 6. – 300 с.

2. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод / Л. С. Бархударов // Тетради переводчика. – М., 1969. – С. 65.
3. Бреева Л. В. Лексико-стилистические трансформации при переводе [Электронный ресурс] / Л. В. Бреева, А. А. Бутенко. – Режим доступа: <http://belpaese2000.narod.ru/Trad/trasform01.htm>
4. Прозоров В. Г. Основы теории и практики перевода с английского языка на русский / В. Г. Прозоров. – М., 1998. – 547 с.

АНОТАЦІЯ

Рижкова С.В. Особливості використання та перекладу стилістичних прийомів під час роботи з автентичними текстами

Стаття присвячена проблемі перекладу та використанню стилістичних прийомів під час роботи з автентичними текстами. Особлива увага приділяється передачі таких стилістичних прийомів, як метафора, епітет, порівняння, зевгма, та використанню евфемізмів для надання більшої виразності, чуттєвості новому тексту. Слід зазначити, що завжди перед перекладачами поставала дилема: або спробувати скопіювати прийом оригіналу, або, якщо перше неможливо, створити в перекладі власний стилістичний засіб, що наділений аналогічним емоційним художнім ефектом. Автор стверджує, що передача стилістичних одиниць – одне з найважливіших завдань перекладу. Йому слід приділяти особливу увагу. Смилова відповідність, грамотність та лексична і стилістична відповідальність – певні стилістичні вимоги, яким повинен відповідати переклад, тобто нормативні правила, що характеризують тексти аналогічного типу в мові перекладу.

Ключові слова: стилістичні прийоми, переклад, метафора, епітет, порівняння, зевгма, евфемізм, перекладач, автентичний текст.

АННОТАЦИЯ

Рижкова С.В. Особенности использования и перевода стилистических приемов при работе с аутентичными текстами

В статье говорится о проблеме перевода и использовании стилистических приёмов при работе с аутентичными текстами. Особое внимание уделяется передаче таких стилистических приёмов, как метафора, эпитет, сравнение, зевгма, и использованию евфемизмов, чтобы придать тексту большей выразительности и эмоциональной окраски. Следует отметить,

Формулювання мети статті. Наше дослідження має на меті вивчити механізми та способи утворення телескопічних одиниць, з'ясувати їхнє стилістичне навантаження, визначити емоційний, експресивний та оцінний потенціал у сучасному українському дитячому дискурсі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Основоположником телескопічних одиниць вважають Льюїса Керролла, який у 1972 році ввів термін *portmanteau word* (мовна контамінація) для того, щоб пояснити значення вигаданих ним слів у його творі «Аліса в Країні Чудес». Багато вигаданих індивідуально-авторських назв не збереглися до наших днів, але все-таки дали початок новому способу словотвору – телескопії. Варто зазначити, що раніше телескопічні одиниці створювалися лише для вигадок, актуальних подій того часу [3, с. 83]. Однією з характерних ознак телескопічних одиниць є те, що більшість телескопізмів не зафіксовані в словниках, оскільки мають ситуативний характер, залежать від контексту і функціонують лише в ньому.

Існують різні думки мовознавців щодо виникнення телескопічних одиниць. Ми поділяємо думку Л. Клименко та А. Мицкана [8, с. 71], які зазначають, що головною причиною функціонування телескопізмів є явище аналогії. Л. Омельченко стверджує, що телескопічне словотворення відбувається згідно з явищем гаплогії, тобто накладання морфем на зіткненні однакових або дуже подібних складів двох слів [17, с. 49]. Відповідно до цього виділяють два основних способи утворення телескопічних слів: з'єднання, тобто амальгування фрагментів основ, та власне злиття, тобто фузія фрагментів. При амальгуванні початкові фрагменти не мають загальних членів у звуковому складі, при фузії такі загальні члени є [3, с. 83].

Щодо словотвірної структури телескопічних дериватів, які функціонують у творах сучасних дитячих письменників, то їх ми можемо поділити на такі групи:

1. Телескопізми, що утворюються сполученням цілого першого компонента із закінченням другого. Напр.: Він підставляє долоні доларепад, купається в ньому, зливається з ним [19, с. 35] (доларепад ← долар + зорепад); Дмитрик маму називав «мамонт», а тата «татонт» [10, с. 56] (татонт ← тато + мамонт); Більший за твою голову. Мабуть, гігантопітек [10, с. 186] (гігантопітек ← гігант + австралопітек); Петякантроп погрозово виставив уперед нижню щелепу [14, с. 212] (Петякантроп ← Петя + пітекантроп).

2. Телескопізми, які утворюються сполученням початку першого компонента з цілковитим другим. Напр.: Скільки

телескопія. Незважаючи на високу продуктивність та значний словотвірний потенціал, телескопія в цілому є одним із найменш досліджених аспектів сучасної лінгвістики. Телескопічні одиниці не тільки активно утворюються у сучасній літературній мові, але вони функціонують й у творах сучасних українських дитячих письменників. Такі мовні одиниці, які дитячі письменники використовують для комічного, експресивно-емоційного та оцінного зображення ситуацій і характеротворення, зовсім не були досліджені в українському мовознавстві, що й зумовило вибір теми пропонованого дослідження. Услід за багатьма українськими дериватологами, які утверджують окремішність телескопії і характеризують її як самостійний спосіб творення нових лексем, ми дотримуємося точки зору, що це – автономний новітній спосіб словотвору, оскільки є своєрідним «гібридом» словотворення та формотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У сучасній лінгвістиці немає єдиного визначення телескопічних одиниць, а тому для позначення цього феномена вчені послуговуються такими поняттями: слова-злитки (Н. Амосова), слова-амальгами (І. Гальперін), складноскорочені слова (Р. Кисельова, Н. Шанський), *telescoping*, *telescoped words* (І. Арнольд, М. Берман, К. Баранцев, С. Робертсон, А. Соколенко), *blend*, *blendings* (Є. Есперсен, А. Кеннеді, Т. Пайзел), *contamination* (Х. Вентворт, С. Ульман), *portmanteau words* (В. Заболоткіна, Л. Керрол). Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням телескопізмів, виділяють Ю. Зацного, С. Єнікєєву, Л. Омельченко, Т. Тимошенко, а серед зарубіжних вчених – В. Заболоткіну, І. Єлісєєву, Н. Князева.

На думку М. Бельської, *телескопія* – це один із видів універсалізації, який відрізняється від інших тим, що в результаті телескопії з елементів структури членів словосполучення утворюється нова лексична одиниця [1, с. 22]. Телескопія орієнтується на розрізнені слова, між якими існують відношення сурядності. Як зазначають В. Беризанський, І. Борисенко, Ю. Жлуктенко, телескопія посідає проміжне місце між словоскладанням та аббревіацією: такого способу, за якого слово ніби виникає внаслідок злиття повної основи одного твірного слова з усіченою основою іншого або поєднанням двох усічених основ вихідних слів [21, с. 52]. Але на відміну від аббревіації, в основу якої покладено підрядну словосполуку, телескопія орієнтується на сполучення слів із сурядним зв'язком або на розрізнення лексем, які синтагматично не пов'язані.

что во все времена перед переводчиками существовала дилемма: либо попытаться скопировать прием оригинала, либо, если первое невозможно, создать в переводе собственное стилистическое средство, обладающее аналогичным эмоциональным художественным эффектом. Автор утверждает, что передача стилистических приёмов – одна из важнейших задач перевода. Ему следует уделять особое внимание. Смысловое соответствие, грамотность, лексическое и стилистическое соответствие – определенные стилистические требования, которым должен отвечать перевод, т. е. нормативные правила, характеризующие тексты аналогичного типа в языке перевода.

Ключевые слова: стилистические приемы, перевод, метафора, эпитет, сравнение, зевгма, эвфемизм, переводчик, аутентичный текст.

SUMMARY

Ryzhkova S.V. The peculiarities of using and translating stylistic devices while working with authentic texts

The article deals with the problems of translation and the use of stylistic devices while working with authentic texts. Peculiar attention is given to the transfer of such stylistic devices as metaphor, epithet, comparison and zeugma and using euphemisms to make the text more expressive and emotionally colored. It should be noted that at all times the translators have faced dilemma: either to try to copy the original stylistic devices, or if it is impossible they can create their own stylistic means having the same emotional artistic effect. The author states that the transfer of stylistic devices is one of the most important tasks of translation. It should be paid a peculiar attention. Semantic correspondence, literacy, lexical and stylistic conformity are certain stylistic requirements the translation should correspond i.e. regulatory rules describing the same type of texts in the target language.

Key words: stylistic devices, translation, metaphor, epithet, comparison, zeugma, euphemisms, translator, authentic text.

Н.В. Сивцова, Е.А. Дрянгина
(Саранск, Россия)

УДК 81'38:371.12.011-051:81

МЕНТАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ И ИХ ФУНКЦИИ В РЕЧИ УЧИТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

В последнее время вопрос о глагольной репрезентации ментальности привлекает к себе все более пристальное внимание лингвистов. Существует огромное количество научных работ, в

которых авторы исследуют особенности содержания и структуру данных предикатов (см. работы Ю.Д. Апресяна [1, с. 7-22], Н.Д. Арутюновой [2, с. 7-30], Т.В. Булыгиной [3, с. 78-82], В.Г. Гака [4, с. 22-29], И.М. Кобызевой [5, с. 95-105], В.В. Колесова [6, с. 112-157], Е.В. Падучевой [7, с. 111-120], Н.К. Рябцовой [8, с. 60-69] и мн. др.). Однако вопрос о функционировании ментальных глаголов в учебно-научной коммуникации не был еще достаточно полно и глубоко изучен, вследствие чего он представляется интересным и актуальным.

Настоящая работа посвящена изучению ментального содержания учебно-научной речи, функциональной характеристике глаголов как одного из средств выражения ментальности.

Проведенное нами исследование функционально-семантических свойств ментальных глаголов позволило установить систематизирующие принципы организации таких единиц в составе функционально-семантического поля и раскрыть некоторые особенности выражения ментальных глаголов в речи учителя русского языка. При создании картотеки фактического материала (зафиксировано 200 случаев употребления языковых единиц) использовались записи устной речи учителей русского языка, сделанные нами в школах г. Саранска (шк. № 39, № 40, № 9).

Анализ функционально-семантических свойств ментальных глаголов показывает, что эти единицы можно представить в виде функционально-семантического поля. Для определения границ данной парадигмы мы учитываем экстралингвистические и собственно лингвистические факторы. В качестве экстралингвистических факторов мы принимаем во внимание учебно-познавательную деятельность участников учебно-научного общения. Познавательная деятельность осуществляется, как правило, в условиях языкового анализа. Именно учебно-научные высказывания, отражающие процесс и результат языкового анализа, стали предметом нашего изучения. В качестве лингвистических факторов выступают компоненты семантической структуры ментальных глаголов, которые отображают процесс языкового анализа в ситуации учебно-научного общения.

Содержательная сторона процедуры языкового анализа имеет выраженность в его поверхностной структуре во взаимодействии типичных для учебно-научной речи языковых средств. К средствам описания языкового анализа, во-первых, относится **общенаучная лексика, называющая общие и конкретные процедуры языкового анализа («сопоставить», «сравнить»**,

АНОТАЦІЯ

Безсонова А.С. Компоненти поетонімосфери оповідання Дж.Д. Селінджера «A Perfect Day for Bananafish»

У статті проаналізовано поетонімосферу оповідання Дж. Д. Селінджера «A Perfect Day for Bananafish» як особого роду цілісність з ієрархічним типом зв'язків між її компонентами, з урахуванням окремих елементів, мікросистем та підсистем, що входять до її складу.

Ключові слова: поетонімосфера, поетонім, елемент, мікросистема, підсистема.

АННОТАЦІЯ

Бессонова А.С. Компоненты поэтонимосферы рассказа Дж.Д. Селлинджера «Хорошо ловится рыбка-бананка»

В статье проанализирована поэтонимосфера рассказа Дж. Д. Селлинджера «Хорошо ловится рыбка-бананка» как особого рода целостность с иерархическим типом связей между ее компонентами с учетом отдельных элементов, микро- и подсистем, входящих в ее состав.

Ключевые слова: поэтонимосфера, поэтоним, элемент, микросистема, подсистема.

SUMMARY

Bezsonova A.S. The components of the poetonymosphere of the story by J.D. Salinger «A Perfect Day for Bananafish»

The article deals with the analysis of the poetonymosphere of the story by J.D. Salinger «A Perfect Day for Bananafish» as a certain unity with hierarchic connection of its components, with consideration of separate elements, microsystems and subsystems.

Key words: poetonymosphere, poetonym, element, microsystem, subsystem.

*I.V. Denysovets
(Kyiv)*

УДК 81'373.611:821.161.2-3-93 «712»

**ОСНОВНІ ВИЯВИ ТЕЛЕСКОПІЇ У ФОРМУВАННІ
ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ СЕМАНТИКИ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ**

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Одним із способів творення емоційно та експресивно навантажених лексем у творах сучасних українських дитячих письменників є

Так, компоненты, составляющие две основные микросистемы поэтонимосферы анализируемого произведения, не могут быть полноценно изучены вне той целостности, к которой они принадлежат и которую они же образуют. В данном рассказе – это микросистемы, состоящие из нескольких именованных, относящихся к двум центральным образам – Мюриель и Симора. Проанализировав эти именованные, можно предположить, что они не только относятся, но и в определенной степени создают, способствуют более полному восприятию этих образов, а также являются неотъемлемыми компонентами микро- и подсистем, которые, в свою очередь, образуют поэтонимосферу рассказа.

Изучив онимное пространство данного произведения, следует отметить, что она, как и любая другая, подчинена иерархии, а также, что все ее элементы, независимо от степени сложности, связаны между собой разного типа отношениями. Немаловажным является и тот факт, что все элементы без исключения являются такими компонентами, которые, будучи воспринятыми в своей совокупности, дают ту целостность, которую мы называем поэтонимосферой.

Справедливым будет отметить, что «Хорошо ловится рыба-бананка» – это один из рассказов цикла о Глассах, поэтому более полное понимание поэтонимосферы может предоставить анализ онимного пространства и отдельных поэтонимов как его элементов, используемых во всех рассказах цикла.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буевская М.В. Поэтонимосфера художественного текста / М.В. Буевская. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – 288 с.
2. Калинин В.М. Поэтика онима / В.М. Калинин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3. Перминова Т.И. О заглавиях художественных произведений // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 103-108.
4. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь. – М.: Просвещение, 1985.
5. Рыбакин А.И. Словарь английских личных имен / А.И. Рыбакин. – М., 1973. – 408 с.
6. Селинджер Дж.Д. Повести / Дж.Д. Селинджер; пер. с англ. Р. Райт-Ковалевой. – М.: Мол. гвардия, 1965. – 256 с.
7. Селинджер Дж. Избранное: сборник; – сост. Бернацкая В.И.; на англ. яз. – М.: Прогресс, 1982. – 438 с.

«проанализировать», «употреблять», «пояснять», «обладать», «иметь/иметься», «выделить окончание», «подобрать однокоренное слово», «подобрать вопрос», «охарактеризовать звук», «произнести слово» и др.); **отглагольные существительные категории** (метод, принцип, идея, поисковый, мыслительный и др.); во-вторых, **языковые средства, организующие процедуру языкового анализа**. Это глаголы физического и чувственного (зрительного) восприятия («*смотрите...*», «*подчеркните...*» и др.). Данные средства, так или иначе, характеризуют познавательный процесс. При этом основными средствами выражения процедуры языкового анализа являются **глаголы**. К средствам, которые дополняют основные, относятся **дидактический материал, приведение примеров** и под. [9].

Акцентирование внимания на ментальных глаголах при описании языкового анализа важно и в практике ведения уроков, так как система установленных, последовательных действий включает школьников в работу по усвоению той необходимой последовательности операций, которая приведет их к решению грамматических задач, к новому знанию. Глагольная репрезентация ментальности находит свое воплощение в способах применения правил, образцах ответа учеников на лингвистическую тему и под.

Обратимся к конкретному языковому материалу и охарактеризуем функционально-семантическое поле ментальных глаголов в речи учителя.

Ядром ментального поля являются равноправные ядерные единицы типа *мыслить, думать, знать, понимать, помнить, воображать, узнавать* и т.п. Их ментальная семантика манифестируется в первичном значении, зафиксированном словарями. Среди них активно употребляется в речи учителя ментальный глагол *понимать*.

«Попробуйте понять, почему в суффиксах слов *девчонка, собачонка* пишется О, а в суффиксах *печёнка, тушёнка* – Ё».

«Поймите, правописание этих слов надо запомнить».

«Значение этого слова поможет нам понять, как оно пишется».

Частотны в речи учителя ментальные глаголы *думать, помнить, знать*.

«Итак, что мы узнали? Глаголы повелительного наклонения образуются от основы настоящего или будущего времени с помощью суффикса -И и без суффикса. Важно ли это знать?..»

«Запомните и запишите слова и словосочетания, которые не являются вводными и не выделяются запятыми: авось, буквально, будто, вдобавок, в довершение, вдруг и т.д.»

«Подумайте, пожалуйста, является ли что в этом предложении союзом?..»

«Помните, что, определяя особенности состава слова, мы должны обязательно изменить его и подобрать однокоренные слова. Это очень важно».

Гораздо реже учителя используют в своей речи ментальный глагол *мыслить*. У слова *мыслить* в академических толковых словарях зафиксированы следующие значения: «1) рассуждать, сопоставляя явления объективной действительности и делая выводы; 2) строить умозаключения, сопоставляя мысли и делая из них выводы; 3) направлять мысли на кого-, что-либо; думать о ком-, чем-либо, размышлять; 4) представлять что-либо в мыслях, воображать, допускать; 5) намереваться, предполагать, помышлять, рассчитывать сделать что-либо» [10, с. 620]. Как правило, этот глагол употребляется учителями для того, чтобы побудить учеников к действию, то есть призвать, склонить их к необходимости определенного действия при анализе языковых явлений: «Ты правильно мыслишь. Продолжай свои рассуждения».

Использование в речи глагола *мыслить* передает ментальное состояние субъекта, его отношение к предмету речи: «Мы с вами очень любим размышлять. Правда? Сегодня мы будем размышлять о пользе и вреде заимствованных слов...».

К центральным компонентам ментального поля относятся глаголы, у которых ментальная семантика манифестируется во вторичном значении, зафиксированном словарями. Это глаголы *смотреть*, *произносить*, *иметь* и др. Ментальное значение как вторичное данные глаголы приобрели в процессе семантических изменений деривационного характера. В первичном значении они относятся к другим лексико-семантическим группам: восприятия, речевой деятельности, движения и т. д. В контексте они также организуют мыслительно-познавательную деятельность.

Например, при изучении темы «Антонимы» в 5 классе ученики в процессе наблюдения над языковым материалом совершают следующие действия: рассматривают рисунок, заканчивают предложения, подчеркивают слова с противоположным значением, определяют, какой частью речи они являются. Такая установленная последовательность действий и будет составлять процедуру языкового анализа, а выражается она с помощью глаголов. Учитель использует в своей речи следующие глаголы: *рассмотреть*, *закончить*, *подчеркнуть*, *определить*. Обратим внимание на семантику этих глаголов. **Рассмотрите** – глагол зрительного восприятия, **закончите** – фазисный глагол, **подчеркните** – глагол физического действия, **определите** – глагол,

следующие поэтонимы: *Mrs. Carpenter* (миссис Карпентер) «*Mrs. Carpenter was putting sun-tan oil on Sybil's shoulders*» [7, с. 33] («миссис Карпентер растирала маслом от загара плечики Сибиллы» [6, с. 201]), *Sybil* (Сибилла) (*Sybil* – женское имя Сибилла или Сивилла [5, с. 328]) «*Sybil, hold still*» [7, с. 33], *Sharon Lipschutz* (Шерон Липшюц) «*Sharon Lipschutz said that?*» [7, с. 34] («Неужели Шерон Липшюц так и сказала?») [6, с. 202]; этот персонаж в рассказе не появляется, данный поэтоним используется в разговоре Сибиллы и Симора), слова *Mother* (мама) и *Daddy* (папуля) «*Goodbye, Mother, said the girl, my love to Daddy*» [7, с. 32], *Dr. Sivetski* (доктор Сиветский) «*Muriel. Dr. Sivetski said that Seymour may completely loose contr...*» [7, с. 30] («Мюриель, честное слово, доктор Сиветский сказал, что Симор может окончательно потерять...») [6, с. 198]).

Отдельную подсистему образуют топонимы рассказа, которые, являясь частью поэтонимосферы, служат читателю, своего рода, ориентиром в пространстве. К вышеупомянутым поэтонимам относятся: *New York* «*I have your call from New York now, Mrs. Glass*» [7, с. 27] (Нью-Йорк «Даю Нью-Йорк, миссис Гласс» [6, с. 196]), *Florida* «*This is the hottest day they had in Florida*» [7, с. 28] (Флорида «Такой жары во Флориде не было уже...» [6, с. 197]), *Madison Avenue* «*That place on Madison Avenue – the millinery*» [7, с. 31] (Медисон-авеню «мастерская на Медисон-авеню – шляпы») [6, с. 199]), *Fisherman's Pavilion* «*Sybil immediately ran to the beach and then began to walk in the direction of Fisherman's Pavilion*» [7, с. 33] (Рыбачий павильон «Сибилла стремглав добежала до пляжа, потом свернула к Рыбачьему павильону» [6, с. 201]), *Whirly Wood, Connecticut* [7, с. 35] (Сосновый лес, Коннектикут [6, с. 203]). Данную подсистему составляют поэтонимы, омонимичные реальным топонимам, такие как **Нью-Йорк** – крупнейший город США и одна из крупнейших агломераций мира, расположен на берегу Атлантического океана в юго-восточной части штата Нью-Йорк, **Флорида** – штат на юго-востоке США со столицей в Таллахасси, расположен на одноименном полуострове между Мексиканским заливом и Атлантическим океаном, с юга омывается Флоридским проливом, **Мэдисон-авеню** – манхэттенская улица с односторонним движением, **Коннектикут** – штат на северо-востоке США, входящий в регион Новая Англия. Таким образом, используя топонимические координаты, омонимичные реальным, автор добивается художественной правды.

Таким образом, приведенные выше примеры подтверждают предположение о том, что все компоненты поэтонимосферы не только взаимосвязаны, но и, в некотором роде, взаимозависимы.

замужних женщин, а также достаточно состоятельна, чтобы отдыхать в отеле и заказывать междугородние звонки.

Кроме того, выясняется, что у Мюриель есть еще и прозвище, которое придумал ее муж; и если ее мать это возмущает, то героиню скорее веселит. «He calls me Miss Spiritual Tramp of 1948» the girl said, and giggled [7, с. 29] («Он меня называет Святой бродяжка выпуска 1948 года – сказала дочь и засмеялась» [6, с. 197]). Такое обращение со стороны мужа свидетельствует о том, что он ее любит, хотя часто относится к ней несерьезно. Таким образом, данная микросистема поэтонимов, относящихся к одному герою в своей совокупности, может считаться семантически активной, такой, что несет глубокий смысл и помогает как автору, так и читателю в передаче и построении полноценного и многогранного образа героини. А именно, образа Мюрель как молодой замужней достаточно состоятельной молодой девушки, которую слегка раздражает чрезмерная опека матери.

Еще одну микросистему рассказа составляет группа поэтонимов, сосредоточенная вокруг имени главного героя. Симор Гласс (Seymoig – Симор, традиционно Сеймур. Фамильное имя-топоним Сент-Мор, Франция [5, с. 317]). Кроме того, следует отметить, что фамилия центрального персонажа рассказа образована от английского слова «Glass», которое в переводе обозначает «стекло», что, в свою очередь, тоже является средством создания образности. Вместе с тем, в рассказе показан еще один способ обращения к главному герою, а точнее, произнесения его имени другим персонажем, что отражено в характерной форме написания его имени «*See more glass*» (see – глагол, в переводе с английского – видеть; more – сравнительная степень прилагательного many (много), в переводе с английского – больше; glass – имя существительное, в переводе с английского – стекло; дословно это можно перевести как «видеть больше стекла»). Для создания данной формы автором был использован каламбур (фигура речи, состоящая в юмористическом использовании многозначности слова или звукового сходства различных слов [4, с. 103]). Данный каламбур построен на звуковом сходстве, и употреблен автором в речи Сибиллы, что добавляет повествованию образности, а также способствует стилизации речи персонажей, а именно – малышки Сибиллы, она воспринимает на слух имя героя и соотносит его с уже знакомыми ей словами. «Are you going in the water, see more glass?», said Sybil [7, с. 33].

Кроме этих двух микросистем, в рассказе есть ряд элементов, которые вместе с микросистемами образуют подсистему антропоэтонимов поэтонимосферы рассказа. К ним относятся

связанный с мыслительной деятельностью. Следовательно, процедуру языкового анализа отражают ментальные глаголы (*определить*), глаголы физического и чувственного (*зрительного*) восприятия (*рассмотрите, подчеркните*). Глаголы физического и чувственного восприятия также организуют мыслительную деятельность учащихся.

С помощью глаголов, входящих в центральный компонент ментального поля, часто оформляется конкретный вид языкового разбора. Например, орфографический разбор слова номинирован следующими центральными единицами (в тексте они подчеркнуты): «Записываем слово колосок. В данном слове ставим ударение. Разберем слово по составу. Подчеркнем одной чертой орфограммы. В слове две одинаковые орфограммы «Безударная гласная в корне». Чтобы не ошибиться в написании безударной гласной в корне, нужно изменить слово или подобрать однокоренное слово, где проверяемая гласная была бы под ударением».

Указанные языковые средства описывают текущие процедуры орфографического анализа. С помощью установленных, последовательных действий учитель не только имитирует процесс исследования, но и приглашает детей к совместному исследованию языковых явлений (часто фразами типа «давайте проанализируем...», «обратите внимание на...», «давайте послушаем...»).

В речи учителя ментальные глаголы помогают представить логику рождения мысли. Отсутствие логики развития мысли в устной речи педагога снижает убедительность, разрушает содержание высказывания, делает его непонятным, теряется эффект воздействия, нарушается взаимопонимание. Приведем пример высказывания, отличающегося выраженной логикой изложения:

Как же произносятся гласные и согласные звуки?

Представьте, что из трубы выливается вода. Попробуйте у края трубы создать препятствие – напор воды усилится. То же происходит и при произнесении согласных звуков.

Когда образуются гласные, воздух проходит свободно, без препятствий. Проверить это легко: достаточно на тупой конец карандаша положить маленькую, согнутую в виде г бумажку, поднести карандаш ко рту на расстоянии 7-10 сантиметров и произнести гласный звук, например а, о. Бумажка не шелохнется. Иное дело при произнесении согласных, например б, ф. Воздух встречает препятствие – бумажка падает.

В анализируемом тексте (по классификации Н.К. Рябцевой) к ментальным относятся глаголы: «миропорождающий» –

представьте (представляют), «перцептивный» глагол – проверить, «физические» глаголы – положить, поднести, произнести, попробуйте создать. Все эти глаголы образуют канву рассуждения.

Периферийными элементами ментального поля в речи учителя являются такие контекстуальные уточнители ментальных глаголов, как приведение примеров, их пояснение, использование приемов популяризации. Они помогают активизировать процесс образного осмысления действительности, сообщить общие существенные признаки объекта, объяснить причины явлений. Например:

«Попробуйте произнести любое слово. Например, ель, друзья, улица, школа...».

«Вот что представляет собой этот «гражданин». Он, наверное, не просто гражданин, а какой-то вельможа, потому что вобрал в себя силу и прилагательного и глагола».

«Произносим слово «русский». В данном слове два слога: рус-ский (рус-кий), ударный слог – первый, второй слог безударный...».

«Чтобы определить, одинаковы или нет эти слова как члены предложения, надо разобрать их синтаксически. Это значит, что надо поставить к ним вопросы...».

«При образовании согласных звуков приходится потрудиться, как, например, при протаскивании в узкую щель. Гласные выпархивают, а вот согласные «продираются». Нос, губы, зубы устраивают перед согласными звуками баррикады, через которые и надо пробраться. Вот они и пробираются».

Как вы думаете, если бы поспорили гласный и согласный о том, кто из них главнее, кто бы победил?

С одной стороны, гласных фонем в шесть раз меньше, чем согласных. С другой стороны, гласные легко пролетают, а согласные с трудом проталкиваются сквозь толпу, устраняя помехи на пути. Но согласных не только больше, они разнообразнее. Зато все слова «держатся» на гласных. Если представить себе, что гласные – штангисты, то сколько же им нужно на себе «поднять» согласных в слоге?!».

Таким образом, проанализированный нами материал подтверждает, что ментальные глаголы, употребляясь в речи учителя русского языка, используются 1) в своем первичном значении, зафиксированном словарями (ядерные компоненты ментального поля), 2) во вторичном значении в результате семантических изменений в контексте (центральные компоненты ментального поля), 3) в роли основных актуализаторов информации на фоне дидактического материала (периферийные компоненты ментального поля).

Несмотря на то, что данное произведение представляет собой всего лишь рассказ, размещенный на десяти страницах, поэтонимосфера его достаточно показательна и содержит поэтонимы разных типов. Опираясь на иерархию поэтонимных компонентов по степени сложности (элемент, микросистема, подсистема), предложенную М.В. Бувеской в монографии «Поэтонимосфера художественного текста» [1, с. 88], а также тот факт, что только в своей совокупности все поэтонимы, относящиеся к одному персонажу, образуют семантически активный компонент поэтонимосферы, а вместе с тем и один тип микросистемы, можем заметить, что поэтонимы анализируемого произведения, являясь одновременно элементами поэтонимосферы, образуют между собой микросистемы и подсистемы. Так одна, из микросистем поэтонимосферы данного рассказа являет собой несколько именовании, относящиеся к одному персонажу, а именно – Мюриель. К этой микросистеме относятся следующие поэтонимы: *Muriel, Mrs. Glass, Miss Spiritual Tramp of 1948*. Предлагаем рассмотреть эти именовании более подробно. *Muriel* – женское имя предположительно кельтского происхождения, *muir* – море, *geal* – яркий, блестящий [5, с. 265]. Автор знакомит читателей с ней посредством передачи ее телефонного разговора с мамой, из которого мы и узнаем ее имя. «*A woman's voice came through. Muriel? Is that you? The girl turned the receiver slightly away from her ear. Yes, Mother. How are you?*» [7, с. 27] («Послышался женский голос: «Мюриель? Это ты?» – «Да, мама. Здравствуй, как вы все поживаете?» [6, с. 196], «*Are you all right? Tell me the truth! – I'm fine. Stop asking me that, please*» [7, с. 28] («Скажи, как ты, Мюриель? Только правду. – Да все чудесно. Перестань спрашивать одно и то же...» [6, с. 197]). Данный разговор позволяет предположить, что Мюриель – любимая и, возможно, единственная дочь, которая, хотя уже выросла и обзавелась собственной семьей, так и остается для матери девочкой, о которой нужно заботиться. Мюриель принимает эту заботу, но не всегда охотно. «*Muriel, I'm only going to ask you once more – are you really all right? – Yes, Mother. For the ninetieth time*» [7, с. 31] («Мюриель, ответь мне в последний раз – как ты? Все в порядке? – Да, в сотый раз – да» [6, с. 200]). Следует отметить, что имя это встречается только в диалогах героев, а в словах автора встречается только «a girl» (девушка).

Еще одно обращение к Мюриель – *Mrs. Glass (Muccic Гласс)*. «*I have your call from New York now, Mrs. Glass*», *the operator said* [7, с. 27] («Даю Нью-Йорк, миссис Гласс, – сказала телефонистка» [6, с. 196]). Такое обращение свидетельствует о том, что она замужем, так как обращение миссис используется в отношении

Актуальность данного исследования обусловлена постоянным интересом ученых к этой проблеме, что отражается в публикациях, посвященных изучению поэтонимосферы художественного произведения. Предмет исследования составляет поэтонимосфера рассказа Дж. Д. Селинджера «Хорошо ловится рыбка-бананка», представленная поэтонимами различных видов. Целью данной публикации является попытка анализа поэтонимосферы художественного произведения как целостности, состоящей из компонентов, подчиненных иерархии по степени сложности.

«A Perfect Day for Bananafish» (в переводе с английского – «Отличный день для рыбки-бананки»; «Хорошо ловится рыбка-бананка» – перевод, предложенный Р. Райт-Ковалевой) – первый рассказ цикла о Глассах, опубликованный в сборнике «Девять рассказов» (Nine Stories), описывает последний день Симора, который не в состоянии выносить сильнейшее душевное напряжение – жизнь с любимым, но чуждым человеком. Начав цикл со смерти главного героя, Селинджер совершил достаточно смелый шаг, так как даже будучи великолепно выверенным, рассказ являлся лишь эскизом к дальнейшему повествованию [7, с. 14].

Предлагаем начать рассмотрение данного произведения с заглавия, так как его осмысление и интерпретация способствуют раскрытию авторского замысла. Как отмечает Т.И. Перминова, «название художественного текста любого жанра – самый актуальный его признак, это словесный комплекс, значение которого имплицитно проектируется на содержание всех текстовых уровней и его частей, на его общую сквозную идею» [3, с. 104]. В заглавии данного рассказа автор использует название рыбы *bananafish* (в переводе с английского – вид съедобной рыбы, обитающей в южных морях; сленговое значение слова *banana* – чушь, вздор, враки) [7, с. 263]. И вероятнее всего, что в тексте обыгрывается именно сленговое значение. Это название встречается не только в заглавии, но также используется автором в тексте рассказа: «*You just keep your eyes open for any bananafish. It's a perfect day for bananafish. Well, they swim into a hole where there's a lot of bananas... they behave like pigs... they get banana fever*» [7, с. 37]. «Они заплывают в банановую пещеру, но там ведут себя просто по-свински... Заболевают банановой лихорадкой» [6, с. 204]. Этот вымышленный рассказ Симор, главный герой рассказа, рассказывает малышке Сибилле. Это подтверждает наше предположение об использовании сленгового значения слова *banana*. Следует отметить, что в оригинале это прослеживается более явно, поскольку имя существительное *banana* используется и в качестве определения, а в переводе используется имя прилагательное банановый.

Данные предикаты, являясь содержанием научно-учебной речи учителя, *содействуют вдумчивому отношению к языку, приучают учащихся узнавать определенные явления языка, оценивать их, сравнивать, систематизировать и т.д., активизируют познавательную деятельность учащихся и под.*

Анализ ментальной лексики важен и ценен потому, что использование учителем слов данной группы особо продуктивно в ситуации школьного языкового анализа. Номинации процедур мыслительно-речевой деятельности отражаются в словарном составе научно-учебной речи участников общения. Знания о ментальных словах разных семантических групп помогут будущим учителям методически грамотно проводить языковой анализ, пользуясь типичными для научного изложения средствами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Синонимия ментальных предикатов: группа считать // Логический анализ языка: Ментальные действия / Ю.Д. Апресян. – М.: Наука, 1993. – С. 7-22.
2. Арутюнова Н.Д. «Полагать» и «видеть» (к проблеме смешанных пропозициональных установок) // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1989. – С. 7-30.
3. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Гипотеза как мыслительный речевой акт // Логический анализ языка: Язык и ментальные действия / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М.: Наука, 1993. – С. 78-82.
4. Гак В.Г. Пространство мысли (опыт систематизации слов ментального поля) // Логический анализ естественного языка: Ментальные действия / В.Г. Гак. – М., 1993 – С. 22-29.
5. Кобызева И.М. Мысль и идея на фоне категоризации ментальных имен // Логический анализ языка: ментальные действия / И.М. Кобызева. – М.: Наука, 1993. – С. 95-105.
6. Колесов В.В. Жизнь происходит от слова / В.В. Колесов. – М.: Златоуст, 1999. – С. 112-137.
7. Падучева Е.В. К аспектуальным свойствам ментальных глаголов: перфектные видовые пары // Логический анализ языка: ментальные действия / Е.В. Падучева. – М.: Наука, 1993. – С. 111-120.
8. Рябцева Н.К. Мысль как действие или риторика рассуждения // Логический анализ языка: Модели действия / Н.К. Рябцева. – М.: Наука, 1992. – С. 60-69.
9. Сивцова Н.В. Обучение средствам описания языкового анализа в процессе методической подготовки студентов-филологов: Дис ... канд. пед. наук. – Саранск, 2004. – 258 с.

10. Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. / Под ред. А.М. Бабкина, С.Г. Бархударова, Ф.П. Филина и др. – М., Л., 1948-1965; Т. 6 (Л-М), 1957. – С. 620.

АНОТАЦІЯ

Сивцова Н.В., Дрянгіна О.А. Ментальні дієслова та їх функції у мові вчителя російської мови

У статті розглянуто питання дієслівної репрезентації ментальності в навчально-науковому спілкуванні. У ній визначається ментальний зміст навчально-наукової мови, дається функціонально-семантична характеристика ментальних дієслів у висловленнях педагога, аналізуються ядерні та периферійні елементи ментального поля, обґрунтовуються результати дослідження функціонально-семантичних властивостей ментальних дієслів у мовленні вчителя російської мови.

Ключові слова: ментальність, ментальне поле, мовний аналіз, знання, навчально-наукова мова.

АННОТАЦИЯ

Сивцова Н.В., Дрянгина Е.А. Ментальные глаголы и их функции в речи учителя русского языка

В статье рассмотрен вопрос о глагольной репрезентации ментальности в учебно-научном общении. В ней определяется ментальное содержание учебно-научной речи, дается функционально-семантическая характеристика ментальных глаголов в речи педагога, анализируются ядерные и периферийные элементы ментального поля, обосновываются результаты исследования функционально-семантических свойств ментальных глаголов в речи учителя русского языка.

Ключевые слова: ментальность, ментальное поле, языковой анализ, знание, учебно-научная речь.

SUMMARY

Sivtsova N., Dryangina E. Mental verbs and their functions in a speech teacher of Russian language

The article addressed the issue of verbal representation mentality in teaching scientific communication. It defines the mental content of teaching and scientific speech, given functional semantic characteristic of mental verbs in speech teacher, analyzed nuclear and peripheral elements of the mental field study results substantiate functional and semantic properties of mental verbs in the speech teacher of Russian language.

Key words: mentality, mental field, linguistic analysis, knowledge, training and scientific speech.

теории синтаксиса. Особое внимание уделяется вопросу грамматической сущности словосочетания и предложения, форме и значению словосочетания, его отношению к предложению и слову. Рассматривается сочетание критериев, которые создают совокупность признаков, дающих возможность определить тип словосочетания. Анализируется влияние лексических единиц на семантику словосочетания.

Ключевые слова: словосочетание, предложение, атрибутивные отношения, объектные отношения, обстоятельственные отношения, тип словосочетания, семантика словосочетания.

SUMMARY

Aniutina G.A. On the problem of phrases typology in Russian and English

This paper touches on the problem of sentences and phrases correlation as one of the most important problems of the theory of syntax. Special attention is given to the nature of phrases and sentences grammatical essence, the form and value of the phrase and its relation to the sentences and words. We consider a combination of criteria to create a set of features that make it possible to determine the type of the phrase. The influence of lexical items on the semantics of the phrase is analyzed.

Key words: phrase, sentence, attributive relation, object relations, adverbial relation, the type phrase, the phrase semantics.

*А.С. Бессонова
(Горловка)*

УДК 81'373.23

КОМПОНЕНТЫ ПОЭТОНИМОСФЕРЫ РАССКАЗА ДЖ.Д. СЕЛИНДЖЕРА «ХОРОШО ЛОВИТСЯ РЫБКА-БАНАНКА»

Изучение поэтонимосферы художественного произведения – сравнительно молодое направление, но вместе с тем достаточно перспективное. Вопросы функционирования собственных имен в художественных текстах, а также образуемой ими целостности – поэтонимосферы составляют особый интерес для исследователей, занимающихся литературной ономастикой. Собственные имена изучались как отдельные единицы, а в работах В.М. Калинкина было положено начало новому подходу к осмыслению поэтонимосферы как целостности особого рода, которое нашло отражение в работах последователей и учеников.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – М.: Физматлит, 2000. – 256 с.
2. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М., 1966. – С. 44–45.
3. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – М.: Высш. шк., 2004. – 237 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). – М.: Высш. шк., 1972. – С. 487–586.
5. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / В. Г. Гак. – М.: Высш. шк., 1986. – 220 с.
6. Иванова И. П. и др. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высш. шк., 1981. – 340 с.
7. Петерсон М. Н. Лекции по современному русскому литературному языку. – Горький, 1980. – С. 7.
8. Почеппов Г. Г. Типы дополнения в английском языке // *Інземна філологія*. – Вип. 10. – 1966. – С. 27–34.
9. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды: В 2-х т. / Ф. Ф. Фортунатов. – М.: Учпедгиз, 1956. – Т.1. – С. 182.
10. Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения // *ВЯ*. – 1964. – № 6. – С. 77–93.

АНОТАЦІЯ

Анютіна Г.А. До проблеми типології словосполучень у російській та англійській мовах

У статті розглядається проблема співвідношення речення та словосполучення як однієї з важливих проблем теорії синтаксису. Особлива увага приділяється питанню граматичної сутності словосполучення і речення, формі та значенню словосполучення, його відношенню до речення та слова. Розглядається поєднання критеріїв, які створюють сукупність ознак, які дають можливість визначити тип словосполучення. Аналізується вплив лексичних одиниць на семантику словосполучення.

Ключові слова: словосполучення, речення, атрибутивні відношення, об'єктні відношення, обставинні відношення, тип словосполучення, семантика словосполучення.

АННОТАЦИЯ

Анютина А.А. К проблеме типологии словосочетаний в русском и английском языках

В статье рассматривается проблема соотношения предложения и словосочетания как одной из важных проблем

УДК 81'373.21

ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ НАЗВАНИЙ
ОБЪЕКТОВ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ ХОЗЯЙСТВА
ДОНЕТЧИНЫ

Постановка проблемы. Донецкий регион имеет развитую аграрную отрасль хозяйства. К эргонимам, именуемым объектами этой отрасли, относятся названия агропромышленных комплексов и фирм, агроцехов, фермерских хозяйств, заводов и фабрик, занимающихся переработкой сельскохозяйственной продукции. С увеличением их количества назрела необходимость разнопланового рассмотрения названий этой области человеческой деятельности, изучения особенностей, положенных в основу имитворчества.

Анализ последних исследований и публикаций. Данный раздел эргонимной лексики является объектом внимания лингвистов уже несколько десятилетий. Исследованием названий сельскохозяйственных объектов начали заниматься еще в 70-е годы прошлого века. Изучением наименований совхозов и колхозов Волгоградской области в начале 70-х годов прошлого века занимался И.Г. Долгачев [1]. Позднее, в середине 90-х, названия предприятий агропромышленного комплекса Донецкой области анализировал Б.И. Маторин, объединивший эргонимы с учетом структурно-семантических особенностей в 13 групп [2].

Целью данной работы является анализ наименований объектов аграрной отрасли хозяйства, зафиксированных на территории Донецкой области в течение последнего десятилетия, так как резкое увеличение их количества требует упорядочения и изучения.

Изложение основного материала. За последнее десятилетие появилось множество объектов в аграрном секторе Донецкого региона. Среди них фермерские хозяйства, фирмы, агроцеха. Агроцеха, находящиеся в подчинении Мариупольского металлургического комбината имени Ильича, имеют порядковый номер. Агропромышленные комплексы и фирмы – крупные сельскохозяйственные объекты, и их количество на территории области невелико – 71 объект. Фермерские хозяйства – частные объекты, расположенные в сельской местности, насчитывают 1 097 объект. Их названиями являются эргонимы, имеющие отонимное и отапельлятивное происхождение. Названия фермерских хозяйств, носящие фамилии или имена, отчества и фамилии своих владельцев насчитывают 195 единиц. Идеологическая направленность названий сельскохозяйственных объектов советского периода,

когда эргонимы представляли собой словесные символы труда, революции, коммунизма или носили имена выдающихся партийных и государственных деятелей, полководцев, пролетарских писателей, сменилась эргонимия фантазийными, индивидуализирующими. От прошлого остались оттопонимные названия, мотивированные названиями населенных пунктов, рядом с которыми они расположены. Так, в селе Васильевка Амвросиевского района находятся сельскохозяйственный производственный кооператив «Васильевский» и фермерское хозяйство «Васильевское»; в селе Василевка Старобешевского района – фермерские хозяйства «Васильевская чайка», «Васильевский буревестник», «Васильевский колосок», «Васильевский кулик»; фермерское хозяйство «Заречье» находится на улице Заречной в Северске Амвросиевского района; фермерское хозяйство «Приволье» – в селе Приволье того же района.

Все объекты анализируемой группы условно разделены на следующие подгруппы:

– отантропонимные эргонимы, образованные путем трансонимизации – прямого перехода в названия фамилий или фамилий, имен и отчеств их владельцев (195 единиц): фермерские хозяйства «Гордиенко Г.М.» – в селе Воскресенка Артемовского района; «А. Бутенко» – в Волновахском районе; «Глухов Сергей Иванович» – в Володарском районе; «Шибкая Алла Ивановна» – в пгт. Владимировка Волновахского района и др.;

– отантропонимные названия, образованные от имен выдающихся деятелей прошлого, лидеров коммунистического движения, оставшиеся нам в наследие от недавнего прошлого. Их количество невелико, так как большая часть этой группы в начале 90-х годов прошлого века подверглась замене (11): сельскохозяйственные предприятия имени Горького – в селе Алексеевское Амвросиевского района; имени Тимирязева – в селе Никифоровка Амвросиевского района; имени Калинина – в пгт. Дробышево Краснолиманского района;

– отантропонимные эргонимы, содержащие термин родства или указывающие на совместное владение объектом с другими лицами (7): фермерские хозяйства «Дахнов и сыновья», «Полозенко и сын», «Татьяна и сыновья», «Володимир и К», «Фоменко и К», «Иванов и К»;

– эргонимы, представленные именами владельцев и членов их семей (93). Используются полные, краткие и уменьшительно-ласкательные формы имен: фермерские хозяйства «Сережа», «Олеся», «Олена», «Ксения», «Валерия», «Вероника», «Виктор та Ганна», «Юлия», «Ядвига», «Аннушка»;

исчезнуть, и глагол превращается тогда просто в транзитивный глагол с прямым дополнением.

Обязательная структурная законченность словосочетания требует при изъятии знаменательного слова постановки на то же место элемента, заменяющего его. Напр.: *I have lost ty pencil. Do you have one?*

Old Bidlake had no taste or talent for music, and he had the frankness to say so. Здесь *so* употребляется в роли объекта.

Внутри словосочетания могут происходить процессы синтаксического переразложения. Характеризуя отношение глагола и дополнения, можно отметить, что сейчас список транзитивных глаголов значительно пополнился за счет глаголов, первоначально интранзитивных, которые имели предложное дополнение как *to depend upon a man, to laugh at a person, to talk over a matter*. Со временем предлог присоединился к глаголу, став составной частью его, так что объект перестал быть объектом, а является прямым дополнением сложного глагола.

Семантические сдвиги происходят при превращении группы глагола с прямым дополнением в сложно-глагольную форму, напр.: *She will make him a good wife.* (Она станет ему хорошей женой). Здесь *wife* все еще выступает в роли дополнения, но мы не можем обратить это предложение в пассивное, со словом *wife* в роли подлежащего, что доказывает, что *wife* на самом деле является предикативным членом при связке *make*. Бывшее дополнение *wife* не отпадает, потому что оно получает новую функцию.

Для словосочетания, состоявшего из глагола и слова, синтаксически выступавшего по отношению к глаголу как прямое дополнение, можно наблюдать и другой тип исторического развития: не только превращение полнозначного глагола в служебный, что мы находим в вышеописанном примере, но и тесное объединение данного глагола со своим прямым дополнением, в итоге дающее фразеологическую единицу, эквивалентную слову. Последнее можно проследить на истории фразеологической единицы *to catch fire* (или *to catch cold* «простудиться»).

Превращение глагола и его прямого дополнения из словосочетания в устойчивую фразеологическую единицу, имевшее место в истории английского языка, привело к невозможности выделять дополнение при некоторых глаголах как отдельный член предложения и, следовательно, к иному членению предложения.

Сочетание этих критериев, взятых в системе, образует ту устойчивую совокупность признаков, которая дает возможность определить тип словосочетания.

1) по числу компонентов. Здесь можно выделить двучленные словосочетания *to read a book*, *читать книгу* и многочленные словосочетания *to read an interesting book*, *читать интересную книгу*;

2) по части речи господствующего компонента словосочетания. Так, например, можно выделить именные (*an interesting book*, *интересная книга*), глагольные (*to write a letter*, *писать письмо*), адъективные (*ready to help*, *готовый помочь*), адвербиальные (*very fast*, *очень быстро*), местоименные (*which of us*, *кто из нас*);

3) по характеру отношений между компонентами, где выделяются сочинительные и подчинительные отношения;

4) по функции всего словосочетания в предложении. Различаются группы субъектные (в функции подлежащего), предикатные (в функции сказуемого), определительные, обстоятельственные, объектные.

Таким образом, если проанализировать выделенные словосочетания в предложении *A little boy is reading an interesting book* (*Маленький мальчик читает интересную книгу*), то они являются именными по характеру господствующего члена, атрибутивными по типу внутренней связи, но по функции в предложении первое образует субъектную группу, а второе – объектную.

Семантика словосочетания не является простой суммой значений входящих в него слов, а представляет собой сложное сплетение лексических значений комбинирующихся единиц.

Значительно распространены словосочетания, в которых основное значение составляющих в определенной мере сохранено, и все же общее значение словосочетания содержит нечто новое по сравнению со значением каждого составляющего элемента и не является суммой значений образующих его элементов, напр.: *to run fast*, *to run a splinter into one's finger*, *to run a business*, *to run a car into a garage*, *to run a comb through one's hair*, *to run for parliament* и т.д.

В английском языке обычно невозможно отделение какой-либо части словосочетания ни семантически, ни синтаксически. Примером этому служит применение старых интранзитивных глаголов в роли каузативов, что создается путем простого присоединения к ним прямого дополнения, причем каузативный характер словосочетания выявляется также только синтаксико-семантическим путем. *There was a pretty woman at the back shop dancing a little baby in her arms*. Общее содержание предложения заставляет нас понимать глагол *dance* как имеющий оттенок каузативности. В других случаях этот оттенок значения может

– названия, образованные от трансонимизированных мифонимов и теонимов (29): агропромышленная фирма «Гермес» (Кр.), фермерские хозяйства «Юпитер», «Дионис», «Артемиды», «Афродита», «Меркурий»;

– отпатронимные названия (2): фермерские хозяйства «Михалыч», «Мариныч»;

– названия, содержащие антропоним и апеллатив (5): фермерские хозяйства «Надежда Валентины», «Урожай Краснокутских», «Лешкин хутор», «Колос Деметры» (в честь греческой богини плодородия и земледелия), «Джулия-форпост»;

– многокомпонентные названия, содержащие указание на месторасположение, характер деятельности и тип предприятия (44): «Бахмутский аграрный союз» (Арт.), Авдеевский инкубаторий (Авд.), Амвросиевский комбикормовый завод (Амв.), Великоновоселковское племенное предприятие по племенному разведению в животноводстве (пгт. Великая Новоселка), Еленовский комбинат хлебопродуктов (пгт. Еленовка);

– оттопонимные эргонимы, образованные от названий мест, где расположены объекты (134 лексемы): сельскохозяйственный производственный кооператив «Новогригорьевский» – в селе Новогригорьевка Амвросиевского района; сельскохозяйственный производственный кооператив «Парасковиевский» – в селе Парасковиевка Амвросиевского района; Калининский племенной завод имени – в поселке Калинина Амвросиевского района;

– оттопонимные наименования по признаку государственной принадлежности (7 единиц): агропромышленный комплекс «Агротехника-Украина» (Д.), фермерские хозяйства «Свободная Украина», «Украина», «Украинске», «Украинка»;

– оттопонимные названия, указывающие на местонахождение в Донецкой области, в Донбасском регионе (7 единиц): агропромышленный комплекс «Донеччина» (Кр.), фермерские хозяйства «Донбасс», «Донбасс-2», «Донецкая степь», «Дончанка»;

– оттопонимные названия, не имеющие отношения к данной местности (20 единиц): фермерские хозяйства «Балтика», «Афинь», «Алтай», «Карпаты», «Молдова», «Александрия», «Анталія», «Эллада», «Невада»;

– наименования, отражающие географические особенности местности или другие специфические реалии месторасположения (61 единица): фермерские хозяйства «Азов», «Азовчанка», «Азовье», «Приазовье» (находятся в Новоазовском районе на побережье Азовского моря). На побережьях рек, озер и прудов, вблизи водоемов расположены объекты с соответствующими

названиями: «Берег», «Береговое», «Исток», «Зареченское», «Заречье», «Волна», «Хвиля», «Приозерное», «Родник», «Струмок». На присутствие в регионе степей и связанные с ними климатические условия указывают наименования фермерских хозяйств «Степное», «Степь», «Роза ветров». Географическая расположенность определила мотивацию эргонимов «Східне», «Юг», «Южанка», «Южное», «Южный». Индивидуальные особенности ближайшей местности получили отражение в названиях «У груші», «Криниця», «Лагуна», «Луговое», «Мост», «Поле», «Скеля», «Сад»;

– эргонимы, основанные на сельскохозяйственной лексике (18): «Дары полей», «Жнивир», «Хлебный дар», «Хлебороб», «Добрый лан», «Зерновое», «Золотая нива», «Золотой колос», «Урожай», «Урожайное», «Фермер»;

– названия, указывающие на идеологические и общечеловеческие ценности (22): агропромышленные комплексы «Відродження» (Волн.), «Победа» (Яс.), фермерские хозяйства «Дружба», «Единство», «Мир», «Семья», «Слава Донбасса», «Содружество», «Перемога», «Наш выбор»;

– эргонимы от названий растений с положительной коннотацией (29): фермерские хозяйства «Барвинок», «Березка», «Ель», «Сосна», «Ландыш», «Подснежник», «Фиалка», «Полуничка», «Пролисок», «Ромашка»;

– названия от наименований представителей животного мира, а также птиц, насекомых с положительной коннотацией (24): фермерские хозяйства «Аист», «Бджола», «Бджилка», «Лелека», «Дельфин», «Соболь», «Лань»;

– эргонимы от названий драгоценных камней (15): фермерские хозяйства «Агат», «Жемчуг», «Изумруд», «Рубин», «Сапфир», «Малахит»;

– сложносокращенные названия, содержащие компонент агро- и прямо указывающие на профессиональную направленность объектов (22): агропромышленные комплексы «Агропродукт» (Яс.), «Агрофонд» (Д.), фермерские хозяйства «Агровита», «Агролюкс», «Агромир»;

– условно-мотивированные, отвлеченные названия, прямо не называющие признаки объекта (34): агропромышленный комплекс «Элита» (Д.), фермерские хозяйства «Кристалль», «Луч», «XXI век», «Зоря», «Искра», «Ранок», «Стрела», «Эталон», «Радуга», «Роса», «Росинка»;

– названия романтического или фантазийного плана (28 лексем): фермерские хозяйства «Гармония», «Прелестное», «Удача», «Встреча», «Успех», «Мираж», «Миф», «Мрия», «Поле чудес», «Шанс», «Эдем»;

и адвербиальные сочетания, как правило, включаются в субстантивные и глагольные в качестве их фразовых составляющих [3, с. 67]. Но наряду с этим делением словосочетаний, пересекая и осложняя его, идет деление словосочетаний по способам и формам связей между словами, по семантическим классам и словообразовательным гнездам, объединяющим в своем составе слова разных частей речи. На основе сочетания слов, принадлежащих к разным частям речи, с зависимыми от них словами и на основе семантического обобщения этих связей у однородных смысловых групп формируются разнообразные типы словосочетаний.

Как отмечает В. Д. Аракин [1, с. 141], одним из основных признаков словосочетания является синтаксическая связь, соединяющая компоненты словосочетания. Это могут быть предикативные, атрибутивные, объектные и обстоятельственные отношения. Эти отношения получают свое выражение в виде различных конкретных приемов, с помощью которых передаются синтаксические связи. К таким приемам относятся согласование, примыкание и управление. Способы выражения синтаксических связей, входя как составная часть в структуру данного языка, несут в себе такие признаки, которые дают возможность определить типологические характеристики языка на уровне словосочетаний.

Для определения понятия «тип словосочетания» важное значение имеют приемы передачи синтаксических связей, которые используются в данном языке. Так, для английского языка определяющим является примыкание. В русском языке примыкание используется намного реже, чем в английском, и поэтому его нельзя рассматривать как признак, характеризующий структуру словосочетания. Кроме того, для характеристики типа словосочетания необходимо также учитывать порядок следования компонентов словосочетания. В английском языке всякое существительное, стоящее перед другим существительным, выполняет атрибутивную функцию, следовательно, образуя атрибутивное словосочетание.

Таким образом, словосочетание, образованное с помощью подчинительной связи, может быть охарактеризовано следующими признаками, взятыми в их взаимосвязи: 1) характером синтаксических отношений; 2) способом выражения синтаксических отношений; 3) положением зависимого слова по отношению к главному.

С точки зрения структуры словосочетания могут классифицироваться:

Все признают, что словосочетание состоит не менее чем из двух полнозначных слов, что оно организуется по законам и правилам соединения слов и их форм, присущим данному языку, и что оно выражает единое, хотя и сложное, расчлененное понятие, цельное значение. Но одни языковеды, такие как проф. А. В. Добиаш, академик Ф. Ф. Фортунатов, проф. А. М. Пешковский, проф. А. М. Петерсон и др. [7, 9], относят к словосочетаниям все виды грамматического сочетания полнозначных слов независимо от различий их структуры, их функций в процессе общения и их отношения к разным формам мышления. Такие исследователи, как В. В. Виноградов, Е. В. Кротевич, Н. Н. Прокопович, Г. А. Золотова, Н. Ю. Шведова, развивают качественно другую теорию. В. В. Виноградов подчеркивает, что словосочетание и предложение – качественно различные категории синтаксиса, В. В. Виноградов и его сторонники сближают словосочетание со словом: рассматриваемые вне предложения, как строительный материал для него, словосочетания так же, как и слова, относятся к области номинативных средств языка, средств обозначения предметов, явлений, процессов и т.п. [4, с. 52]. В. Г. Гак считает, что словосочетание в синтаксическом аспекте представляет собой распространение члена предложения, сочетание двух или более членов предложения, и отмечает, что, занимая промежуточное положение между словом и предложением, словосочетание может рассматриваться и как номинативная единица, образованная путем сочетания слов вне предложения, и как синтаксическая, вычленяемая в предложении [5, с. 35]. Авторы «Теоретической грамматики английского языка» считают словосочетанием синтаксически организованную группу слов любого морфологического состава, базирующуюся на любом из существующих типов синтаксической связи [6].

Словосочетания в каждом языке строятся по определенным, характерным для данного языка моделям, представляющим собой обобщенные величины, которые в речи наполняются разнообразным лексическим материалом, придающим данному словосочетанию конкретный характер. Типологическое изучение словосочетаний в английском и русском языках ставит своей задачей исследовать и установить алломорфные и изоморфные черты на уровне словосочетаний и тем самым выявить их основные черты.

Основные словосочетания в английском языке, реализуемые соединением полнозначных слов, формируются одной или несколькими синтагмами вокруг субстантивного (или эквивалентного ему), глагольного, адъективного или адвербиального центров [2, с. 44]. При этом адъективные

– наименования, состоящие из двух лексических единиц, представляющие собой атрибутивные словосочетания (4): фермерские хозяйства «Белая дача», «Белая криница», «Красная горка», «Красный сад».

Среди названий фермерских хозяйств отмечены лексемы *новый* и *путь* (8): «Новая жизнь», «Нове відродження», «Новий шлях», «Караванный путь», а также сохранившийся идеологический эргоним «Путь Ильича».

Отдельную, достаточно многочисленную группу составляют названия, которые трудно отнести к какой-либо из вышеуказанных групп: «Ална», «Альянс», «Деловит», «Миллениум», «Наследник», «Темп», «Эталон» и др.

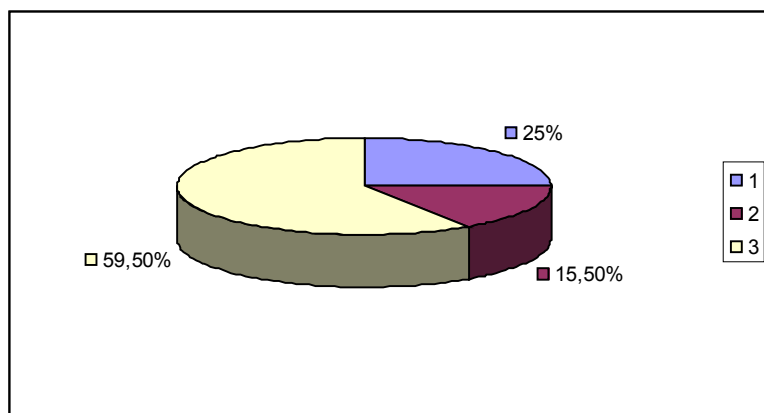
Численность названий в подгруппах представлена в виде следующей таблицы:

Классификация наименований объектов аграрной отрасли хозяйства Донецчины

З№	Характеристика подгруппы	кол-во	%	%
11	фамилии, имена и отчества владельцев	195	14,3	25
22	отантропонимные названия в честь выдающихся деятелей прошлого	11	0,8	
33	отантропонимные эргонимы с термином родства или указывающие на совместное владение объектом с другими лицами	7	0,5	
44	названия, содержащие имена владельцев или членов их семей	93	6,8	
55	трансонимизированные мифонимы и теонимы	29	2,1	
66	отпатронимные названия	2	0,1	
77	названия, содержащие антропоним и апеллатив	5	0,4	115,5
88	названия, указывающие на месторасположение, характер деятельности и тип предприятия	44	3,2	
99	оттопонимные эргонимы, образованные от названий мест, где расположены именуемые объекты	134	9,8	
110	оттопонимные наименования, образованные по признаку государственной принадлежности	7	0,5	
111	названия, указывающие на региональное расположение	7	0,5	
112	оттопонимные названия, не имеющие отношения к данной местности	20	1,5	

113	названия, отражающие географические особенности местности	61	4,5
114	эргонимы, содержащие сельскохозяйственную терминологию	18	1,3
115	названия, указывающие на идеологические ценности	22	1,6
116	наименования от названий растений	29	2,1
117	эргонимы от наименований представителей животного мира, птиц, насекомых	24	1,8
118	эргонимы, содержащие названия драгоценных камней	15	1,1
119	сложносокращенные названия, содержащие компонент <i>агро-</i>	22	1,6
220	романтические, фантазийные названия	28	2
221	условно-мотивированные названия	34	2,5
222	атрибутивные словосочетания	4	0,3
223	названия с лексемами <i>новый и путь</i>	8	0,6
224	названия, не вошедшие ни в одну из вышеуказанных подгрупп	544	40

На следующей диаграмме представлены основные группы наименований объектов агропромышленного комплекса:

1. Отантропонимные названия и названия, содержащие отантропонимный компонент.
2. Оттопонимные названия и названия, содержащие оттопонимный компонент.
3. Отапеллятивные названия и названия, образованные путем трансонимизации собственных имен прочих классов.

словотворчих афіксів. Встановлюються структурні відповідники у німецькій та українській мовах, і надається кількісна характеристика морфологічних типів реципрокальних дієслів обох мов.

Ключові слова: реципрокальне дієслово, мотиваційна основа, похідне дієслово, афікс.

АННОТАЦИЯ

Юшкова С.А. Морфологический способ образования реципрокальных глаголов в немецком и украинском языках

Статья посвящена изучению реципрокальных глаголов, которые образуются путём прибавления к мотивирующей основе различных словообразовательных аффиксов. Устанавливаются структурные соответствия в немецком и украинском языках, и приводится количественная характеристика морфологических типов реципрокальных глаголов обоих языков.

Ключевые слова: реципрокальный глагол, мотивирующая основа, производный глагол, аффикс.

SUMMARY

Yushkova S.A. Morphological Method of Reciprocal Verbs Formation in German and Ukrainian

The article deals with the study of reciprocal verbs which are built up by means of adding different derivation affixes to the motivation stem. The structural equivalents in German and Ukrainian are established, and the quantitative characteristic of the morphological types of reciprocal verbs in both languages is given.

Key words: reciprocal verb, motivation stem, derivative verb, affix.

*A.A. Анютинна
(Харьков)*

УДК 81'33

К ПРОБЛЕМЕ ТИПОЛОГИИ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Одной из важных проблем в области теории синтаксиса является проблема соотношения предложения и словосочетания. В определении словосочетания и в понимании его отношения к предложению нет полного согласия и единства между разными научными грамматиками. Вопросы о грамматической сущности словосочетания, о его форме и значении, о его отношении к предложению и слову в разных языках еще остается мало изученным.

когось → схоплюватися; (цьомати →) цьомкати когось → цьомкатися; **в) вигуками (укр. – 12 од.): укр.** (гар! →) гаркати на когось → гаркатися; (гир! →) гиркати на когось → гиркатися; **г) прикметниками (нім. – 3 од.; укр. – 5 од.), пор.: нім.** (*verständlich* → *verständlichem* → *sich verständigen*; укр. (єдиний →) єднати → єднатися; (знайомий →) знайомити → знайомитися; **д) займенниками (нім. – 2): нім.** (*du* →) *j-n duzen* → *sich duzen*; (*Sie* →) *j-n siezen* → *sich siezen*.

3) РецРД, утворені від префіксально-суфіксальних дієслів. Цей тип РецРД зафіксований тільки в українській мові й нараховує 30 одиниць. РецРД цього типу утворюються від вихідних дієслів, які, в свою чергу, є похідними, тобто вони утворюються шляхом одночасного приєднання до вихідної основи префікса і суфікса. Наприклад: (12) (цілувати →) виціловувати → виціловуватися; (шептати →) перешіптувати → перешіптуватися; (мир →) замиряти → замирятися.

Відзначимо, що мотиваційною базою вихідних префіксально-суфіксальних дієслів слугують в українській мові дієслова (17 од.) (див. (13)), іменники (7 од.) (див. (14)) та прикметники (6 од.) (див. (15)). Наприклад: (13) (дражнити →) передражнювати → передражнюватися; (14) (мир →) замиряти → замирятися; (15) (близький →) зблизити → зблизитися.

3. Складні РецД. У німецькій мові зафіксовано одне РецД, яке утворилося шляхом складання двох основ: субстантивної та дієслівної: (16) *die Wette* 'парі, спір, сперечання' + *eifern* 'виступати за або проти кого-н.; суперничати, змагатися' → *wetteifern* 'змагатися' [3, с. 308-310].

ЛІТЕРАТУРА

1. Недеялков В. П. Типология взаимных конструкций / В. П. Недеялков // Теория функциональной грамматики. – С.Пб., 1991. – С. 276–312.
2. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1953. – 375 с.
3. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1974. – 361 S.

АНОТАЦІЯ

Юшкова С.О. Морфологічний спосіб утворення реципрокальних дієслів у німецькій та українській мовах

Стаття присвячена вивченню реципрокальних дієслів, що утворюються шляхом додавання до мотивуючої основи різних

Висновки. Среди проанализированных подгрупп наименований объектов агропромышленного комплекса наиболее многочисленной является отапельлятивная, среди отонимных – подгруппа, названия которой образовались трансонимизацией антропонимов или содержат антропонимный компонент. При выборе наименований объектов аграрной отрасли хозяйства Донетчины используются наиболее благозвучные слова и словосочетания с положительными ассоциациями, легко запоминающиеся. Некоторые наименования идеологического плана, вошедшие в обиход в послереволюционный период, еще не потеряли своего идейно-политического значения и используются в настоящее время. Отмечено наличие в названиях и имен собственных, как выдающихся деятелей прошлого, так и владельцев именуемых объектов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долгачев И.Г. Названия совхозов и колхозов Волгоградской области // Ономастика Поволжья 2: Материалы II конференции по ономастике Поволжья. – Горький, 1971. – С. 193-199.
2. Маторин Б.И. Анализ наименований предприятий агропромышленного комплекса Донецкой области // Материалы вузівської наукової конференції професорсько-викладацького складу за підсумками науково-дослідницької роботи: філологічні науки. – Донецьк: ДонНУ, 1997. – С. 152-155.

АНОТАЦІЯ

Сидоренко О.М. Особливості формування назв об'єктів аграрної галузі господарства Донеччини

У статті розглядаються назви об'єктів аграрної галузі господарства Донеччини, які були зафіксовані впродовж останнього десятиріччя. Як основні засоби формування назв вказані відонімний та відапелятивний. Серед відонімних назв представлені різні відантропонімні та відтопонімні назви, а також антропоніми і топоніми у поєднанні з апелятивами. Усі аналізовані об'єкти умовно розподілені на 24 підгрупи за способом утворення. Результати дослідження представлено у вигляді таблиці та діаграми.

Ключові слова: ергонім, відантропонімний ергонім, відтопонімний ергонім, трансонімізація, апелятив, лексична одиниця.

АННОТАЦІЯ

Сидоренко Е.Н. Особенности образования названий объектов аграрной отрасли хозяйства Донетчины

В статті розглядаються названі об'єкти аграрної галузі господарства Донеччини, зафіксовані в процесі останнього десятиліття. Як основні способи утворення назв вказані отонімічний і апареллятивний. Серед отонімних найменувань представлені різні антропонімічні і топономічні назви, а також антропоніми і топоніми в поєднанні з апареллятивами. Всі аналізовані об'єкти умовно розділені на 24 підгрупи за способом утворення. Результати дослідження представлені в таблиці та діаграмі.

Ключеві слова: ергонім, антропонімічний ергонім, топономімічний ергонім, трансонімізація, апареллятив, лексическа одиниця.

SUMMARY

Sydorenko E. Features of names formation of the objects in agricultural sector of industry in Donetsk region

The article considers the names of objects in agricultural sector of economy in Donetsk region, found during the last decade. Onymian and appellativian ways are shown as the main methods of names formation. Various transonymised antroponyms and toponyms and with appellatives are presented among the onymian ergonyms. All analyzed objects are divided into 24 subgroups according to the way of formation. The results of the investigation are presented in the form of the table and the diagram.

Key words: ergonym, antroponymian ergonym, toponymian ergonym, transonymisation, appellative, lexical unit.

*Т.М. Сукаленко
(Київ)*

УДК 811.161. 2. 276.1“18”

ТИПАЖ У ЦІННІСНІЙ СИСТЕМІ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

У рамках лінгвокультурології важливе місце належить категорії цінності, яка є «одним із системоутворюючих чинників культури, виступає критерієм соціальної диференціації та групової ідентичності. Цінності сконцентровані в ядерній частині культури і детермінують зміст явищ суспільного та індивідуального життя. Пояснення загальних і специфічних культурних рис неможливо без характеристики аксіологічної картини світу» [1, с. 10].

Слушно з цього приводу зауважує Є.В. Гуляєва: «Цінності лежать в основі яких-небудь переваг, які віддає людина, характеризує предмети, події, якості й відображаються у

Віддієслівні РецРД. Віддієслівні РецРД німецької (204 од.) й української (259 од.) мов утворюються шляхом приєднання до вихідного дієслова одного лише РП: у німецькій мові *-sich*, а в українській – *-ся* (див. (8)).

Вихідною основою цих РецРД можуть виступати як непохідні (кореневі/прості) дієслова (нім. *lieben* ‘любити’; *schlagen* ‘бити’; *jagen* ‘гнати, полювати’; укр. бачити, бити, гризти і т.д.), так і похідні (нім. *ansehen* ‘дивитися, розглядати’; *bereden* ‘обговорювати, говорити’; укр. роз’єднувати, здружити тощо). Реципрокальні РД, утворені від похідних дієслів (нім. – 70,1% або 143 од.; укр. – 73% або 189 од.), кількісно переважають в обох мовах над РецРД, мотивованими кореневими (простими) дієсловами (нім. – 29,9% або 61 од.; укр. – 27% або 70 од.). Розглянемо зазначені групи віддієслівних РецРД.

1. РецРД від непохідних (кореневих) дієслів. До цього типу належать РецРД німецької й української мов, вихідною основою яких виступають кореневі (прості) дієслова. Пор.: (8) нім. *j-n achten* ‘поважати кого-н.’ → *sich achten* ‘поважати один одного’; *j-n beißen* ‘кусати кого-н.’ → *sich beißen* ‘кусати один одного’; укр. бити кого-н. → битися; дряпати кого-н. → дряпатися тощо.

2. РецРД від похідних дієслів. До цього типу належать РецРД німецької та української мов, що утворилися від похідних дієслів. Як мотиваційне дієслово в зіставлюваних мовах виступають: 1) префіксальні дієслівні основи; 2) суфіксальні дієслова; 3) префіксально-суфіксальні дієслова.

1) РецРД, утворені від префіксальних дієслів. До виділеного структурного типу РецРД належать у німецькій мові 123 од., а в українській 76 од. Пор.: (9) нім. (*stehlen* →) *j-n bestehlen* → *sich bestehlen*; (*küssen* →) *j-n abküssen* → *sich abküssen*; (*der Arm* →) *j-n umarmen* → *sich umarmen*. Наведено аналогічні приклади з української мови: (10) (дружити →) здружити → здружитися; (кохати →) закохати → закохатися тощо.

2) РецРД, утворені від суфіксальних дієслів. Цей структурний тип РецРД у німецькій мові кількісно поступається РецРД української мови (нім. – 27 од.; укр. – 83 од.), пор.: (11) нім. (*die Kombination* →) *kombinieren* → *sich kombinieren*; (*rammen* →) *rammeln* → *sich rammeln*; аналогічно: укр. (клюв →) клювати → клюватися; (гар →) гаркати на когось → гаркатися.

Слід додати, що вихідні суфіксальні основи аналізованого типу РецРД, у свою чергу, мотивуються: а) іменниками (нім. – 15 од.; укр. – 27 од.); пор.: нім. (*die Ehe* →) *ehelichen* → *sich ehelichen*; укр. (голуб →) голубити → голубитися тощо; б) дієсловами (нім. – 7 од.; укр. – 39 од.), пор.: нім. (*rammen* →) *j-n rammeln* → *sich rammeln*; укр. (схопити →) схоплювати

2. Похідні РецД. Для аналізу похідних РецД німецької та української мов до уваги беруться такі ознаки: а) частиномовна належність МО РецД; б) кількісний склад словотворчих афіксів, що беруть участь в утворенні РецД; в) якісний склад словотворчих афіксів.

З погляду частиномовної належності МО в німецькій та українській мовах виділяються три основні групи РецД: 1) віддієслівні РецД (див. (3)); 2) відсубстантивні РецД (див. (4)) і 3) відприкметникові РецД (див. (5)), наприклад: (3) нім. *kommen* 'йти, приходити' → *zusammenkommen* 'зустрічатися, сходитися'; *sprechen* 'розмовляти' → *besprechen* 'обговорювати'; укр. приятелювати → *заприятелювати*; (4) нім. *der Feind* 'ворог' → *sich befeinden* 'ворогувати один з одним', *das Duell* 'дуель' → *sich duellieren* 'битися на дуелі'; укр. родич → *родичатися*, *крик* → *перекрикуватися*; (5) укр. чужий → *чужатися*; рідний → *ріднитися*.

Аналізуючи співвідносну пару «вихідна (твірна, мотиваційна) основа (МО)» → «похідна основа», РецД німецької та української мов розпадаються на чотири **структурних типи**: 1) РецД, які утворюються шляхом приєднання до МО лише рефлексивного показника (РП) (-ся – в українській мові; *sich* – в німецькій мові) (див. (1)); 2) РецД можуть утворюватися шляхом додавання до МО одного словотвірного афікса (префікса або суфікса) (див. (3)); 3) РецД, утворені шляхом приєднання до МО на одному дериваційному кроці словотвірного афікса (префікса і/або суфікса) і РП (див. (4), (5)); 4) вторинні РецД, які утворюються від рефлексивного дієслова (РД) за допомогою префікса, пор.: (6) нім. *sich heiraten* 'одружуватися' → *sich verheiraten* 'одружуватися, брати шлюб'; укр. лягтися → *полягтися*.

У статті розглядається найпродуктивніший тип «МО+РП». До цього структурного типу в німецькій та українській мовах відносяться РецД, які утворюються регулярним способом за типовою схемою (моделлю) «МО+РП». Цей морфологічний тип детально описаний на матеріалі РД різноструктурних мов: російської мови, німецької; української; білоруської мови; литовської та інших мов. Пор.: (7) нім. *j-n sehen* 'бачити кого-н.' → *sich sehen* 'бачити один одного', *j-n verstehen* 'розуміти кого-н.' → *sich verstehen* 'розуміти один одного'; укр. вітати кого-н. → *вітатися*, *лизати кого-н.* → *лизатися* тощо.

Аналізовані РецД є в обох мовах найпродуктивнішим типом і складають у німецькій мові 75,56% (204 од.) у загальному обсязі похідних РецД (270 од.), а в українській – 48,41% (259 од.) у загальному корпусі похідних РецД (535 од.). РецД цього типу утворюються в німецькій та українській мовах тільки від дієслівних основ.

свідомості людей у вигляді суджень і оцінок. Вибіркове ставлення людини до дійсності завжди передбачає оцінку, оскільки саме через оцінку як в індивідуальній, так і в колективній свідомості відбувається формування системи цінностей. Не існує жодного аспекту людського життя, який не був би пов'язаний з процедурою оцінювання» [3, с. 110].

Цінності сприяють інтеграції суспільства, допомагаючи індивідам здійснювати соціально схвалюваний вибір поведінки в життєво значущих ситуаціях. «Система цінностей становить внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію потреб і інтересів індивідів і соціальних спільностей» [8, с. 27-28].

Мета статті – на основі сформованих підходів до визначення поняття «цінності», а також наявної в науковій літературі класифікації цінностей, на прикладі лінгвокультурного типу «робітник», зафіксованого в українському художньому дискурсі ХІХ століття, визначити його ціннісні ознаки в синхронії та діахронії.

Положення про взаємини культури і цінностей обґрунтовані в роботах Н.Ф. Алефіренко, А.Н. Баранова, Ю.В. Бромлея, Й.Л. Вайсгербера, А. Вежбицької, В. фон Гумбольдта, М.С. Кагана, В.І. Карасика, Ю.М. Караулова, А.Ф. Лосева, Ю.М. Лотмана, Є.С. Маркаряна, О.О. Потебні, Г.Г. Слишкіна, П.А. Сорокіна, Ю.С. Степанова, К. Beyer, J. Habermas, G. Hofstede, E. Holl, D. Hymes, R. Lado, N. Luhmann, E. Oksaar, U. Quasthoff, S. Sager, H. Spenser-Oatey.

Цінності є базовими одиницями аксіологічної картини світу і розглядаються в якості цілей людської діяльності. Як вважає К. Клакхон, «цінності – це усвідомлене чи неусвідомлене, характерне для індивіда або для групи індивідів уявлення про бажане, яке визначає вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії» [Цит. за: 6, с. 67].

На думку О.О. Дмитрієвої, «цінності мають такі якості, як відносність і рухливість, тобто вони схильні до переоцінки і перенесення з одного рівня на інший» [6, с. 33]. Цінності – «проміжок між різноманітними індивідуальними судженнями, поведінкою, уявленнями і соціально обов'язковими діями, відповідними нормативними приписами» [6, с. 35].

Є.В. Бабаєва цінність визначає як «мету, яка орієнтує людину в її діяльності та детермінує норми поведінки. Виділені в цій дефініції ознаки спостерігаються в більшості аксіологічних концепцій, які йдуть від інтенціональних структур особистості, її потреб, мотивів і настанов. Вона гранично наближена до розуміння цінностей у лінгвоконцептології (В.І. Карасик)» [1, с. 11].

На думку дослідників, цінності характеризуються як: а) узагальнені уявлення людей про цілі і норми своєї поведінки; б) фундаментальні норми; в) те, що виражає смисли культури; г) феномени, що впливають на інтереси і мотиви діяльності людей; г) те, що спостерігається в індивіді та суспільстві. Таким чином, можна зробити висновок: цінності є атрибутом людської свідомості, поза людиною і суспільством їх не існує, вони формуються людиною в її продуктивній діяльності [8, с. 28].

Отже, у слові «цінності» поєдналося три значення: характеристика властивостей речей (феноменів), психологічні риси людини, а також стосунки між людьми, їх спілкування.

Складна природа категорії «цінність» зумовлює наявність різноманітних класифікацій цінностей. Наприклад, за способом існування цінності поділяються на матеріальні, духовні, духовно-матеріальні; за сферами буття можна говорити про цінності природи, культури, соціуму; за значущістю в житті людини виокремлюються побутові цінності та цінності споживання. Часто об'єктом вивчення стають «загальнолюдські» цінності, які забезпечують постійність і відтворення культури. Нерідко виділяються етнонаціональні, соціально-політичні, індивідуально-особистісні цінності в їх відношенні до цінностей соціальних і цінностей загальнолюдських [8, с. 29-30].

Ряд дослідників виділяє чотири основні типи цінностей, закріплені в колективній свідомості етносу: моральні (вони зумовлюють висунення на перше місце інтересів соціуму, а не індивідуума і втілюються в системі детально розроблених норм суспільства), утилітарні (ці цінності виражають пріоритети матеріального та ідеального порядку для індивідуума), суперморальні (ці цінності, що виражають вищі символічні ознаки соціуму в цілому, не підлягають раціональному поясненню і повинні сприйматися на віру) і субутилітарні (такі цінності мають універсальний характер і відображають потреби людини в харчуванні, отриманні задоволення, захисті від негоди, продовженні роду тощо), які створюють специфічну ціннісну картину суспільства [6, с. 118].

В.І. Карасик пише: «У структурі мовної особистості особливе місце належить цінностям – найбільш фундаментальним характеристикам культури, вищим орієнтирам поведінки» [7, с. 116]. Ця думка про закріпленість за типами певних ціннісних характеристик повно втілена в працях О.О. Дмитрієвої, яка проаналізувала лінгвокультурні типи Росії та Франції ХІХ ст. «гусар», «козак», «декабрист», «світський москвич», «світський парижанин», «буржуа», «грязетка», «французький модник». Основою опису ціннісних характеристик типажів тут

3. Аналіз структури РецД і засобів вираження реципрокального значення дозволив виділити три способи утворення РецД у німецькій та українській мовах:

1. Морфологічний спосіб;
2. Лексико-семантичний спосіб;
3. Синтаксичний спосіб.

У статті розглядатиметься тільки морфологічний реципрок.

Отже, морфологічний реципрок охоплює ті дієслівні лексеми, у яких значення реципрокальності регулярно виражається твірною основою дієслова в поєднанні з певними словотворчими афіксами (РП, префіксами і т.ін.), пор.: (1) нім. *j-n küssen* 'цілувати кого-н.' → *sich küssen* 'цілуватися', тобто 'цілувати один одного'; *j-n schlagen* 'бити кого-н.' → *sich schlagen* 'битися', тобто 'бити один одного'; аналогічно: укр. цілувати → цілуватися; бити → битися.

Морфологічний тип утворення РецД складає в німецькій мові 278 од., а в українській – 540 од. У формальному відношенні РецД цього типу неоднорідні.

За ознакою наявності/відсутності мотиваційної основи (МО) та словотворчих афіксів РецД розпадаються у зіставлених мовах на три групи: 1) непохідні РецД; 2) похідні РецД; 3) складні РецД.

1. Непохідні РецД. До непохідних РецД у німецькій та українській мовах віднесено дієслова, які не мають співвідносних твірних основ та не містять у своїй структурі афіксів [2, с. 274]. Морфологічно непохідні РецД визначаються деякими лінгвістами «лексичним реципроком» і розглядаються як симетричні предикати, що не утворюються регулярним способом від відповідного несиметричного [1, с. 278].

Непохідні РецД позначають дію, яка не може бути виконана однією особою (поодино), а передбачає обов'язкову участь у ній декількох осіб, що перебувають у певному відношенні не тільки до дії, але й один до одного. Порівняйте словникові тлумачення таких морфологічно непохідних РецД: (2) нім. *raufen* «mit jmdm sich prügelnd (und ringend) kämpfen» '**битися, боротися**'; *sprechen* «ein Gespräch führen, sich unterhalten, Worte wechseln» 'розмовляти'; укр. балакати «розмовляти про що-н. з ким-н.»; говорити «вести бесіду, розмовляти з ким-н. про що-н.».

Цей морфологічний тип РецД є в обох мовах найменш розповсюдженим і нараховує в німецькій мові 2,9% (8 од.) у загальному корпусі морфологічних реципроків (278 од.), а в українській – 0,93% (5 од.) у загальному обсязі морфологічних реципроків (540 од.).

The article deals with the main aspects in research of the reasons for the origin and development of abbreviations in modern linguistics. They have been classified into two large groups (extralinguistic and linguistic).

Key words: abbreviations, extralinguistic, linguistic.

С.О. Юшкова
(Горлівка)

УДК 43+4У

МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ РЕЦИПРОКАЛЬНИХ ДІСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1. Аналіз лінгвістичної літератури переконує в тому, що дієслова з реципрокальним значенням завжди привертати увагу дослідників. Реципрокальні дієслова були предметом розгляду в роботах В.П. Недеялкова, Е.Ш. Генюшене, Н.С. Заричкого, М.Т. Ковальнової, Б.Ю. Нормана, М.І. Откупщицкової, Н.А. Янко-Триницької, Ю.П. Князева, В.С. Храковського, О.О. Холодовича, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Загнітко та ін.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених РецД, у лінгвістиці не представлено робіт, спеціально присвячених детальному вивченню РецД та їхніх конструкцій у німецькій та українській мовах, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Реципрокальними (РецД) називаються дієслова, які позначають взаємну (симетричну) дію суб'єкта й об'єкта відносно один одного [1, с. 276] типу: нім. *sich lieben* 'любитися', тобто 'любити один одного', *sich küssen* 'цілуватися', тобто 'цілувати один одного', *sich raufen* 'битися', тобто 'бити один одного', аналогічно: укр. обніматися, тобто 'обнімати один одного', *цілуватися*, *бачитися* тощо.

2. Матеріалом дослідження стали РецД, отримані шляхом суцільної вибірки з тлумачних і перекладних словників німецької мови: «Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache», «Deutsches Wörterbuch» за ред. Г. Варіра, «Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache» за ред. Р. Клаппенбах та В. Штайніца, а української мови – зі «Словника української мови» (в 11 т.), «Великого українського тлумачного словника» в 3 т.) за ред. В. Т. Бусел, «Нового тлумачного словника української мови» за ред. В. Яременка. Вибірка РецД складає в німецькій мові 567 одиниць, а в українській – 906 одиниць.

стала класифікація С.П. Мамонтової. Зокрема, в монографії «Лінгвокультурні типи Росії та Франції XIX ст.» О.О. Дмитрієва виділяє:

1. «Загальнолюдські цінності, які визнаються найбільшою кількістю людей в часі й просторі. До них належать найважливіші життєві істини і норми моральності: любов, повага до ближнього, чесність, милосердя, дружба. Багато моральних заповідей збігаються у світових релігіях, відрізняючись в основних правах людини.

2. Національні (етнічні) цінності, яким належить найважливіше місце в житті будь-якого народу та окремо взятої особистості. На відміну від загальнолюдських, вони більш конкретні. Національні цінності – це те, з чого складається специфіка культури народу і найяскравіше проявляється під час кроскультурного дослідження.

3. Станово-класові цінності, пов'язані з інтересами і світовідчуттям окремих класів і соціальних верств. Так, якщо ми будемо описувати лінгвокультурний типаж «пролетар», то в якості ціннісних пріоритетів будуть зафіксовані ненависть до «експлуататорів», звеличення фізичної праці порівняно з духовною, колективізм, заперечення всієї попередньої спадщини.

4. Локально-групові цінності – сума норм поведінки для певних груп людей (професійних груп). Ціннісні переваги, наприклад, лінгвокультурного типуажу «козак» належать до цієї групи цінностей.

5. Сімейні цінності, що передаються з покоління в покоління, до яких можна віднести позитивні фамільні традиції, не завжди характерні для лінгвокультурних типажів. Все залежить від того, наскільки типовими є ці цінності для певного типуажу. У буржуа сімейні цінності в шкалі пріоритетів домінують, а для типуажу «модник» вони не типові.

6. Індивідуально-особистісні цінності, що включають в себе предмети та ідеї, особливо близькі окремо взятій людині. Вони можуть бути запозичені з навколишнього соціально-культурного середовища або створені в результаті роботи над самим собою. Ця група цінностей не може бути характеристикою типуажу апіорі, оскільки лінгвокультурний типаж, на відміну від конкретної мовної особистості, – це узагальнений образ представника певної соціальної групи в рамках конкретної культури» [6, с. 32-33].

В ідеалі наведена система цінностей може бути використана як своєрідна матриця, яка накладається на лінгвокультурний типаж. За допомогою її ми одержуємо логічну основу для зіставлення і протиставлення типажів як у синхронії, так і в діахронії. Щоправда, звернення до літературних джерел засвідчує, що в творчому відображенні типажів-персонажів не завжди можна

виділити всі зазначені ціннісні характеристики, у цьому разі слід констатувати певні випадки лакуарності в ціннісному представленні типажу. У деяких випадках можна виділяти прямі і непрямі засоби оцінки літературного типажу, констатувати частотні і периферійні ціннісні нашарування на літературні образи. Наприклад, стосовно типажу «робітник» у художньому дискурсі XIX ст. переважаючими є загальнолюдські та станово-класові цінності. При цьому фоновими виявляються, наприклад, характеристики зовнішності, дозвілля, сфери діяльності, мовних особливостей (опис образно-перцептивних характеристик типажу); фоном до провідних оцінок стає фіксація оцінного ставлення до відповідного типажу, виведення норм поведінки і цінностей, що утворюють аксіологічну базу певного типажу.

Як показують спостереження, лінгвокультурні оцінні характеристики типажів в основі базуються на власній суспільній свідомості, поняттєвих засадах виділення того чи іншого типажу. Поняттєвий каркас, зокрема, закріплюється в певних дефініціях. Наприклад, звернення до «Словника української мови» засвідчує стосовно типажу «робітник» наявність двох поняттєвих основ. Одна з них пов'язана з констатацією факту, що робітник – «той, хто створює матеріальні цінності, працюючи на промисловому підприємстві»; «той, хто працює, трудиться; трудівник»; «людина, зайнята в якій-небудь певній галузі діяльності» [9, т. 8, с. 585]. Інша основа орієтована не тільки на логічне, а й на станово-класове оцінне вираження сутності типажу «робітник»: «У капіталістичному суспільстві – представник експлуатованого класу, позбавлений засобів виробництва»; «У соціалістичному суспільстві – людина, що працює за фахом і належить до робітничого класу, який володіє загальнонародною власністю на засоби виробництва і є керівною силою держави»; «той, хто здійснює нескладну, допоміжну фізичну роботу»; «той, хто найнявся до кого-небудь працювати на нього; наймит» [9, т. 8, с. 585].

Звернення до лексикографічної практики XIX ст. свідчить про меншу акцентуацію на станово-класову складову, у словнику В.І. Даля лексеми *рабочий*, *работник* вживаються на позначення «працівника, взятого для робіт, простих, чорних, або сільських, або фабричних і заводських; простий прислужник, наймит, служитель» [4].

У словнику Б.Д. Грінченка зафіксовано слово *робітник* у значенні «працівник» [2].

За матеріалами художньої літератури XIX ст. для типажу «робітник» на поняттєвому рівні важливими є такі складові: представник експлуатованого класу, позбавлений засобів

- літератури (на матеріалі англійського мовознавства) / О.Н. Семенова // Словообразование и его место в курсе обучения иностранного языка. – Вып. 3. – М., 1975. – С. 153-159.
25. Халифман Э.А. Словообразование в современном французском языке / Э.А. Халифман, Т.С. Макеева, О.В. Раевская. – М.: Высш. шк., 1983. – 128 с.
  26. Шадько С. Аббревиатуры в русском языке: в сопоставлении с польским: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / С.А. Шадько. – Варшава, 2000. – 53 с.
  27. Шеляховская Л.А. К изучению аббревиатур в современном русском языке / Л.А. Шеляховская // Вопросы словообразования и фразеологии: программа работы и тезисы докладов на расширенном заседании кафедры русского языка Кирг.ГУ 11-12 мая 1962 г. – Фрунзе, 1962. – С. 57-62.
  28. Ярмашевич М.А. Аббревиация в современных европейских языках: структурный, семантический и функциональный аспекты: дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.А. Ярмашевич. – Саратов, 2004. – 481 с.
  29. Schlauch M. The English Language in Modern Times / Margaret Schlauch. – Warszawa, 1965. – 189 p.

АНОТАЦІЯ

Шкурко Т.А. Причини виникнення та розвитку аббревіацій

У статті розглянуто основні аспекти аналізу причин та умов виникнення скорочень в сучасних лінгвістичних дослідженнях, систематизовано згідно з їх розподілом на дві основні групи (екстралінгвістичні та лінгвістичні).

Ключові слова: аббревіації, екстралінгвістичні, лінгвістичні фактори.

АННОТАЦИЯ

Шкурко Т.А. Причины возникновения и развития аббревиаций

В статье рассмотрены основные аспекты анализа причин и условий возникновения сокращений в современных лингвистических исследованиях, систематизированы согласно их делению на две основные группы (экстралингвистические и лингвистические).

Ключевые слова: аббревиации, экстралингвистические, лингвистические факторы.

SUMMARY

Shkurko T.A. The Reasons for the Origin and Development of Abbreviations

11. Демченко С.А. Специфика образования аббревиатур в торгово-рекламной сфере в немецком языке // Языковые средства в системе, тексте и дискурсе. – Самара: Изд-во Сам. ун-та, 2002. – С. 262-266.
12. Дюжикова Е.А. Аббревиация сравнительно со словосложением : структура английского языка : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е.А. Дюжикова. – М., 1997. – 340 с.
13. Елдышев А.Н. Стрoение и мотивированность сокращённых слов (к проблеме взаимодействия формально-содержательных признаков в слове) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / А.Н. Елдышев. – М., 1984. – 21 с.
14. Косарева О.Г. Аббревиация в языке современной прессы : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О.Г. Косарева. – Тверь, 2003. – 16 с.
15. Краев А.Д. Лексические и синтаксические аспекты аббревиации (на материале научно-технической литературы по энергетике) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / А.Д. Краев. – Л., 1986. – 22 с.
16. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
17. Мурычева А.С. Структурно-функциональные особенности конфронтруемых аббревиатур (на материале англо-американской периодики): автореф. дис. ... канд. филол. наук / А.С. Мурычева. – М., 1991. – 15 с.
18. Мустафинова Э.Р. Аббревиация в русском языке : когнитивный аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Э.Р. Мустафинова. – Барнаул, 2001. – 20 с.
19. Ожогин Е.Н. Аббревиатуры в военном подъязыке : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е.Н. Ожогин. – М., 1999. – 21 с.
20. Пиотровский Р.Г. Информационно-статистические параметры языка / Р.Г. Пиотровский // Проблемы языкознания. – М., 1967. – С. 25-32.
21. Рахманова И.Ю. Адаптация сокращений языковой системой // Проблемы прикладной лингвистики / Пенз. гос. пед. ун-т / И.Ю. Рахманова. – Пенза, 2003. – С. 193-195.
22. Розен Е.В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке / Е.В. Розен. – М.: Просвещение, 1991. – 263 с.
23. Сапогова Л.И. О причинах сокращения в английском языке / Л.И. Сапогова // Сб. работ аспирантов Воронежского гос. ун-та. – Воронеж, 1967. – Вып. 3, ч. 2. – С. 34-43.
24. Семенова О.Н. К вопросу о функционировании сокращенных лексических единиц в различных жанрах художественной

виробництва; багато й старанно працює; той, хто найнявся до кого-небудь працювати.

Крім них у художній літературі ХІХ ст., зокрема в творчості І.Я. Франка, представлено різні аспекти побутування типажу, подані його ціннісні характеристики, зокрема:

1) покiрність, згода працювати за безцінь:

Дешеві і покiрні робітники рікою напливали до них, з сльозами напрошувалися на роботу, хоть би й за яку дешеву ціну, і ціна справді пішла чимраз дешевіша (І.Я. Франко, Рутенці, с. 368-369).

2) вразливість до несправедливості та кривди: *Особиста кривда, особиста нужда і грижа кожного робітника переказувалася другим, ставалася часткою загальної кривди і нужди, доливалася, мов краплина до бочки, до суми загальних жалоб. І все те, з одного боку, давило і путало людей, непривичних до важкої праці мислення, але, з другого боку, дразнило і лютило їх, розривало нерухливих та рівнодушних, розбуджувало очікування і надії, а чим вище настроєні були очікування і надії, тим більше уваги звертали люди на своє положення, на кождо, хоть і як маловажну, подію, тим більше ставали вразливі на кождо нову несправедливість і кривду. Сварки між робітниками та жидами-надзірцями ставали тепер чимраз частіші* (І.Я. Франко, Рутенці, с. 384);

3) гірка доля робітників: *Ще бодай те було добре, що тут я часто здибав людей, що працювали на гостинці, – робітників. Гірка доля тих людей. За нужденну плату 60-80 кр[ейцерів] денно сиди там цілий день на вітрі, сльоті й вогкості, двигаєш тяжкий залізний молот та товчи каміння* (І.Я. Франко, Вугляр, с. 245-246).

І.Я. Франко писав про те, що був панівний клас і клас робітників, тобто «невільників, що жили тільки тим, що їм дають їх власники в заміну за їх криваву працю» [10, с. 142]. Слушно з цього приводу зауважив письменник: «Невільник був попросту річчю в руках власника, що міг його безкарно продати, бити і навіть забити» [10, с. 142], про що свідчить такий приклад: *Жиди ті привикли були віддавна вважати робітника за худобину, за річ, котру можна втурити, де хочеться, копнути ногою, викинути, коли не сподобається, супроти котрої смішно навіть говорити о якімось людським обходженні* (І.Я. Франко, Рутенці, с. 384).

Уявлення про робітника, які дає Франко через загостреність оцінних характеристик, не завжди збігаються з об'єктивними характеристиками типажу «робітник» за даними словників, енциклопедій, історичних праць, документів тощо.

Під час опису ціннісних характеристик типажу «робітник» ми розглядаємо його оцінку з боку того, як він оцінює себе сам, свою

повсякденну реальність, а також з боку сучасних носіїв української лінгвокультури [5, с. 102]. Отже, у тлумачних словниках української мови переважають станово-класові цінності, а також для глибокого розуміння у творах І.Я. Франка представлені і етичні цінності. Виявлені два аспекти стали об'єктом перевірки під час анкетування. У роботі з метою виявлення образно-оцінних і ціннісних характеристик лінгвокультурного типу «робітник» і ставлення сучасних носіїв української лінгвокультури до зазначеного типу проведено в 2012-2013 рр. анкетування інформантів рідною мовою випробовуваних. Було опитано більше 500 представників української лінгвокультури віком від 18 до 21 років – студентів гуманітарного та економічного профілю. Респондентам потрібно було за матеріалами української літератури XIX ст. описати типаж «робітник» (заповнити таблицю) відповідно до їхніх уявлень (асоціацій), а також дати відповідь на питання: Чи існує типаж «робітник» у сучасному суспільстві? Яким вони його уявляють? (коротко описати). Чи збігається цей типаж (за матеріалами української літератури XIX ст.) з сучасними уявленнями? (так чи ні, чому?).

На питання «Чи існує типаж «робітник» у сучасному суспільстві?» ми отримали такі відповіді респондентів: існує – 86,8%; не існує – 13,2%.

Наведемо деякі приклади з анкетних даних: «Робітники вважаються не надто освіченими та ввічливими, часто розмовляють суржилом, бідні, тож мої уявлення збігаються з художніми творами XIX ст. У сучасному світі цей типаж існує» (Київ); «Типаж «робітник» нині існує, це – працюючі, добрі та щедрі люди» (Київ); «Звичайно, зараз робітники є. Я вважаю, що вони також не задоволені своєю долею, бажають більшої заробітної платні, мають невисокий рівень освіти» (Київ); «Робітник – цілком позитивний персонаж, якому були притаманні такі риси: працюючість, чесність та ошадливість. У сучасному суспільстві ми можемо спостерігати цей типаж у деякому видозміненому вигляді» (Київ); «Сучасний робітник порівняно з аналогічним типажем XIX ст. зазнав певної еволюції. Якщо в XIX ст. робітник був дешевою робочою силою, то зараз очевидна диференціація робітників за кваліфікацією та професійними вміннями, а отже, і за розмірами заробітної плати» (Київ); «Такий тип зберігся. Це працююча, розумна людина» (Бердянськ); «Існує у сучасному суспільстві і, на мою думку, збігається з літературним типажем. Багато працює, незалежний, отримує недостатню зарплатню» (Бердянськ); «Робітник нині існує; це один із основних прошарків суспільства» (Луганськ); «Так. Робітник – типовий українець, який багато працює і не завжди

Поширення аббревіатурних способів словотворення визначається мовними, соціальними, культурно-історичними, дискурсивними і комунікативними чинниками.

Перспективи дослідження аббревіатур обумовлені необхідністю звернення до тих сфер, в яких аббревіація є найбільш поширеними, і вивчення їх багатомірності в різних мовах, в типологічному аспекті тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Д.И. Стилистические особенности буквенных аббревиатур и сложносокращенных слов / Тезисы докладов на межвузовской научной конференции / Д.И. Алексеев // Вопросы стилистики. – Саратов, 1962. – С.15-21.
2. Антонова О.В. Компрессия в юмористических текстах // Речевые приемы и ошибки. Типология, деривация, функционирование / О.В. Антонова, Л.Н. Мурзин. – М., 1989. – С. 110-119.
3. Безрукова А.А. Стилистическое использование инициальных аббревиатур и их функционально-стилистические характеристики в публицистических текстах // Языковые средства в системе, тексте и дискурсе / А.А. Безрукова. – Самара: Изд-во Сам. ун-та, 2002. – С. 266-282.
4. Беляева С.А. Модели языковой компрессии в английской терминологии // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках / С.А. Беляева. – Владивосток : ДВО АН СССР, 1987. – С. 110-118.
5. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия / В.В. Борисов. – М. : Воениздат, 1972. – 320 с.
6. Вострикова Н.В. Культурно-национальные особенности клише и штампов французской деловой корреспонденции // Проблемы прикладной лингвистики / Пенз. гос. пед. ун-т / Н.В. Вострикова. – Пенза, 2003. – С. 42-45.
7. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е.Н. Галичкина. – Волгоград, 2001. – 19 с.
8. Горшунов Ю.В. Прагматика аббревиатуры / Ю.В. Горшунов. – М.: Прометей, 1999. – 219 с.
9. Гулыга Е.В. О тенденциях экономии языковых средств // Лингвистика и методика в высшей школе / Е.В. Гулыга. – М.: Высш. шк., 1977. – Вып. 7. – С. 77-87.
10. Дебов В.М. Сложноинициальные сокращения в современном французском языке : на материале прессы / В.М. Дебов, М.А. Скворцова. – Иваново, 1999. – 103 с.

в себе досить неоднорідну за своїм генетичним складом мовну мікросистему, має яскраво виражений емоційно-експресивний оціночний характер і своєрідний вокабуляр, до складу якого входять жаргонні аббревіатури. У всіх видах сленгу присутнє каламбурне утворення аббревіатур, наявні усічення. З точки зору дослідників найбільш динамічною системою є комп'ютерний сленг [7; 28]. В ономазіологічному плані вченим вдалося відповісти на важливе питання про те, для позначення яких понять використовуються аббревіації і які ділянки простору вони заповнюють. Виявилося, що кожен клас «іменує» свою конкретну ділянку. Якщо, наприклад, складні слова використовуються для заповнення «старих» номінативних просторів (найменування флори, фауни тощо), то аббревіація більшою мірою спрямована на заповнення «нових» просторів, пов'язаних із соціальними інститутами (організаціями і т.п.), відкриттями, винаходами і т.п. [12].

Вивчення специфіки утворення та вживання аббревіатур в різних типах дискурсу різноструктурних мов (російської, німецької, англійської та французької мов) встановило їх залежність від категоріальної своєрідності дискурсу [28].

В будь-якому випадку аббревіація виявляється одним із способів словотворення, який найбільш повно відповідає прагматичним настановам сучасності.

Таким чином, аббревіатурний спосіб словотворення, сутність якого полягає в тому, щоб концентрувати в нових одиницях мовні засоби вираження й узагальнювати сприйняття змістовної сторони висловлювання, входить в розряд способів скороченої, інтегрованої передачі інформації і сприяє зростанню інформативності всіх видів комунікації.

Можливість скорочення окремих компонентів у процесі комунікації обумовлена і пояснюється особливостями мовного потоку, а саме матеріальністю мовного знака (його звукової і графічної оболонки), лінійністю мови, нерівномірністю розподілу інформації між елементами мовного потоку і надмірністю мовних повідомлень.

На появу скорочень впливають й інші тенденції, такі як потреба у ритмі, тенденція до моносилабізму (зокрема в англійській мові), необхідність в адаптації іншомовних запозичень. Істотна схожість в типах побудови аббревіатур, в характері їх семантики і прагматики в сучасних європейських мовах дає підставу розглядати аббревіації як ті, що обумовлені функціонально-стилістичними та дискурсивними факторами, специфікою побудови мови. Разом з тим власне лінгвістичні, внутрішньосистемні характеристики різноструктурних мов, які впливають на аббревіатурні процеси, не є визначальними.

має належну оплату» (Львів); «Це чоловік приємної зовнішності, середнього віку, розмовляє переважно українською мовою» (Дубно); «Типаж існує. Працьовитий, втомлений, небагатий» (Одеса); «Так, нині робітників багато: працьовиті, щирі, людяні, які готові за невисоку платню працювати і віддавати себе повністю роботі» (Одеса); «Розумний, працьовитий, старанний, добрий. Сучасні уявлення збігаються з художнім дискурсом XIX ст.» (Суми); «Образ робітника не втратив свого значення, але в сучасності набув нових відтінків» (Харків); «Так. Значення цього слова не змінилося. Робітник – людина, яка дуже багато працює все своє життя і зазвичай отримує невисоку винагороду» (Харків).

Типаж «робітник» умовній свідомості українців представлений позитивно (70% проти 30%): «Працелюбний, добрий, чесний» (Бердянськ); «Працює на виробництві, має мало вільного часу, не піклується про своє духовне зростання, має шкідливі звички» (Бердянськ); «У сучасному суспільстві так називають людину, яка працює і уособлює собою мотив до праці» (Бердянськ); «Працьовитий, щирий» (Горлівка); «Іноді знедолений, важко працює за копійки» (Ірпінь); «Це працьовиті люди, які не мають достатньої освіти, вони знаються лише на одному виді діяльності або роблять все потроху» (Кіровоград); «Працьовитий, чесний, мирний» (Ужгород); «Щоб забезпечити родину, робітник готовий працювати навіть за незначні кошти» (Ужгород).

За даними анкетування робітник має такі ознаки зовнішності: високий – 62,2% (низький – 30,4%), тонкий – 71,2% (товстий – 19,8%), швидкий – 69,4% (повільний – 23,4%), приємний – 62% (неприємний – 28,8%), вродливий – 50% (невродливий – 37,8%), неохайно (недоладно) вбраний – 51,6% (гарно, зі смаком убраний – 48,4%), здоровий, повносилиий – 49,6% (хворий фізично, нездоровий, виснажений – 41%).

У мовній свідомості сучасних українців представлена різна вікова категорія робітників: середнього віку – 46%, молодий – 44,8%, старий – 22,2%. Ці уявлення сформовані на матеріалі художньої літератури, яка відбиває різновікові постаті робітників.

За асоціативним експериментом, робітник частіше виступає незаможним – 64,2%, ніж заможним – 21,8%.

За уявленнями сучасних респондентів, робітники проживали в селах – 48%, селищах – 34,8%, містах – 17,2%.

Цікаво відзначити, інформанти писали, що уявляють собі найчастіше робітника, який говорить українською мовою – 58%, рідше російською – 23,6% та макаронічною – 18,4%.

За даними анкетування, серед позитивних характеристик за ступенем спадання частотності домінують такі риси характеру:

працьовитий – 69,6%, ошадливий – 64,4%, ввічливий – 63,2%, людяний – 61,4%, мирний – 61,2%, добрий – 60,4 %, щирий – 60,6%, спокійний – 58,2%, чесний – 57,6%, розумний – 56%, ласкавий – 52%, відвертий – 50,2%, відважний – 50%, щедрий – 47,6%, веселий – 46,6%, ситий – 31,6%, поважний – 30%, суворий – 28,6%, які за кількісними показниками найповніше репрезентовані на позначення образно-оцінних характеристик типу «робітник», що засвідчені не тільки в асоціативному тезаурусі різностатевих респондентів, а в художній літературі XIX ст.

Пор: типаж «робітник» у свідомості носіїв української лінгвокультури має такі негативні риси характеру, які домінують за ступенем спадання частотності: голодний – 54,6%, сумний – 40,4%, боязкий – 36,2%, скритний – 35,6%, неспокійний – 35%, скупий – 32,6%, нещирий – 28,8%, підлий – 28,4%, дурний – 27,2%, злий – 24%, бездушний – 23,6%, агресивний – 23,6%, нечемний – 23,4%, марнотратний – 23%, лінивий – 19,8%.

Дозвілля, за даними асоціативного експерименту, робітники проводили так: займалися землеробством – 49%, скотарством – 46,8%, співали пісень, танцювали – 44,6%, народними промислами – 37,6%, грали в карти – 30%.

Отже, перевірка гіпотези про змінність оцінних і поняттєвих характеристик типу показує, що типаж «робітник» тяжіє до трансформації, про це свідчить подача образу у творчості Франка і сприйняття цього персонажа в сучасному житті. У творах І.Я. Франка представлені найголовніші риси типу «робітник»: гноблений, знедолений, працьовитий; у сучасних уявленнях – це чоловік середнього віку, приємної зовнішності, розмовляє переважно українською мовою, працелюбний, добрий, чесний, щирий, розумний, старанний тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаева Е.В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание» / Е.В. Бабаева. – Волгоград, 2004. – 48 с.
2. Грінченко Б.Д. Словарь української мови. – Т. 1-4 / Б.Д. Грінченко. – К., 1958–1959 (перевиданий).
3. Гуляева Е.В. Лингвокультурный типаж «американский адвокат»: дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / Е.В. Гуляева. – Волгоград, 2009. – 177 с.

переноси (типу Jag < Jaguar – «Ягуар» (марка автомобіля); jar < Jaraп – знев. «японець») [дюжик14].

Деякі автори пов'язують виникнення і розвиток скорочень з укладом конкретних мов. Так, М. Шлаух вважає, що в англійській мові скорочення поширені набагато менше, ніж, наприклад, у російській чи німецькій – тобто мовах з розвинутою системою флексій [29]. Сучасні дослідження доводять, що у словотворчих системах мов, які розрізняються граматичною системою, аббревіація займає неоднакове місце. Флективні європейські мови (російська, англійська, німецька та французька) демонструють високий потенціал щодо утворення абревіатур. Але в той же час зауважують, що структура і семантика абревіатур не є повністю залежною від граматичної будови мов [28].

Виразний вплив аналітичних або синтетичних характеристик мови на процеси аббревіації виявляється при семантичній деривації, яка найбільш широко поширена в аналітичних мовах і найменш – в синтетичних. Це пояснюється тим, що «в синтетичних мовах нові слова створюються за рахунок словотворення, в аналітичних нові поняття знаходять вираження у розвитку нових значень вже існуючих слів» [28, с. 36].

На поширеність та вживання абревіатур впливають також відмінності функціональних стилів, при цьому абревіатури характеризують розмовний стиль. Функціонування абревіатур у спеціальних текстах, пов'язаних, наприклад, з економікою, рекламою та ін., демонструє існування в них всіх типів цього виду словотворення. Пріоритет в економічних текстах належить ініціальним абревіатурам, в рекламних – складнослововим (зрощення тощо) й ініціальним абревіатурам [28].

На пряму залежність між характером тексту, особливостями його викладу і специфікою вживання абревіатур вказують дослідники на прикладі використання скорочень, особливо графо-лексичних, в газетних і журнальних форматах. Порівняно з інформаційно-політичними текстами в наукових представленість абревіатур нижча [28].

Діловий дискурс характеризується стійкістю, нейтральністю і загальноновживаних скорочених одиниць. Абревіатурні побутового дискурсу в більшості своїй стилістично марковані й експресивні. Щодо вживання абревіатур-неологізмів, вони складають значну частину комунікативного поля інформаційно-політичного дискурсу ЗМІ. В науковій мові, яка насичена аббревіаціями, можуть вживатися в рівних частках як нові, так і стійкі, нейтральні одиниці [28].

Для розмовної мови характерною є ігрова аббревіація. Сленг, який є найбільш рухливим шаром розмовної мови, що включає

морфемних усичень у тому числі» [23, с. 35]. Дослідниця в якості інших причин скорочення називає пов'язану з моносилабізмом адаптацію іншомовних запозичень, що виявляється в скороченні фонеморфологічного типу, та закон частковості (поодинокості), які відносяться до об'єктивних факторів. В цій трактовці фактор економії вираження й емоційно-стилістичну тенденцію можна віднести до суб'єктивних факторів.

Важливе значення має лінійність мови та, відповідно, письма. Мовний потік так само одномірний, як і час. В мовному потоці всі елементи, за винятком певних просодичних елементів, впливають друг за другом один за одним у строго визначеній послідовності. Лінійність нерозривно пов'язана з граматичними, фонетичними і семантичними характеристиками лексичних одиниць. Лінійність мовного потоку обмежує його комунікативні можливості, наприклад, у силу пропускну здатності слухових чи зорових каналів сприйняття (з погляду слухача чи читача).

Наступним важливим фактором є нерівномірність розподілу інформації між окремими елементами мовного потоку. Різні елементи мовного потоку несуть різне значення навантаження [20]. Цікаві в цьому плані дані, отримані експериментальним шляхом Р.Г. Піотровським (хоча ці дані отримані для конкретної – російської – мови, вони можуть бути застосовані до будь-якої іншої мови). «Особливу увагу привертає хвилеподібний (імпульсний) характер кількісного розміщення інформації в російському друкованому тексті. Це пов'язано, мабуть, з тим, що як усна, так і письмова мова сприймається нашими органами чуттів і переробляється відповідними центрами мозку не безупинно, але шляхом періодичної віддачі накопичених квантів інформації» [20, с. 30]. У зв'язку з розвитком математичної теорії інформації починалися спроби пояснити причини утворення скорочень у термінах цієї теорії. Зокрема, Л.О. Шеляховська вважає, що «однією з основних причин виникнення аббревіатур є надмірність інформації» [27, с. 60]. При розгляді факторів, що забезпечують можливість скорочення, необхідно враховувати також надмірність мовних повідомлень. Деякі елементи мовного потоку не несуть жодної нової інформації і, власне кажучи, дублюють інформацію, що міститься в інших елементах даного відрізка мовного потоку. Але недавні дослідження довели, що це не може бути абсолютно придатним до всіх випадків появи та функціонування аббревіацій. Матеріал деяких робіт показав, що у 10% складових аббревіатур спостерігаються випадки неспівпадання або неповного семантичного співпадання аббревіатури та її вихідного слова. Серед явних семантичних зсувів звертають на себе увагу метафоричні і метонімічні

4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – Т. 4. – М., 1998.
5. Деревянская В.В. Лингвокультурный типаж «британский колониальный служащий»: дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / В.В. Деревянская. – Волгоград, 2008. – 216 с.
6. Дмитриева О.А. Лингвокультурные типажи России и Франции XIX века: дис. на соискание учен. степени док.-ра филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О.А. Дмитриева. – Волгоград, 2007. – 374 с.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
8. Серебренникова Е.Ф. Аспекты аксиологического лингвистического анализа / Е.Ф. Серебренникова // Лингвистика и аксиология: этносемиотика ценностных смыслов: коллективная монография. – М.: ТЕЗАУРУС, 2011. – С. 7-48.
9. Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
10. Франко Іван. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори / Франко Іван. – К.: Державне Видавництво Політичної Літератури УРСР, 1956. – 499 с.

АНОТАЦІЯ

Сукаленко Т.М. Типаж у ціннісній системі лінгвокультури

У статті проаналізовано різні підходи до визначення поняття «цінності», наведено наявні в науковій літературі класифікації цінностей. На прикладі лінгвокультурного типажу «робітник», зафіксованого в українському художньому дискурсі XIX століття, визначено його ціннісні ознаки в синхронії і діахронії.

Ключові слова: категорія «цінності», типаж, лінгвокультурний типаж «робітник», поняттеві, перцептивно-образні і ціннісні характеристики.

АННОТАЦИЯ

Сукаленко Т.Н. Типаж в ценностной системе лингвокультуры

В статье проанализированы различные подходы к определению понятия «ценности», приведены имеющиеся в научной литературе классификации ценностей. На примере лингвокультурного типажа «рабочий», зафиксированного в украинском художественном дискурсе XIX века, определены ценностные признаки данного типажа в синхронии и диахронии.

Ключевые слова: категория «ценности», типаж, лингвокультурный типаж «рабочий», понятийные, перцептивно-образные и ценностные характеристики.

SUMMARY

Sukalenko T.N. Type in the system of values of the linguistic culture

The article is focused round various approaches to the definition of the concept «values» in general and synchronic and diachronic value characteristics of the linguistic-cultural type «worker» in the XIXth century Ukrainian artistic discourse in particular.

Key words: the category «values», type, the linguistic-cultural type «worker», conceptual, perceptive-imagery and value characteristics.

*О.А. Тарасова
(Луганськ)*

УДК 81'42.133.1:801.6

ЯВИЩЕ ЗВУКО-КОЛЬОРОВОЇ СИНЕСТЕЗІ В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ А. РЕМБО (НА МАТЕРІАЛІ СОНЕТА «VOYELLES»)

Незаперечним є той факт, що поезія французького символізму, провідною рисою якої є народження образотворчої потуги слова із «звукової вібрації» («vibration sonore»), постулює деякі новації імпресіонізму – живописного стилю граничного періоду XIX-XX століть, що отримав широке міждисциплінарне побутування у річці проблеми синтезу мистецтв. Як зауважує О.О. Рисак, «вплив» живопису на літературу проявляє себе і в системі художнього образотворення, і у стильовій манері, творчому методі митця [4, с. 8], що, у свою чергу, забезпечується вагомою часткою характеристик спільної іконічної природи двох видів мистецтва. Варто відзначити, що в поетичному тексті інформація зберігається за участі динамічних процесів представлення та структурування вербального виміру віршованих структур, що дозволяє реконструювати поетичні смисли, утверджуючи, тим самим, невідповідність звукового оформлення та співвідносну виразність емоційно-енергетичного й змістового насичення. Текстовий простір поезії французького символізму за домінування «матеріальної трансцендентності» та творчого «начала, яке міститься в емерджентному смислі чистого бачення» [8, с. 198], вбирає світ у себе, а точніше – інформацію з/про нього та структурує її за чуттєвими рівнями сприймання, артикулюючи у фонічних елементах за допомогою механізму

внутрішні і зовнішні (стосовно мови), причому різні дослідники по-різному розмежовують ці фактори, вкладаючи в них різний зміст. В одних випадках екстралінгвістичні фактори надмірно конкретизуються: наприклад, говориться про вплив на мову окремих конкретних війн, революцій, великих наукових відкриттів; в інших випадках робляться спроби оперувати більш загальними категоріями, як, наприклад, історичний прогрес людства. Однак незалежно від конкретних точок зору безперечним є вплив на розвиток мови таких факторів, як умови існування того чи іншого народу, рівень розвитку матеріальної і духовної культури і т.д., дія яких поширюється насамперед на лексику.

Однією з основних екстралінгвістичних причин, що пояснюють появу і широке функціонування скорочених одиниць, визнається тенденція економії зусиль, простору і часу. Вивченням проблеми мовної економії займалися Ш. Баллі, Л. Блумфільд, В.В. Борисов, В.І. Демін, З.М. Заріпова, І.В. Козирева, А. Мартіне, П. Пассі, О.М. Пешковський, О.В. Розен, Г. Спенсер. Особливої і серйозної уваги заслуговує, на нашу думку, зауваження Д.І. Алексеева: «Помилково вважають, що скорочення породжені насамперед економією часу, паперу і т.д. Звідси заборони й обмеження. Тим часом економія не вирішальна, хоча дуже важлива причина виникнення скорочень. Аббревіація досягла успіхів і зміцнилася головним чином тому, що вона дозволила створювати самостійне, незалежне слово там, де раніше був лише опис поняття (наприклад, *radar – radio detection and ranging*)» [3, с. 8].

Деякі лінгвісти вказують на такий фактор, як «мода», який дав життя певній кількості скорочень в англійській мові [24], прагнення людей до оригінальності [2], складність назв сучасних адміністративних закладів, фірм та компаній тощо [25], швидкий темп розвитку науки та техніки [4].

До лінгвістичних причин відноситься потреба у ритмі, який, зокрема в англійській мові, забезпечується односкладовими словами. Коли запозичення з інших мов засвоюються в англійській мові, вони скорочуються. В якості приклада модифікації слова на базі аналогії можна привести латинське запозичення "*fanaticus*", яке було скорочене до англ. "*fan*" по аналогії з англійськими словами "*man*", "*pan*", "*tan*" та ін.

Як найбільш загальну причину в англійській мові Л. І. Сапогова виділяє тенденцію до моносилабізму: «Якщо виходити з факту, що тенденція до моносилабізму є однією з найхарактерніших рис англійської мови протягом багатьох століть її розвитку, то її варто вважати найбільш загальною причиною появи скорочених форм і

markers outlining the boundaries of "other" space. In the text complex sentences predominate: in this way the speaker wants to give all the details of "other" space negative evaluation, its object and reason. In general, "other" space is usually associated with negative evaluation.

Key words: "one's own/alien" space, spatial deixis, positive evaluation, negative evaluation.

*Т.А. Шкурко
(Макіївка)*

УДК 81'373.611

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АБРЕВІАЦІЙ

В даний час абревіація стала одним з найпоширеніших способів створення номінативних одиниць. Протягом останніх десятиліть у сучасних європейських мовах збільшується кількість абревіатур і зростає частота їх вживання. Істотний внесок у розвиток теорії абревіації належить роботам, виконаним на основі різних мов [6; 11; 12; 17 та ін.], типологічним дослідженням абревіатур [26; 28], дослідженням структурно-семантичних, функціональних та когнітивних особливостей скорочених одиниць [2; 3; 6-8; 13-19]. Проте досі залишається багато пов'язаних з абревіатурою не вирішених проблем. Зокрема, вчені дискутують щодо причин виникнення і розвитку абревіацій, зважаючи на екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники.

Скорочення є однією з найхарактерніших рис розвитку сучасних мов, тому питання про причини й умови утворення скорочень у систематизованому виді є актуальним у лінгвістиці. Очевидно, що це питання є окремим аспектом більш широкої і загальної проблеми факторів мовного розвитку, що цілком справедливо вважається однією з фундаментальних проблем мовознавства і завжди привертало пильну увагу лінгвістів.

Метою дослідження є вивчення і систематизація причин утворення та розвитку абревіацій.

Абревіацію розуміємо, услід за О.С. Кубряковою, як «процес створення одиниць вторинної номінації зі статусом слова, який полягає в усіканні будь-яких лінійних частин джерела мотивації і який призводить в результаті до появи такого слова, яке у своїй формі відображає яку-небудь частину або частини компонентів вихідної одиниці» [16, с. 71].

Спроби пояснити причини утворення і появи абревіатур у мові робили багато лінгвістів. Звичайно виділяються фактори лінгвістичні і нелінгвістичні (екстралінгвістичні), чи фактори

синестезії як «міжчуттєвої асоціації». Термін «синестезія» як «транспозиція одних відчуттів в інші» (Ф. Кайнц) активно використовується у психології, мистецтвознавстві, культурології, літературознавстві та лінгвістиці щодо означення специфічного зору емоційного сприйняття світу. З психофізіологічної точки зору було доведено, що синестезія проявляє себе переважно на підсвідомому рівні, виникаючи довільно, і, водночас, характеризується стійкістю та особистісним одноманіттям. Означений фізіологічно-сенсорний, міжчуттєво-асоціативний бік отримує щодо питання мови емотивне забарвлення. Тому С.В. Воронін пропонує термін «синестемія» («співвідчуття» + «співемоції»), звертаючи увагу на всепроникаючий характер емоційних елементів, їхнє інтегроване входження у структуру самих відчуттів, що диференціює синестемію не лише як універсальну психофізіологічного, але й лінгвістичного гатунку [9, с. 50]. Щодо вивчення синестезії як лінгвістичного феномена, у тому числі й на прикладі поетичного мовлення, то тут можна відзначити досліді Н.Д. Арутюнової, С.В. Вороніна, В.Г. Гака, С.Ю. Степанова та ін. Проте різноаспектне дослідження розглядуваного явища у повній мірі ще не розкрило естетико-креативний потенціал цього феномена з точки зору виявлення механізмів функціонування синестезії у словесно-образному просторі художнього тексту. Відтак, синестезія проявляє себе як ментально-образний феномен, витоки котрого вчуваються ще в синтетизмі поетичних формул фольклору з його наївною картиною світу. У світлі сказаного вище на особливу увагу заслуговує те, що джерела символістської поезії виявляються у мовленні емоційного типу, де знаходить своє відбиття спонукально-сугестивні щодо реципієнта відношення адресанта до (ір)реальної дійсності, віддзеркаленої у текстовому просторі. Тому звернення саме до цих питань обумовлює актуальність нашої розвідки.

Отже, синестезія діє за асоціативною схемою $X \rightarrow Y$, де X є стимулятором синестетичного досвіду, а Y – досвіду додаткового (наприклад, якщо літери/числа, тобто графеми, сприймаються у кольоровій гамі, індукується синестезія типу графеми $\rightarrow$ кольори). Метою статті є розкриття у межах семіотико-когнітивної парадигми специфіки функціонування звуко-кольорових синестезійних фонічних структур (далі – СФС) як okazіональних віртуально змодельованих компонентів віршованих творів, умотивованих естетичною настановою «теорії відповідностей» (Ш. Бодлер), у символістському поетичному тексті, що передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати специфіку формування та функціонування явища звуко-

кольорової синестезії у поезії А. Рембо, котрий є представником французького символізму; продемонструвати лінгвокогнітивні механізми задіяння звуко-кольорового синестезійного фонічного компоненту у процесі поетичного образотворення сонета А. Рембо «Voyelles» («Голосівки»).

Зауважимо, що прагнення передати різні грані зображуваного, пошук живописності художнього світу ((ip)реальної дійсності у розумінні адресанта. – О. Т.) [4, с. 8] спричиняють розширення асоціативного діапазону, введення відповідних звуко-колеристичних аналогів у символістський світ поетичних текстів.

Так, А. Рембо у своєму сонеті «Voyelles» («Голосівки») наводить звуко-кольорові паралелі, що, на його думку, таємно співіснують у природі: *A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu* (дослівно: А – чорне, Е – біле, І – червоне, У – зелене, О – синє). Доведено, що подібні асоціації не відповідають жодному з експериментальних досліджень [5, с. 139], що може мати різні пояснення.

По-перше, як стверджували сучасники А. Рембо та його колеги-письменники, сам поет насміхався з тих, хто прагнув дошукатися глибинного сенсу в цьому сонеті, який «у свідомості Рембо завжди був не чим іншим, як проявом зухвалого (проте якого справедливого!) принципу писати так, як подобається тільки йому, користуючись аргументом «так треба», зневажаючи будь-яку умовність» [1, с. 391-392]. До того ж, з огляду на спосіб та умови життя поета французькі дослідники [6] висувають версію так званого «гашишного відкриття»: у свідомості поета виникали не зовсім традиційні асоціації щодо звуко-кольорової гами. По-друге, у сонеті йдеться не про голосні французької мови, а про звуки європейської мови (звертається увага на розташування голосних у загальноалфавітному порядку, де, наприклад, «е» – це вся родина «е-утворювальних» французької мови (e, é, è); «о» розміщено в самому кінці та названо «омегаю») [5, с. 141]. По-третє, А. Рембо писав у річищі модерністської літератури, де репрезентується сутність (єство), що є не пізнаваною за допомогою раціоналістичних засобів, а виступає лише доступною інтуїції, ірраціональній основі, що розкривається через натяк, осяяння, тобто через музику і поезію [3, с. 636]. Таким чином, у творчості Артюра Рембо символізм сприймається як своєрідне естетичне ставлення до життя: зовнішнє і внутрішнє становлять боротьбу та єдність протиріч.

Ми ж дотримуємося тієї думки, що слід розглядати поезію А. Рембо на основі життєвої позиції, авторської самоідентифікації у творах. Поетичний твір як особистісне творіння, породження індивідуально-авторської картини світу письменника, його

АНОТАЦІЯ

Чернишова І.В. Синтаксичний аспект функціонування локальних маркерів оцінності «чужого» простору в англійському тексті Біблії

У статті розглядається синтаксичний аспект речень негативної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору, у зв'язку з чим важливим постає поняття «свого/чужого». Дослідження виконано на матеріалі англійського тексту Біблії Короля Якова. Виявлено, що в досліджуваному тексті в переважній більшості випадків уживаються складні речення, зокрема складні речення з різними видами зв'язку, за допомогою яких мовець бажає надати всі подробиці оцінки «чужого» простору, конкретизувати її об'єкт та обґрунтувати причину. Превалювання негативної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору свідчить про те, що людині більш властиво оцінювати «чужий» простір негативно.

Ключові слова: «свій/чужий» простір, локальний дейксис, позитивна оцінка, негативна оцінка.

АННОТАЦІЯ

Чернышова И.В. Синтаксический аспект функционирования локальных маркеров оценочности «чужого» пространства в английском тексте Библии

В статье рассматривается синтаксический аспект предложений отрицательной оценки с локальными маркерами «чужого» пространства, в связи с чем значимым выступает понятие «своего/чужого». Исследование выполнено на материале английского текста Библии Короля Якова. В исследуемом тексте используются преимущественно сложные предложения с разными видами связи, с помощью которых говорящий стремится предоставить все подробности оценки «чужого» пространства, конкретизировать её объект и обосновать причину. Преобладание отрицательной оценки свидетельствует о том, что человеку свойственно оценивать «чужое» пространство негативно.

Ключевые слова: «свое/чужое» пространство, локальный дейксис, положительная оценка, отрицательная оценка.

SUMMARY

Chernyshova I.V. Evaluative Sentences with Spatial Markers of “Other” Space in the English Bible Text: Syntactic Peculiarities

The research sets out to investigate spatial deixis in the English Bible text. Special attention is given to “other” space manifested by the pronouns “that”/“those” and the adverb “there”. We focus on syntactic peculiarities of evaluative sentences with spatial deictic

Аналіз синтаксичних особливостей речень негативної оцінки з локальними маркерами *there, that/those* засвідчує, що найчастіше в англійському тексті Біблії вживаються складні речення (92%), зокрема складні речення з різними видами зв'язку (58%) та складнопідрядні (29%) з підрядними означальними (64%), за допомогою яких мовець воліє детально описати об'єкт негативної оцінки.

Аналіз кількісних показників позитивної та негативної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору в англійському тексті Біблії Короля Якова виявив, що позитивна оцінка вживається у 34% випадків, а негативна – у 66%, що уможлиблює формулювання висновку про те, що людині більш властиво оцінювати «чужий» простір негативно.

Як перспектива подальшого дослідження убагацьється доцільним розгляд лексико-семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей локальних маркерів оцінності «чужого» простору, персональних та темпоральних маркерів оцінності «свого/чужого» простору для отримання більш вірогідних результатів та дослідження категорії «свого/чужого» у повнішому обсязі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 338 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 40 с.
3. Бурлакова В. В. Дейксис / В. В. Бурлакова // Спорные вопросы английской грамматики. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. – С. 74–88.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
5. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
6. Якимович А. К. «Свой – чужой» в системах культуры / А. К. Якимович // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 48–60.
7. Oxford Dictionary (En-En) (для ABBYY Lingvo x 3) Oxford Dictionary of English, Revised Edition. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 355000 entries.
8. The Holy Bible. King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.htmlbible.com>

іконічного письма виникає та побутує як психологічна реакція на навколишній світ і є вираженням внутрішнього, суб'єктивного, емоційного в оцінцісному позиціонуванні «я» адресанта текстового повідомлення. У свідомості автора відбувається своєрідне «взаємонакладання» декількох світів та встановлюється символічна відповідність одного світу щодо іншого. А. Рембо відбиває власні асоціації щодо зіставлення внутрішнього та зовнішнього світів на прикладі встановлення звуко-кольорових відносин, які демонструються СФС – асонансно-алітераційними утвореннями на позначення характерних рис – сутностей щодо навколишньої дійсності, а точніше – тих почуттів, емоцій, вражень, які виникають на її основі.

Під час опису голосного А в змістовому плані переважають слова, які найбільше містять голосного звука [a/ã], що виступає доміантним у складі ключових лексем: *éclatantes, puanteurs*. За допомогою використання носового голосного заднього ряду низького піднесення розкривається вся огидність і нищість зла та ненависті, відбивається неприхована зневага до тих, хто проймається подібними негативними почуттями (іменник *puanteur*). Поряд із зумисним змістовим вживанням звука [ã] маємо справу з алітерацією звука [r], яка вказує на характер висловленої думки – чіткість, лаконічність і безапеляційність: *A, noir corset velu des mouches éclatantes / Qui bombillent autour des puanteurs cruelles* (А – чорних мух корсет, довкола смітників / Кружляння їх прудке, дзижчання тороплене – переклад Г. Кочура).

У частині тексту, що є присвяченою голосівці Е, вираження отримала алітерація звука [l] як показника синхронності руху, природної плинності за течією, гармонійності: *Lances des glaciers fiers, rois blancs, frissons d'ombelles* (То білі королі, дьодовиків знамена. – переклад Г. Латника). Образна асоціація Е із чистотою та недоторканістю білого снігу, який, до речі, вміщує у собі відтінки від жовтого до фіолетового, репрезентує моральну чистоту людини, ясність та відвертість її почуттів, душевну відкритість. Показово великою є концентрація звука [r] у змалюванні голосного І: *I, pourpres, sang craché, rire des lèvres belles / Dans la collère ou les ivresses pénitentes* (І – пурпур, крові струм, прекрасних уст шалене, / Сп'яніле каяття або нестримний гнів. – переклад Г. Кочура). Алітерація вібранта [r] вказує на швидкість, нестримність, невпинність руху таких почуттів, як лють, гнів, шаленство (субстантив *pourpres*, ад'єктив *craché* щодо номінатива *sang*; субстантиви *colère, ivresses*). З метою підсилення емоційного впливу динаміки поетичного мовлення сонанта [r] обрамлюється шумними [p], [k], [v], що

створює музичну контрастну тональність у межах консонантних фонестемних утворень: *rougrres, staché, lèves, la collège ou les ivresses pénitentes*.

Нейтральність, спокійну атмосферу з боку вживання фонетичних фігур спостерігаємо у звучанні У, де відсутнім є асонанс звука [i]: *U, cycles, vibrations divins des mers virides* (У, цикли, хвиль морських чарівність коливань. – Переклад наш. – О. Т.). У цьому вбачаємо натяк на спокій та плинність людського життя, врівноваженість та послідовність у діях і думках: *«...» paix des rides / Que l'alchimie imprime aux grands fronts stuDieu «...»* поважність зморшок знань, / Як у алхіміка, що бачить вміст речей – Переклад наш. – О. Т.).

Під час авторського «тлумачення» прихованої сутності О у першому рядку терцини використовується нагромадження слів, що мають у своєму складі фонестеми зі сполучення двох-трьох приголосних звуків (переважно проривних у поєднанні з вібрантом [r]): *O, suprême Clairon plein de strideurs étranges* (О – неземна сурма, де скрито скрегіт гострий – переклад Г. Кочура). Щодо вокалічної складової, яка проявляє дію алітераційного прийому по відношенню до консонантних сполучень, констатуємо домінування: з одного боку, відкритих голосних звуків *supr[ε]me Cl[ε]r[ε]* на позначення позитивного світовідчуттєвого полюсу (символ добро), з іншого – закритих голосних звуків *str[i]deurs [e]tranges* як репрезентант негативного світовідчуттєвого полюсу (символ зло).

Отже, опозиція відкритий / закритий голосний презентує поєднання звукової поетичної інформації на позначення довічної боротьби добра і зла. Такий звукопис результує особливе змістове навантаження останнього рядка терцини, яка містить у собі кульмінаційний сенс сонета – проголошення перемоги добра в битві зі злом, що підсилюється повтором відкритої голосівки [ɔ/ɔ]: *O l'Oméga, rayon violet de Ses Yeux!* (Омега, блиск його фіалкових Очей – переклад Г. Кочура). Таким чином підкреслюється важливість вирішального моменту боротьби впродовж історії існування всього людства.

Відтак, асонансно-алітераційні утворення СФС сонета «Voyelles», функціонуючи як художні деталі, становлять основу фоносемантичної складової вірша у її локалізованому вимірі та спричиняють виникнення хвильової текстової динаміки, що являє собою «сукупний ефект пульсації згущень форми та смислу» [38, с. 74]. Ефект «пульсації» твориться фонічним трикутником:

а) асонансів (рис. 1), що спирається на основні характеристики французького вокалізму (горизонтальне положення кінчика язика по відношенню до зубів (переднього – заднього ряду) і ступінь

частина має характер додаткового підтвердження негативної оцінки «чужого» простору.

Низька частота актуалізації негативної оцінки спостерігається при її маніфестації в простих реченнях (8%).

Негативна оцінка в реченнях з локальними маркерами *there, that/those* в англійському тексті Біблії представлена розповідними (86%), спонукальними (8%) та питальними (6%) реченнями, з-поміж яких домінують розповідні, наприклад: *And it shall come to pass, when seventy years are accomplished, that I will punish the king of Babylon, and that nation, saith the LORD, for their iniquity, and the land of the Chaldeans, and will make it perpetual desolations* [Jeremiah 025: 012]. Дейктичний маркер «чужого» простору актуалізовано вказівним займенником *that*, а негативна оцінка вербалізується в розповідному реченні та застосовується відносно певного народу (*that nation*), її маніфестація уможливується дієсловом *punish* (*inflict a penalty or sanction on (someone) as retribution for an offence, especially a transgression of a legal or moral code* [7]) на позначення перспективного покарання та негативного ставлення мовця до третіх осіб та іменником *iniquity* (*immoral or grossly unfair behaviour* [7]), що вербалізує їх негативні моральні якості. Використанням стверджувального речення мовець повідомляє про те, яким чином і за що він каратиме людей, що відносяться до світу третьої особи.

Маніфестація негативної оцінки «чужого» простору в англійському біблійному тексті здійснюється різноманітними синтаксичними конструкціями, з-поміж яких найчисленнішими виступають такі:

– субстантивна конструкція *woe to...!* (72%), що вербалізує негативне ставлення адресанта до об'єкта оцінки, який співвідноситься з «чужим» простором: *Woe unto the world because of offences! for it must needs be that offences come; but woe to that man by whom the offence cometh!* [Matthew 018: 007]. Дейктичний маркер «чужого» простору *that* вказує на негативно оцінену особу (*that man*), оцінку якої зумовлено використанням іменника негативної етичної оцінки *offence* (*a breach of a law or rule; an illegal act* [7]), з одного боку, та структури *woe to...!*, що вербалізує негативне ставлення, з іншого. У такий спосіб установлюється стереотип: не хочеш бути в біді – не порушуй заповіді Божі;

– імперативна конструкція з модальним дієсловом *shall* (*shalt*) (21%), що вербалізує вимоги або вказівки, які варто виконати як адресату, так і іншим особам;

– конструкція *Who is... which/that...?* (7%), що використовується для вербалізації зневаги стосовно об'єкта оцінки.

дейктичним маркером «чужого» простору *that* позитивної оцінки, актуалізація якої уможливується за допомогою прикметника *blessed* (*endowed with divine favour and protection* [7]).

Аналіз синтаксичних особливостей речень позитивної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору *there*, *that/those* на позначення віддаленості від мовця засвідчує, що в англійському тексті Біблії в переважній більшості випадків уживаються складні речення (92%), зокрема складні речення з різними видами зв'язку (61%), за допомогою яких мовець бажає надати всі подробиці позитивної оцінки «чужого» простору, конкретизувати її об'єкт та обґрунтувати причину.

Синтаксичні особливості речень негативної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору. Негативна оцінка в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору *there*, *that/those* в англійському тексті Біблії Короля Якова актуалізується двоскладними реченнями, які відбивають ретроспективну, перспективну і поточну часові спрямованості.

Складні речення характеризуються високою частотою функціонування (92%) в досліджуваному тексті; з-поміж них виокремлюються складнопідрядні, складносурядні та складні речення з різними видами зв'язку.

1. Складні речення з різними видами зв'язку, використовувані для вербалізації негативної оцінки, є найчисленнішими в досліджуваному тексті, їх відсотковий показник складає 58%: *But thou, son of man, hear what I say unto thee; Be not thou rebellious like that rebellious house: open thy mouth, and eat that I give thee* [Ezekiel 002: 008]. Дейктичний маркер актуалізовано вказівним займенником *that*, а негативна оцінка вербалізується в складному реченні з різними видами зв'язку та застосовується відносно бунтівливих людей (*that rebellious house*). Прикметник *rebellious* (*showing a tendency towards rebellion* [7]) є маніфестантом негативної етичної оцінки: мовець спонукає адресата слухатися його та не мати нічого спільного з бунтівливими людьми. Застосовуючи складне речення з підрядними у функції додатка (*what I say unto thee, that I give thee*), мовець конкретизує, кого та чого має слухатися адресат, а саме – його самого та його заповідей.

2. Серед складнопідрядних речень негативної оцінки (29%), речення з підрядними означальними виступають найуживанішими (64%), усі інші різновиди є менш численними, а саме: речення з підрядними умови (14%), додатка (9%), часу (8%) та обставинними причини (5%).

3. Складносурядні речення характеризуються низькою частотою функціонування (13%), при цьому, як правило, друга

піднесення), побудоване нами за аналогією до представлення французьких голосних на артикуляційній основі у вигляді трикутника Гельвага та акустичного трикутника наголошених голосних французької мови П. Делаттра [7, с. 103];

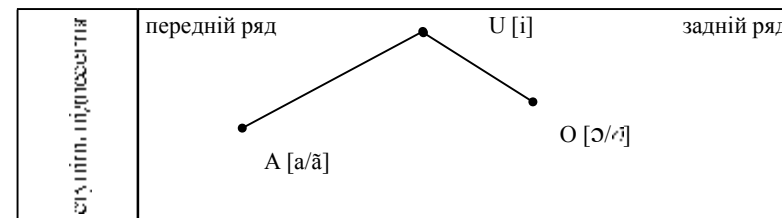

Рис. 1. Асонансний трикутник сонета А. Рембо «Voyelles»

б) алітерацій (рис. 2), підґрунтям яких виступає одна з найбільш яскраво виражених корелятивних опозицій французького консонантизму [r] – [l].

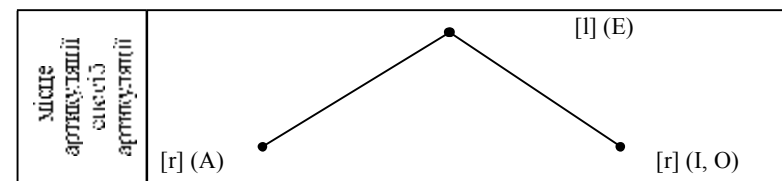

Рис. 2. Алітераційний трикутник сонета А. Рембо «Voyelles»

Таким чином, локалізований вимір фоносемантизму сонета досягає ефекту причетності до чуттєвого моменталізму (пульсація, художня деталь) горизонтального руху емоцій та енергетичного потенціалу поетичного тексту.

Більше того, СФС дозволяють виявити й візуалізувати «статичне напруження» [2, с. 74], вертикально вписане у віртуальний простір аналізованого поетичного тексту. У світлі зазначеного вище необхідно вказати на загальне кількісно-якісне переважання в поезії голосного звука [ɔ/ɔ̃], що символізує всепереможну ходу Світла, Добра, Справедливості. Перевага віддається саме цьому звуковій завдяки його здатності до надання висловлюваній думці окличності, підкресленої змістової навантаженості та показовості, відвертості й неприхованості особистісного адресант-адресатного позиціонування. Відтак, локальний вимір фоносемантичної складової сонета «Voyelles» формується задіянням СФС у вигляді асонансної моделі, тобто за рахунок наскрізного згущення, насичення поезії звуко-кольоровими образами, що містять відкритий звук

заднього ряду [ɔ/ɔ̃], який стає опорною голосною у творенні емоційного резонансу всього тексту. Провідний мотив боротьби трансцендентних сутностей добра і зла кодується у звукову тканину поезії шляхом застосування стратегії спрямовуючого моделювання органіки СФС у складі звукоряду ключових лексем, що володіють провідною текстовою семантикою у межах ментального простору кожної з окреслених А. Рембо голосівки (A, E, I, U, O). Таким чином, утворюється глобальна віртуальна текстова картина світу як мережа ментальних просторів, котра гармонізує у своїй цілісності окремі синестезійні спадціальні простори, регулюючи інформаційні зв'язки між ними у вигляді іконічної фігури спіралі (див. рис. 3).

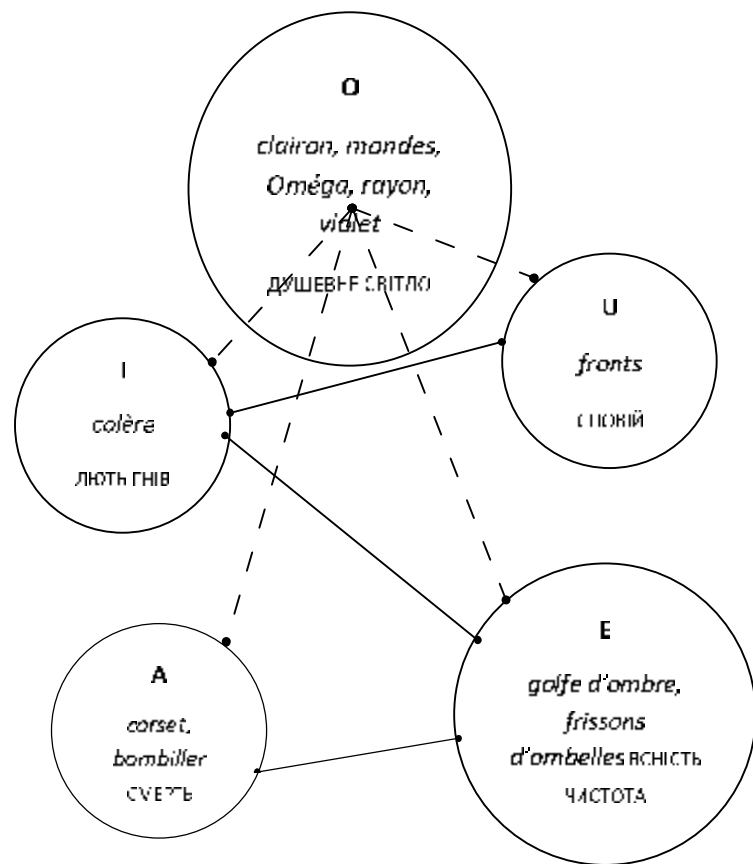

Рис. 3. Концептуальна мережа ментальних просторів сонета А. Рембо «Voyelles» (модель спіралі)

Складні речення характеризуються високою частотою функціонування (92%), позитивна оцінка маніфестується такими їх типами, як: складнопідрядними, складносурядними та складними реченнями з різними видами зв'язку.

1. Кількість складних речень з різними видами зв'язку, що вживаються для вербалізації позитивної оцінки «чужого» простору, становить 61%, наприклад: *There was a man in the land of Uz, whose name was Job; and that man was perfect and upright, and one that feared God, and eschewed evil* [Job 001: 001]. Дейктичний маркер «чужого» простору актуалізовано вказівним займенником *that*, а позитивна оцінка виявляється в складному реченні з різними видами зв'язку та застосовується відносно моральних якостей третьої особи, її маніфестація здійснюється за допомогою прикметників *perfect* (*having all the required or desirable elements, qualities, or characteristics; as good as it is possible to be* [7]) та *upright* (*strictly honourable or honest* [7]), у такий спосіб *that* набуває статусу позитивної оцінки показника, що характеризує «чужий» простір. Застосовуючи складне речення з підрядними означальними *whose name was Job* та *that feared God, and eschewed evil*, мовець у першому випадку конкретизує ім'я особи, що є об'єктом оцінки, а в другому надає підставу позитивної оцінки.

2. Серед складнопідрядних речень (28%), що використовуються для актуалізації позитивної оцінки, високою частотою функціонування характеризуються речення з підрядними означальними (67%), а низькою – з підрядними обставинними причини (20%), місця (7%) та умови (6%). Це є наочним відображенням того, що мовець у першу чергу прагне конкретизувати об'єкт позитивної оцінки.

3. Складносурядні речення експлікують позитивну оцінку в 11% випадків, при цьому друга частина зазвичай має характер додаткового підтвердження позитивної оцінки задля її інтенсифікації.

Низька частота актуалізації позитивної оцінки спостерігається при її маніфестації в простих реченнях (8%).

Зауважуємо, що позитивна оцінка в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору в англійському тексті Біблії представлена здебільшого розповідними реченнями (69%), які наслідують кількісно менш релевантні спонукальні (26%) та питальні (5%), наприклад: *Blessed is that servant, whom his lord when he cometh shall find so doing* [Luke 012: 043]. Маніфестація позитивної оцінки світу третьої особи відбувається в розповідному реченні, мовець у такий спосіб повідомляє про те, що слуга, який виконує заповіді Бога, є благословенним; це зумовлює набуття

Метою дослідження є виявлення синтаксичних особливостей речень з локальними маркерами оцінності «чужого» простору в англійському тексті Біблії Короля Якова, у зв'язку з чим убачається доцільним розв'язання таких завдань: аналіз категорій «свого/чужого», дейксису та оцінки, дослідження позитивної та негативної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору в синтаксичному аспекті та співвіднесення отриманих результатів з функціонуванням категорії «свого/чужого» в англійському тексті Біблії.

Дейксис витлумачується як категорія, за допомогою якої здійснюється вказівка на учасників акту комунікації, її місце та час. Дейктичні засоби визначають координати комунікативного акту, у ролі яких виступають мовець та слухач («я»/«ми», «ти»/«ви»), місце здійснення комунікації («тут») та її час («зараз»), також імпліцитно здійснюється вказівка на особу або осіб, що не беруть участі в акті комунікації («він», «вона»/«вони»), місце, яке не є місцем комунікації («там»), та час, що не є часом здійснення комунікації («тоді»). В.В. Бурлакова [3], Г.А. Уфимцева [5] та ін. виділяють три основні типи дейксису: персональний (особовий), локальний (просторовий) та темпоральний (часовий). «Свій» простір, що актуалізує близькість до мовця, вербалізується за допомогою особових займенників першої і другої особи *I, we, you* і відповідних присвійних займенників першої та другої особи, прислівника місця *here*, вказівних займенників *this/these* і прислівника часу *now*. На противагу «своєму», «чужий» простір, який маніфестує віддаленість від мовця, виражається за допомогою особових займенників третьої особи *he, she, they* і відповідних присвійних займенників третьої особи, прислівника місця *there*, вказівних займенників *that/those* і прислівника часу *then*. У фокусі нашої уваги знаходяться локальні дейктичні маркери на позначення «чужого» простору, що займають центральне положення у функціонально-семантичному полі дейксису, а саме *there, that/those*.

Оцінка розглядається нами як мовна категорія, яка відображає суспільно-особисте уявлення про добро і зло, про цінність, корисність об'єктів, предметів або явищ та відображає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта. Відповідно до цього, головними елементами оцінної структури є суб'єкт оцінки, її об'єкт та характер [1; 2; 4].

Синтаксичні особливості речень позитивної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору. Для актуалізації позитивної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору *there, that/those* в англійському тексті Біблії Короля Якова використовуються двоскладні речення, які відбивають ретроспективну, перспективну і поточну часові спрямованості.

Загалом, кількісно-якісна присутність звука [ɔ/ɔ'] становить:

– на позначення голосівки А маємо такі ключові лексеми, що відбивають негативний емоційний полюс текстової віртуальної реальності: *cosset* – ознака стискання (текстові концепти *смак*, *ражкість*); *bombiller* – функція знищення (текстовий концепт *жестокість*);

– під час опису голосного Е використовуються дві словосполучення – *golfe d'ombre, frissons d'ombelles*, об'єднані за паронімічним компонентом *ombre – ombelle*, який відображає позитивну емоційну складову емерджентних поетичних смислів природного гатунку (текстові концепти *жестокість, чистота*) зі спрямуванням в емоційну площину людського характеру (текстовий концепт *моральність*);

– в актуалізації І бере участь негативно забарвлена номінативна мовна одиниця *colère* на позначення текстових концептів *жестокість, палений сміх*;

– зображення голосного U здійснюється за рахунок наступної мовної одиниці *fronts* у позитивному аспектуванні змістової домінанті – “мудрості, що спрямовує” (текстовий концепт *жестокість*);

– формування вершинного простору голосівки О забезпечується такими ключовими лексемами: *clairon, mondes, rayon* (текстовий концепт *душевне світло*), *Oméga* (текстовий концепт *жестокість*), *violet* (текстовий концепт *жестокість*), що несуть смислове навантаження універсумної константності буття.

При цьому, поетична інформація негативного змісту як породження світовідчуттєвого полюсу *зло* акумулюється в ментальних просторах голосівок А та І, що складає 15% та 8% відповідно; поетична інформація позитивного спрямування, одержана зі світовідчуттєвого полюсу *добро*, реконструюється в ментальних просторах Е та U у співвідношенні 31% і 8%. Роль оказіональної, істинної інформаційної складової щодо об'єктивації емерджентного смислу (перемога добра в битві зі злом) (ір)реальної дійсності всього сонета виконує ментальний простір голосівки О – 38 %.

Таблиця 1.

Трибічна модель інформаційних сутностей у парадигмі «стан – звук – колір» сонета А. Рембо «Voyelles»

Звук / колір	А Чорний	Е Білий	І Червоний	U Зелений	О Синій
Символи / Світовідчуттєві полюси	зло				добро

Текстові концепти / Почуття та емоції	ЖИВІТЬ ПРОСЛАД ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ	ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ	ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ	ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ	ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ ЖИВІТЬ

Зазначені факти вказують на те, що у сонеті «Voyelles» маємо справу з відповідністю трибічного характеру з розташуванням елементів у такій послідовності: душевний стан (настрій, а точніше – почуття, емоції, що його супроводжують) – звук – колір, що має у своєму підґрунті стрижень зі Світовідчуттєвих полюсів як символів добра і зла, котрі виступають єдиною платформою існування людства (табл. 1).

Підсумовуючи, слід зазначити, що звуко-кольорові співвідношення, переходячи з одних словесних поетичних образів в інші, формують своєрідний колористичний звуко-когнітивний стрижень поезії «Voyelles». Мережа концептуальної інтеграції ментальних просторів у моделі спіралі, дозволяє простежити принцип градації емоційності, де почуття нарощуються за рахунок ефекту взаємопідсилення. На нашу думку, щодо французького символістського тексту перспективним видається подальше дослідження, поряд із синестезійними, фонічними структур звукозображувального та власне звукосимволічного гатунку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верлен П. Избранное / П. Верлен. – М.: ТЕРРА, 1999. – 480 с.
2. Воробйова О.П. Ідея Резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. ст. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72-86.
3. Літературознавчий словник-довідник / уклад. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. Рисак О.О. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кін. ХІХ – поч. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О.О. Рисак. – К., 1999. – 40 с.
5. Степанов Ю.С. Из новой французской поэзии – А. Рембо: сонет «Гласные» («Цветной сонет») / Ю.С. Степанов, С.Г. Проскурин // Константы мировой культуры. – М.: Наука, 1993. – С. 139-148.
6. Bennot D. Arthur Rimbaud [Електронний ресурс] / Daniel Bennot. – Режим доступу: <http://www.bennot.narod.ru/pdf/rimbaud.pdf>.
7. Chiss J.-L. Linguistique française. Notions fondamentales, phonétique, lexique / J.-M. Chiss, J. Filliolet, D. Mainguenau. – P.: Hachette, 1983. – 191 p.

SUMMARY

Khyzhniak O. The importance of teaching English Pronunciation in high school

This article deals with the perceptions of the importance of teaching English Pronunciation in high school. It considers new ways and methods of correcting students' pronunciation mistakes. Teaching English pronunciation in high school is important and actual nowadays, so problem of teaching pronunciation and correcting students' mistakes in pronouncing are discovered in the article. There is a variety of good methods and techniques suggested for correcting learners' errors on the spot. Mistakes are part of our life; we all make mistakes now and then. There is nothing wrong with making mistakes as long as we learn from them and avoid repeating them over and over. Pronunciation is so important in my opinion, in acquiring and using a language, and language-competence covers so many aspects. Phonetics, both theory and practice constitute the basis of speaking above all other aspects of language. Pronunciation is a base of English communication.

Key words: teaching, high school, English pronunciation, method, correcting, students' mistakes.

*I.V. Чернишова
(Горлівка)*

УДК 811.111:003.12:243

СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ МАРКЕРІВ ОЦІННОСТІ «ЧУЖОГО» ПРОСТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЕКСТІ БІБЛІЇ

Проблема «свого/чужого» є однією з найактуальніших у сучасному мовознавстві. Вона досліджується в декількох аспектах: філософському, етичному, етнічному, культурологічному, лінгвістичному. Відображення взаємодії людини із середовищем у мові здійснюється за принципом дейктико-семіологічного поділу світів на «свій/чужий», що сягає далекої давнини. На думку окремих авторів, протиставлення «своє/чуже» має аксіологічну природу, що виявляється в опозиції «добрий/поганий», з різко негативною оцінкою всього того, що належить до «чужого» світу. Зокрема, А.К. Якимович відзначає, що «чужий» асоціюється з ворогом, при цьому «НАШІ описуються як носії культури і людських цінностей, а ЧУЖІ – як варвари, дикуни, звіроподібні нелюди» [6, с. 48]. Зіткнення з чужою культурою викликають у реципієнта відчуття дивного, малозрозумілого, тому виникає почуття недовіри,сторожкості стосовно іншої культури. Звідси й впливає негативна оцінка всього «чужого».

4. Fraser H. (1999). ESL pronunciation teaching: Could it be more effective? *Australian Language Matters*, 7 (4). Retrieved on 14-th October, 2004. – 136 p.
5. Hammond M. Foreign accent and phonetic interference: The application of linguistic research to the teaching of second language pronunciation. Ed. Eckman, *Second Language Acquisition: Theory and Pedagogy*. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 2001. – 260 p.

АНОТАЦІЯ

Хижняк О.В. Важливість викладання англійської вимови у вищому навчальному закладі

У статті представлена проблема важливості викладання англійської вимови у вищому навчальному закладі, проаналізовано нові методи корекції у студентів помилок вимови. Установлено, що вимова є основою комунікації. Питання викладання англійської вимови та виправлення помилок студентів є важливою і актуальною проблемою в даний час. Виявлено три типи мовленнєвих помилок, до них відносяться: граматичні, лексичні і мовленнєві помилки. Проаналізовано безліч методів та прийомів для виправлення мовленнєвих помилок у студентів. З'ясовано, що вимова охоплює багато аспектів. Так, фонетика, як теорія і практика? складає основу правильної вимови.

Ключові слова: викладання, вищий навчальний заклад, англійська вимова, метод, виправлення студентських помилок.

АННОТАЦИЯ

Хижняк Е.В. Важность преподавания английского произношения в высшем учебном заведении

В статье представлена проблема преподавания английского произношения в высшем учебном заведении, проанализированы новые методы коррекции у студентов ошибок произношения. Установлено, что произношение является основой коммуникации. Вопросы преподавания английского произношения и исправления ошибок студентов является важной и актуальной проблемой в настоящее время. Выведено три типа речевых ошибок, к ним относятся: грамматические, лексические и речевые ошибки. Проанализировано множество методов и приемов для исправления речевых ошибок у студентов. Выяснено, что произношение охватывает многие аспекты. Фонетика, как теория и практика, составляет основу правильного произношения.

Ключевые слова: преподавание, английское произношение, высшее учебное заведение, метод, исправление студенческих ошибок.

8. Christin A.-M. Écriture et iconicité // *Littérature & Peinture*. – 2007. – № 933-934 (janvier-février). – P. 196-207.
9. Voronin S.V. Iconicity. *Glottogenesis. Semiosis: (Sundry Papers)*. – С.Пб.: С.-Петербург. гос. ун-т, 2005. – 148 с.

АНОТАЦІЯ

Тарасова О.А. Явище звуко-кольорової синестезії в поетичному доробку А. Рембо (на матеріалі сонета «Voyelles»)

Стаття присвячена дослідженню феномена звуко-кольорової синестезії у французькому символістському тексті кінця XIX століття шляхом поєднання семиотичного і когнітивно-комунікативного підходів. З огляду на вияви синестезії, котра має образну природу, здійснено аналіз фонічних структур символістського поетичного тексту на матеріалі сонета А. Рембо «Voyelles».

Ключові слова: звуко-кольорова синестезія, фонічна структура, символістський поетичний текст, асонанс, алітерація.

АННОТАЦИЯ

Тарасова Е.А. Явление звуко-цветовой синестезии в поэтическом творчестве А. Рембо (на материале сонета «Voyelles»)

Статья посвящена исследованию феномена звуко-цветовой синестезии во французском символистском тексте конца XIX века путём соединения семиотического и когнитивно-коммуникативного подходов. Учитывая проявления синестезии, которая имеет образную природу, осуществлен анализ фонических структур символистского поэтического текста на материале сонета А. Рембо «Voyelles».

Ключевые слова: звуко-цветовая синестезия, фоническая структура, символистский поэтический текст, асонанс, аллитерація.

SUMMARY

Tarasova O.A. The phenomenon of the color-sound synesthesia in the poetic heritage of A. Rimbaud (a study of the sonnet «Voyelles»).

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of the color-sound synesthesia in the symbolic poetic text of the late 19th century, within the framework of semiotic, cognitive and communicative approaches. Considering the expressions of the synesthesia, which has a figurative nature, the analysis of the phonic structure of the symbolic poetic text on the material of the sonnet of A. Rimbaud «Voyelles» was made.

Key words: color-sound synesthesia, phonic structure, symbolic poetic text, assonance, alliteration.

*В.А. Тесля
(Черкаси)*

УДК 811.112.2*373.47

ВОЛІТИВНІ ВИГУКИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вигуки вивчалися із семантико-граматичної, функціональної (В. В. Виноградов), семантичної (О. І. Германович) і структурної (В. Т. Косов) позицій. Ці аспекти знайшли відображення в працях М. Schwarz-Friesel (німецька мова), Ch. Yang (німецька та китайська мови), О. В. Каптюрова (англійська мова), Л. К. Парсієва (російська та осетинська мови), Х. З. Юсупова (кумицька мова), Т. В. Денисова (чуваська мова).

На сучасному етапі лінгвістичних пошуків вигуки інтерпретуються з урахуванням їхньої здатності вказувати на ментальний стан або дію мовця (А. Вежбицька), а також трактуються як «найінтимніші» лексичні одиниці (Duden), що виражають певні емоції, почуття або передають вольові спонукання відповідно до мовної системи (Ю. С. Маслов), *знаходяться* під постійним контролем свідомості та є зрозумілими для слухача, який не перебуває в стані емоційного збудження (Л. І. Мацько).

Метою статті є дослідження семантичних особливостей волітивних вигуків в сучасній німецькій мові.

Вигуки – це особлива категорія слів, які виражають суб'єктивну емоційно-вольову реакцію мовця, пов'язану з фактами дійсності й змістом висловлення [2; 3; 4].

Мовець завжди діє свідомо. Це підтверджено тим, що він повинен добирати конкретні засоби мови для вираження думок, бажань, почуттів та емоцій.

Волітивні вигуки (волітиви) – слова, що виражають прохання, вимогу або наказ, відповідно до потреб мовця та ситуації спілкування. Ураховуючи виконувані функції в мовленні, розрізняють [1, с. 38–49]: вигуки-заклики, а саме: вигуки, які виражають вимогу дотримуватися тиші, бути покірним; професійні команди; трудові вигуки; циркові, акробатичні вигуки; вигуки, які слугують для заспокоєння та колісання дітей; слова-команди, які вживаються у побутовій мові; своєрідні слова: ну, па.

Таким чином, волітивні вигуки можуть передавати бажання, прохання, а також вимогу й наказ.

This brings us to the question of whether pronunciation can be effectively taught at all? The answer is yes, of course it can be taught, it's just that the way many textbooks tell us to teach it is actually one of the least effective. Most textbooks will have you drill pronunciation with repetition of the vocabulary. Some of the better ones will have you work on it with spelling, which is an important skill, especially in English with its many irregularities and exceptions. Very few will start you and your students where you need to start, however, and that is at the level of the phoneme.

The dictionary defines “phoneme” as “any of the perceptually distinct units of sound in a specified language that distinguish one word from another, for example p, b, d, and t in the English words pad, pat, bad, and bat.” This definition highlights one of the key reasons that we must, as language teachers, start our pronunciation instruction at the level of the phoneme. If a phoneme is a “perceptually distinct unit of sound” then we have to realize that before students can consistently produce a given phoneme, they must be able to hear it. Thus the first lessons in pronunciation should involve your students listening and identifying, rather than speaking. [5, c. 85] Introduce your phonemes in contrasting pairs like /t/ and /d/. Repeat the phonemes in words as well as in isolation and ask the students to identify them. In order to visually represent the differences they are listening for, you may want to draw pronunciation diagrams for each sound showing the placement of the tongue and lips. [5, c. 56]

You can play all sorts of matching games with this material to make the drills more fun and less stressful. You can have students play with nonsense sounds and focus on the tiny differences between contrasted phonemic pairs, the key being to get them to hear the phoneme.

Conclusions and perspective of future development. Pronunciation is so important in my opinion, in acquiring and using a language, and language-competence covers so many aspects. Phonetics, both theory and practice constitute the basis of speaking above all other aspects of language in my opinion. Pronunciation is a tool of communication

LITERATURE

1. Bell M. Teaching pronunciation and intonation to E. F. L. learners in Korea. Retrieved on 14-th October, 2004. – 255 p.
2. Brown H. Principles of language learning and teaching. – New York: Pearson Education, 2000. – 365 p.
3. Dalton D. Some techniques for teaching pronunciation. The internet TESOL Journal, Vol. III. No. 1, January. Retrieved on 14-th October, 2004, from <http://iteslj.org/Techniques/Dulton-Pronunciation.html>

are: grammatical, vocabulary, and pronunciation mistakes. This leads us to a very important question: should we interrupt our students during discussion or avoid interrupting them as much as we can? To answer this question we need to ask ourselves whether the focus is on accuracy or fluency. In fact, to save our students the embarrassment and in order not to distract them, we can employ less provocative approaches.

One the way is to make notes of the most common mistakes made by a student to be discussed later. Write them on the board without revealing the name of the student in order not embarrass him/her. Ask the rest of the class to identify these mistakes and correct them.

Another way is to raise an eyebrow, or to say, "Excuse me?" Or the teacher can ask for repetition without indicating the mistake.

Also we can employ another approach called, "selective correction". In this case the teacher decides to correct only certain errors. These errors can be decided by the objectives of the lesson, or the exercise that is being done. In other words, if students are focusing on past simple tense, then only errors related to this grammatical area need to be corrected. Other mistakes are ignored.

In conclusion, the teacher can decide which is the most beneficial and effective approach to error correction based on the situation itself. It will help students overcome their shyness and play an active role in class discussions without being afraid of making mistakes. In this case, they would acknowledge and accept their mistakes as part of the learning process instead of being offended when they are corrected by their teacher.

Teaching English pronunciation is an area of language teaching that many English teachers avoid. While there are many textbooks and instruction manuals available, as well as books on the theories and methodologies of language teaching there is comparatively little on learning pronunciation. [3, c. 14]

Why? Is it because we don't need to teach pronunciation or because it cannot be taught?

Certainly, we need to teach pronunciation. There is a big difference between sheep and ship and a pear and a bear! When teaching any language as a foreign or second language, our first goal for our students is basic communication, and that can't happen if no one can understand what they are saying.

How not to teach pronunciation? When teachers decide to focus on pronunciation practise many of them make the mistake of trying to teach pronunciation along with introducing vocabulary. This can work with students who have a "good ear," or who perhaps speak a related language. However it can be hit and miss with students whose mother tongue has no relation to the target language.

Услід за О. І. Германовичем ми розподілили волітивні вигуки на:

1) вигуки, звернені до людей, значна частина яких належить до професійного мовлення військових, мисливців, будівельників, спортсменів:

– професійні команди: циркові, військові та ін.:

marsch! Kommando zum Ausführen von Marschbewegungen (militärisch.) *vorwärts!*, *weg!*, *los!*; *im Gleichschritt marsch!* (Wahrig, 524);

allez (franz.) *Zirkus: allez hopp!* (Klappenbach, 107); *vorwärts!*, *los!* (DU, 106);

Feuer! (Befehl zum Schiessen) *Feuer frei!* (Erlaubnis zum Schiessen) (Wahrig, 293);

– вигуки під час виконання колективних робіт; їхня мета – регулювати зусилля: *ruck!* (Ausruf zum Anfeuern besonders beim Heben und Transportieren schwerer Gegenstände); *hau ruck!*, *ho ruck!*, *ruck zuck!* (Wahrig, 638);

– звертання, заклики (*los!*, *hopp!*, *hey!*, *he!*, *holla!*, *hallo!*):

Huhu (Ruf, um jmdn. in einiger Entfernung auf sich aufmerksam zu machen) (Wahrig, 423);

„*Holla! Es ist genug!*“ *sprach Ludwig gebieterisch* (Marrie von Ebner-Eschenbach, 204);

„*He, was tuschelt ihr da?*“ *rief der kleine Vampir und fügte großspurig hinzu: „Wir wollen jetzt anfangen. Hast du Musik, Anton?“* (A. Sommer-Bodenburg, 72). Волітивний вигук *he!* у наведеному прикладі, як і в більшості випадків, виражає неповагу, зверхність.

Ich trat ein, rief: „Hallo!“ Gelauscht. Nichts (P. Elgers, 6). Вигук *hallo!* має нейтральне забарвлення і вжито як звертання.

Viel mehr machte ihm zu schaffen, dass Simon jetzt noch nicht einmal mehr hustete.

„*Hey, bist du noch da?*“, *brüllte er* (Sebastian Fitzek, 28). За допомогою звертання *hey!* виражено розпач.

– волевиявлення, які спонукають до виконання певної дії:

«*Jedenfalls müssen wir jetzt zum Frühstück.*»

„*Richtig. Los!*“ *sagte Hans Castorp und warf die Decken von sich* (Th. Mann. Der Zauberberg, 242).

Волітив *los!* вказує на спонукання до дії (іти снідати).

Zunk brüllte die Klasse an: „Der Dieb soll sich freiwillig melden!“ Niemand meldete sich. Zunk hatte ein krebsrotes Gesicht. „Na wird es bald? Ich kenne ihn ganz genau! Ich rate ihm, sich freiwillig zu melden, da kommt er besser weg! Also hopp!“ (H.W. Katz, 36).

У наведеному прикладі відображено лютування вчителя, вигук *hopp!* вимагає негайного зізнання у вчинку.

Hurra! Das Volk marschier! *Hurra! Das Volk marschier!* *Das Volk marschier immer, wenn es Kommandostimmen vernahm, wenn getrommelt wurde, wenn es gegen einen Feind ging!* (H.W. Katz, 394).

За допомогою вигуку *hurra!* виражено заклик боронити рідну землю від ворога, що свідчить про патріотизм німецького народу.

– вигуки, які виражають вимогу припинити певну дію:

pst (psst, bst): still!, leise!: Pst, pst! Das Baby schläft! (DU, 2063); *basta* (ital.) zum Ausdruck, das man über die betreffende Sache nicht mehr weiter zu sprechen wünscht: *Schluss! Wir wollten unsere Ruhe, wir wollten wie Menschen leben. Basta!* (DU, 306); *halt!: still!, genug!, aufhören!* (Wahrig, 377);

Amen: ja und amen zu einem Vorschlag sagen (ihm restlos zustimmen) (Klappenbach, 118);

– вигуки-застереження:

Feuer! (Warnung und Hilferuf beim Entdecken eines Feuers) (DU, 833);

Vorsicht! (Warnruf): *Vorsicht Glas!* (Aufschrift auf Kisten); *VorsichtStufe!* (Aufschrift vor Treppenstufe); *Achtung!* (Obacht geben) (Wahrig, 863); *Achtung! Gelbe Dämpfe bedeuten Lebensgefahr!* (H.W. Katz, 321);

– вигуки-побажання: *prosit (prost):* (Zuruf beim gemeinsamen Trinken, Anstoßen) *zum Wohl!, wohl bekomm's!; prosit (Leute)!* (DU, c. 2055);

2) вигуки впливу на тварин, які трапляються в наш час рідко, оскільки з розвитком техніки використання тварин замінено машинами. Вони виражають:

– вимогу почати або припинити дію:

hü (hüh)! Zuruf an ein Zugtier: *vorwärts!; halt!* (DU, c. 1289);

„*Hüh!*“ *schrie Jossel, und weiter rollte der Wagen. In ein anderes Dorf* (H.W. Katz, 82);

„*Pssss, wssss*“, *machte der Fremde leise zu Katze* (L. Frank, 319); *Huf, huf!* Zuruf mit dem der Fuhrmann sein(e) Zugtier(e) antreibt: *zurück!* (DU, 1290);

„*Die di di di quiridi*“, *trillerte der Kanarienvogel.*

„*Pst!*“, *machte Oldshatterhand* (L. Frank, 45);

hust!: Zuruf an ein Zugtier: nach links!;

kusch!: leg dich!, still! (Aufforderung an den Hund) (Wahrig, c. 486);

Platz! (Befehl an einen Hund, sich zu setzen) (Wahrig, c. 596).

До волевиявленнь ми відносимо деякі звуконаслідування, наприклад *brr!, sch!*: „*Ihr verwünschter Viehzug an!*“

„*Warum denn?*“

„*Ja, aber das mei... – oh, brr, öh! – das meine rennt ihm ja wie bes... – hü, hoppa! – wie besessen nach!*“ (К. Май, 178). Вигук *brr!* виражає вимогу зупинитися (спрямовану на коня).

УДК 81'355:811.111'243

THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION IN HIGH SCHOOL

Statement of the problem in general aspect and its connection with important scientific and practical tasks. Why is proper pronunciation important? Because without correct pronunciation- no matter how vast the students vocabulary may be, no matter how well the student understands and uses grammatical rules, no matter what their level of reading or writing skills may be- if they don't use correct pronunciation it may be very difficult for listeners to understand what they say. And that is a huge hindrance to communication.

A lot of time is spent on training courses and beyond in encouraging teachers to consider whether immediate or later correction of student errors during oral work is appropriate. There is a variety of good methods and techniques suggested for correcting students' errors. Mistakes are part of our life; we all make mistakes now and then. There is nothing wrong with making mistakes as long as we learn from them and avoid repeating them over and over. [2, c. 18]

To correct students' errors has always been, and will always be the concern of most teachers. Some teachers are in favor of immediate correction, while others are in favour of delayed correction. Some would even go further to consider the whole process as time-consuming. In this article, I would like to dwell upon this controversial issue to offer some suggestions for both immediate and delayed correction.

Generally speaking, there are three types of oral mistakes that need to be corrected during class-discussion. These are: grammatical, vocabulary, and pronunciation mistakes. This leads us to a very important question: should we interrupt our students during discussion or avoid interrupting them as much as we can? To answer this question we need to ask ourselves whether the focus is on accuracy or fluency.

Making out the parts of general problem not solved earlier with which the paper deals. The problem of the importance of teaching English pronunciation in high school has not been yet solved till present.

Formulating the paper aims (stating the task). The aim of the article is to consider what benefits correction of any kind might have for learners, as well as to present some ideas for conducting later correction (correction slots).

Presentation of the research with complete grounding of the obtained scientific results. There are three types of types of oral mistakes that need to be corrected during class-discussion. These

У статті розглядаються етапи розуміння тексту як основної одиниці комунікації. Аналізуються характеристики тексту з точки зору психолінгвістики, семіотики, прагматики, когнітології, філософії. Різноманітні підходи до розуміння процесу сприйняття тексту сприяють розкриттю суті породження та декодування текстового смислу. На кожному етапі тлумачення текстової інформації розглядаються розрізнявальні чинники, притаманні певній ланці в процесі розуміння.

Ключові слова: лінгвістика тексту, комунікативний акт, декодований смисл, адресат, авторський задум, свідомість автора, стислий смисл, фонові знання, свідомість інтерпретатора.

АННОТАЦИЯ

Фефелова В.В. Этапы толкования текста в коммуникативной системе дискурса

В статье рассматриваются этапы понимания текста как основной единицы коммуникации. Анализируются характеристики текста с точки зрения психолингвистики, семиотики, прагматики, когнитологии, философии. Различные подходы к пониманию процесса восприятия текста способствуют раскрытию сути порождения и декодирования текстового смысла. На каждом этапе толкования текстовой информации рассматриваются разноуровневые факторы, свойственные конкретному отрезку в процессе понимания.

Ключевые слова: лингвистика текста, коммуникативный акт, декодированный смысл, адресат, авторская задумка, сознание автора, сжатый смысл, фоновые знания, сознание интерпретатора.

SUMMARY

Fefelova V.V. Stages of interpretation of the text in communicative system of discourse

The article deals with the notion of the text as the basic unit of communication. It is analyzed the characteristics of the text in terms of psycholinguistics, semiotics, pragmatics, cognitive science, philosophy. Various approaches to understanding the process of perception of the text contribute to the revealing of the nature producing and decoding the textual meaning. At each stage of the interpretation of the text multilevel factors peculiar to a particular segment of the process of understanding are considered.

Key words: linguistics of the text, communicative act, decoded meaning, addressee, author's idea, author's consciousness, compressed meaning, background knowledge, the consciousness of the interpreter.

«Schhhhh...“ *Sie legte ihren Finger auf seine Lippen und strich ihm sanft durchs Haar* (S. Fitzek, 160). У наведеному прикладі волітив sch! вказує на прохання мовчати.

Зауважимо, що у складі деяких волітивних вигуків наявний емотивний компонент значення, напр.: „*Still!*“ *rief der Bleiche Kapitän und sah zörnend im Kreise herum* (L. Frank, 31). Наведений у прикладі вигук виражає не просто вимогу припинити розмову, а й гнів капітана.

Fast auch wäre es gelungen, wenn nicht ihr Freund, der Spitz des Wirtes, die Nähe seiner Spielgefährtin witternd, mit lautem Freudengebell sie zugesprungen wäre. Sie wich zurück, sie flüsterte ihm zu: "Still, Spitzer! Still, du lieses dummes Tier!" (Marrie von Ebner-Eschenbach, 161).

У цьому прикладі вигук *Still!*, крім команди собаці перестати гавкати, виражає ніжність. Таким чином, вигук *Still!*, крім команди припинити певну дію, може виражати полярні емоційні стани – гнів і ніжність.

Отже, волітивні вигуки можуть бути спрямованими як на людей, так і на тварин. Вигуки, спрямовані на людей, виражають різні волевиявлення: вимогу почати / припинити виконувати певну дію, заклик, звертання, наказ тощо. Вигуки впливу на тварин поділяються на волевиявлення, за допомогою яких людина відганяє / підманює тварин, дає команду почати / припинити певну дію. Зауважимо, що волітивні вигуки мають у своєму складі емотивність, оскільки бажання, вимога, наказ виникають тоді, коли людина дає певну емоційну оцінку явищу, події, ситуації, співвідносячи її зі своїми потребами, інтересами й можливостями.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у вивченні гендерних особливостей вигуків у сучасному німецькому мовленні; порівняння й зіставлення вигуків різних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Германович А. И. Междометия русского языка / Александр Иларинович Германович. – К. : Рад. шк., 1966. – 171 с.
2. Шендельс Е. И. Практическая грамматика немецкого языка / Евгения Иосифовна Шендельс : [учеб. для ин-тов и ф-тов иностран. яз.]. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
3. Шнитке Т. А. Грамматика немецкого языка: [учеб. пособ.] / Т. А. Шнитке, Э. Б. Эрлих. – К. : ВИПОЛ, 1995. – 223 с.
4. Юнг В. Грамматика немецкого языка / Вальтер Юнг. – С.Пб. : Лань, 1996. – 544 с.

АНОТАЦІЯ

Тесля В. А. Волітивні вигуки в сучасній німецькій мові: семантичний аспект

Статтю присвячено дослідженню семантичних особливостей волітивних вигуків у сучасній німецькій мові. Волітивними є вигуки, які вживаються для вираження потреб, бажань мовця. Вони можуть бути спрямованими як на людей, так і на тварин. Вигуки, звернені до людей, поділяють на: 1) вигуки професійного мовлення військових, спортсменів, будівельників, мисливців; 2) вигуки звертання, заклику; 3) волевиявлення, що передають вимогу почати або припинити певну дію; 4) вигуки-застереження; 5) вигуки-побажання.

Вигуки впливу на тварин розподіляють на вигуки, які виражають вимогу почати або припинити дію.

Ключові слова: волітивні вигуки, семантичний аспект, вигуки впливу на людей, вигуки впливу на тварин.

АННОТАЦИЯ

Тесля В. А. Волитивные междометия современного немецкого языка: семантический аспект

Статья посвящена исследованию семантических особенностей междометий в современном немецком языке

Волитивные междометия передают желание, просьбу, требование, приказ в зависимости от речевой ситуации, отношений между коммуникантами и настроения говорящих. Волитивные междометия могут быть направлены как на людей, так и на животных. Междометия, направленные на людей, разделяют на: 1) междометия, употребляемые военными, спортсменами, строителями, охотниками; 2) междометия обращения, призыва; 3) волеизъявления, которые передают требование начать или прекратить конкретное действие; 4) междометия-предостережения; 5) междометия-пожелания.

Междометия, направленные на животных, разделяются на те, которые передают требование начать или прекратить действие.

Ключевые слова: волитивные междометия, семантический аспект, междометия воздействия на человека, междометия воздействия на животных.

SUMMARY

Teslya V. A. Volitional interjections in the Modern German language: semantic aspect

This article is devoted to the investigation of semantic peculiarities of volitional interjections in Modern German language. Volitional are such interjections, that are using for expression the needs, the wishes

Суть інтерпретування вбачається у встановленні та підтримці гармонії у всесвіті інтерпретатора.

Розуміння художнього тексту суб'єктом відбувається завдяки аналізу історії інтеграції тексту в культуру. Такий підхід відповідає концепту всеосяжної діалогічності тексту М.М. Бахтіна. Розуміння та інтерпретування тексту пов'язуються з онтологічним, культурним, семіотичним, інтерактивним, внутрітекстовим аспектами діалогічності. Така діалогічність слугує інтегруючим чинником комунікативної системи дискурсу, частиною якої є текст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Собрание сочинений: в 7 т. / М.М. Бахтин. – М.: Рус. слов., 2000. – Т. 2. – 798 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Издат. группа «Прогресс», 2000. – 396 с.
3. Зимняя И.А. Смысловое восприятие речевого сообщения / И.А. Зимняя // Смысловое восприятие речевого сообщения (Под ред. Т.М. Дридзе и А.А. Леонтьева). – М.: Наука, 1976. – С. 5-33.
4. Караулов Ю.И. Русский язык и языковая личность / Ю.И. Караулов. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
5. Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и португ. / Общ. ред. и вступ. ст. П. Серио; предисл. Ю.С. Степанова. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – 416 с.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / В.А. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
8. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / П. Рикер. – М.: Академ. проект, 2008. – 697 с.
9. Селиванова Е.А. Текст и коммуникативный процесс / Е.А. Селиванова // Язык и культура. Культурологический компонент языка. – Вып. 5. – Т. II. – Ч. 2. – К.: Издат. дом Дмитрия Бурого, 2002. – С. 120-127.
10. Сидоров Е.В. Проблемы речевой системности / Е.В. Сидоров. – М.: Наука, 1987. – 138 с.
11. Томашевский Б.В. Писатель и книга / Б.В. Томашевский. – М.-Л.: Издатель «Прибой», 1928. – 230 с.

АНОТАЦІЯ

Фефелова В.В. Етапи тлумачення тексту в комунікативній системі дискурсу

Все це дозволяє декодувати текстові імплікатури, пресупозиції, підтекст. У психології рефлексія адресата тлумачиться як здатність зрозуміти текст, в якому реципієнт знаходить відображення самого себе, свого життя, досвіду, що впливає на свідомі та підсвідомі механізми реципієнта. Четвертою умовою розуміння тексту виступає процес співвіднесення сприйнятої інформації зі знаннями адресата про адресанта, соціокультурної ситуації породження тексту, П'ятою умовою є виведення основного концепта макропропозиції на підставі тематичних виразів, ключових слів, термінів, конекторів (на кшталт: але, навпаки, проте, більше того та ін.). Лінгвісти та психологи називають цю операцію мисленневою конденсацією, стислим смислом, за рахунок висвітлення одної інформації та випущення іншої. Процеси компресії тексту до рівня мінітексту (ключових слів) висвітлюють предикативну змістовну організацію тексту та обумовлюють запам'ятовування в новій перекодованій формі цілісної картини тексту.

Розуміння розглядається як реконструкція змісту, спираючись на інтерпретаційну гіпотезу. Гіпотеза виникає в свідомості адресата і, просуваючись текстом, реалізується після завершення читання. Теза прогнозування має на увазі розкриття предметного змісту чужого мовлення завдяки аналізу ієрархії смислових зв'язків висловлювання з наступним синтезом усіх попередніх рівнів [3, с. 169].

Змістове осмислення тексту проходить чотири фази: змістове прогнозування, вербальне зіставлення, смислоформування [4, с. 51]. Прогнозування розуміється як передбачення подальшого змісту, оскільки читач чекає на те, чого бажає сам. Якщо його сподівання не виправдовуються, то це пояснюється або неготовністю читача, або розбіжностями у фонових знаннях, або авторською стратегією (ефект невиправданого очікування).

Найважливіший ступінь розуміння відбувається в процесі інтерпретування отриманої інформації, «зрозумілим є те, що можна виразити інакше» [7, с. 142]. А. А. Леонтьєв започаткував термін «образ змісту тексту» як фінальний результат розуміння. Образ змісту тексту – це когнітивна схема тексту в свідомості адресата. Інтерпретування передбачає лінгвістичну репрезентацію цього образу, спираючись на свідомість адресанта: його ментальний лексикон, тобто знання про мову, інтуїція, система оцінок, почуттів, образів. П. Рікер розмежовує розуміння та інтерпретування [8, с. 4]. По-перше, це проникнення в іншу свідомість, по-друге, розуміння зафіксованих у письмовій формі мовних знаків. І розуміння, і інтерпретування відображають у свідомості реципієнта рефлексії іншої свідомості, але не саму свідомість. Реципієнт будує власну модель з того, що зрозумів.

of the speaker. They can be directed as to the people and also to the animals. The interjections, directed to the people, are divided into: 1) interjections of professional speaking of military men, sportsmen, builders, hunters; 2) interjections of call, appeal; 3) expression of the will, that express the demand to begin or to stop the action; 4) interjection of warning; 5) interjections-wishes.

The interjections of influence over the animals are divided into the interjections that express the demand to begin or to stop the action.

Key words: volitional interjections, semantic aspect, the interjections, directed to the people, the interjections of influence over the animals.

*В.В. Фефлова
(Горлівка)*

УДК 811.134.2'38

ЕТАПИ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕКСТУ В КОМУНІКАТИВНІЙ СИСТЕМІ ДИСКУРСУ

Лінгвістика тексту тлумачить текст як окремий компонент комунікації, важливий елемент схеми комунікативного акту, а також як комунікативний процес, що характеризується предметно-знаковим станом комунікації [10, с. 55].

Текст є матеріальним знаком, що функціонує як цілісний механізм лише в комунікації. Текст містить авторський задум та концепцію, стратегічну програму адресанта, яка певним чином сприймається та інтерпретується адресатом. За думкою М.М. Бахтіна, текст є проміжною ланкою двох свідомостей і поєднує комунікативні настанови, знання соціальної системи, культуру тощо [9, с. 121].

Лінгвістика тексту другої половини ХХ століття протиставляла терміни «текст» та «дискурс» як мовний та соціальний феномени. Наприкінці двадцятого століття текст розглядається як невід'ємна частка комунікативного процесу, завдяки чому текст стає складовою комунікативної ситуації та інтегрується з іншими її складниками: суб'єктом висловлювання, адресатом, моментом та місцем висловлювання [5, с. 26].

Дослідження тексту в фазі його сприйняття є предметом аналізу психолінгвістики, семіотики, прагматики, герменевтики, когнітології, естетики, що обумовлює різні аспекти вивчення цієї мовної одиниці.

У психолінгвістиці процес сприйняття тексту розглядається як протилежність процесу текстопородження. Однак між цими двома точками не існує повної

взаємозалежності, оскільки під час створення тексту мовець ґрунтується на власних уявленнях та поняттях, плюс, безумовно, враховується чинник адресата. Під час сприйняття реципієнт потерпає від нав'язування іншої свідомості, в той самий час, чинник власного інтерпретування відіграє важливу роль. Процеси сприйняття та породження смислу тексту не є тотожними, а значить, нетотожними будуть авторський задум та декодований смисл тексту, тому що, відірвавшись від автора, текст набуває іншого змісту.

У філософії пропонувалося не відмежовувати свідомість автора та адресата. Адресатові висувалася вимога розуміти автора краще, ніж він сам себе розумів (Ф. Шлейермахер, Е. Гуссерль, Г.-Г. Гадамер). Глибина такого принципу в тому, що людина-інтерпретатор є віддаленою від автора в часі та просторі. Адресат, вивчаючи мову та епоху автора, бачить текст з урахуванням наступних епох, власного досвіду, а значить, може бачити більше та пояснити більше. А.А. Потебня вважав цей принцип закономірністю, тому що читач може розуміти ідею твору краще за його автора, а розуміння останнього здійснюється через розуміння самого себе (закон Гумбольдта – Потебні) [2, с. 112, 181].

У першій половині минулого століття в текстології структуралізму тривалий час панувала теорія розуміння тексту як дублюючого відображення в свідомості читача задуму автора, Б.В. Томашевський заперечував орієнтацію на психологію окремого випадкового читача, а відстоював принцип «ідеального читача» [11, с. 138]. Подібний універсальний читач мав би бути дзеркальним відображенням свідомості автора.

У 50-х роках ХХ століття в основу лінгвістичної семантики було покладено концепцію пасивного розуміння, яке приховано в мові. Подібна доктрина ґрунтувалася на положенні В. фон Гумбольдта про те, що процес вираження думки та її розуміння – це різні дії однієї мовної сили [2, с. 77].

Діалогічна концепція М.М. Бахтіна виступала альтернативою вищезазначеним теоріям. Дослідник вважав, що передати думку можна тільки тому, хто готовий її сприймати, оскільки мова лише збуджує розумову діяльність людини. Індивідум, розуміючи те, що йому говорять, формує власні думки з власного матеріалу [1, с. 241].

Процес декодування тексту можна розподілити на три етапи: сприйняття, розуміння, інтерпретації [9, с. 122]. Сучасна психолінгвістична теорія тлумачить сприйняття як сенсомоторне розуміння слів, їх значень, змісту речень, надфразових єдностей, формування уявлень.

На етапі розуміння утворюється концепція тексту, осмислюються авторські текстові стратегії, в свідомості відтворюється ситуація, розташування центральних та периферійних її елементів, створюється картина загального смислу тексту, внутрішня програма мовленнєвого спілкування [7, с. 134]. Результатом сприйняття є інтерпретація, тобто перетворення адресатом зрозумілого змісту в знаково-мовну форму, «це процес перетворення змісту тексту в будь-яку іншу форму його втілення, наприклад, реферат, анотація, резюме» [там само, с. 141].

Інтерпретування художнього тексту розглядається як засвоєння ідейно-естетичної, смислової, емоційної інформації художнього твору. Таке перетворення здійснюється шляхом відтворення авторського задуму та пізнання дійсності. Кожне тлумачення має власні розрізняльні чинники: особистий тезаурус, життєвий досвід, психологію. Окремим чинником, що характеризує інтерпретацію є сам текст, авторський задум, що пропускає вільні варіації [6, с. 7].

Отже, проблема розуміння тексту має три аспекти аналізу, кожен з яких розглядається диференційовано.

На першому етапі відбувається власне сприйняття інформації. В психолінгвістиці вважається, що сприйняття ґрунтується, з одного боку, на процесі моторного мовлення, який формує новий перцептивний образ; з іншого боку, на мовленні сенсорному, яке зіставляється з еталоном з пам'яті адресата [7, с. 127-131]. Когнітивна психологія пропонує поняття фільтра, що пересіває інформацію: пропускає важливу та блокує несуттєву. Всі етапи сприйняття постійно взаємодіють, активну участь у процесі сприйняття беруть контекст та фонові знання.

Процес розуміння є когнітивною операцією засвоєння внутрішньої, глибинної системи підтекстів та смислів. Адресат присвоює текстову інформацію, втілює досвід адресанта у власну свідомість, внаслідок чого він розуміє текст. Розуміння тексту відбувається через виконання певних умов формування концепту тексту [9, с. 24]. По-перше, відбувається сканування сприйнятої інформації в пам'яті адресата. Текст, що сприймається нібито монтується в свідомості з послідовних відрізків, завершених у змістовому плані. По-друге, відбувається зіставлення інформації зі знаннями про мову (мовленнєвими жанрами, схемами суперструктур, метатекстом, клішованими структурами). У психолінгвістиці стереотипи в тексті розглядаються з точки зору настанови, яка дозволяє зберігати певну діяльність під час зміни ситуацій та забезпечує інертність сприйняття. По-третє, сприйнята інформація співвідноситься з власним досвідом адресата, з його програмою типових ситуацій, з мовним кодом, фоновими знаннями.